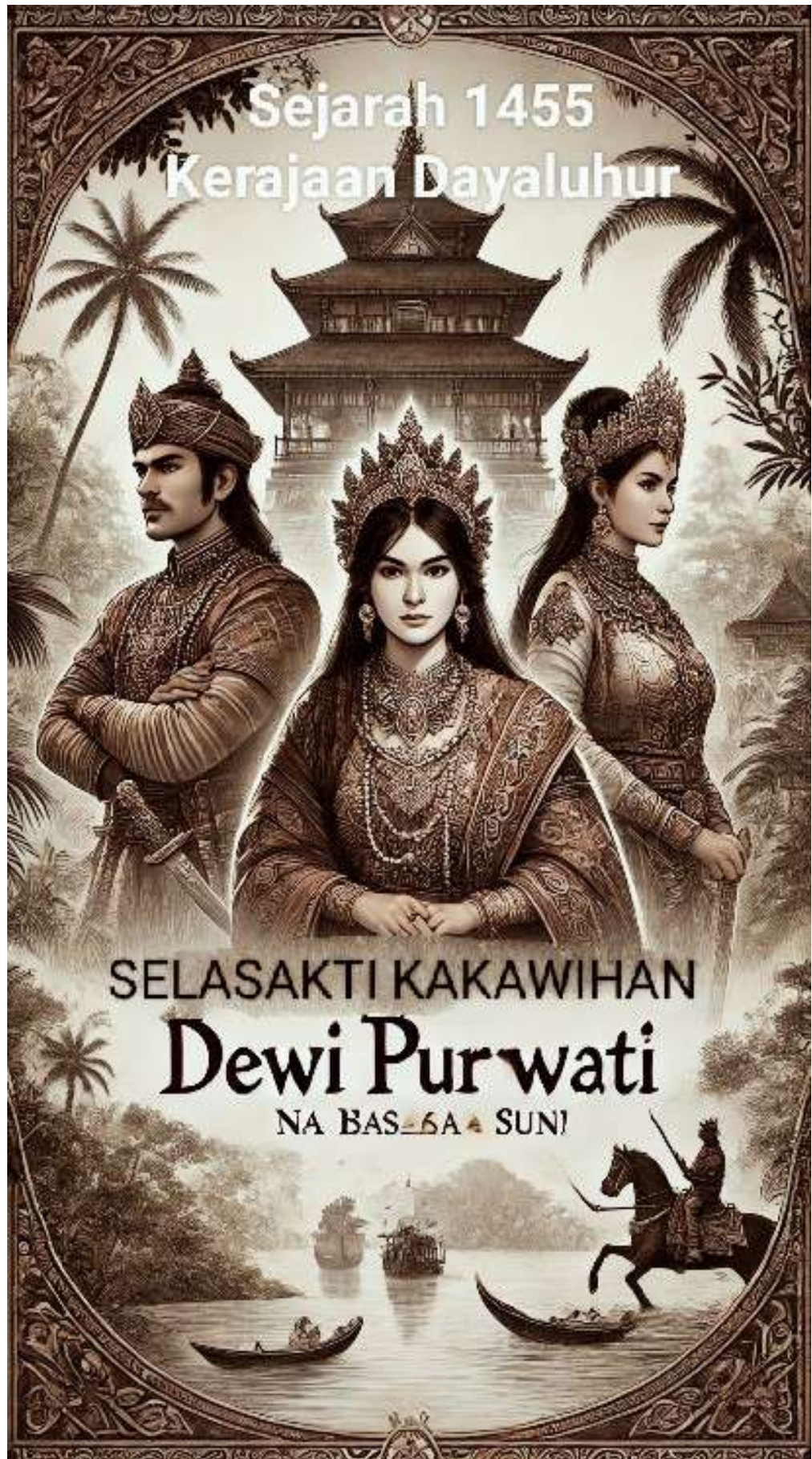

Sejarah 1455 Kerajaan Dayaluhur

SELASAKTI KAKAWIHAN

Dewi Purwati

NA BAS-6A-SUN!

**SELASAKTI KAKAWIHAN DEWI PRINGGISARI PURWATI
PUTRI BOYONGAN TI NUSAKAMBANGAN**

Carita Ngeunaan Karuhun Dayaluhur.

Carita Gagak Ngampar Jeung Dewi Pringgisari Purwati

*Alur Jejak Takdir Ti Nusakambangan ka Dayaluhur
Asmarandana*

*Putra raja Silih Warni,
Sakti nu dina leungeunna,
Kamandaka pikirna licik,
Ngarah takhta Pajajaran,
Pule Baas tumpah getih,
Nusakambang ngageroan perang,
Gagak Ngampar diutus maju.*

*Angin panas ngalayang tinggi,
Langit beureum ku seuneu,
Gajah Bungbang tumbak nyekel,
Teu mundur ka musuhna,
Putri ningali jauh teuing,
Bapana rubuh kana taneuh,
Nusakambang lebur leungit.*

*Leumpang leuleus ka Pajajaran,
Angin mawa kahariwang,
Putri nangtung cicing wening,*

*Teu aya kanyeri teuing,
Gagak Ngampar diuk luhur,
Mere haté henteu nyarita,
Putri cicing teu nyerah.*

*Gedong emas moal imahna,
Putri hirup dina jero,
Tapi tetep hate beurat,
Ku wanci Pajajaran,
Taya rasa kahadean,
Hate milu ka angin jauh,
Masih inget Nusakambang.*

*Teu jadi raja di Pajajaran,
Henteu dihormat jadi patih,
Di handapeun taktak musuh,
Gagak Ngampar ngageroan,
Tapi taya nu nyauran,
Teu aya lampah ka hareup,
Teu betah hirup di dinya.*

*Langit wengi mawa angin,
Kabayang leuweung di kajauhan,
Taneuh anyar can kapanggih,*

*Kabayang kahadean jauh,
Pajajaran henteu asih,
Leumpang jauh ninggalkeun,
Teu mulang deui ka dinya.*

*Angin asup ka leuweungan,
Leumpang neangan tanah anyar,
Mandang taneuh subur geulis,
Di ditu bakal nyicingan,
Taya deui perang ageung,
Taya deui kahariwang,
Dayaluhur ngaranna.*

*Selang Kuning nyaur apal,
Karang Birahi nyekel wahyu,
Gunung Candana surpahna,
Pasir Luhur mere wates,
Gagak Ngampar nyekel saksi,
Taneuh ieu moal leungit,
Bakal hirup Dayaluhur.*

*Ngadeg Dayaluhur di tengah,
Gagak Ngampar nyekel sumpah,
Moal jadi Pajajaran,*

*Taya kahadean dipiceun,
Lalakon beuki robah,
Teu aya lalakon musibat,
Dayaluhur jadi bumi.*

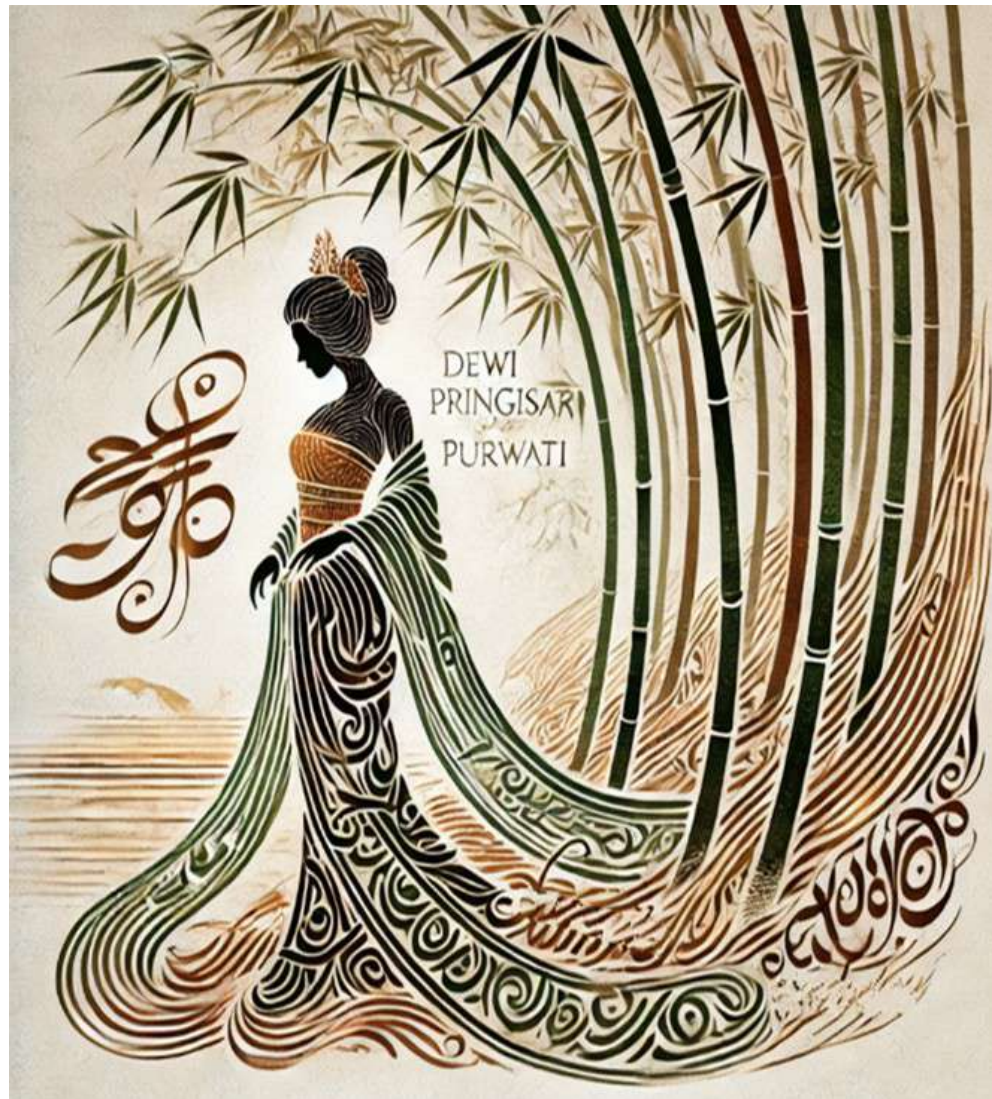
*Gagak Ngampar di leuweung,
Ningali taneuh karuhun,
Aya lalakon nu lila,
Teu pegat tina pikiran,
Kutukan neundeun jauh,
Tapi hate moal pegat,
Kiwari waktuna robah.*

*Angin asup ka parapatan,
Aya murangkalih lahir,
Ki Adeg Ciluhur jumeneng,
Ngadenge kahadean jauh,
Ngadeg nagri Dayaluhur,
Taya deui rasa perang,
Bumi beuki sejahtera.*

*Putri nangtung di parapatan,
Ningali anak nu maju,
Gagak Ngampar ngalieuk jauh,*

*Lalakon geus leungit jauh,
Langit Dayaluhur herang,
Taya deui tangtunganana,
Bumi Dayaluhur hirup.*

Karajaan Nusakambangan.

Adipati Gajah Bungbang ti Nusakambangan ngabogaan adi wanoja, anu ngaranana Dewi Tunjung Mambang Sari anu kudu dibikeun jadi dayang Pangeran Siliwangi ti Pajajaran.

Perasaan henteu sugema muncul, rasa teu ngeunah dina hatena salaku jajahan pajajaran, andikana henteu hayang putrina anu dipikaasih Dewi Pringgisari Purwati ngabogaan nasib anu sarua jeung bibi na.

Jadi ku bantuan bajak laut ti Sulawesi, andikana nguatan Benteng di Nusakambangan terus berontak ngalawan karajaan Pajajaran.

Karajaan Pajajaran henteu sanggup ngelehkeun Nusakambangan anu diperkuat ku bajak laut.

Pajajaran ngan ukur nyiptakeun pajaten penjaga anu kuat di Nusa Donan anu dipimpin ku Kebo Lolorong.

MAGATRUH

PRABU GAJAH BUNGBANG.

Adipati Gajah Bungbang nu Kacatur.

Di Nusakambangan Nagri.

Sareng Pajajaran Satru.

Musuh Prabu Siliwangi.

Dibantu Kebo Lolorong.

Nyukcruk Galur na Luluhur Dayaluhur.

Ki Pamayang Rama Gusti.

Ti Muhara Cisarayu.

Migarwa ka Hiji istri.

Pamimpina Para Bajo.

Mapay Citanduy Madep ka Raja Galuh.

Diistrenan Adipati.

Pulo tatar Belah Kidul.

Masihlan Seu'eur Upeti.

Tiap taun ulah poho.

Carita ti Ratu Pakuan Kacatur.

Putri Tunjung Mambang Sari.

Dicandak ka Nagri Galuh.

Janten ngiring Siliwangi.

Gajah Bungbang Henteu Rido.

Panambih

Pulona tungtung Citanduy

Tempatna Para Siluman

Sagara Kidul sahiji

Raja Gagah Gajah Bungbang

Musuh Raja Siliwangi

Ku Galuh jadi adipati

Nagara dilaut kidul

Raja Nusakambangan

numutkeun ka legenda karuhun,

Ramana Gajah Bungbang, anu katelah Ki Pamayang (tukang ngala lauk) baheula, sabenerna asalna ti hiji kampung padagang di sisi walungan, aya

anu nyarita yen ti Muara Cisarayu, andikana mangrupakeun palaut miskin atawa pamayang anu ampir sok ngarasa lapar ku kaayaan kahirupanana sahingga andikana ngabogaan loba hutang ka juragan na, kusabab andikana teu bisa mayar hutangna ka juragan na, rek dijadikan budak, jadi hiji poe andikana kabur na parahu ka Pulo Nusakambangan, dimana nasibna dirobah dina kaayaan sangsara kana mulia.

Di Pulo Nusakambangan andikana ngabogaan pagawean salaku badega anu dipercaya ku Pamimpin Pulo Nusakambangan. Dicaritakeun yen pamimpin Pulo Nusakambangan ngabogaan istri anu geulis pisan, anu bahkan leuwih boga wibawa jeung dipihormat tibatan lakiannana.

Saanggeus eta, pamimpin Pulo Nusakambangan tiwas dina pembajakan, sahingga Ki Pamayang bisa kawin ka randa juraganna.

Terus ku bantuan garwaana jeung kamilikana jeung kabenerana, dina hiji poe andikana mangkat ka hulu Citanduy nyanghareup ka raja Galuh kalayan sajumlah hadiah jeung andikana mere hiji kembang asli Nusakambangan nu disebut ku Andikana eta kembang Wijayakusuma , padahal kembang Wijayakusuma nu sajati aya di Jero laut kidul, ambih andikana bisa maju jadi pamimpin di Pulo Nusakambangan terus diaku ku raja Galuh.padahal kembang Wijayakusuma nu sajati aya di jero laut kidul. Raja Galuh Percaya, Terus ku raja diaku pikeun ngajaga Pulo Nusakambangan nu sungil ambih gampang dikontrol , andikana ditunjuk salaku adipati bawahan raja Galuh kalayan boga gelar.

dina kawinna ka randa pamimpin bajak laut andikana ngabogaan putra ngaranana Gajah Bungbang jeung putri anu geulis ngaranna Dewi Tunjung Mambang Sari anu kudu dipasrahkeun ka istana Pajajaran salaku dayang keur Dewi Ambetkasih, garwa Siliwangi. Miturut (Carita Ratu Pakuan).

Saanggeus ramana maot, Gajah Bungbang ngawarisan jadi Adipati di Nusakambangan.

Catetan,

Pangeran Pule Baas tiwas ku Kamandaka di istana Pasirluhur nalika andikana arek kawin.

Aria Gajah Bungbang tiwas ku Gagak Ngampar nalika perang ngarebut Istana / Benteng Pulo Kambangan.

Pamawa cacat turunan anu disebut kuku belah Gajah Bungbang sigana ti Nyai Rangda istri nu mawa kamulyaan keur Ki Pamayang.

SINOM

PULE BAAS JEUNG DEWI PRINGGISARI PURWATI.

Putri Ti Nusakambangan.

Nyi Pringgisari Purwati.

Putri Prabu nu Kadua.

Pule Baas Nu Ka Hiji.

Putra kawentar Sakti.

Pamimpinna Bajak Laut.

Tanggeuhan Gajah Bungbang.

Rek Cipta Rasa miistri.

Pikeun bisa kawasa di Pulo Jawa.

Dewi Purwati kacinta.

Putri geulis pinuh asih.

Benten jeung kanjeng raka.

Gede na Dapuran awi.

Nu merang aya nu nyari.

Kembang Pulo anu tuwuh.

Sekar Nusakambangan.

Prabu kacida miasih.

Minantuna bade diwaris nagara.

Panambih:

Raja Nusakambangan

Gaduh Anak katurunan

Putra Putri beda sipat

putra raden gagah sakti

Anu Putri kembang karang

Ngagaduhan cita cita

Jadi Raja Tanah Jawa

Nagara Dapuran Awi

Gajah Bungbang mangrupakeun jalma anu kuat jeung gagah, sababaraha kali andikana bisa ngelehkeun serangan Pajajaran, bahkan bisa nyebarkeun pangaruhna di basisir Kidul Jawa jeung Kabeh muara walungan na.

Saterusna, Adipati Gajah Bungbang kawin ka puteri penguasa daerah walungan Cikembulan, Dewi Lekawati, jeung ngabogaan putra ngaran Pangeran Pule Baas jeung putri anu ngaranna Dewi Pringgisari Purwati.

Pangeran Pule Baas cicing di didikan ti bajak laut sekutu ramana, mangrupakeun jalma anu gagah, kasar jeung tangguh, jiga karakter para pamimpin bajak laut. jeung kakuatan gaibna henteu jauh ti ramana. Awakna bodas jiga tangkal raksasa Lame (Pule) di leuweung Nusakambangan, gede megah tapi gampang kapangaruhan runtuh (Bahas) nalika nyanghareupan angin anu ngagelebug.

sawatara eta, Dewi Purwati, putri anu dipikacinta ti Gajah Bungbang, hirup salaku hiji putri imah, dimana andikana dikurilingan ku dapuran awi jeung hirup jeung budak wanoja anu lain, beda jeung cara hirup dulurna Pule Baas, anu pinuh ku kekerasan, kahirupan parampogan laut, gelut jeung perang. Kusabab andikana ulin di rungkun awi unggal poe, jeung cicing tepi gede di satengahing bajak laut anu telenges, katingalina yen andikana mangrupakeun kembang anu tumuh sacara ajaib ti tengah dapuran awi anu marerang jeung rarungseb, andikana disebut Dewi Pringgisari. Gajah Bungbang ngogo pisan

ka andikana kusabab andikana ngingetan ahisna Dewi Tunjung Mambang Sari, anu baheulana kudu dipasrahkeun ka Pajajaran, jeung andikana henteu pernah panggih deui.

"Andika jalma nu perkasa, Jig geura neangan kakawasaan andika di Pulo nu gede, ambih hiji poe andika bisa sarimbag jeung Karajaan Pajajaran musuh kami, Kami bakal masihkeun Pulo ieu ka saha wae anu jadi lakianna Nyai Purwati adi andika"

eta kahayang Gajah Bungbang pikeun anakna, sanajan nasibna engke bakal beda jeung kahayangna.

ASMARANDANA

Lamaran ka Putri Pasirluhur.

Pule Baas Nguping istri

Putri Prabu Kandadaha

Tepi Wanci hiji powe

Sumping nu bade Ngalamar

Ka Dewi Cipta Rasa

Di Istana Pasir Luhur

Ku Prabu teras ditarima

Cipta Rasa Anu Geulis

Hanteu wasa pikeun nolak

Lamun Embung moal Hade

Nampik Kahayang Pangeran

Putra Nusakambangan

Pasir Luhur Bakal ancur

Rayat bakalan sangsara

Kacarios di Taman Sari
lutung ageung nu di piara
Dewi anu hanteu sare
Ku Lutung terus ditanya
Naha Naon kasusah
Lutung teh Nyarios kitu
Sabenerna Kamandaka

Sawios nelasan diri
Tibatan nampi panglamar
Bade iklas manggih paeh
Dipiistri Pule Baas
Nu Hanteu Dipicinta
Putri teh Ngaraos Bingung
Si Lutung hanteu hariwang

Montong Bingung Atuh Dewi
Nampi Titah Kanjeng Rama
Sanajan kasusah oge
Dina mangsa pangantenan
Pule Baas bakal tiwas
Si Lutung Nyarios kitu

Hatena Gaduh siasat

Tepi ka hiji poe saanggeus dewasa, Pangeran Pule Baas ngadenge kageulisan Putri Prabu Kandadaha ti Pasirluhur, Dewi Ciptarasa.

Salaku pangeran anu hirup bareng jeung Bajo jauh dina kahirupan anu someahna, andikana henteu apal tata cara mikahayang hiji putri pangagung, andikana ngan ukur apal ngancam, ngarampas, jeung maksa.

Sanajan pangeran Pule Baas jiga Kitu watekna, Prabu Kandadaha tetep nampa usul eta, andikana hariwang kana kaayaan putrina, anu terus-terusan miara kasedih saanggeus ngingetan maotna kakasihna anu baheula kurang ajar di taman, nu disebut Raden Kamandaka anu geus tiwas dina leungeun senapati perjuritna anu ngaranna Silih Warni, anu geus mere bukti dina bentuk jantung jeung getihna. Ayeuna dewi Ciptarasa hirup ngan ukur ulin jeung ngurusan lutung gede di taman.

Prabu nampa lamaran pangeran Pule Baas henteu paduli naha putrina Narima atawa henteu. Tapi akhirna dewi ciptarasa kapaksa nyatujuan perkawinan eta asalkeun lutung na masih maturan andikana dina poe kawinan.

WIRANGRONG

Wanci Kawin atos nepi

Aya lutung nu diogo

Ka putri terus mimilu

Nguguntit teu daek indit

Pule Baas hanteu suka

Hatena pinuh amarah

Cobi akang ningal Dewi

Eta lutung meni ogo

Akang oge hoyong mangku

Bade diajakan ulin

Pangeran kitu nyarita

Lutung niat di telasan

Na lahunan lutung calik

Hate pule baas nyewot

Ditangkeupna eta lutung

Dicekék supaya mati

Tapi lutung teh waspada

Pule Baas hanteu nyadar

Eta lutung nyabut keris

Nubles Pangeran nu Bongoh

Ngepas pisan na Jajantung

Keris pajajaran sakti

Pule Baas atuh tiwas

Make cara tipu Daya

Poe kawinan datang, iringan panganten ti Nusa Kambangan geus tepi.

Pangeran Pule Baas bungah pisan sabab bakal kawin ka wanoja anu dipikahayangna, sakaligus geus salengkah dina amanat ramana pikeun bisa boga tincakan tanah anu di daratan, tapi aya kajadian anu henteu pikaresepeun, dimana Dewi Ciptarasa liwat merhatikeun lutungna tibatan dirina, Pangeran Pule Baas jadi nyewot, jeung hayang Maehan eta lutung.

"Nyi mas, ari kami bisa milu Ulin jeung Lutung andika, kami hayang mangku andikana oge." ceuk pangeran Pule Baas.

"Mangga bae upama lutung hayang ditangkeup kuandika mah," carita dewi.

Pangeran Pule Baas geus ngabogaan niat nyekek lutung nalika andikana nangkeup.

Tapi tetela yen lutung oge ngabogaan niat anu sarua, andikana oge maksud pikeun ngabunuh pangeran anu bengis eta nalika andikana ditangkeup.

Tungtungna lutung ngadeukeutan pangeran Pule Baas, jeung nangkeup andikana, jeung nalika karasa yen pangeran Pule Baas siga anu hayang nyekek andikana, lutung anu tetela maNusa, narik iteuk pondok anu dijerona Aya pusaka anu ampuh, dina jero baju lutung na terus ditewekeun kana dada pangeran Pule Baas tepi ka maot ku pusaka anu ampuh eta.

Karajaan pasirluhur guligah, jadi riweuh, upacara kawinan jadi peristiwa rajapati dimana panganten lalaKi dipaehan ku lutung gede.

Prabu kandadaha ambek, terus marentahkeun Senapati prajurit Silih Warni pikeun newak jeung maehan eta lutung.

Tapi Silih Warni nyarita ka raja pikeun mariksa naon anu nancleb dina dada Pangeran Pule Baas.

Prabu ngadeukeutan layon pangeran Pule Baas, jeung andikana sadar yen eta teh keris dina iteuk pusaka anu ngan ukur dibogaan ku saurang anak raja.

"Ah, tetela ieu teh iteuk pusaka Pajajaran, terus saha atuh eta Lutung ...?".

Kamandaka muka baju lutung na jeung ngungkabkeun wujud sabenerna salaku nonoman kasep anu baheula dituduh ngalakukeun kurang ajar di taman dewi Ciptarasa.

"Aeh geuning andika masih keneh hirup, terus naon hartina hate jeung getih anu dibuktikeun ku Silih Warni samemehna? Silih Warni saha sabenerna Ari andika ..?"

Ditanya ka Prabu Kandadaha.

"Duh Gusti, mugia Kanjeng Gusti bakal wawuh jeung pusaka kaula ieu," ceuk Silih Warni, bari nunjukkeun kujangna ka Prabu Kandadaha.

"Ahh, sigana ieu oge pusaka para Pangeran ti Pajajaran, jadi saha andika sabenerna?" tanya Raja saterusna.

"Hampura Raja, sabenerna mah kaula ieu Banyak Catra nya eta putra cikal ti rama Kami, Siliwangi Menak pakuan Pajajaran jeung ieu adi Kami anu saindung sarama" tembal Banyak Catra .

Tungtungna, panyamaran putra-putra Pajajaran kaungkap di hareupeun sakabehna, maka Banyak Catra nyaritakeun tujuanana pikeun datang ka Pasirluhur eta pikeun kawin jeung Dewi Ciptarasa, jeung dicaritakeun oge yen datangna Banyak Ngampar pikeun nyusulan dirina.

Prabu Kandadaha sorangan pernah ngadenge saembara hiji patung emas di tatar Sunda, tapi dina waktu eta andikana henteu diulem keur milu nyaembarakeun jodo putrina.

Maka, saanggeus kapanggih saha anu ngabunuh pangeran Pule Baas, urang Nusakambangan baralik ka lemburna jeung susumbar ngancam jeung mere tantangan perang.

Kidung Tantangan.

Kamandaka, Kalakuan teu nyatria

Make cara Goroh Bohong

Ukur Siasat

Tindakan maneh

Ku kami rek dicaritakeun

Ka Nusakambangan

Pasir Luhur eta nipu

Pajajaran Pasti Ancur Pasti eleh

(Ku D Darkim S Alm)

PUCUNG

Supata Ka Pasir Luhur

Geura Denge yeuh Nagara Pasir Luhur

Carita supata

Basisirna rek dirampok

Salawasna bakal ngalaman musibah

Ulah hayang ngarasa asina laut

Jauh ti sagara

Gunung bitu ngadodoho

Nusa kambangan bakalan menta korban

"Rasakeun wawales kami, yeuh raja urang Pasirluhur, anu geus maehan Pule Baas ku cara tipu daya , kami bakal ngaruksak daerah basisir maraneh anu salawasna bakal ngalaman musibah, sahingga masarakat saturunan maraneh bakal sieun ngadeukeutan basisir jeung moal ngasaan asinna cai sagara.""

eta supata nungiringan panganten ti Nusakambangan bari mawa mayit pangeran Pule Baas balik ka Pulo Nusakambangan ku jalan Mapay ka walungan Cisarayu.

DURMA

Serangan Bajak Laut Nusakambangan

Di muhara Basisir pada dijarah

Rahayat dicarulik

Ku Bajo Sagara

Para Rampog nu jahat

Pilemburan pada ngarongsi

Da didurukan

Bajak Laut nu keji

(Panambih)

Di muhara keur dijarah

Desa sakabeh diranjah

Lembur rempag tegal rampok

Kabeh dipunah diduruk

Rayat sadayana

Umumna lalumpat

Salangsara, bajo ti sagara

Tapi nu ngajarah
Garagah, ngajajah
Terus meres, ngarampas ngarinah

Di muhara Basisir pada dijarah
Rahayat dicarulik
Ku Bajo Sagara
Para Rampog nu jahat
Pilemburan pada ngarongsi
Da didurukan
Bajak Laut nu keji

Beuki bengis serangan Nusakambangan
Memang keur males pati
Pangeran Pule Baas
Tiwas Ku Kamandaka
Make pasukan Demit
Pikeun walesan
Gajah Bungbang nu Sakti

Nu diduruk lembur teu aya kendatna
Kabeh ngarasa panik
Nyalametkeun nyawa
Lampah para pen jahat

Sakabeh Kejem jeung Bengis

Hanteu kalawan

Bajo ti Sulawesi

Kabeh desa Pasirluhur anu diliwatanana ancur atawa diduruk.

Tapi Prabu Kandadaha geumpeur, tantangan perang urang Nusakambangan pastina henteu bohong, tungtungna andikana sapuk kana perkawinanna Kamandaka jeung putrina Dewi Ciptarasa jeung pangantenan bakal laksana saanggeus perang jeung Nusakambangan geus bubar.

Adipati Gajah Bungbang ambek nalika datangna mayit anakna anu cikal anu dibawa ku batur-baturna. jeung saanggeus apal yen putrana ditelasan ku Pangeran Pajajaran, ngewa hatena ka karajaan Pajajaran jadi liwat ti liwat.

Jadi kabeh bajak laut diKirimkeun pikeun ngarampok jeung nyerang kabeh daerah basisir Kidul. Ti muara Cikembulan tepi ka muara Bogowonto.

DURMA

Serangan Ka Nusakambangan

Kacarios Senopati Gagak Ngampar

Katelah Silih Warni

Putra Pajajaran

Nusa Kembang Diserang

Ki Tilandanu loba taktik

Kabeh Sadia

Ngumpul Loba Prajurit

(Panambih)

Geus sadia Pajajaran

Prajurit kabeh siaga

Pasir Luhur pada siap

Citanduy parahu liwatna

Nga dayung tur layar

Numpes nu ngaranjah

Nusa Donan samakta Pakarang

Bajo Laut kebeh

Rek tarung di benteng

Bakal Perang pikeun walesan

Kacarios Senopati Gagak Ngampar

Katelah Silih Warni

Putra Pajajaran

Nusa Kembang Diserang

Ki Tilandanu loba taktik

Kabeh Sadia

Ngumpul Loba Prajurit

Para Putra Sareng Patih Pajajaran

Aya Banyak Gading

Pasukan Lautan

Balabur Surawisesa

Putra Ibu Kentring Manik

Ngiringan Perang

Ngepung Dapur Awi

Kamandaka Nitah Reka Daya Nyamar

Keur Jadi Tilik Sandi

Ka Nusakambangan

Pulo pinuh Ku Bahaya

Jalma Pinter Tapi licik

Pajajaran kalah

Loba Prajurit Mati

Serangan ka Nusakambangan.

Kadenge ngajeritna ti masarakat basisir anu indit ngungsi ka gunung ti kampungna anu geus dijarah jeung diduruk ku bajak laut anu ngancurkeun sagalana. Kabeh walungan Citanduy Cibeureum jeung Cisarayu dirampog nepi ka girang jauh ti muhara. Ngan ukur kampung Nusa Donan anu dipimpin ku Kebo Lolorong anu bisa salamet dina balesan urang Nusakambangan.

Silih Warni anu dikenal ayeuna sabenerna ngarana Pangeran Banyak Ngampar jeung saangeus jalma inget kana kajadian waktu adu hayam jeung watekna anu gagah tur galak tur henteu mikir panjang ngeunaan mere hiji kaputusan, maranehna mimiti nyebut ngaranna Gagak Ngampar.

Gagak Ngampar ayeuna, saangeus apal yen eta putra Siliwangi saterusna sapinuhna dipercayakeun pikeun mingpin pasukan Pasirluhur.

Perang Nyanghareupan serangan bajak laut beda tibatan perang pahareup-hareup biasa, jeung pasdina ngabutuhkeun taktik anu beda, tujuan bajak laut lain hayang meunang perang, tapi pikeun merampok jeung panyebaran

karusakan jeung kasieun, maranehna nyingkahan upama maranehna manggihan daerah anu aya di jaga prajurit atawa Benteng .

Gagak Ngampar menta bantuan ti guruna anu jadi Patih Pajajaran, Amuk Marugul, keur dikiriman ku balabantuan, andikana oge menta bantuan ti dulurna anu beda indung, anu ngaranna Banyak Gading, anu katurunan ti pelaut Sulawesi, keur datang ngabantuan andikana nyusun siasat pikeun ngelehkeun karajaan Nusakambangan.

Amuk Marugul marentahkeun Patih bawahan, Patih Tilandanu, pikeun mingpin pasukan pajajaran. Kitu oge marentahkeun sipat anak lalaKi kanyaahna nu masih rumaja ngaranna Surawisesa anu mawa ngaran samaran Banyak Blabur pikeun nyamarkeun dirina salaku putra Permaisuri Kentring Manik, pikeun ilubiung sangkan diajar perang ka beulah wetan.

Pasukan Pajajaran mangkat, tepi di daerah Galuh pasukan dibagi jadi dua, hiji pasukan anu leumpang anu mangkat nyampeur pasukan pasirluhur ngaliwatan jalan darat kuna di pagunungan Dayaluhur liwat ka Datar, Timbang, Sadahayu jeung Gunung Maruyung terus ka Pasirluhur.

GAMBUH

Cita-Cita Banyak Gading

Waktos perang kacatur

Pajajaran teh eleh tempur

Tapi Dilaut Pasukan Banyak Gading

Tetep jadi anu unggul

tos tiwas Kebo Lolorong

Wanian hanteu ka ukur

Teu sieun ku para Bajak Laut

Raden Jiga nu ngahaja hayang mati

Gagak Ngampar jadi Bingung

Rayi maneh si ku naon

Tarung wanian kitu

Tapi maot mah hanteu kumudu

Sabab urang teh kudu bisa balik

Na Perang ulah ka ancur

Kanjeng Rama ngadadago

Sanajan beda indung

Raden ka Gagak Ngampar mah nurut

Banyak Gading ibuna ti Sulawesi

Hirupna resep di laut

Hanteu betah di karaton

Kaula niat ancur

Mulang ka Pajajaran geus embung

Lamun Hirup di istana eweuh harti

Teu miharep asih Prabu

kaula mah wios maot

Naha nyarios kitu

Akang ngarasa hanteu satuju

rayi naon soal nu janten kanyeuuri

Ulah ngarasa baringung
Ka akang sok geura ngomong

Nyeri ku hiji dulur
Anu boga laku hanteu jujur
Cara hewa rerebut saurang istri
Pedah sieun eleh tarung
Ka rama ngomongna bohong

Anggalarang nu padu
Nyebutkeun kaula henteu patuh
Micinta ka nu geulis Dewi Rengganis
Padahalmah lain kitu
Anjeuna pisan nu bogoh

Poma di mangsa tangtu
Kakang Anu Jadi Ratu
Tanah Larangan Nagri Siluman Demit
Jalma dami aku dulur
Pada lumpat ti karaton

Tapi Pulo Siluman itu
Kabebasanna sok Cabut
Supaya hanteu ngaruksak di jero nagri

jalma jahat sareng Satru

Nyicicingan eta pulo.

Gagak Ngampar atuh bingung,

Dumeh muridna Amuk Marugul,

Urusan asmara Pangeran teu ngarti,

Apalna ngan ukur tarung,

Boro boro mikir jodo.

Para putra eta kitu,

Sadaya anak prabu nu ngumpul,

Kamandaka Gagak Ngampar Banyak Gading,

Nu nyamur Banyak Balabur,

Sawatekna katarempo.

Sawatara eta, pasukan lain anu dipimpin ku Banyak Gading anu masih keneh ngora tapi gagah, mangkat make parahu mapay walungan Citanduy ngaliwatan daerah Banjar, Madura, Sapuanging, Kalipucang terus ka muara jeung terus ngadayung ka wetan tepi ka maranehna kumpul jeung pasukan di Nusa Donan.

Saanggeus nyampeur pasukan ti daratan Pasirluhur, Pasukan Pajajaran ngagabung jeung pasukan anu dipimpin ku Gagak Ngampar jeung Kamandaka, bahkan Ki Reka Daya, nu pinuh ku akal jeung ngalicik, babaturan Kamandaka, milu ngagabung jeung pasukan Pasirluhur.

Terus maranehna oge ngagabung di Nusa Donan. Sangkan kabeh pasukan gabungan kumpul di Nusa Donan. Dipimpin ku Putra-putra Siliwangi salaku para pahlawan utamana.

Gagak Ngampar atawa Silih Warni salaku komandan utama, Kamandaka salaku pamimpin pasukan darat, Banyak Gading pamimpin pasukan parahu dayung jeung palika, dibantuan ku Patih Tilandanu salaku juru taktik, Adipati Kebo Lolorong ti Nusa Donan nyiapkeun pakarang jeung bekel jeung Ki Reka Daya nyamar salaku tilik sandi nu nyusup ka pulo Nusakambangan.

sawatara eta, Banyak Balabur anu ngaku jadi muridna Ki Tilandanu milu merhatikeun kaayaan pasukan jeung rurundingan pikeun gelar perang.

Benteng Pulo Nusakambangan tetela mangrupikeun Pulo anu kuat, dipageran ku dapuran awi anu dilapis lapis rungseb, dipulas pinuh ku pitangkeub bahaya jeung buwu maut anu ngan ukur dipikanyaho ku warga Benteng.

Tetela yen pasukan Nusakambangan memang kuat, sababaraha kali serangan langsung anu dipimpin ku Gagak Ngampar eleh, Adipati Gajah Bungbang memang jalma anu sakti jeung perkasa, dina hiji perang di luar Benteng andikana ngelehkeun prajurit Pajajaran jiga gajah anu keur ngamuknyabutan kai leuweung. Andikana malahan mere tatu parna ka Patih Tilandanu terus asup deui ka jero Benteng.

Serangan bajak laut oge ngarusak parahu Pajajaran jeung ngalemahkeun pasukan. Sababaraha prajurit malah percaya yen pasukan Nusakambangan mangrupikeun jurig-jurig laut anu galak jeung pikasieuneun anu haus pikeun neangan tumbal ti daratan. Malahan Kebo Lolorong jeung loba anak buahna tiwas dina pitapak perang bajak laut.

Tungtungna, kabeh pasukan ditarik ti Pulo Nusakambangan jeung balik deui ka Nusa Donan, ngubur heula Kebo Lolorong jeung nungguan pamulihan Patih Tilandanu. Tapi sajumlah gede pasukan Banyak gading masih dina ngaronda sahingga pasukan bajak laut daerah Nusakambangan henteu meuntas ka Pulo Jawa.

Banyak Gading

Nalika nyerang bajak laut anu ngabunuh Kebo Lolorong, Banyak Gading katempo bener-bener pelaut anu gagah, tapi kawanina pinuh ku tanda tanya, andikana henteu ngan ukur wani ancur, tapi saolah-olah anu hayang ancur di medan tempur, saolah-olah andikana nyimpen masalah anu pikanyerieun anu eweuh hubunganana jeung perang ieu.

Gagak Ngampar, anu oge sarua gagah, merhatikeun polah eta adina anu indungna beda, anu henteu acan boga umur dua puluh taun, ngan ukur Banyak Gading anu deukeut jeung andikana diantara putra-putra Siliwangi anu beda indung.

" Adi, Naon sababna Ari andika , ku Kami di perhatikeun yen andika lain meunang perang ieu, tapi andika sigana hayang paeh dina perang ieu. Naha andika henteu apal jalma-jalma Nusakambangan eta bahaya pisan" carita gagak ditampar.

"Ahh Kakang Gagak Ngampar, leuwih Hade kaula maot di dieu sangkan engkena henteu kudu balik deui ka Pajajaran" humandeur Banyak Gading.

Gagak Ngampar reuwaseun kana jawaban Banyak Gading.

"Kunaon jawaban andika jiga Kitu, yeh adi Kami ?" tanya gagak Ngampar dei.

"Naon hardina Pajajaran pikeun Kami, Kami ngan ukur putra selir ramanda ti wanoja peuntaseun lautan, naon anu ku Kami bisa di harepkeun ti cicingna di karaton, Kami henteu hayang, engke kudu ngarebutkeun tahta atawa jabatan di Pajajaran jeung dulur-dulur Kami nu sejen, sanajan aya hiji jalma ti dulur urang anu Kami hayang nempo jiga kumaha paehna. "

"Saha eta nu disebut dulur, geura bejakeun ka Kami"

"kami hayang nempo matina kakang Anggalarang"

"Naon kasalahan Kakang Anggalarang ka andika, kapan andikana geus indit ti karaton jeung garwana, Dewi Rengganis?"

"eta masalahna, Kakang Gagak Ngampar, istrina mangrupikeun kakasih Kami anu ku Kami bener-bener dipikanyaah, tapi Kakang Anggalarang bebeja ka Kanjeng Rama, jadi Kanjeng Rama sapuk dijadikeun istrina.

Naon atuh hardina Kahayang Kami, sumawona tahta atawa kakawasaan, bahkan mikahayang wanoja anu ku Kami bogoh oge mustahil pikeun Kami meunang, lamun miharep dina kanyaah kanjeng rama.

Upama perang ieu bubar, jeung Kami henteu ancur, kami tetep niat moal balik deui ka Pajajaran, kami arek mangkat layar ka laut, meuntasan lautan balik ka nagara indung Kami di Sulawesi. "

Gagak Ngampar ayeuna apal perkara masalah dulurna, tapi andikana prajurit anu dilatih ku Patih Amuk Marugul, andikana henteu ngarti urusan cinta, andikana ngan ukur apal gelut jeung perang,

"Hayu urang ngobrolkeun eta engke saanggeus perang bubar, atawa ngobrol jeung Kakang Kamandaka pikeun urusan cinta, kapan perang ieu kajadian kusabab Kahayang neangan jodona anu aneh."

"Cukup pikeun andika apal kakang, kakang kamandaka mah mangrupikeun putra calon makuta anu di pikaresep Rama Prabu.

Sanajan kudu inget, ka ibu Dewi Kentring Manik pasti moal cicingeun saanggeus engke nempo sawawana Surawisesa, jeung guru anu ku kakang dipihormat, andikana pasti bakal aya di sisi ibu Kentring Manik.

Padahal kamimah hayang jadi jalma bebas, hayang ngalalana ngumbara ngurilingan sagara, jauh dina pasea istana anu ngabosenkeun, bari nungguan madina kakang Anggalarang anu teu boga kawani.

geura inget-inget, upama naon anu ku Kami rek di caritakeun, bakal kajadian engke. Lamun Kakang bakal jadi penguasa Tanah Larangan ieu, antepkeun tanah ieu jadi tempat pikeun jalma-jalma anu hayang neangan kabebasan jiga Kami, jalma anu disingkirkeun dina pasea kakawasaan, sedengkeun Pulo setan anu pikasieuneun anu aya di hareup urang eta, sanajan isukan upama Kakang ngabogaan eta pulo. Keun Bae bakal jadi tempat pikeun jalma jahat anu kabebasanna ngahaja dirampas.

Gagak Ngampar teu pati merhatikeun naon anu ku adina na diucapkeun, pipiKiranana keur fokus kana perang. eta Kitu paguneman dua putra Siliwangi.

Sawatara eta nalika nungguan pulih Patih Tilandanu. Gagak Ngampar teu sabar ku nahan amarah, jeung andikana sumpah yen andikana bakal maehan Gajah Bungbang ku leungeunna sorangan.

DANGDANGGULA

Emas Na Dapur an Awi

Perang di Nusakambangan Nagri,

Serangan pasukan Pajajaran,
Sadayana mundur eléh,
Prajurit loba gugur,
Hanteu nembus dapuran awi,
Tujuh Lapis kandelna,
ka Nusa Donan mundur,
Ngantos Reka Daya,
Titah Kamandaka jadi Tilik Sandi,
Pasir luhur Rek Nyerah.

Patih Tilandanu anu Ngarti,
Bajak Laut Neangana Harta,
dibayar pastina daek,
emasna Pasir luhur,
Ditembakeun Cetbang ka tegal Awi,
Kakuping nu Ngajaga,
Kamandaka nyaur,
Top eta harta sadaya,
Kaula mere emas pikeun pangrugi,
Pule Baas nu tiwas.

Tepi ka akhirna Aya beja ti Ki Reka Daya yen benteng kebon awi ampir teu mungkin ditembus.

Tapi andikana ngadenge yen pasukan bajak laut Nusakambangan arek mulang deui ka Sulawesi nalika perang geus bubar jeung ngabogaan harta anu cukup loba, ku cara ngarampog kabeh emas anu aya di tanah basisir.

Ngadenge beja ti Ki Reka Daya, Ki Patih Tilandanu, saanggeus tatuna rada leuheung , sanajan andikana henteu acan sanggup mangkat perang, andikana jadi aya siasat pikeun kumaha cara nembus benteng dapuran awi.

"Bawa sakur duit emas ti Pasirluhur, jeung geura bawa kadieu, naon hartina harta dibandingkeun jeung kahormatan," Ceuk Ki Tilandanu

"Naon siasat anu bakal dilakukeun ku paman ...? Tanya Kamandaka.

"Urang bakal pura-pura nyerah jeung ngajak dami jeung bakal mayar ku loba emas, tapi urang tetep kudu jaga-jaga nu kudu ulah nunjukeun yeun eta mangrupa siasat."

Terus Karajaan Pasirluhur mawa loba kantong duit emas ka Nusa Donan, ti Nusa Donan terus pasukan gabungan Pajajaran jeung Pasirluhur mangkat ngaliwat nganggo kapal ka benteng Nusakambangan, bari mawa sababaraha mariem Chetbang. Tepi ka maranehna datang ka hareupeun benteng dapuran awi.

"Dengekeun, saha-saha jalma nu ngadenge omongan Kami, ayeuna Kami ngaku kasalahan Kami geus ngabunuh Pule Baas, jeung Kami rek ngaku eleh, sabab Kami gagal nembus benteng andika, yeuh leu Kami bakal mayar kasalahan ku duit emas anu bakal dikirim ka andika ditembakeun ku mariem ieu. "

eta gorowokna omongan Kamandaka anu kadenge ku Kabeh nu ngajaga Benteng.

Teulila kadenge bituna mariem chetbang ngaburakeun duit emas anu dijeujeulkeun dina sungut mariem murag siga hujan dina alur dapuran awi anu tujuh lapis. Jiga bener-bener hujan emas.

Saanggeus ngalakukeun eta, pasukan Pajajaran jeung Pasirluhur balik deui ka Nusa Donan.

"Kami geus ngalaksanakeun tugas ti paman sakumaha anu dititah, naon anu saterusna kudu ku urang laksanakeun ..?" Carita Kamandaka.

"Antosan sakeudeung, tepi ka aya beja ti Ki Reka daya ngeunaan naon anu kajadian di jero Benteng. Tapi pasukan anu dipimpin ku Gagak Ngampar kudu tetep siap-siap nyerang upama diperdiakeun keur gancang gerak." ceuk Patih Tilandanu.

sawatara eta, di jero Benteng Nusakambangan, aya kagemparan, aya surak ku kabungah pikeun kameunangan saenggeis ngadenge kecap Kamandaka. Nyaksian eta pasukan pajajaran jeung pasirluhur geus ditarik deui ka darat jeung duit emas anu diawurkeun ku meriam ka dapuran awi eta bener-bener emas.

Jadi tanpa di parentah ku saha-saha, jalma-jalma anu sarakah kana harta banda-buru mulungan duit emas anu disumputkeun di antara gagang awi, kusabab hese dicokot, maka maranehna mawa kampak jeung parang keur motong dapuran awi, demi neanganan disimpen jauh potongan emas, malah aya dapuran dina awi anu didurukna pikeun ngorehan emas dina lebu durukan awi.

Bitu jeung Sora dina tangkalan awi anu kaduruk disada jiga kendang kameunangan pikeun para prajurit jeung bajak laut Nusakambangan. Kadengena sora bitu dapuran awi jeung haseup anu ngagelebug di Pulo Nusakambangan tepi ka Nusa Donan.

Katempo aya seuri leutik dina sungut Patih Tilandanu.

" geura Siapkeun pasukan andika, Pangeran Gagak Ngampar, sakeudeung dei Ki Reka Daya bakal ngirimkeun berita anu hade pikeun kami."

jeung bener sababaraha poe sanggeusna, datang warta ti Ki Reka Daya,

"Benteng geus kabuka, eta dibabad sorangan ku prajurit Nusakambangan, ayeuna lolobana pasukan bajak laut geus balik deui balayar ka lemburna, saanggeus meunangkeun emas anu loba, ayeuna unggal poe prajurit ti pihak Nusakambangan ukur suka bungah, maen judi ku taruhan emas atawa garelut parebut duit emas " Kitu beja ti Ki Reka Daya

Jadi datang parentah Ki Patih Tilandanu, sanajan andikana henteu acan cageur, parentahna.

"Nya ieu waktuna, yeuh putra-putra Pajajaran, pikeun ngelehkeun karajaan Nusakambangan, anu pernah jadi cucuk dina daging karajaan Pajajaran,

geura tumpes ancurkeun maranehna sahingga Nusantara ieu moal pernah inget ayana maranehna. jeung maranehna moal bisa deui nyieun huru-hara "

Pamingpin Perang Patih Tilandanu

Peuting éta, langit Nusakambangan lémék ku hawa maot. Angin ngahiliwir lir mawa bau getih, sedengkeun méga hideung ngajuru ka langit, nyayagakeun musibah nu bakal tumiba. Di gigireun benteng karaton, pasukan Pajajaran geus kumpul, rangkepan taméng jeung bedog arandikana kasorot ku caang seuneu obor. Patih Tilandanu, nu kasohor ogé minangka Ki Wiradanu, nangtung di hareupeun arandikana. Tarangna pageuh, socana caang pinanggih jeung panon kilat, nyayagakeun perangan panungtungan.

Patih Tilandanu:

"Prajurit Pajajaran! Peuting ieu urang bakal ngaréngsékeun sagala perlawanan! Ieu lain ukur perang biasa—ieu kajadian nu bakal ngarobah sajarah Pajajaran jeung Nusakambangan! Ngan hiji jalan pikeun urang: kahade, ulah aya rasa leuleus, ulah aya rasa welas! Karajaan ieu kudu ditumpes sangkan henteu aya deui musuh nu ngajedog!"

Prajurit 1:

"Kami siap, Patih! Cakapan perintah, insun bakal nurut!"

Patih Tilandanu:

"Tiheula, urang ratakeun istana arandikana! Simbol-simbol kakawasaan Nusakambangan kudu lebur jadi lebu! Engké, sagala harta, sagala pangawasa, bakal jadi hak urang! Ieu tanah Pajajaran! Ulah aya nu nganggap ieu milik arandikana deui!"

Prajurit 2:

"Hampura, Patih! Hampura ka sangkan kami henteu reugreug ngetokkeun getih arandikana!"

Patih Tilandanu:

"Gancang! Urang gerak gancang, rapih, sarta tandes! Peuting ieu moal aya kahadean! Moal aya jalan uih deui keur Nusakambangan!"

Sareng éta, pasukan Pajajaran beunangna nyorong hareup. Laju arandikana lir guludug nu narajang gunung, henteu aya nu bisa nyegah.

Hianat Pasukan Bajak Laut Bugis

Di tengah karaton, Prabu Gajah Bungbang ngadéngé sora boga ti luar. Andikana apal, éta sora maot. Panonna semu beureum, rasa amarah jeung kasedihannana campur. Sapopoé andikana perang, tapi henteu kantos nyangka yen musuh pangbadagna téh lain Pajajaran, tapi para sekutuna sorangan.

Pasukan bajak laut Bugis, nu sakuduna jadi tameng panungtungan Nusakambangan, geus murtad! Peuting harita, arandikana nyingkah, kaluar ti Nusakambangan lir leugeut meunang angin. Ieu hianat nu teu kapikir ku Prabu Gajah Bungbang. Haténa sesek deui. Andikana néang jalan kaluar, tapi geus teuing telat.

Sora torompét perang Pajajaran geus kadéngé. Dina wanci nu singget, prajurit-prajurit Pajajaran geus narekahan benteng karaton, tandes jeung boas, nyurungsurkeun musuh nepi ka jero.

Dina saat éta, Prabu Gajah Bungbang nangtung di tengah aula istana, nenjo seuneu nu ngabarurak di sakabéh juru. Dina tungtung panonna, andikana ningali putrina, Dewi Purwati, nangtung jeung raray seungit ku kahariwang.

Prabu Gajah Bungbang:

"Purwati, anak kula... waktosna anggeus caket. Andika kudu indit, ayeuna kénéh! Entong ningali ka tukang, ulah ngajedog didieu! Ieu perintah ramana!"

Dewi Purwati:

(Ngageter, ceurik, nyekelan panangan ramana)

"Ayah, punten... kula henteu bisa ninggalkeun andika... Kula moal uih, kula moal lumpat!"

Prabu Gajah Bungbang:

(Jeung sora teges, sakaligus leuleus ku kanyaah)

"Dengekeun ieu! Ieu lain waktos keur bangor, anak kula. Andika kudu salamet! Andika kudu neraskeun kahirupan ieu sanajan kula anggeus henteu aya."

Dewi Purwati henteu mere jawaban deui. Andikana ngan ukur nolébat, panonna pinanggih jeung panon ramana, saolah-olah ieu panempoan panungtungan. Andikana ngaléngkah mundur, leungeunna ngareuhreuh kana haténa, terus lumpat ka jero rohangan reureuh karaton.

Tapi di jero haténa, andikana apal, éta moal lami deui bakal jadi rohang pamungkas ramana.

PUCUNG

SUPATA GAJAH BUNGBANG

Wanci Pasti maot arek datang tangtu

Prabu Gajah Bungbang

Nyupata samemeh paeh

Kujang nanceb nyeri dina jero dada

Karajaan Pajajaran Muga Ancur

Ku para Putrana

Make cara nu Teu Hade

Nyerang Nusakambangan ku Tipu Daya

Ciri kami Saturunan moal luntur

Aya Di Andika

Arek terus napel bae

Ka warisan Kuku Beulah Gajah Bungbang

datang mangsa tempat ieu dilidih dulur

Penjajah Ngawasa

Gagak Ngampar rasa kaget

Ngahuleng bari nyabut kujang Pusaka

Dina aula utama, sora léngkah ngagedur nyorang lantai batu. Ti sisi lawang anu narangtung, Gagak Ngampar, senopati Pajajaran, asup kalawan

tangtungan gagah. Andikana henteu nyengir, henteu némbongkeun rasa gumbira. Andikana apal, ieu lain waktuna keur tawa.

Gajah Bungbang nyekelan tumbak panjang, lir naga nu bakal narajang. Gagak Ngampar, anu langkung ngora jeung lincah, mawa kujang.

Gagak Ngampar:

"Gajah Bungbang, ayeuna waktuna anggeus datang. Andika bisa ngalawan, tapi takdir geus mutuskeun: Nusakambangan moal aya deui!"

Gajah Bungbang:

(Sora na jero, pageuh, tanpa rasa sieun)

"Lalakon henteu kantos réngsé salila aya nu terus merjuangkeunana! Andika bisa ngancurkeun karaton, tapi henteu bisa mupus rasa cinta urang ka tanah ieu!"

Bentrok éta dimimitian.

Tumbak Gajah Bungbang ngalayang ka hareup, maksudna nancebkeun kana dada Gagak Ngampar. Tapi, saperti angin nu teu bisa dicekel, Gagak Ngampar ngaléngkah ka gigir, kujangna mencorét ka handap, méngpar tumbak lawanna.

Sora besi anu patemu béda jeung sagala perang saméméhna. Ieu lain perang dua prajurit biasa—ieu perang dua karajaan, dua takdir, dua kahirupan.

Dina nafas panungtungan, Gajah Bungbang ngéléhkeun, tapi henteu ngarasakeun kasieun. Andikana apal, leupas tina sagalana, leupas tina karaton, lalakon ieu moal réngsé.

Langit Nusakambangan beuki poek, sedengkeun seuneu nu murub tina istana nyorang ka langit, lir tanda yén kahancuran geus datang. Suara sora bedog jeung tumbak nu patunggan nyaring di unggal juru, bari jeritan-jeritan maot ngawarnaan peuting. Pajajaran geus nepi ka puncak kameunangannana, tapi dina jero rohangan karaton, dua prajurit pangkuatna kénéh kénéh ngadu pangabisa.

Gajah Bungbang nangtung pageuh, ramo-ramona nyekelan tumbak pusaka, warisan ti Ki Pamayang. Ieu tumbak lain tumbak biasa, tapi tumbak beracun nu geus nyerep getih musuh salila ratusan taun. Andikana nyanghareupan Gagak Ngampar, lawan nu jauh leuwih ngora, leuwih lincah, jeung leuwih haus kana kameunangan.

Tumbak gagang pondok éta nyuruduk ka hareup, langsung ngarah ka dada Gagak Ngampar. Tapi, kalayan éntép seureuhna, Gagak Ngampar ngajingjing leungeun, awakna ngaléngkah, ngélak tina tetaan maut éta. Ujung tumbak ngan ukur ngajebol hawa, henteu manggihan sasaran. Tapi ieu ngan ukur mimitina.

Gagak Ngampar teu ngantosan deui. Andikana nyekelan kujang Pajajaran, nu gagangna kokoh, bilahna melengkung, sarta huntu-huntuna kawas letah maung. Andikana ngadadak nyurung ka hareup, ku niat pikeun neukteuk panangan Gajah Bungbang. Tapi musuhna henteu gampang diéléhkeun.

Gajah Bungbang ngagebretkeun tumbakna, maké jurus "Serangan Tombak Melintang", nu dipaké pikeun ngajaga jarak jeung ngalakukeun counter serangan. Tumbakna muter, narajang, neunggeul ka gigir, maksa Gagak Ngampar mundur.

Dua pendekar ieu silih teuteup, panonna caang di tengah seuneu nu ngabarurak. Hiji lempeng ku amarah, hiji deui kosong ku kadengeuh takdir.

Getih geus mimiti ngucur, rarasaan geus mimiti ngagelebug. Gagak Ngampar terus nyorang ka hareup, moal mere kasempetan pikeun Gajah Bungbang pikeun ngatur napasna. Andikana ngaji jurus-jurus Pajajaran, nu ngahijikeun kelincahan jeung ketepatan.

Gajah Bungbang apal, lamun andikana terus nyekelan tumbak, andikana bakal kajiret. Andikana mutuskeun pikeun ngalakukeun jurus panungtungan: "Tumbak Menjulang". Andikana nyurung ka hareup, ngajungjung tumbakna ka luhur pikeun neunggeul lawanna kalayan sakabéh kakuatanana.

Tapi, Gagak Ngampar geus apal pola perlawanan éta. Andikana ngaléngkah gancang, nyingray tina serangan éta, sarta saangeus eta éta...

Griing!

Sora kujang nu nyorang daging jeung tulang.

Panangan Gajah Bungbang direwong. Tumbakna murag kana lantai, ngagorolong, lir ngelepaskeun hirupna tina genggaman.

Dina kaayaan kadeseh, teu sangka Gagak Ngampar rek bisa nyerang balik bari sakilat geus nancebkeun kujang pusaka na dadana.

Tapi andikana henteu eureun.

Sanajan getih ngucur, sanajan awakna geus beuki laleuleus, andikana kénéh merjuangkeun naon anu geus dipercayakeun ka dirina. Andikana mundur sakali deui, neundeun panonna ka lawanna, terus ngalungkeun kutukan nu bakal nyorang sajarah.

Getih geus beureum sakabéh lantai. Nafas Gajah Bungbang beuki ngagelebug. Tapi henteu aya rasa kasieun.

Panonna nenjo ka Gagak Ngampar, panon nu geus nyanghareupan ratusan perang, panon nu nyimpen pangabisa nu moal bisa disingkahan.

Gajah Bungbang:

(Napass na beuki berat, getih kaluar tina pundukna, tapi panonna masih hurung ku amarah jeung ajrih)

"Lalakon ieu moal réngsé sakitu wungkul, Gagak Ngampar. Andika pikir Pajajaran moal tumiba? Ieu téh ukur siklus, sareng unggal siklus bakal boga waktuna..."

Gagak Ngampar:

(Nahan getih di panangan, nangtung di luhureun awak Gajah Bungbang nu ampir maot)

"Pajajaran moal runtuh salila urang nu kuat nu ngurusna! Andikana nu lemah, sakumaha punjulna, bakal ngaleungit ku waktu!"

Gajah Bungbang:

"Dengekeun ieu, Gagak Ngampar!" (Suarana remuk, tapi masih pinuh ku kakuatan.)

"Keturunan Nusakambangan moal pernah pupus! Getih kami moal leungit, malah bakal ngalir di jero awak anak incumu! Sanajan ieu nagara hancur,

sanajan karajaan urang lebur jadi lebu... keturunan urang bakal hirup, bakal ngadeg deui, di jero kulawarga sorangan nu geus maéhan urang!"

Gagak Ngampar neundeun kujangna. Andikana ngadengekeun éta, tapi haténa teu bisa narima.

Tapi Gajah Bungbang henteu eureun.

Gajah Bungbang ngajengakang, bari ngarasakeun peurih jeung peurahna kujang pusaka Pajajaran nu nanceb na dadana.

"jeung Andika Gagak Ngampar, anu maehan kami salaku jalma panungtung di Nusakambangan, isukan nyatana ciri urang Nusakambangan moal ngaleungit, ciri eta bakal napel kana awak turunan andika sorangan, jeng lemah kami anu direbut ti kami ku andika jaga bakal jadi rebutan dulur-dulurna andika sorangan, jeng bakal ngarasakeun tungarana jadi lemah jajahan " Kitu kecap supata Gajah Bungbang Raja Pulo Kambangan samemeh ngaleupaskeun nyawa.

Gagak Ngampar teu bisa nyarita nanaon.

Di jero haténa, andikana apal yén éta téh hiji kalimah anu moal bisa dirempak ku waktu.

Sakeudeungan Gagak Ngampar reuwas ngadenge kecap-kecap eta, kabayang upama kecap-kecap ti musuhna nu sateuacan maot mun kajadian, terus dicabut eta pusaka pajajaran nu nanceb jero di dada Gajah Bungbang nu ditewekkeun nalika begalan pati, jeung ti tukangeun hiji rohangan andikana ngadenge nu ngajerit leutik ditahan ti hiji wanoja anu rupana teu katingali waktu nyabut eta kujang pusaka.

Meureun geus Kitu kuduna, Gagak Ngampar dina perang eta geus maehan rama hiji wanoja anu engkena bakal jadi garwana, jeung ngalahirkeun putra-putrana.

Sabab Waktu bapana éta murag, eta budak parawan anu nyamuni ngajerit ditahan, kadenge ku eta satria.

Dina hiji juru istana, Dewi Purwati ningali sakabehna ti tukangeun témbok. Ceulina ngeusi ku sora jerit, panonna ngeusi ku cipanon. Andikana henteu bisa ngalakukeun nanaon. Andikana ningali ramana murag, ningali karajaanana murag, tapi teu bisa cicing, teu bisa merjuangkeun nanaon.

Andikana geus boga tekad rek bareng milu tutung jeung api nu geus ngadeukeutan ka kamerna anu tempat nyumput, tapi aya di waktu andikaa geus kumalayang antara langit jeung bumi, aya hiji leungeun nu prajurit pinuh ku getih bapana luncat ngarewak awak eta wanoja.

Runtagna Nusakambangan,

Sanggeus Gajah Bungbang rubuh, Pajajaran langsung ngalakukeun panerapan panungtungan.

Peuting éta, Istana Nusakambangan lebur jadi lebu.

Seuneu murub, maduruk sakabéh wangunan. Harta karajaan dipecat, wanoja jeung budak dicandak ka Pajajaran minangka budak. Lalaki-lalaki nu masih hirup, ditumpes.

Nusakambangan nu megah, anu sakali mangsa jadi nagara nu dipikasieun, ayeuna ukur carita dina angin, leungit di antara lebu jeung seuneu.

Gagak Ngampar kaluar ti istana nu murub, bari mangku awak hiji wanoja nu duka masih hirup atawa maot, ngadeukeutan pasukanana. Andikana ngelap getih ti bedogna, panonna kosong, ningali wanoja eta haténa henteu bungah.

Henteu aya kahadean, henteu aya rasa sugema.

Ku Andikana kadenge deui sora éta.

"Pajajaran bakal runtuh... ku tanganna sorangan..."

Gagak Ngampar henteu némbalan nanaon. Andikana ukur neundeun panonna ka seuneu nu ngaduruk di gigireunana.

Sabab, sanajan Nusakambangan geus leungit, andikana apal...Perang ieu teu acan bérés.

Pituduh Pamusnahan ti Patih Tilandanu,

Patih Tilandanu, senapati utama Pajajaran, maréntahkeun sangkan Nusakambangan dihancurkeun sarta rahayatna dipaéhan. Ieu sanes mung bagian tina strategi prajurit, tapi ogé minangka timbal balik kana lampah Ki Pamayang, nu kasohor minangka jalma nu kantun ngahianat Pajajaran.

Baheula, Ki Pamayang, aki Dewi Purwati nu mangrupa jalma penting di Nusakambangan, kantun milu dina pamecutan Prabu Wastukancana, Raja Pajajaran, ngagunakeun tipu daya nu bengis. Ki Pamayang, nu harita mangrupa panghulu di Nusakambangan, ngagagalkeun Prabu Wastukancana ku muslihat anu licik, maéhan raja Pajajaran anu tos sepuh, ngararancang maotna dina pasamoan anu disangka damai. Pamecutan ieu nyababkeun karugian ageung ka Pajajaran, boh dina jiwa boh dina pakaya, jadi cikal bakal dendam antara dua karajaan.

Salian ti éta, perang antara Pajajaran jeung Nusakambangan nu lumangsung mangtaun-taun, geus nyokot loba korban ti pasukan Pajajaran, sarta nyéépkeun kabeungharan nagara. Patih Tilandanu, nu mingpin pasukan Pajajaran, ngarasa yén lamun perlawanan Nusakambangan teu eureun, éta ngan ukur bakal nyababkeun kasangsaraan anu langkung jero ka Pajajaran. Kalawan pangalaman nu pahit ieu, Tilandanu mutuskeun pikeun mere hukuman anu paling teges, nyaéta ngahancurkeun Nusakambangan nepi ka leungit sagemblengna.

Pamusnahan ieu dimaksudkeun pikeun mastikeun yén Nusakambangan moal deui jadi ancaman pikeun Pajajaran, sarta salaku bentuk hukuman kana pamecutan Prabu Wastukancana. Ieu ogé mangrupikeun cara Pajajaran pikeun mungkas perang panjang nu anggeus nyababkeun karuksakan ageung, ku ngahapus sagala kakuatan Nusakambangan, boh sacara raga boh sacara simbulna.

Dina Reruntuhan, Di Antara Takdir Nu Poék ,

Langit haneut, tapi surya geus teu caang.

Lalamu lamping nyampur jeung baseuhna seuneu nu acan pareum, mawa haseup kai nu leungit, amis getih, jeung lebuna karajaan.

Laut nu bareto hurung kawas emas, ayeuna sakadar legok hideung, ombakna teu simaan, anginna teu nyaluyukeun deui.

Dewi Purwati nangtung dikumpulkeun dina tapak lemah hareupeun nu kapungkur karaton.

Lemah panas, lebu anu hurung di sakulilingna, rasa na leungit, ngan nyésa angkeuhan nu henteu kaharti.

Sakurilingna, awewe-awewe ngariung, murubutkeun leungeun, hareupeun ka hareup kosong, panonna teu neundeun nanaon, lir kaangseu takdir nu moal kaharti.

Langit henteu deui nyanghareupan cahaya, henteu deui nyanghareupan kahadean.

Taya deui lampu nu hurung di tepas kembengan, taya deui haseup nu nyeungitan paimahan,

taya deui sora nu ngageroan budak leutik, henteu aya deui nu nyebutkeun ieu lemah.

Sagalana leungit, sagalana pareum,

nu nyésa ukur angin nu neundeun getih di unggal juru.

Arandikana sakabeh acan ngarti ieu jaman.

Arandikana apal perang mah galak.

Arandikana nyaksian dulurna leungit ku seuneu jeung pakarang beusi.

Tapi naha arandikana sorangan bade nyorang nu sarua?

Teu aya paréntah, teu aya sora nu nerangkeun, teu aya kecap ti lisan-lisan Pajajaran nu ngariung di sabudeureunana.

Sakabehna sakadar hawa angin nu neundeun kasangsaraan.

Naon nu bade tumiba ka arandikana?

Naha arandikana bade dikencar kawas lalaki-lalaki anu tos tiwas dina hujan panah jeung tumbak?

Atanapi bade dicemplungkeun ka sagara, diinjeumkeun ka angin nu bakal mopohokeun sakabéh kahadean ieu lemah?

Atanapi nu leuwih ngerakeun—naha bade digiring ka lemah nu arandikana teu apal ngarana?

Teu aya nu nyarita.

Teu aya nu ceurik.

Lain sabab arandikana henteu hayang, tapi sabab awak-awakna tos rungkad, haténa tos hesé nangkeup kasangsaraan.

dina wengi geus liwat, arandikana sakabeh tos neundeun sakabéh cipanonna ka taneuh.

Dewi Purwati henteu bisa nyarita.

Henteu lantaran andikana kuat, tapi sabab geterna haté tos henteu bisa dibédakeun antara sieun jeung pasrah.

Leungeunna pinuh ku lebu, karembongna baseuh ku haseup jeung keusik.

Hawa tiris nyorang kulitna, tapi andikana henteu ngageter.

Sabaraha deui rasa nu kudu dirasakeun saangeus eta ieu?

Harita, sora éta murag tina rasana.

Henteu direncanakeun.

Henteu diajangkeun.

Pangrung éta, lain sora pamenta, lain pamohalan, lain sumpah,
tapi henteu séjén ti sukma lelembutan nu tos henteu boga harepan.

Para awéwé caricing, panonna noleh, kabingungna jiga nu boga geter nu sarua.

Hiji-hiji nutup beungeutna, ngagulung ku leungeunna,
sabab di antara ruruntuk istana,
di antara lebu nu ngidul ka sagara,
di antara laut nu moal nyaksian deui surya,
henteu aya deui harepan kajaba cipanon.

Maranehna masih hirup, tapi hirup nu kumaha?

Maranehna masih nangtung, tapi dina taneuh nu moal ka tangtungan deui.

Jeung di kajauhan, di tukangeun lalamu nu masih hurung,

Pasukan Pajajaran nangtung sepi,

neundeun panon ka arandikana, lir ningali kalangkang tina jagat nu tos musna.

Diwanci eta para wanoja eta, digiring arek ditaekeun kana parahu,

Pikeun ngajugjug Pasir Luhur,

Langit henteu nyaksian.

Angin henteu nyarita.

Leuweung henteu nyanghareupan deui.

Sagala nu kantos aya, ayeuna leungit,

sagala nu geus hirup, ayeuna lebu.

Rama...

Ibu...

Naha andika bisa ngadenge kula?

kula masih nangtung,

tapi naha ieu taneuh masih bisa disebut tempat kula?

kula masih hirup,

tapi naha ieu jagat masih nyimpen ngaran kula?

Nusa Kambangan...

Naon nu andika apalkeun ka angin?

Kumaha andika naros ka sagara?

Naha andika nyarita yén kula putri andika?

Atawa naha andika nyarita yén kula ngan sakadar kalangkang,

henteu deui putri, henteu deui rahayat,

henteu deui nyekel harepan?

Ku naon kula nu nyésa?

Ku naon kula henteu ragrag babarengan jeung dulur-dulur kula?

Lamun taneuh ieu henteu bisa nyanghareupan kula deui,

naha kula bisa nyanghareupan taneuh séjén?

Teu aya deui haseup nu nyeungitan kembengan.

Teu aya deui sora nu nyambungkeun beurang jeung peuting.

Teu aya deui leungeun anu nyekel leungeun kula.

Lamun kula nangtung, naha kula nyanghareupan naon?

Lamun kula leumpang, naha kula bade mangkat ka mana?

Rama, naha andika bisa neundeun kula dina jero lebu?

Sangkan kula henteu kudu nangtung?

Sangkan kula henteu kudu nyanghareupan isukan?

Sabab lamun kula mulang, naha bumi ieu bade nampi kula deui?

Indung, naha andika ningali kula?

Lamun kula angkat, naha andika bisa nyusul?

Lamun kula leungit, naha ngaran kula leungit ogé?

Sabab lamun kula henteu di dieu, saha nu bade nyebutkeun yén Nusa Kambangan tos aya?

Sagara moal nyarita.

Angin moal nyarita.

Nusa Kambangan, andika moal nyarita deui.

kula ogé, kula henteu bisa nyarita deui.

Sabab upama kula masih bisa nyarita,
naha ieu kasangsaraan bakal leungit?

Rama, Indung,

upama andika masih bisa nyarita,
naha andika bade nyebat ngaran kula?

Atawa naha ngaran kula anggeus ragrag ka jero seuneu,
sarua jeung sakabéh lemah bumi ieu?

Nusa Kambangan, upama andika bisa nyarita,
naha andika bakal nyebat ngaran kula?

Atawa naha kula, lir andika, arek leungit dina angina sagara kidul?

Pituduh Gagak Ngampar ngeunaan Paripolah ka Tawanan

Sanggeus perang nu mungkas kakawasaan Nusakambangan, Gagak Ngampar dipasrahan tugas pikeun ngumpulkeun para tawanan wanoja, lolobana asalna ti kaum bangsawan. Salaku pupuhu pasukan, andikana

kagungan kawajiban teu ukur pikeun ngajamin yén para tawanan diacara kalayan hadé, tapi ogé ngajaga wibawa Pajajaran.

Dina hiji pasamoan sareng prajuritna, Gagak Ngampar mere pituduh anu teges.

Gagak Ngampar:

"Dengekeun hadé-hadé, prajurit! Para tawanan ieu lain ngan ukur tanda kahadean urang, tapi ogé bakal boga peran penting pikeun Pajajaran. Arandikana bakal jadi parégot dina upacara perkawinan Kamandaka, kakang kula, nu bakal nikah di Pajajaran engké. Ku margi éta, arandikana kudu diperlakukeun kalayan kahormatan sakumaha pantesna. Ulah aya anu wani marandahkeun atawa ngalantarankeun kasusah ka arandikana. Sagalana bakal aya dina pengawasan kula langsung!"

Prajurit 1:

"Patuh, Raden Gagak! Kula bakal mariksa arandikana kalayan hade."

Gagak Ngampar:

"Kula moal ngahampura jalma nu milampah lampah goréng. Mun aya anu wani ngaruksak harkat tawanan, hususna ku cara nu taya kahadean, éta jalma bakal nampi hukuman pati—sarta ku leungeun kula sorangan bakal dihukum!"

(Sora Gagak Ngampar ngaguruh, beurat tur nangtang)

"Inget, kameunangan urang sanes ngan ukur aya dina kakuatan pasukan, tapi dina kumaha urang mingpin kalayan kahormatan."

Prajurit 2:

"Kami ngarti, Raden. Tawanan moal diwirangkeun. Kula bakal nuturkeun sagala papagon kalayan kahadean."

Gagak Ngampar:

"Hadé. Pastikeun arandikana dijaga kalayan ati-ati nepi ka Pasir Luhur, kalayan tertib. Ieu tugas urang salaku prajurit anu boga martabat satria. Laksanakeun kalayan bener."

Ku pituduh nu teges ieu, Gagak Ngampar mastikeun yén para tawanan moal ngan ukur jadi tanda kameunangan, tapi ogé diperlakukeun kalayan kahormatan, sarta pikeun ngajaga martabat Pajajaran dina jalan usaha ngahijikeun arandikana ka lingkungan karajaan.

Sanggeus Karajaan Nusakambangan runtag ku tarékah Pajajaran jeung Pasir Luhur, henteu aya deui kakuatan anu bisa nangtung di éta lemah cai. Perang anggeus réngsé, sakabéh lalaki anu nyanghareupan Pajajaran sareng Pasir Luhur anggeus sirna. Taya saurang lalaki ti Nusakambangan anu salamet. Padumuk di dinya musnah, , ngan ukur para putri anu dipasrahkeun jadi boyongan ka nagara séjén. Urang Bugis nu jadi bagian ti pasukan Nusakambangan sababaraha aya anu salamet, tapi arandikana kabur, ninggalkeun sagalana, ngalayang ka sagara.

Nusa Kambangan Sanggeus Ragrag,

Nusa Kambangan Nu Leungit,

Langit henteu deui némbongkeun cahaya,
moal aya deui panonpoé nu nyorang kahadean,
moal aya deui angin nu nyorang rahayat,
moal aya deui kahirupan di ieu lemah.

Benteng-benteng awi nu sakali mangsa ngajaga,
ayeuna geus jadi areng, runtuh ku seuneu nu henteu daék pareum.
Taya deui nu nangtung, taya deui nu nyanghareupan poe isukan.
Hiji-hiji, kai, awi, sagala tempat nu geus hirup,
ayeuna geus nyorang kahadean nu geus pareum.

Hampura, ka para pahlawan,

taneuh nu dibelaan ku andika,
ayeuna leungit tina galur kahirupan.
kula henteu bisa nyalametkeun,
kula henteu bisa nyanghareupan ieu kasangsaraan.
Nusa Kambangan, imah kula,
kumaha kula bisa hirup lamun lemah kula geus leungit?

Di basisir, cai laut henteu deui bodas,
ombak henteu deui mawa pangharepan,
sabab di palebah dieu, lautan anggeus nyorang kahadean,
ngeusi getih ti unggal juru, unggal sisi, unggal pasir nu kabur ku seuneu.

Geus teu aya deui nu balayar,
geus teu aya deui nu mulang,
geus teu aya deui nu ngageroan ngaran Nusa Kambangan.
Moal aya deui nu nyebutkeun ieu tempat imah kula,
sabab nu aya ukur lebu, keusik,
jeung seuneu kasieun nu moal pareum salila-lilana.

Indung-indung neangan budakna,
tapi budakna geus henteu némbongkeun kahirupan.
Bapa-bapa nyorang leuweung,
tapi henteu balik,
henteu sabab nyorang kahadean,

tapi sabab maot geus nyorang sagala.

Hampura, para karuhun,
bumi nu diwariskeun ayeuna leungit.
Moal aya deui nu neundeun ngaran ieu tempat,
moal aya deui nu ngadu'a di ieu leuweung,
moal aya deui nu nyebutkeun ieu nagara.

Nusa Kambangan, kula henteu bisa mulang.
Moal aya deui nu ngantosan di dieu,
moal aya deui kahadean di ieu tempat.
Angin laut nyorang pasir, tapi henteu nyorang rahayat.
kula nangtung, tapi kula henteu bisa nyebutkeun ieu bumi kula.

Nusa Kambangan, upama andika bisa nyarita,
kumaha andika ceurik?
Kumaha andika neundeun ieu kasangsaraan?
Sabab kula henteu bisa nyebutkeun ngaran andika deui,
sabab ngaran andika geus dipiceun tina kahirupan.

Geus teu aya deui kahormatan,
geus teu aya deui kasenangan,
geus teu aya deui kahirupan di ieu lemah.
Nusa Kambangan, andika henteu aya deui,

moal aya deui nu nyebutkeun ngaran andika.

Tapi naha Pajajaran nyarita yén ieu kameunanganna?

Lamun ieu kameunangan, naha angin teu deui nyorang kahadean?

Naha sagara teu deui nyorang kahirupan?

Naon nu bakal nyorang Pajajaran dina taun-taun nu bakal datang?

Lamun hiji kahadean direbut ku seuneu,

naha seuneu moal nyorang ka nu nyepeng éta kahadean?

Pajajaran... andika neundeun kameunangan,

tapi andika ogé neundeun lebu ieu dina tapak suku andika.

Lamun lebu ieu teu bisa dipiceun ku angin,

naha moal nyorang dina unggal juru karajaan andika?

Nusa Kambangan leungit, tapi kahadean henteu leungit,

sabab ketak, sabab kahormatan,

nu maot moal nyarita, tapi moal pareum.

Lamun hiji tempat bisa dileungitkeun,

naha kahadean na bisa dipiceun tina jagat ieu?

Nusa Kambangan anggeus leungit,

tapi naha Pajajaran bakal langgeng?

Naha Pajajaran moal leungit kawas kami?

Langit masih katempo,

tapi naha andika yakin yén langit moal ngahiji sareng lebu?

Lebu Nusa Kambangan, lebu nu henteu bisa diusap.

Lebu nu moal leungit.

Di sisi jalan, awewe ngabekaskeun getih dina dampal sukuna, leumpang ka mana bae, sabab henteu aya deui tempat nu bisa disebut imah.

Lalaki-lalaki nu hareupeunana mawa pedang, henteu ngadenge sora maranehna.

Nu nyorangna maksa maranehna pikeun ulah eureun.

Nu aya ukur keusik, nu ninggalkeun taya lain iwal ti angin, lir henteu kantos aya nu hirup di dieu.

Nusa Kambangan geus ragrag.

Tapi henteu ragrag lir dayeuh nu ragrag, henteu ragrag lir istana nu ancur.

Nusa Kambangan musna, leungit, kabaur jadi keusik, jadi hawa nu kumalayang di papasirna nu pikasieuneun.

Nu baheula disebut bangsa, ayeuna disebut tawanan.

Nu baheula disebut nagara, ayeuna disebut hiji leuweung kosong.

Henteu aya deui anu nyebutkeun ieu lemah Nusa Kambangan.

Henteu aya deui anu nyebutkeun ieu lemah adipati Gajah Bungbang.

Henteu aya deui anu nyebutkeun ieu lemah nu boga harga diri.

Sagala geus leungit, neundeun nyeri nu moal bisa dipupus ku waktu.

Nusa Kambangan geus leungit.

Nu aya ukur carita nu moal dicekel deui.

Sanggeus perang réngsé, para putri boyongan digiring ka Pasir Luhur. Di dinya, arandikana henteu dihukum, henteu dihina, tapi disimpen minangka bagian ti padika anyar. Nasib arandikana henteu bisa ditangtukeun ku dirina sorangan.

Dina waktu éta, di Pasir Luhur, lumangsung upacara anu béda. Kamandaka, nu tos lami hirup di Pasir Luhur, ayeuna dihijikeun jodona sareng Dewi Ciptarasa, awewe nu rupana sarua jeung ibuna, Dewi Ambetkasih. Kawinan ieu henteu ngan ukur perkara duduluran, tapi ogé jalan pikeun ngajaga Pasirluhur jeung Pajajaran tetep pageuh. Na hajat rame eta, sakumaha hajatna hiji nagara, Kamandaka, nu sakali mangsa kantos ngumbara, ayeuna jadi lalaki nu diaku ku nagara.

Ti Pajajaran, utusan datang. Prabu Siliwangi maréntahkeun yén Kamandaka kudu sumping ka Pajajaran, henteu nyalira, tapi sareng pamajikanana. Di Pajajaran, bakal aya upacara ageung pikeun ngahormat ka putra mahkota anu ayeuna anggeus kapanggih sareng jodona. Ieu lain ukur perkara suka, tapi pikeun nempokeun ka balaréa saha nu bakal nangtung di hareupeun Pajajaran kahareupna.

Sakabéh putri boyongan ti Nusakambangan ogé bakal dibawa ka Pajajaran. Ieu lain hukuman, tapi jalan anyar pikeun arandikana. Prabu Siliwangi hayang yén arandikana moal hilap, yén arandikana ayeuna milu dina lalakon Pajajaran.

Tapi sanajan Pajajaran nu nangtukeun, tanggung jawab utama diserahkan di leungeun Gagak Ngampar, salaku Senapati Pasir Luhur, Silihwarni. Andikana nu mingpin perjalanan ieu. Andikana nu kudu ngajamin yén henteu aya saurang putri boyongan nu leungit, henteu aya nu cilaka, henteu aya nu nyingkah di jalan. Lamun aya hiji baé nu musibat, éta moal murag ka batur, tapi ka dirina.

Pasir Luhur anggeus siap. Kamandaka bade ninggalkeun tempat nu sakitu lilana ngajarkeunana kahadean. Gagak Ngampar bade mingpin iring-iringan ieu, mawa jalma-jalma nu henteu acan apal naon nu bakal kajadian di Pajajaran.

ASMARANDANA

Iring-iringan Ka Pajajaran .

Nu Geulis Dewi Purwati ,.
Diiring jadi tawanan,.
Senopati alim ngomong ,.
Nu Dipiasih Pangeran,.
Jiga nu nyarekan,.
Padahal cintana puguh ,.
Pasir Luhur jauh leumpang..

Gagak Ngampar Anu Sakti.
Galak bawana salira.
Katénjo ku dewi awon.
Tos nelasan ibu rama.
Sadaya babaturan.
Ngawal putri opat puluh.
Boyongan Nusa Kambangan.

Datang di Karang Birahi.
Silih asih jeung picinta.
Leumpang ngiring bari alon.
Dirayu di Pamandangan.
Boyongan kalaparan .
Purwati nu api embung.

Méméh tepi Pajajaran.

Iringan Putri Boyongan ka Pajajaran

Di tukangeunana, Nusakambangan tos sirna, ngan ukur nyésakeun carita. Di hareupeunana, Pajajaran nu ngantosan, tapi naon nu bakal kajadian di dinya, tacan aya nu uninga.

Sanggeus sagala ragem disiapkeun di Pasir Luhur, rombongan dimimitian leumpang ka Pajajaran. Gagak Ngampar, nu ogé katelah Senapati Silihwarni, nangtung di payuneun rombongan, nyangking tanggung jawab panggedéna pikeun ngajaga sakabéh jalmi anu aya dina iring-iringan.

Sanggeus iring-iringan ninggalkeun Pasir Luhur, arandikana ngamimitian lalampahan nu panjang, nu moal sakeudeung beres. Jalan ka Pajajaran henteu lempeng, henteu rata, tapi nyorang wewengkon nu pinuh ku gunung, leuweung, jeung tempat-tempat nu kacida angkerna.

Leuweung anu dipalay ku panon, gunung-gunung anu nangtung luhung, dibeungkeut ku tatangkalan nu henteu kungsi dipapaés ku leungeun manusa. Jalma-jalma Pasir Luhur nyebut éta tempat salaku lemah siluman, sabab loba wewengkon nu henteu kungsi dipaliré ku nagara, tempat anu masih dipinuhan ku hal-hal anu henteu katingali.

Di antara leuweung nu jero, aya padumukan leutik nu sumebar di gunung-gunung, tapi arandikana henteu hirup kawas di Pasir Luhur atawa Pajajaran. Jalma-jalma éta hirup misah ti kakawasaan karajaan, ngalakukeun sagalana ku sorangan, hirup di antara leuweung jeung batu. Arandikana henteu sering turun ka tempat rame, teu acan tangtu arandikana bakal ngantep iring-iringan ieu leumpang tanpa dihadang.

Tapi siluman jeung pangagem gunung henteu jadi hiji-hijina ancaman. Leuweung di tempat ieu pinuh ku sato galak, maung nu nyamuni na lambaran eurih jukut, banteng nu ngariung di tanah-tanah leuweung nu henteu kungsi diasupan ku manusa. Ti lebah kajauhan kadang kasampak panon hideung nu murub dina poék, kadang-kadang kadéngé sora gerem nu asalna ti jero tatangkalan.

Tapi leuwih ti éta, di wewengkon ieu ogé loba anu nyamuni, jalma-jalma nu hirup tina narajang balaréa. Para perompak, karaman, perampok nu kantos dirémpak di sagara, ayeuna arandikana aya di darat. Lamun henteu ditangtayungan, iring-iringan ieu bisa dirampok iraha bae. Arandikana henteu ngan ukur narajang bebekeulan, tapi ogé jalma-jalma nu aya di jerona.

Ieu lalampahan lain ukur lalampahan biasa, ieu lalampahan nu nyangking tanggung jawab panggedéna pikeun Senapati Silihwarni. Jalma-jalma di tukangeunana teu kabeh pakarang, henteu bisa nyanghareupan ancaman sorangan. Andikana nu kudu nangtung, mawa sagala tarékah, sangkan henteu aya nu cilaka.

Di leuweung ieu, sagalana henteu bisa ditangtukeun. Tapi hiji hal nu pasti, lamun aya nu murag, lamun aya nu leungit, éta moal bisa dihampura. Ieu sanes perang kawas di Nusakambangan, ieu sanes tarékah kawas di medan perang, tapi ieu jalan nu moal bisa dipilih. Pajajaran ngantosan di hareupeun, tapi sateuacan éta, arandikana kudu nyorang leuweung nu pinuh ku hal-hal nu henteu kauninga.

Senapati Silihwarni nangtung di payuneun iring-iringan, panonna waspada, sabab hiji léngkah baé bisa nangtukeun sagalana. Leuweung ieu henteu bisa diremehkeun, gunung-gunung ieu henteu bisa dianggap leuleus. Tanggung jawab ieu lain ukur mawa rombongan ka Pajajaran, tapi ngajaga sakabéh jalma nu aya di jerona sangkan nepi kalayan salamet.

Iring-iringan ieu panjang, nyusun barisan nu rapih, ngantai lempeng lir ula ngarayap di jalan leuweung. Kahiji, di payuneun, para pamedal jalan, nu dipimpin ku Ki Reka Daya, Sobat Kamandaka, tilik sandi nu ditaekeun pangkatna, jeung jalma-jalma nu biasa hirup di leuweung, nu apal jalan nu aman, nu apal tempat-tempat angker, sarta nu bakal nangtukeun lalampahan. Arandikana ngarah lalakon, nyangking bedog pikeun ngababat tatangkalan nu meuntas.

Di tukangeunana, pasukan Pajajaran jeung Pasir Luhur, dipingpin ku Senapati Silihwarni, para pangawal nu geus dipilih husus pikeun ngajaga perjalanan. Arandikana henteu ukur mawa pakarang, tapi ogé tanggung jawab pikeun nyegah sagala ancaman ti sagala jurusan.

Satuluyna, di tengah-tengah rombongan, iringan panganten, tempat Kamandaka sareng Dewi Ciptarasa ditandu ku para tukang tandu nu dipilih

tina anu pangkuatna. Tandu ieu dikawal ku pasukan tumpak kuda, para pangawal nu henteu sakadar nunggang, tapi ogé siap nyanghareupan sagala gangguan.

Satuluyna, aya iringan anu nyangking sagala rupa pangperenah pikeun Prabu Siliwangi, barang-barang ti Pasir Luhur nu bakal dipasrahkeun di Pajajaran. Barang-barang ieu lain ukur emas jeung pakéan, tapi ogé hasil bumi, simbol kakawasaan, jeung tanda kasatiaan ka Pajajaran.

Satuluyna, iring-iringan para putri boyongan ti Nusakambangan. Arandikana henteu deui katingali kawas tawanan, sabab ayeuna dangdananna geus dialusan, pakéan arandikana dipasihan nu hadé, sanajan henteu acan kasampurnakeun sakumaha di karaton. Tapi sanajan diréka sangkan langkung pantes, sorot panonna masih nyangking lalampahan baheula, masih nyangking sagalana nu kajadian di Nusakambangan.

Tungtungna, di bagian tukang, pasukan Pasir Luhur nutupan barisan. Arandikana henteu ukur jadi pangiring, tapi ogé panangtayungan tukang, sangkan teu aya musuh nu bisa nyerang ti lebah tukang.

Sakabéh rombongan ieu henteu sakeudeungan ukur leumpang, tapi nyusun barisan nu ajeg, lir ula nu panjang nyorang jalan di leuweung. Ieu lain ukur lalampahan, ieu tanggung jawab nu kacida gedéna, sabab sagala kahadean di hareup moal aya hartina lamun salah sahiji ti ieu jalma leungit di jalan.

Senapati Siliwarni apal, sagalana aya dina leungeunna. Mun aya nu cilaka, lamun aya nu leungit, éta lain dosana jalma séjén, tapi dosana sorangan. Pajajaran masih jauh, tapi ieu leuweung lain tempat pikeun kasalahan. Lamun lalakon ieu gagal, Pajajaran moal mere hampura.

Lalampahan ieu ngingetkeun kana hiji peristiwa nu lumangsung dua puluh lima taun kapengker, nalika Prabu Siliwangi masih ngora, dina wanci andikana bakal nikah sareng Dewi Ambetkasih. Harita, Pajajaran ngalayangkeun pangjurung ka sakabéh karajaan ti kulon nepi ka wétan, pikeun nyaksian jeung mere pangbakti dina acara éta.

Ti saban lemah cai, ti basisir, ti daratan nu tebih, iring-iringan panjang datang ka Pajajaran, nyangking sagala rupa pangperenah. Aya emas ti kulon, aya pakéan sutra ti kidul, aya hasil bumi ti wetan, aya kuda ti nagara tatangga, aya prajurit nu datang pikeun ngalantarankeun kahadean. Pajajaran harita jadi

pusat, tempat sagala nagara nunjukkeun kasatiaan, nunjukkeun yén henteu aya nu ngaleuwihan kakawasaan Prabu Siliwangi.

Ayeuna, sanggeus lilana, rombongan anu nuju ka Pajajaran ngingetkeun carita kana lalakon éta. Sanajan henteu sakumaha harita, ayeuna ogé aya iring-iringan anu mawa kahormatan. Aya Putra Mahkota anu tos manggih jodona, aya putri boyongan ti Nusakambangan, aya prajurit anu nyangking wibawa nagarana. Pajajaran masih di hareupeunana, sareng sakumaha dua puluh lima taun ka tukang, tempat éta bakal jadi saksi pikeun hiji lalakon anyar.

Tapi henteu kawas harita, ayeuna Pajajaran henteu ngan ukur ngantosan kabungahan. Aya hal anu kudu diawasi, aya beungbeurat nu kudu dipangku, sabab di tukangeun kahadean, salawasna aya nu siap nyorang kasempetan pikeun ngaruksak lalakon.

Gagak Ngampar henteu kénging hilap. Kamandaka harita, andikana leumpang ka Pajajaran pikeun nyangking kahadean, sedengkeun andikana ayeuna leumpang bari nyangking beungbeurat. Lamun aya kasalahan, lamun aya hiji jalma baé nu leungit, éta lain ukur bakal jadi hanjakal, tapi ogé bakal jadi aib anu moal bisa dihampura.

Langit beuki lingsir, leuweung beuki jero. Di payuneunana, Pajajaran masih ngantosan. Tapi jalan ka dinya masih panjang, masih pinuh ku hal-hal nu teu bisa dipaliré. Sagala tanggung jawab aya dina leungeunna, henteu aya tempat pikeun kasalahan, henteu aya tempat pikeun lengah.

Sanggeus panonpoé mimiti surup, leuweung beuki poék, hawa beuki tiis. Iring-iringan terus maju, nyorang jalan anu henteu kungsi dijamin kasalametanana. Tapi salila Senapati Silihwarni masih nangtung, henteu aya hiji jalma nu bakal murag tanpa tarékah. Pajajaran masih jauh, tapi henteu bisa aya sieun dina lalampahan ieu. Sagala kahadean kudu diteruskeun, sabab henteu aya pilihan séjén.

Sapanjang lalampahan, andikana henteu sakali-kali nunjukkeun rasa nu lian ti watek pamingpin. Sagala putri boyongan diperlakukeun kalayan kahadean, henteu aya nu dihina, henteu aya nu dirémehkeun. Andikana henteu ngalakukeun nanaon nu nunjukkeun yén arandikana mangrupikeun tawanan, tapi sakumaha jalma-jalma nu dibawa pikeun nyorang kahirupan anyar.

Tapi sanajan sagala kahadean éta ditunjukkeun ka saréréa, aya hiji hal nu henteu bisa dipohokeun. Aya hiji wanoja di antara para putri boyongan nu sigana nyangking rasa nu béda di jero haténa. Henteu ku lampah, henteu ku cara nyarita, tapi ku panonna, ku carana ningali ka Gagak Ngampar.

Sarta Gagak Ngampar sorangan, sanajan henteu nunjukkeun nanaon, dina jero haténa aya rasa nu terus narajang. Dina raraméan perang, dina seuneu nu hurung di istana Nusakambangan, aya hiji wanoja anu andikana salametkeun sorangan, nu dina wanci éta henteu acan jelas saha dirina. Tapi panonna, rarayna, kahadean nu aya dina diri wanoja éta, sakabehna masih nyangsang dina émutan.

Sakabéh putri boyongan diperlakukeun sarua, tapi sanajan andikana henteu nyaritakeun nanaon, haténa nyaho yén aya nu béda. Tapi tugasna henteu mere kasempetan pikeun mikiran hal-hal éta. Dina mangsa ieu, andikana lain saurang lalaki anu bisa ngadeudeus, tapi saurang panglima, saurang pamingpin nu kudu ngajaga rombongan nepi ka Pajajaran.

Iring-iringan terus maju, nyorang jalan anu panjang. Dua poe, tilu poe, Pasir Luhur tos aya di tukang, dugi ka Tanah Dayaluhur, jeung pagunungan nu mayungan Pajajaran tos nembongan samar-samar jauh di hareupeunana. Tapi sanajan lalampahan ka hareup terus nyorang, haténa henteu bisa mopohokeun cahya seuneu di Nusakambangan, henteu bisa mopohokeun hiji panon nu kantos ningali ka andikana di tengah-tengah karuksakan éta.

Tapi andikana henteu nyarita nanaon, henteu némbongkeun nanaon. Andikana tetep Senapati Silihwarni, pamingpin rombongan, lalaki nu mawa tanggung jawab panggedéna. Rasa nu aya di jero haténa kudu disumputkeun, sabab Pajajaran nu dihareupeunana henteu mere tempat pikeun perasaan nu teu pasti.

Dewi Purwati, anu saméméhna mangrupa putri Prabu Gajah Bungbang ti Nusakambangan, ayeuna tinggal tawanan saanggeus eta karajaanna runtuh, sarta ramana pupus di leungeun Gagak Ngampar. Kaayaan ieu beurat pisan pikeun andikana, utamana lantaran andikana nyaksian ku soca sorangan pupusna ramana dina perang nu kejem. Sagalana nu dipimilikna, sagalana nu dipikacinta, tos musnah. Karajaanana, kulawargana, turunanana, sakabehna jadi panineungan nu geus leungit.

Di antara para tawanan wanoja, ngan ukur Dewi Purwati jeung sobatna, Dewi Purwasih, nu asalna ti kaum bangsawan. Aki Dewi Purwasih asal ti Suku Bajo Bugis. Ari sisana, para wanoja nu lain lain ti kalangan karaton, tapi ti rahayat biasa nu kaseder ku perang atawa nu henteu kungsi mikahayang pikeun jadi bagian tina nasib ieu. Di antara sakabeh tawanan, ngan Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih nu apal kumaha hirup di jero karaton sareng sabaraha pentingna darajat turunanana.

Sanajan masih boga sobat deukeut, Dewi Purwati tetep ngarasa jempling. Andikana ngarasa sagalana tos leungit, sagalana tos sirna. Karajaanana runtuh, kulawargana musnah, tur ayeuna andikana jadi saksi kana sagala karuksakan nu teu kahayangna. Dina lalampahan panjang ka Pajajaran, haténa dieusi ku kasangsaraan, rasa kaleungitan, tur henteu apal kumaha nasibna engké.

Anapon kaayaan ieu, Dewi Purwati beuki beurat haténa. Andikana kudu narima nasib jadi tawanan, hirup jauh ti lemah cai anu dipikacintana. Jeung nu langkung nyeri deui, nu mingpin jeung ngawaskeun arandikana nyaéta Gagak Ngampar, lalaki nu ku andikana dikenal minangka tukang maéhan ramana sorangan. Rasa ambek jeung karungu nu nyangkaruk dina haténa henteu bisa dicegah. Unggal léngkahna dituturkeun ku manusa nu maéhan ramana, mawa andikana kana takdir nu pinuh ku kahariwang.

Dewi Purwati anu ngora tur lugu, henteu acan apal naon deui anu kudu diarepkeun. Kahayang pikeun ngalawan karasa sia-sia, margi andikana apal saha anu ayeuna aya di payuneunana. Gagak Ngampar mangrupikeun lambang ti kasangsaraan sareng pati nu kudu ditanggunga. Dupi ayeuna, andikana kudu leumpang di handapeun pengawasan jalma anu sanes ukur ngancurkeun nagrina, tapi ogé nu geus maéhan Rama Prabu Gajah Bungbang.

Dina kateu-bisa-an, dina haté nu ngadengdek, Dewi Purwati pasrah, kateunggeulan ku takdir anu kejem tur pinuh ku sangsara.

Dewi Purwati ngaliwatan unggal jengkal lalakon ieu kalayan haté nu beurat. Saban hambalan nu dipilampahna ka Pajajaran, lir hambalan anu pinuh ku dendam tur kahinasaan, utamina ka Gagak Ngampar, anu kiwari jadi pangawasna.

Sanaos teu bisa mungkir yén Gagak Ngampar nyaeta satria nu gagah tur pinunjul, tapi nu leuwih jero dina haté Dewi Purwati nyaeta kanyaah ka Rama Gajah Bungbang anu anggeus leungit, sarta kahadean Pajajaran anu tos ngajadikeun andikana budak tawanan. Gagak Ngampar, sanajan kasohor tur pinunjul, tetep wujud anu nyababkeun sagala kasangsaraan ieu kajadian.

Sanajan kitu, dina jero haténa, aya kapasrahan nu beuki jero. Dewi Purwati sadar yén ngalawan takdir moal nyandak kabagjaan. Andikana teu boga daya, sarta teu boga pilihan sajaba ti narima kahadean anu disadiakeun ka andikana—sanaos éta asalna ti pihak anu geus ngaruksak sakabeh kahirupanana.

Dina hate nu nyeri, aya rasa sepi nu teu kaungkap. Dendam ka Gagak Ngampar nyampuh jeung kapasrahan nu teu kaelehkeun. Andikana milih cicing, margi éta hiji-hijina cara nu bisa ngajaga dirina dina kaayaan nu kawas kieu.

Sanajan arandikana asal tina dua dunya anu béda, Dewi Purwati jeung Gagak Ngampar kapanggih dina takdir anu geus teu bisa dihindarkeun. Gagak Ngampar, satria Pajajaran anu meunang perang, ayeuna nangtung salaku pamingpin nu dihormat, sedengkeun Dewi Purwati, putri ti nagara anu geus leungit, ayeuna teu leuwih ti hiji tawanan, tanpa daya pikeun ngalawan nasibna.

Dewi Purwati terus nyorang lalakon ieu kalayan haté nu beuki beurat. Saban poé, saban hambalan, kahinasaanana beuki jero.

Gagak Ngampar, sanajan kasohor salaku satria anu gagah, ogé beuki ngahaja nyawang Dewi Purwati dina kaayaan éta. Aya hiji hal anu henteu bisa dipungkir, yén dina sagala kataklukeunana, Dewi Purwati tetep miboga kasanggeman, kasabaran, sarta katresna nu teu bisa leungit. Sanajan andikana nyanghareupan leungitna sagala hal, Dewi Purwati henteu nuduhkeun kaaleusan atawa kahandapan.

Ku kitu, dina kaayaan anu dipaksa ku perang jeung takdir, Gagak Ngampar beuki ngajentrekeun ayana rasa nu henteu gampang dipedar. Andikana apal yén Dewi Purwati lain wanoja biasa. Andikana lain sakadar tawanan, tapi hiji putri anu salamet tina karuksakan, kalayan jiwa anu henteu pegat.

Takdir geus nepungkeun arandikana dina jalan anu nyeri. Najan awalna pinuh ku kahinasaan jeung dendam, tapi kanyataan nu bakal datang moal bisa dicegah. Dua jalma ieu—sang pamenang jeung sang tawanan—kudu nyanghareupan naon nu geus ditulis ku nasib.

Dina sapanjang lalampahan ti Pasir Luhur ka Pajajaran, rombongan tawanan awewe—kaasup Dewi Purwati—nyorang jalan nu palinter, dipaksa nyorang tanah-tanah nu leueur, leuweung-leuweung anu angker, sarta kaayaan alam anu henteu marahmay.

Sababaraha wanoja nu teu kuat mimiti tisoledat, kacapean, sareng nyorang kasakitan.

Dewi Purwati, sanajan dirina sorangan aya dina kaayaan nu pikasieuneun, henteu bisa mopohokeun jagjagna wanoja séjén. Andikana ngurus jalma-jalma nu gering, mikeun cai ka nu teu kuat, sarta nyoba méré panglipur ka nu haténa geus rekah. Gagak Ngampar nyampeurkan ka wanoja anu karipuhan bari nitah masukanna terus maju.

Tapi margi perhatianna ka jalma-jalma anu butuh pitulung, Dewi Purwati, Dewi Purwasih, sareng sababaraha wanoja lain jadi katinggalan ti iring-iringan utama. Para prajurit Pajajaran anu mimpin lalakon teu sadar yén arandikana geus teuing jauh ka tukang. Saanggeus eta sadar, Dewi Purwati sareng rombonganna anggeus kaluar ti jalur utama.

Ku kabingungan anu beuki naék, maranéhanana engké sadar yén arandikana tos kasasar di jero leuweung nu raket. Kaayaan beuki hese lantaran palalamuan dahareun beuki saeutik, jeung kalaparan mimiti nyangkaruk. Gagak Ngampar, anu dititah ngajaring maranéhanana, rumasa asa jeung keuheul. Sabagé saurang prajurit anu geus karab heula kana perang, andikana apal kumaha carana maénkeun pakarang, tapi henteu apal kumaha carana salamet di leuweung anu asing pikeun andikana. Andikana néangan dahareun, ngajugjug ka sagala jurusan, tapi nu kapanggih ngan ukur saeutik.

Sanajan rasa hormat éta mimiti mekar, arandikana tetep aya dina kaayaan picilakaeun tur kalaparan. Kaayaan ieu ngajadikeun Gagak Ngampar beuki bingung, sabab antara tugas sareng rasa anu mimiti hudang, andikana henteu yakin naon anu ku takdir dikecapkeun ka dirina jeung Dewi Purwati.

Kabakti Dewi Purwati sareng Rasa Nu Mimiti Muncul dina Hate Gagak Ngampar.

Dina sagala kasusah tur kalaparan, Dewi Purwati tetep satia ngurus rerencangganna anu gering. Kabakti haténa henteu bisa disumputkeun sanajan dirina sorangan aya dina posisi nu kasangsara. Andikana nyiram rerencangganna ku cai ti walungan leutik, nyayogikeun tuangeun nu masih nyesa, jeung nenangkeun anu kaserang kahariwang.

Tindakan Dewi Purwati ngajadikeun Gagak Ngampar, anu tadina ukur ningali dirina salaku tawanan, ayeuna mimiti ningali andikana ku cara nu béda. Sanajan andikana apal yén Dewi Purwati téh putri musuh, haténa henteu bisa mungkir yén wanoja ieu mibanda kawani, katengtreman batin, sareng kaluhungan nu matak dipihormat. Dewi Purwati, sanajan haténa beurat tur kasel, tetep nyoba nenangkeun para wanoja anu gering, ngajurung sangkan arandikana tetep kuat. Dina kasusah ieu, Gagak Ngampar anu mula-mula henteu pati merhatikeun, aya wanoja anu mibanda kawani tur welas asih, najan andikana sorangan aya dina kaayaan anu taya daya. Tumbu rasa hormat beuki laér, sanajan dina haténa, andikana masih niténan Dewi Purwati salaku musuh anu kudu dijaga.

Lila-lila, Gagak Ngampar beuki hese mopohokeun parasaan anu mimiti ngahudang dina jero haténa. Sanajan andikana prajurit anu kuat, haténa

beuki rempan ku sipat Dewi Purwati anu santun, teu gampang pegat sumanget, sareng tetep pinuh welas asih. Andikana nyoba ngabuka diri, haying ngobrol saeutik demi saeutik ka eta wanoja, ngabejaan sakedik asal-usulna.

Gagak Ngampar:

“Kami tos digedékeun pikeun jadi prajurit. Pajajaran nungtut pangorbanan, sanajan éta hartina kudu ngalakukeun hal-hal anu hese.”

(Saur Gagak Ngampar bari ningali Dewi Purwati kalayan rasa ragu, tapi ogé hayang muka haténa)

“Nami kula Gagak Ngampar. Kula ti Pajajaran. Jalan ieu sanes pilihan kula, tapi éta tos jadi takdir kula.”

Dewi Purwati:(Ningali andikana kalayan paneuteup anu aya eusi, tapi nyoba tetep tenang sanajan dina jero haténa masih aya amarah)

“Kula ngarti... sarta kula ngahargaan sagala anu anggeus andika lakukeun, tapi jalan urang anggeus béda ti baheula.”

(Dewi Purwati nyoba tetep teu padoli, sanajan haténa masih kebek ku kasedih)

Sanajan arandikana ngobrol leuwih loba, Dewi Purwati tetep nyumputkeun hiji hal ti Gagak Ngampar: andikana ningali sorangan kumaha Gagak Ngampar maéhan Gajah Bungbang, ramana. Haténa teu bisa mopohokeun éta, henteu bisa leungitkeun imutan éta tina pikiranna. Sanajan Gagak Ngampar siga hayang muka dirina, Dewi Purwati henteu bisa nyarita nanaon. Pikeun andikana, éta mangrupa tatu anu moal bisa cageur—kajadian anu bakal salawasna ngingetkeun andikana yén jalma di hareupeunna, sanajan sigana mibanda welas asih, tetep saurang musuh anu maéhan ramana.

Gagak Ngampar Nu Bingung, Dina lalampahan anu beuki hésé, Gagak Ngampar ngarasa kawalahan ku tanggung jawabna. Andikana henteu apal kumaha carana ngurus para tawanan anu beuki lemah. Andikana teu bisa nyanghareupan kaayaan saperti kieu, sabab salami hirupna, andikana ngan ukur diajarkeun kumaha carana perang.

Gagak Ngampar:(Ku sora nu tegap tapi nyamunikeun rasa keuheul)

“Dewi, kula... henteu apal naon nu kudu kula lakukeun. Kula ukur apal kumaha cara lamun perang, tapi henteu apal kumaha cara ngajaga arandikana. Arandikana peryogi bantuan, sareng kula henteu bisa ngalakukeun éta sorangan.”

(Andikana cicing sakeudeung, siga nu hanjelu lantaran henteu mampuh ngurus tawanan-tawanan éta)

“Andika langkung apal kumaha ngajaga arandikana, Dewi... punten, kula menta ka andika, bantuan kula pikeun ngajaga arandikana.”

Dewi Purwati:(Ningali andikana ku rasa reuwas, henteu nyangka yén saurang prajurit Pajajaran nu kuat bisa nyarita saperti kitu)

“Kula ngarti...”

(Saur Dewi Purwati, sora na leuleus tapi pinuh ku tekad)

“Kula bakal ngalakukeun sakumaha nu kula bisa. Tapi imut, urang sakabehna dina kaayaan anu sami. Urang teu bisa miharep ti sasaha. Kula bisa bantuan, tapi sakabehna aya watesna.”

Gagak Ngampar:(Kalayan rarasaan nu rada tenang, najan haténa masih lieur)

“Hatur nuhun, Dewi. Kula henteu apal deui naon anu kudu kula lakukeun. Kula mung bisa miharep arandikana bisa salamet, Sabab mun aya nu cilaka, tangtu kula nu bakal meunang bendu.”

Dina kajadian éta, Gagak Ngampar nuduhkeun sisi anu jarang ditempo: kabeungharan haténa salaku saurang pamingpin anu kadang karasa henteu daya. Kaputusan pikeun menta bantuan Dewi Purwati nuduhkeun yén sanajan andikana prajurit tangguh, tapi dina perkara ngajaga wanoja-wanoja, andikana henteu acan mibanda pangalaman.

Di sisi séjén, Dewi Purwati sadar yén ieu mangrupikeun kasempetan pikeun nunjukkeun kahadean, sanajan haténa masih keneh kapinuhan ku dendam ka jalma anu maéhan ramana. Tapi andikana henteu nyarita nanaon, milih pikeun tetep ngahontal tujuan anu pangsaéna pikeun jalma-jalma anu andikana jaga.

Sanaos beurat, Dewi Purwati mutuskeun pikeun nahan sagala kahariwang dina jero haténa, sabab andikana apal yén lalampahan ieu masih jauh ti réngsé.

Nalika lalampahan nuju Pajajaran terus lumangsung, Dewi Purwati karasa kumaha heséna hirup minangka tawanan. Jalan ngalangkungan leuweung jeung pasir gunung Dayaluhur ngajadikeun arandikana beuki karasa lapar, nepi ka sakabéh iring-iringan kudu nahan lapar bari nunda harepan nepi ka manggihkeun kadaharan.

Dina kaimutan peuting anu beuki leuleus, Gagak Ngampar ngajak Dewi Purwati lebet ka leuweung, miharep sangkan manggih tuangeun nu bisa diparake keur nyorang lapar nu beuki teu kateundeun.

Beda ti biasa, Dewi Purwati anu ti heula ukur cicing tur pasrah, ayeuna mimiti karasa kahariwang anu beuki ngadukung. Sipat katurunan Nusakambangan anu keras mimiti hudang, najan andikana sadar yén dina kaayaan ayeuna, henteu aya kakawasaan pikeun ngalawan. Andikana apal yén upama ngalawan ka Gagak Ngampar, éta mah ukur bakal nambahan kasangsaraan. Ku sabab éta, andikana leuwih milih cicing tur nampi nasibna.

Nalika arandikana leumpang babarengan dina peuting, Dewi Purwati nengetan Gagak Ngampar anu kacida tiis tur henteu nganyatakeun perasaan. Andikana sadar yén lalaki ieu, anu geus maéhan ramana tur ayeuna ngawaskeun andikana, siga hiji satria anu taya kakurangan, tangguh tur hésé dijugjug.

Sanajan siga anu gagah tur pinuh ku kahormatan, tapi sikap Gagak Ngampar ka andikana sok karasa jauh, siga aya wates anu henteu bisa ditembus. Ieu ngajadikeun haté Dewi Purwati beuki kacida aneh, najan andikana henteu nunjukkeun éta dina raut beungeutna.

Dina jero haténa, Dewi Purwati sok ngahuleng: "Kunaon saurang pangeran anu kuat jeung tangguh, anu geus maéhan rama kula, bisa mibanda rarasaan ka kula? Sakuduna naon nu andikana kahayangkeun?"

Tapi, Dewi Purwati ngan ukur bisa cicing tur mikirkeun sakabéh nasibna anu beuki nyingsieunan.

Di sisi séjén, sanajan Gagak Ngampar henteu loba nyarita, tapi haténa beuki bingung ku rarasaanana sorangan. Dewi Purwati, sanajan saurang musuh,

mibanda keteguhan tur kaidengan nu hese dipohokeun. Tapi lantaran arandikana aya dina posisi nu béda—hiji minangka pameunang, hiji deui minangka tawanan—sagala rasa nu muncul karasa teu mungkin diwujudkeun.

Salila lalampahan éta, najan aya rarasaan anu mimiti timbul di antara arandikana, tapi obrolan di antara arandikana kacida saeutikna. Dewi Purwati ngarasa aya jarak anu jero sacara rarasan, sanajan kadang-kadang haténa hayang apal leuwih loba ngeunaan saha sabenerna Gagak Ngampar. Kaayaan ieu ngajadikeun andikana beuki kahariwang, kumelendang antara dendam jeung panasaran, bari tetep narik haténa sorangan nu beuki ruksak ku kasangsaraan.

Dina lalampahan éta, arandikana ukur leumpang dina cicing. Dewi Purwati, anu haténa pinuh ku adu pipikiran, milih pikeun nyumputkeun sakabéh rarasaanana, sedengkeun Gagak Ngampar tetep ngajaga jarak, siga saurang satria anu hésé dijugjug, tapi dina jero haténa beuki digarugut ku rasa hanjakal anu teu bisa dipungkir.

Karangbirahi, 1453 –

Peuting Nu Pinuh Ku kasedih , Gurisa jeung Asmarandana.

Sapeupeuting iring-iringan anu nuju ka Pajajaran nahan lapar. Isukna, Gagak Ngampar ngajak Dewi Purwati pikeun neangan dahareun di leuweung, miharep bisa manggih kadaharan pikeun nahan rasa lapar salila lalampahan. Tiluanana—Gagak Ngampar, Dewi Purwati, jeung Dewi Purwasih—numpak kuda, leumpang dina cicing, henteu patanya.

Dewi Purwasih nuturkeun ti tukang, embung papisah ti Dewi Purwati. Teu aya hiji kecap anu kaluar, komo ti Gagak Ngampar. Upama Dewi Purwati ngajak nyarita, jawaban Gagak Ngampar sakitu pungkesna. Kadang-kadang, kasampak andikana siga anu ngahaja ngajaga jarak, siga nu henteu hayang aya rasa anu langkung ti tugas.

Dewi Purwati henteu ngarti. Lamun Gagak Ngampar enyaan boga rasa, naha andikana siga kieu? Duka naha ku isin, duka naha ku rasa anu henteu dipikanyaho. Tapi haténa henteu bisa mungkir, yén unggal jemplanan kuda, unggal hambalan, éta sora anu kadéngé téh henteu ngan ukur sora tapak kuda, tapi ogé sora haténa sorangan anu beuki teu puguh.

Dina harepan hirup anu beuki ngabudal, Dewi Purwati ngarasa siga nu ngalamun. Tapi ujug-ujug, sora Gagak Ngampar ngajeblag, ngarugrugkeun lamunanana.

Gagak Ngampar:

"Dewi Purwati! Naha andika kurang denge?!"

Dewi Purwati:(reuwas, rada ambek)

"Hah? Naon? Henteu. Kami henteu kurang denge. Naha andika ngageroan kami?"

Gagak Ngampar:

"Kami hayang nanya, naon kadaharan anu ku andika dipikahayang mun geus tepi ka Pajajaran? Naon bae ku kami bakal dianteur, lain ukur tepi ka dieu."

Dewi Purwati:(loba kaheranan, tapi sumanget)

"Kami ayeuna ngan ukur hayang beleum sampeu, atawa cau raja digoreng Malayu."

Gagak Ngampar:(ngagoda)

"Andika wanoja, naha henteu mikir ngeunaan sieun lintuh kitu?"

Dewi Purwati:

"Hei, sanajan di Nusakambangan dahar lauk loba, beurat kami henteu pernah liwat ti sasangga pare."

Gagak Ngampar:(seuri, tapi rada isin)

"Hahaha! Pipina andika buktina éta, nya?"

Dewi Purwati:(ngagoda deui)

"Andika bisa seuri ogé... hihi."

Ti tukang, sora seuri lir saksi, Dewi Purwasih henteu bisa nahan gangguanana.

Dewi Purwasih:

"Andika jodo. najan andika henteu sadar, tapi sakeudeungan nempo ieu obrolan, kalakuanana mirip."

Dewi Purwati ngarasa beungeutna panas, pipina beureum siga keuyeup pamandangan.

Dewi Purwasih:

"Mangga, teruskeun obrolan satuluyna."

Dewi Purwati ngagerentes dina haténa, henteu yakin kana naon anu saéstuna dirasakeun ku Gagak Ngampar. Andikana nyoba nyumputkeun rasa éta di jero haté, tapi kacida héséna. Naha ieu rasa téh bogoh? Atawa ngan ukur rasa sabab lalampahanana panjang?

Ti kajauhan, arandikana ningali hiji huma pinuh ku pepelakan sayur jeung bungbuahan. Dewi Purwati ninggalkeun Gagak Ngampar pikeun milih dahareun, nu bakal dipikahayang engké nalika tepi ka Pajajaran. Panonpoé mimiti melengkung, katumbiri sumebar di langit, mere warna nu karasa jero di jero haté.

Dina unggal gerakanana, Dewi Purwati kasampak seuri saeutik, sanajan haténa masih kénéh teu tenang.

Gagak Ngampar:(nyindir saeutik, tapi sorana leuleus)

"Ngan éta? Naha andika nyokot kadaharan nu kitu? Yeuh, kabogoh-kabogoh kami."

Dewi Purwati:

"Tapi kami resep. Kadaharan henteu kudu loba teuing sambarana. Lamun teuing, raosna malah leungit."

Gagak Ngampar:

"Bener. Hayu, urang langsung mangkat ka tempat ereun tadi."

Dewi Purwati:

"Enya, hayu."

Arandikana balik deui ka tempat iring-iringan. Kadaharan nu geus dipilih, disimpen dina kuda Gagak Ngampar, sedengkeun dua putri tawananna nuturkeun di tukang.

Dewi Purwasih:(nyarita ngagoda ka Dewi Purwati)

"Yeuh Dewi, geura rangkul éta calon andika ti tukang. Tong ukur nempo kudana!"

Dewi Purwati:(rasa panas pipina beuki karasa, nyoba ngalihkeun omong)

"Naon nu aya dina jero haté andika sorangan?"

Dewi Purwasih:(ngagoda deui)

"Eta mangrupikeun jodo anu pantes dipikacinta."

Tapi, teu hayang terus-terusan didorong ku Dewi Purwasih, Dewi Purwati milih cicing. Tapi haténa beuki teu bisa dibendung.

Dewi Purwati (gerentes haté):

"Kunaon ayeuna kami betah nalika aya di deukeutna? Matana, panon Gagak Ngampar, teuteupna nembus hate kami. Kami henteu bisa eureun melong andikana. Naha ieu takdir? Naha kami kieu-kieu teuing?"

Tapi di sisi séjén, haté Gagak Ngampar ogé henteu cicing.

Gagak Ngampar (gerentes haté):

"Duh Gusti... panonna geulis pisan, pipi na rarayna geulis pisan oge. Kami hayang neuteup andikana terus. Tapi kunaon kami siga kieu? Mimitina lain bogoh, tapi rasa ieu beuki hese dipungkir. Kami, anu geus maéhan kolotna, tapi kunaon ayeuna haté kami henteu bisa leupas ti dirina? Hampura, Gajah Bungbang. Kami henteu ukur karunya ka anak andika. Kami bogoh ka andikana. Ieu bogoh nu sabenerna."

Sanajan henteu nyarita, arandikana ngarti.

Maranehna henteu perelu kecap.

Dina leumpangna nu sareundeuk saigel, dina beuki rapetna jarak antara arandikana, haténa beuki satulung-tulung.

Sanajan henteu wani nyebutkeun ku lisan, tapi di jero haté, éta rasa geus tumuwuh.

Sanajan mangsa katukangna pinuh ku getih jeung perang, takdir geus ngajieun jalan sorangan.

Dina peuting anu tiiseun, haté Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati geus patumbu.

Hiji lalakon cinta anu rumit: Pangeran Pajajaran anu keras, bogoh ka putri musuh anu dipatalikeun ku peperangan.

GURISA

boyongan Asih

ragrag asih nu karasa,
Henteu ka nu sohor rupa,
Henteu ka ratu kawasa,
teu kanu hartana loba,
purwati putri basajan,
Nu ngan saukur tawanan.

Sarta anu panyababna,
Haténa beuki nalangsa,
satria nu teu nyarita,
turun rasa kasieuna,
Nalika niténan éta,
Hiji wanoja satia,
Sanajan hirupna hina,
Teu aya ibu jeug rama,

Tapi haténa mulya.

Gagak Ngampar nu teu nyangka,

Datang ngalayang tungtungna,

najan di luhur pangkatna.

Henteu wani ngadeuheusna,

Dunya rasana sarua,

Tapi haténa béda.

Bakti ka rasa asihna,

eweuh daya nyanggakeunna,

Teu sanggup dina leungitna.

nu disumputkeun ku lila

Sabab upama nyarita.

Upama satria nyebat,

anu aya di haténa...

Sagalana bakal robah.

naon harti Pajajaran.

teu sieun nu pangkuatna.

karangbirahi ayeuna,

musuh nu hanteu dijiad.

nu mere kasieun rasa.

mimiti dina hirupna,

teu apal jalan kaluarna.

ASMARANDANA

PAMENTA DEWI PURWATI

Gagak Ngampar Senopati

Pangeran ti Pajajaran

Inget ka Nyi Putri Bae

Kapidangdung rasa Cinta

Kanu jadi tawanan

Pinuh ku Rasa Kaduhung

Atos Nelasan Ramana

Kacatur di Hiji wengi

Kujang kana lahuman

Sieun Putri Henteu daek

Dewi Cepeng leu Kujang

Sok Tewekeun ka Akang

Sarupa Rama Kapungkur

Prabu Gajah Bungbang nyata

Hate karaosna nyeri

Ningali dewi sangsara

Akang Wios teing paeh

Lamun alim dipigarwa

Rumaos gaduh dosa
Ku Dewi Kujang dicabut
Arek nelasan sorangan

Ku Pangeran Katingali
Kujangna terus dirampas
Dewi gening kitu maneh
Arek nandasa sorangan
Naha awon carana
Males pati nu dimaksud
Nelasan nu dipicinta

Gaur nu sumegruk Ceurik
Bangun nu kanyeunyeurian
Ku Gagak Ngampar kadenge
Dewi anu keur nalangsa
Dilamar teu gaduh rama
Ceurik Nyuuh ngarumpuyuk
Pangeran ngaraos dosa

Saha atuh ari kami
Miharep Hiji Pangeran
Moal saha anu daek
Ka Awewe boyongan

Teu gaduh ambu rama
Kulawarga atos ancur
Tumpur ku Elehna Perang

Henteu Sae kitu Dewi
Akanng Cinta nu Sabenerna
Moal anu bisa nyarek
Naon nu dipikahayang
Sanajan menta nyawa
Akanng bohong mah piraku
Bumi langit nu nyaksian

Hudangna Dewi Purwati
Getihna ombak sagara
Pangeran Ngaraos Kaget
Rek narima dipigarwa
Mun nganggap Putri Raja
Ti Pulo sagara Kidul
Sanes Tawanan teu harga

Nusakambangan teu leungit
Nagara asal Kaula
Maskawin pihak awewe
Amanat ti Kanjeng Rama

Pikeun lakian kaula
Baheula nyarita kitu
Hareup kakang Pule Baas

Nyi Dewi Nyairos Dei
Pasihkeun eta kujang
Cukup ku sakitu oge
Purwasih geura Pigarwa
Salembur anu nyesa
Teu aya dei sadulur
Pikeun maturan kaula

Kami rek nyarita deui
Mun cicing di pajajaran
Bagja karasana hese
Balik ka Tanah Larangan
Kudu sadia mulang
Ku Gagak Ngampar di rangkul
Nedunan kabeh Pamenta

Langit Karangbirahi masih cireureum. Angin leuleus ngetreuy ngalangkang tatangkalan, nyayagakeun sora peuting nu jempling. Api durukan nu leutik masih kénéh hurung, tapi sinarna beuki leuleus, siga kahadean nu baris pareum.

Di gigireunana, Dewi Purwati linggih masih kénéh cicing. Beungeutna henteu némbongkeun nanaon, ngan ukur neutep kana seuneu nu negrak, siga anu henteu merhatikeun saha-saha di sabudeureunna.

Gagak Ngampar cicing saheulaanan. Andikana apal, upama andikana langsung nyarita, sigana Dewi Purwati bakal tetep teu merhatikeun, tetep neundeun tangtungan haténa sorangan.

Tapi waktuna henteu panjang deui.

Upama arandikana neruskeun lalampahan isukan, sakabehna bakal réngsé. Dewi Purwati bakal dibawa ka Pajajaran, bakal leungit dina sibukna acara karajaan, bakal jadi dayang anu henteu deui boga kawenangan sorangan.

Sareng andikana moal bisa nyarita deui.

Gagak Ngampar apal éta. Andikana apal yén hiji-hijina kasempetan pikeun nyarita—pikeun ngedalkeun rasa nu geus lila didem ka jero haténa—nya éta ayeuna.

Dina peuting nu jempling ieu.

Dina tempat nu jauh keneh ti Kawali.

Dina saat Dewi Purwati masih kénéh aya di gigireunna.

Dina waktu nu dipanjangkeun ku panangtayunganana sorangan.

Sabab enas-enasna, éta alesan naha rombongan ieu diperlambat. Naha andikana ngajalankeun lalampahan siga anu henteu sanget-sanget pikeun nepi.

Sabab andikana henteu acan siap pikeun pisah.

Dewi Purwati masih neutep seuneu. Andikana henteu sadar yén ti tadi, Gagak Ngampar neutep ka dirina. Andikana henteu sadar yén lalaki éta, anu sakuduna jadi musuhna, anu sakuduna jadi jalma anu paling dipikakeuheulna, ayeuna aya di gigireunna, henteu nyandak pedang rek mere ancaman, ngan ukur nyandak haténa anu beuki hésé dicekel.

Gagak Ngampar narik napas laun. Andikana apal naon anu dipikahayang ku haténa. Andikana apal naon anu hayang didedarkeunana.

Tapi andikana henteu apal kumaha cara nyebutkeunana.

Sabab andikana henteu kantos nyaritakeun hal ieu saméméhna.

Henteu kantos ngedalkeun naon anu ayeuna nyangsaya di haténa.

Sabab dina hirupna, andikana ngan ukur apal dua hal: perang jeung kapamingpinan.

Tapi ayeuna?

Naon ieu nu kula rasakeun?

Angin leuleus ngalieuk-ngalieuk di antara arandikana. Gagak Ngampar rurusuhan ngeureunkeun haténa. Andikana henteu bisa cicing deui. Andikana henteu bisa ngantosan deui.

Sabab upama andikana henteu nyarita ayeuna, sigana andikana moal kantos bisa nyarita salilana.

Kami henteu acan siap pikeun pisah.

Kami henteu acan siap ngantepkeun andika leungit di Pajajaran.

Andikana meuntas sakedik, caket ka Dewi Purwati.

Sareng ku sora anu hamo dipikaharep ku andikana bakal kaluar ti biwirna, andikana nyebut:

"Dewi..."

Sora éta hampang. Henteu siga paréntah. Henteu siga sora senapati nu biasa ngahukum atawa mere komando.

Henteu siga sora hiji pamingpin.

Tapi siga sora hiji lalaki nu keur henteu apal kumaha carana nyekel rasa nu beuki bébas.

Dewi Purwati, nu ti tadi cicing, laun-laun ngalieuk.

Panonna, anu salilana siga henteu merhatikeun nanaon, ayeuna daek teu daek kudu merhatikeun.

Sabab dina peuting nu jempling éta, di jero chaya durukan nu hurungna reureum, andikana ningali hiji hal anu andikana henteu kantos ningali dina panon Gagak Ngampar saméméhna.

Aya hal anu hésé dicekel.

Aya hal anu henteu bisa dipungkir.

Aya hal anu moal bisa dipatalikeun sareng perang, sareng Pajajaran, sareng kapamingpinan.

Aya hiji hal anu jero.

Aya hiji hal anu sanés.

Gagak Ngampar narik napas. Andikana apal yén andikana henteu bisa mundur deui.

Dina peuting nu jempling ieu, andikana kudu nyarita.

Sabab upama henteu...

Upama henteu...

Andikana moal kantos bisa nyarita deui.

Gagak Ngampar geus nyanghareupan loba hal dina hirupna. Andikana geus nyanghareupan musuh-musuh anu kuat, ngaliwatan peperangan anu henteu kaukur jumlahna, ngajungkiringkeun rajapati, neundeun getih dina padang perang tanpa sieun, tanpa ragu. Andikana diajarkeun yén hiji prajurit teu meunang boga haté leuleus. Hiji senapati teu meunang diancam ku rasa. Hiji panglima teu meunang ngahaja méré tempat ka lemah di jero haténa, sabab lamah éta bakal jadi kacugak anu bisa ngancurkeun sagalana.

Tapi ayeuna, di jero peuting nu jempling, dina tempat nu jauh ti karajaan, jauh ti kakuatan jeung kapamingpinan, jauh ti sagala nu biasa andikana kuasai, aya hiji hal anu henteu bisa ditolak ku andikana.

Hiji wanoja anu andikana meunangkeun lain ku rasa, lain ku perasaan, tapi ku pedang, ku tarung, ku leungitna hiji karajaan.

Dewi Purwati.

Gagak Ngampar, anu biasa nyanghareupan musuh kalayan hate panas ngagebur, ayeuna nyanghareupan hal anu andikana henteu apal cara meranganana.

Dirina sorangan.

Naon ieu nu kula rasakeun?

Upama ieu musuh, pastina kula geus bisa nyanghareupanana.

Upama ieu ancaman, pastina kula geus bisa mupusna.

Tapi ieu? Ieu lain hal anu bisa ditebas ku kujang. Ieu lain hal anu bisa dialungkeun ku tanaga. Ieu lain hal anu bisa diéléhkeun ku pakarang.

Ieu hal anu henteu bisa andikana tolak.

Sabalikna, beuki andikana nyobian nolak...

Beuki andikana leungit.

Beuki andikana leungit, beuki andikana henteu bisa ngajelaskeun naon anu lumangsung ka jero haténa.

Beuki andikana henteu bisa ngajelaskeun, beuki andikana bingung.

Beuki andikana bingung, beuki andikana sieun.

Sieun?

Gagak Ngampar tarik napas.

Ieu mimitina dina hirupna, andikana henteu apal naon nu kudu dipilampahna.

Sareng éta nu paling dipikasieun ku Gagak Ngampar.

Henteu pedah andikana sieun ditolak.

Henteu pedah andikana sieun yén Dewi Purwati moal ngahargaan éta rasa.

Tapi sabab andikana apal, yén upama andikana ngedalkeun perasaanna...

Moal aya jalan balik.

Moal aya deui tempat pikeun nyumput.

Sareng éta hartina, andikana kudu narima yén sanggeus sakabéh perang anu andikana pernah lakukeun, sakabéh musuh anu andikana pernah tebas...

Pangdeudeulna?

Gagak Ngampar henteu bisa ngalawan wanoja ieu.

Henteu ku pedang.

Henteu ku tanaga.

Henteu ku naon-naon.

Sabab dina kahadean, dina keleuleuyan, dina perasaan nu beuki jero ieu...

Andikana geus éléh.

Tapi aya hiji hal deui. Hiji hal anu andikana henteu hayang, henteu bisa, sareng henteu wani nyanghareupan.

Lamun andikana nyarita...

Lamun andikana nyebutkeun éta rasa...

Kumaha lamun Dewi Purwati nolak andikana?

Gagak Ngampar tarik napas.

Jantungna ngadégdég, henteu ku sieun perang, henteu ku ancaman musuh, tapi ku hal anu henteu pernah andikana bayangkeun dina hirupna.

Gagak Ngampar, sang panglima Pajajaran, sang panglembara perang anu henteu acan pernah éléh ku musuh, ayeuna nyanghareupan rasa anu panggoréngna:

Kumaha lamun wanoja ieu henteu malire andikana?

Kumaha lamun wanoja ieu henteu kantos boga rasa nu sarua?

Kumaha lamun sakabéh ieu ngan ukur aya dina jero haténa sorangan?

Sareng lamun Dewi Purwati henteu bogoh ka andikana?

Naha andikana bakal bisa nampa éta kanyataan?

Atawa éta bakal jadi hiji éléh anu sajati?

Gagak Ngampar henteu yakin.

Andikana henteu apal, henteu wani mikirkeun éta.

Sabab pikeun nyanghareupan ieu?

Mungkin ieu perang anu pangsulitna dina sakabéh hirupna.

Langit masih murub ku bulan nu satengah katutup mega, mere cahaya nu sakeudeungan caang, sakeudeungan poek, lir nyaksian kahirupan dua jalma nu dipapag ku nasib nu teu weléh mawa perasaan nu pasalia.

Api durukan masih hurung, tapi henteu sanggup nganggetkeun kanyeri nu lir suluh nu terus diasupan kahariwang. Beungeut Gagak Ngampar nu salawasna tatag, ayeuna robah jadi hiji rupa nu henteu acan kungsi dipinuhan ku sagala ragu. Leungeunna ngageter, jantungna beuki daria, lir andikana nu biasana wani nyanghareupan maot, ayeuna sieun nyanghareupan hiji hal nu salila ieu teu pernah dipikiran—sieun ku rasa cinta.

Panonna némbongkeun kanyeri, haténa beuki béak ku rasa nu teu bisa diucapkeun. Ieu lalaki, nu geus nyanghareupan loba peperangan, nu geus maehan raja jeung meresihan getih di leungeunna sorangan, ayeuna leuleus, nyanghareupan wanoja nu ukur hiji tapi nyekel sakabéh haténa.

Andikana gerak, nyandak éta kujang pusaka Pajajaran, kujang nu saksi tina sagala kajadian nu geus mawa kahancuran.

Gagak Ngampar nangtung hareupeun Dewi Purwati, nu masih diuk merhatikeun api durukan. Panonna seungit, tapi haténa geus beunang ku sagala perasaan.

Ujug-ujug diTeundeunna éta kujang dina lahunan Dewi Purwati.

"Dewi, geura cekel ieu kujang pusaka Pajajaran, geura cabut tina warangkana..."

Dewi Purwati lir dieureunkeun napasna. Andikana nyorang éta kujang, napasna beuki kahalangan ku rasa nu teu bisa ditepikeun.

"Tewekeun kana dada kami, sakumaha kujang ieu geus niwaskeun kolot andika, Raja Gajah Bungbang."

Sora Gagak Ngampar leuleuy tapi beurat.

"Mata kami teu tega neuleu andika mun inget ucapan kolot andika waktu kujang ieu nanceb dina dadana."

Gagak Ngampar ngahuleng sakeudeung, panonna henteu ka mana-mana, tetep kana éta wanoja nu ayeuna nyekel sakabéh kahadean dina haténa.

"Andika tangtu moal daék dipigarwa ku kami, nu geus maehan kolot andika jeung mundeskeun kulawarga andika."

Dewi Purwati nyered napas.

Cai panonna jadi beuki ngamalir.

Leungeunna nyokot éta kujang, panonna merhatikeun lalaki di hareupeunna. Ieu lalaki, nu geus ngancurkeun sagalana, ayeuna nyanggakeun nyawana.

Lamun ieu takdir, naha kudu kieu?

Bari leungeunna nu beuki ngageter, Dewi Purwati nyabut éta kujang.

Tapi lain pikeun ka Gagak Ngampar.

Tapi ka dirina sorangan!

Sakilat!

Gagak Ngampar nembé sadar, leungeunna langsung ngarebut éta kujang, henteu mere kasempetan ka Dewi Purwati pikeun nancebkeun kana dadana.

"Hayang kumaha ari andika?!"

Sora Gagak Ngampar ngagerem.

"Naha andika rek males pati ka kami, pédah kami geus maehan nu dipikanyaah ku andika, ku cara rek maehan diri wanoja nu dipikanyaah ku kami?"

Sora éta lalaki lir ngagero kana jero haté Dewi Purwati.

Andikana, nu salawasna nyimpen sagala rasa sedih, kiwari geus henteu kuat nahan deui.

Waktu harita andikana, ngarumpuyuk na taneuh, ngagolér dina kanyeri. Sababaraha kali andikana kudu neundeun sakabéh kahariwang.

Tapi ieu?

Kumaha upama éta lalaki henteu saukur datang keur maehan nagarana, tapi ogé mawa sagala rasa nu henteu bisa dicegah?

Dewi Purwati nu ngarumpuyuk, ceurikna henteu bisa dicegah deui.

"Sanajan kami narima..." sora Dewi Purwati leuleus, "saha atuh ari kami? Piraku kami rek bisa miharep bakal pantes ngajodo jeung pangeran Pajajaran?"

Gagak Ngampar merhatikeun éta wanoja, haténa beuki kahalangan.

"Dewi, ulah nyarita kitu..."

"Sok geura caritakeun naon nu ku andika dipikahayang. Sanajan nyawa kami, eta kasaksian geus dipasrahkeun ka andika."

Sakeudeung, Dewi Purwati merhatikeun andikana.

Napasna ngahuleng.

Ayeuna andikana henteu deui wanoja nu pasrah kana nasib.

Hate turunan Gajah Bungbang hudang. Getih Nusakambangan ngagalura.

Dewi Purwati nangtung.

Cai panonna nyusut.

"Kami, rek narima jadi garwa andika..."

Panon Gagak Ngampar murub.

"Tapi saméméhna kami rek nyarita..."

Langit lir eureun.

Gagak Ngampar merhatikeun andikana, haténa lir dikawasaan ku sagala ragu.

"Sanajan kami ayeuna ukur tawanan nu ewuh hargaan..." sora Dewi Purwati jelas, liribun nu netes kana batu. "Tapi getih kami yén putri anak raja Nusakambangan moal leungit."

Dewi Purwati némbongkeun sagalana.

Gagak Ngampar henteu nyarita, tapi haténa geuwat murag.

"Baheula sanajan kami anak wanoja, tapi anak nu dipikanyaah ku kolot kami."

Sagalana lir eureun.

"Kolot kami, Rama Gajah Bungbang, keur hirupna geus jangji yén Pulo Nusakambangan rek dibikeun pikeun jalma nu jadi laki kami..."

Sakeudeung, Gagak Ngampar némbongkeun kasieun nu henteu biasa.

"Sanajan Pajajaran geus meunang, sanajan Pajajaran geus ngancurkeun sagalana..."

"maka Nusakambangan tetep nu kami."

Dewi Purwati némbongkeun sagalana.

Hawa leuleuy, api durukan ngeprak.

Gagak Ngampar henteu bisa nyarita.

"Mun kami teu betah di Pajajaran, hirup teu jamuga di Pajajaran, teu diaku sajajar satata di Pajajaran..."

Sora éta wanoja beuki kuat.

"Geura anteurkeun deui kami mulang ka Pulo Nusakambangan atawa ka Tanah Larangan ieu!"

Dewi Purwati lir masrahkeun sagalana.

"Geura pigarwa ogé dulur kami, Dewi Purwasih. Dulur kula nu milu sangsara."

"Inget Raden, Nusakambangan tetep nu kami."

Dina peuting éta, kecap-kecap Dewi Purwati henteu ngan ukur hiji pernyataan. Ieu mangrupa wasiat, hiji panarimaan, sarta hiji beungkeut nu moal bisa dipareuman ku waktu.

Nusakambangan lain tanah biasa. Nusakambangan lain ukur lalakon hiji karajaan nu geus éléh. Nusakambangan, ku tradisi, ku wasiat, ku amanat Prabu Gajah Bungbang, geus diwariskeun lain ka putra cikalna, tapi ka putrina, Dewi Purwati.

Dina jaman éta, dina jaman para raja karajaan pangaruh Hindu, tradisi mas kawin henteu ngan ukur tugas lalaki. Hiji putri raja, utamana nu disiapkeun pikeun ngahontal kawibawaan, ogé kudu masrahkeun mas kawin pikeun lalaki nu bakal jadi salakina. Éta sababna, ti jaman baheulana, Prabu Gajah Bungbang anggeus nangtukeun yén jalma nu ngawin Dewi Purwati, bakal nampi Nusakambangan minangka mas kawinna.

Sanajan kiwari Pajajaran nu meunang, sanajan Pajajaran nu maehan raja Nusakambangan, éta henteu ngarobah wasiat.

Sanajan Gagak Ngampar nu ngancurkeun sagalana, ayeuna andikana ogé nu bakal nampi éta warisan.

Malah, ku jalan takdir nu henteu disangka, éta wasiat jadi dasar pikeun sajarah nu bakal hirup salilana.

Ku lantaran éta, pikeun sakabéh turunan Daya Luhur, Nusakambangan lain tanah musuh. Nusakambangan lain barang rampasan perang. Tapi tanah nu diwariskeun. Tanah nu geus jadi bagian tina takdir arandikana.

Dina peuting éta, Gagak Ngampar henteu ukur nyanghareupan hiji lamaran. Andikana nyanghareupan takdir nu bakal ngarobah sajarah.

Dina peuting éta, dua dunya paamprok, moal bisa dipisahkeun deui.

Sakeudeung, Gagak Ngampar nyered napas.

Langit Karangbirahi murub ku cahaya bulan nu sayaga, saperti saksi ti jaman nu nempo dua jiwa nu paamprok dina nasib nu teu weléh nyorang rasa. Api durukan nu hurung lir nyekel sakabéh kahadean nu can pernah ditepikeun, haneuteun tapi oge mawa kanyeri.

Dewi Purwati cicing, panonna ngeuyeuban, henteu bisa mere harti kana sagala kajadian. Henteu aya deui ragu, henteu aya deui éra, anu aya ukur napas nu tarik nu lir ngabeungkeut waktu.

Gagak Ngampar henteu hésé-hésé deui. Andikana nyered Dewi Purwati kana rangkulanana. Leungeunna nu biasana nyekel pakarang, ayeuna ngajaga, henteu rék nyorang deui kakejeman.

"Kami jangji, Dewi. Kami bakal nedunan sakabéh kahayang andika."

Sora Gagak Ngampar lir sora angin nu leuleus tapi pageuh, lir janji nu moal bisa dipecatkeun ku waktu. Dewi Purwati néwak panonna, sareng harita andikana ningali naon nu saméméhna pernah dianggap teu mungkin—kajembaran nu can pernah dipintonkeun ku pangeran Pajajaran.

Dewi Purwati nyered napas, panonna murub. "Kula henteu apal naon nu keur dirasakeun, tapi..." sora andikana lir angin leuleus, "najan hate kula pinuh ku kanyeri, naha bisa kula percaya kana janji andika?"

Gagak Ngampar ngagenggem leungeun Dewi Purwati pageuh. "Dewi... sanajan Pajajaran nu mawa kula nepi ka dieu, sanajan kula nu geus ngancurkeun kulawarga andika, tapi hate ieu henteu bisa bohong." Andikana ngucapkeun eta lir lalaki nu can kungsi pernah eleh dina sagala peperangan, tapi ayeuna paéh ku rasa sorangan. "Kula henteu ngadeukeutan andika salaku pangeran Pajajaran. Kula henteu hayang mawa andika salaku tawanan. Kula datang ka andika salaku jalma nu nyanghareupan nasibna."

Cai panon Dewi Purwati ngagurilap dina caang bulan. Andikana tetep rék nyekel sagala kajembaran na haténa. Tapi napasna nyéak, dada na beuki ngageter.

"Kumaha upama Pajajaran teu narima kula, Raden?" sora andikana rék runtag, "kumaha upama kula henteu bisa hirup di nagara musuh? Kumaha upama ieu sakabéhna ngan ukur kasalahan hiji peuting nu moal bisa dirobih?"

Gagak Ngampar nyered Dewi Purwati deukeut, leungeunna nyekel taktakna, lir nu hayang nyorang haténa nepi ka jero. "Lamun Pajajaran henteu narima andika, Pajajaran henteu pantes keur kula. Lamun hirup di nagara ieu teu ngajadikeun andika bagea, urang bakal balik deui ka Nusakambangan. Lamun waktu teu bisa malikeun deui sagala kahariwang, urang bakal nyieun waktu sorangan."

Peuting lir eureun.

Api durukan masih nyayur.

Dewi Purwati lir leungit sagalana, tapi dina leungeun lalaki ieu, andikana apal yén andikana henteu nyorangan.

Lir galura ombak nu paamprok jeung basisir kidul, lir Angin Sindung Sedabadra nu patimuan jeung Angin Sindung Haliwawar nu paamprok, muih di poncot Gunung Paningahan, Dewi Purwati ngahuleng, nyered napas, panonna lir nu poék nepi ka caang deui. "Raden..." sora andikana lir panineungan nu neundeun sagala rasa, "kula teu hayang salamet hungkul. Kula hayang diaku."

Gagak Ngampar merhatikeun Dewi Purwati, haténa ngarasa nyeri tapi ogé pinuh ku kajembaran. "Sanes ukur diaku, Dewi. Tapi dihusukeun."

Andikana ngasupkeun éta kujang pusaka kana warangka, terus leungeunna nyered leungeun eta wanoja, terus diteundeun éta pakarang dina antarana. "Hampura ka nagara andika. leu sanes deui perang. leu sanes deui kakawasaan. leu sanes deui Pajajaran jeung Nusakambangan. leu ukur urang duaan."

Cai panon Dewi Purwati ragrag, tapi haténa beuki pageuh. Andikana nyered napas, nyekel éta kujang lir nu nyekel sakabéh kahadean nu pernah leungit. "Raden..." sora na lir nu ngagero takdir, "mun kula narima andika, kula moal ninggalkeun warisan kula."

Gagak Ngampar nyenghir, sora na henteu aya deui kanyeri, ukur kajembaran. "Sanes andika nu bakal ninggalkeun. Pajajaran nu bakal narima."

Dewi Purwati ngageleng leuleus, panonna ngeuyeuban ku kahariwang. "Saha nu bakal narima kula di Pajajaran, Raden? Kumaha upama Pajajaran henteu

bisa dianggo pangungsian pikeun kula? Kumaha upama ieu sakabehna ngan ukur kahayang andika sorangan, tapi sanes kahayang nagara andika?"

Gagak Ngampar nyered Dewi Purwati kana rangkulanna deui, haneuteun leungeunna lir nu hayang neundeun sagala kajembaran dina haté wanoja ieu. "Dewi, andika sanes sorangan."

Dewi Purwati neutep, neundeun rasa antara percaya jeung kahariwang. "Tapi kula henteu deui boga kulawarga. Henteu aya réréncangan, henteu aya dulur, henteu aya rama-ibu nu bakal nampi kula. Kumaha kula kudu nangtung di Pajajaran, sedeng kula sanes saha-saha di ditu?"

Gagak Ngampar tarik napas panjang. Andikana apal ieu sieun nu jero, sieun wanoja nu geus leungit sagalana, nu henteu boga tempat pikeun balik. Andikana neutep panonna, lir nu hayang méré kapastian nu leuwih kuat tibatan sagala kakawasaan Pajajaran.

"Dewi, andika masih boga kulawarga."

Dewi Purwati ngagurilap, neutep Gagak Ngampar lir teu percaya. "Saha...? Saha nu bisa dianggo kulawarga kula di Pajajaran?"

"Dewi Tunjung Mambang Sari."

Ngaran éta lir kilat nu nyamber dina haté Dewi Purwati. Andikana ngahuleng. "Dewi Tunjung Mambang Sari...?"

Gagak Ngampar nyenghir, leungeunna nyekel taktak Dewi Purwati pageuh. "Bibi andika. Adi Prabu Gajah Bungbang. Andikana geus dibawa ka Pajajaran waktu ti leutik, jadi pengasuh ibu kula, Dewi Ambetkasih. Andikana masih aya di dinya, masih ngajaga imah ibu kula, masih aya anu bisa ngangkat andika sakumaha kulawarga sorangan."

Dewi Purwati nyered napas panjang, panonna ngagurilap antara kahariwang jeung harepan nu lir moal dipercaya. "Tapi..." sora na nyangsaya, "kumaha upama nu sejenna henteu narima kula? Kumaha upama Pajajaran ningali kula salaku tawanan nu teu pantes disadiakeun kahormatan éta?"

Gagak Ngampar nyered Dewi Purwati leuleus, paneuteupna teu aya deui ragu. "Dewi, andika sanes tawanan. Andika moal nangtung nyorangan di Pajajaran. Andikana bakal ngangkat andika, Pajajaran bakal ningali andika sakumaha nu sakuduna."

Dewi Purwati ngageleng leutik, tapi haténa lambat laun mimiti narima éta kanyataan. Andikana nyered napas deui, leungeunna nu tadi pageuh nyekel kujang pusaka, laun-laun ngaleuleus.

" inget Dewi, omong tadi, upama Pajajaran henteu daék narima andika, Pajajaran oge henteu pantes pikeun kula."

Panon Dewi Purwati ngagurilap. Aya kahadean nu nyorang dadana. Aya kajembaran nu ngalayang dina peuting nu nyorang rasa. Andikana nyered napas panjang, neutep panon nu ayeuna lir henteu deui musuh, henteu deui jalma nu ngaruksak kulawargana, tapi hiji jalma nu nyanghareupan kahirupan nu anyar.

"Raden..." sora na lir ngagero takdir nu geus ditulis. "Lamun kitu... kula narima andika."

Gagak Ngampar henteu nyarita nanaon. Andikana ngan nyered Dewi Purwati kana dadana, rangkulanna henteu deui rangkulan pemenang ka tawanan, tapi rangkulan hiji lalaki ka wanoja nu rék jadi bagian tina hirupna.

Dewi Purwati henteu deui nyekel kajang pusaka Pajajaran sakumaha bebencina. Ayeuna, éta kujang jadi saksi sumpah dua jiwa nu paamprok dina nasib.

Sareng peuting éta, di Karangbirahi, rasa harti hirup dimimitian.

Api durukan masih hurung, tapi ayeuna henteu deui mawa kahariwang.

Dua jiwa nu paamprok dina takdir nu henteu pernah bisa diperkirakeun, ayeuna nangtung dina hiji peuting nu jadi saksi lahirna hiji janji.

Hiji kahadean, hiji takdir.

Sarta hiji kahirupan anyar nu bakal ngawariskeun katurunan Daya Luhur dikahareupna.

Langit Karangbirahi, nu tadina lir saksi ti jagat nu euweuh rasa, ayeuna ngareungeu sakabéh kanyeri jeung rasa nu kacampur jadi hiji. Peuting éta, api durukan nyayur lir haté nu can bisa nyaritakeun sagalana. Di antara cahaya bulan nu saeutik murub, di antara hawa peuting nu lir ngahuleng, aya dua jalma nu linggih, duanana nyanghareupan takdir nu teu bisa dicegah.

Dewi Purwati, putri raja nu leungit sagalana, nu sakali tempo kungsi hirup dina kadaleman, ayeuna cicing jeung panon kosong, ningal seuneu nu mawa kahaneutan, tapi henteu bisa ngajauhkeun sepina nu jerona langkung ti sagara nu ngurilingan Nusakambangan. Henteu aya deui nagara keur andikana, henteu aya deui kulawarga nu bisa meluk andikana nalika haténa beak ku seuseut. Teu aya deui bumi keur mulang.

Sarta Gagak Ngampar, pangeran nu henteu pernah eleh dina peperangan, ayeuna lengkahna teu siga panglima, henteu siga senapati, tapi siga jalma biasa nu lungse ku rasa nu henteu bisa dicegah. Dina sakabéh peperangan nu kungsi disorangna, henteu aya nu langkung hese ti peuting éta, henteu aya nu langkung nyeri ti narima yen kahadean jeung cinta bisa dicampur ku dosa. Andikana nu kungsi nangtukeun pati Prabu Gajah Bungbang, ayeuna linggih di hareupeun putrina, nu henteu boga deui nanaon, nu ngan ukur nyésakeun kahormatan sorangan.

Teu aya deui nu bisa dilakukeun salian ti narima. Tapi narima henteu hartina leungit.

Gagak Ngampar apal, peuting éta moal kantos hilap ku sakabéh katurunan Daya Luhur. Ieu lain sakadar lamaran. Ieu lain sakadar janji. Ieu mangrupikeun hiji kasaksian yén kahirupan bisa terus lumangsung, sanajan sagala geus leungit. Ieu mangrupikeun hiji takdir nu teu bisa dipungkir, nu bakal terus dicaritakeun ku anak incu, sabab peuting éta lain ukur patimuan dua manusa, tapi patimuan dua dunya nu henteu kungsi nyangka bakal paamprok.

Anak incu Daya Luhur moal bisa teu ceurik lamun nginget peuting ieu. Kusabab dina peuting ieu, aya kanyeri nu pangjerona na diri hiji wanoja ngora nu jadi karuhuna, aya kasangsaraan nu pangteuasna, tapi ogé aya harepan nu pangberhargana. Ieu peuting nu ngalantarankeun hiji katurunan, hiji warisan nu henteu leungit, hiji kahormatan nu henteu musna.

Langit Karangbirahi, nu ningali sagalana, masih cicing. Tapi jero hate sakabéh keturunan Daya Luhur, ieu peuting moal kantos hilap. Ieu peuting, nalika putri nu geus leungit sagalana, dilamar ku lalaki nu kungsi maehan sagalana keur dirina. Ieu peuting, nalika sakabéh rasa, sakabéh kahariwang, katunda dina hiji rangkulan nu moal bisa diucapkeun.

Peuting éta, dua nu dunya paamprok. Sarta moal bisa dipisahkeun deui.

Saterusna,

Sangges rombongan tawanan nepi ka Pajajaran, hawa di nagara eta karasa teuas, sanajan kaendahan karaton Pajajaran taya bandingan. Gedong-gedong jangkung, jalan nu pinuh ku prajurit, jeung panon-panonna nu lalangse kana tawanan—aya nu teu paduli, aya nu heran, aya nu malah ngahina.

Tapi lain sakabéh tawanan dipasrahkeun ka karaton. Dewi Purwati sareng Dewi Purwasih henteu dicandak ka jero istana. Gagak Ngampar tos masang rencana sorangan, ngabawa dua wanoja ti Nusakambangan ka hiji tempat nu leuwih pantes—teu saniskara nu apal.

Tempat eta lain karaton, tapi kamar Ibuna, hiji imah nu anggeus lila ditinggalkeun. Imah Dewi Ambetkasih, indungna Gagak Ngampar.

Di tempat ieu, Dewi Purwati patepung jeung hiji jalma nu henteu pernah dipikanyaho tapi jadi salah sahiji bagian tina kulawargana. Dewi Tunjung Mambang Sari, nu kiwari geus sepuh, jaga éta tempat saanggeus eta indung Gagak Ngampar pupus.

Henteu aya kahormatan nu dibikeun. Henteu aya upacara penyambutan. Tapi keur Dewi Purwati, ieu téh hiji-hijina tempat di Pajajaran nu teu nganggap dirina ukur tawanan.

Bari di Pajajaran, aya carita séjén nu keur lumangsung—pangangkatan Raden Kamandaka, lanceukna Gagak Ngampar, salaku putra mahkota.

Kamandaka, nu geus nikah jeung Dewi Ciptarasa, geus disiapkeun pikeun jadi panerus Prabu Siliwangi. Pajajaran nyorang poé-poé pinuh ku harepan.

Tapi patalina takdir henteu gampang dipaké perhitungan.

Raden Kamandaka nyimpen hiji rahasia nu henteu bisa dicekel salilana. Andikana boga cacad di awakna—cacad nu jadi alatan paséa jaman samemeha, jeung hiji jalma, hiji musuh nu teu disangka-sangka.

Musuh éta... lain sasaha tapi Gagak Ngampar sorangan.

Dua pangeran Pajajaran nu teu pernah apal yén arandikana dulur, kungsi silih tarung, neundeun tatu nu kiwari ngarugikeun Kamandaka sorangan.

Nalika Prabu Siliwangi ningali éta kanyataan, haténa karaheut. Kamandaka henteu bisa jadi putra mahkota. Pajajaran butuh pamingpin nu sampurna.

Carita Pajajaran robah. Jeung ayeuna, sakabehna parebut paduli ka hiji hal séjén—pernikahan Gagak Ngampar jeung wanoja ti Nusakambangan.

Gagak Ngampar menta sangkan nikahna dilaksanakeun kalayan kahormatan, lain minangka selir atawa budak, tapi salaku garwa utama Pangeran Pajajaran.

Prabu Siliwangi sapuk. Dina waktos nu sarua, pernikahan ieu lain ukur jadi pasalian cinta antara dua jalma, tapi ogé jadi tanda leungitna sekat antara dua nagara nu kungsi mumusuhan.

Tapi sanajan anggeus nyorang sumpah dina nikahna, Dewi Purwati henteu hilap kana wasiat kolotna. Dirina tetep ngajaga hak kana Pulau Nusakambangan, sakumaha nu diamanatkeun ku Raja Gajah Bungbang.

[kaca nu leungit]

MASKUMAMBANG

Sahir Pupusna Bagja

(Tangis Putri di peuting Pengantenan)

Angin peuting ngahiliwir nu laleungit,
katutupan mega,
Kaséréd kasangsang ati,
Taya deui nu maturan.

*Duh Karunya kahirupan kieu teuing,
nya indung teu bagja,
boga takdir anu sedih,,
nanjung diri di tunggara*

*Duh satria pangampura diri kuring,
Ratu lain kula,
Pajajaran hanteu nampi
Kahadean taya nyesa.*

*Baheula putri nu pinunjul di nagri,
Dewi Pangluhurna,
nu cukup sa saunggeuk jadi,
lakian nu pangmulyana.*

*Tapi nu miboga musuh takdir gusti,
nangkeup nu satia,
hate lian taya deui
kula nu leungit seungitna.*

*di hukum Batara anu Maha Asih,
naon dosa kula,
dulur tumpur kabeh leungit,
Nagara taya nu nyesa.*

*Gusti ning teu neundeun Indung Rama kami,
nu Leungit urutna,
di poe kasedih ati,
Tepi ka saat cimata.*

*Duh Batara, hampura dosa nu nyanding,
mangsa pangantenan,
di wanci boga lalaki,,
rasa maot ka pamulang.*

PUCUNG.

Dewi hanteu aya nu nyakseni kitu,
Ti ngadamel jagat,
Nu geulis teh kudu nyaho,
Takdir kejem anu kungsi taya batas.

Henteu lumrah nu geulis sangsara kitu,

jiga awi rubak,
sagala wanoja nyonto,
Dirina anu tetep ngajanggélék aya.

Moal aya nu kuat misahkeun ratu,
daya teu mujarab,
pulo anu hejo lemah
dewa teu mupus atuh komo manusa.

Kula sumpah nu siga langit anu luhur,
ombak moal pegat,
miboga sakabeh pulo
moal aya nu ngarebut ti andika.

Lamun panonpoé neundeun cahya kitu,
Sanggeusna direbut,
Mending sagala dilebur,
batan hirup tanpa nyaah.

*Henteu leungit sanajan gelap,
Teu ragrag sanajan pegat,
Mun takdirna dicokot ku angin,
Kuring nu kahiji nangtung.*

*Teu boga kakawasaan lian,
Henteu gaduh tanah pananjung,
Sagala wewengkon nu disorang,
Aya di panineungan manéhna.*

*Pajajaran ukur ngaran,
Demak moal mawa harti,
Nu kumawula ka nagara,
Sabenerna mah ka manéhna.*

*Teu bakal aya panyerepan,
Moal ngahutang ka dewa,
Sagala nu aya dipaparakkeun,
Demi netepkeun kahadean.*

*Mun maot nyorang hirup,
Kuring moal janten leutik,
Teu aya kasieun nyorang,
Nu parantos ditalikeun pageuh.*

*Langit moal miceun sumpah,
Laut moal mungkirkeun getih,
Mun sagalana kedah pegat,
Kaayaan moal robah.*

*Ti peuting ieu nepi ka ahir,
Ti napas ieu kana tungtung,
Teu aya wates, henteu leungit,
Dunya bakal jadi saksi.*

Peuting Pangantenan Nu Pinuh Cimata.

Béda jeung kaayaan nu pésta di karaton, di urut kamar Déwi Ambetkasih, ibuna Gagak-Ngampar, dina malem kawinan eta,

Dewi Purwati linggih nyorangan di jero kamar panganten. Henteu aya kabungahan di dinya. Lampu hurung, tapi haténa poek. Angin peuting ngahiliwir, tapi haténa beuki sesek. andikana nyered napas, tapi henteu nyorang kahadean. andikana henteu ngantosan lalaki nu bakal asup, tapi nu datang lain wujud, lain sora... tapi kalangkang ti jaman baheula.)

Gagak-Ngampar ngadéngé harewos jeung sora halimpu nu ngageter. Ngaliwatan panto muka andikana nempo gancang ngaliwatan sosok hiji wanoja jangkung, Dewi Purwati nu buuk panjang, kandel ngalir ngaliwatan leungeun diangkat. Sawentara éta, saurang dayang nu katurunan Bugis, balik sarta nitah andikana asup.

Andikana henteu émut iraha andika asup ka kamar éta, atanapi kumaha panto ditutup di tukangeunana. Dua lampu minyak nu seungit kananga hurung, cahayana laun ngalayang dina témbok, nyorang kalangkang nu anggang, siga-siga hirup tapi henteu kagambar. Lampu beureum hareupeun eunteung, cahaya leutik sejen nyorang awak nu nangtung cicing. Handapeun lampu, aya korsi kosong, disanghareupan eunteung ageung, luyu jeung gaya nu biasa dipaké ku urang Keling. Tapi panon andika henteu neangan éta.

Andika tos ngaléngkah ka sisi nu sanés, panon andika nyorang hiji wanoja, awéwé nu lir beku katiisan, awéwé nu siga batu, hanteu gerak, hanteu nyorang kahadean. Tapi dina waktu anu sarua, sakabéh awakna siga rék lumpat ka hareupeun andikana, siga anu rék nyorang, tapi aya tanaga aneh

nu ngeureunkeun. Gerakanana pondok, tapi nyorang pisan, siga tarung antara haté jeung rasa.

Andika nangtung dina kaayaan nu sarua, rasa nu henteu kagambar, henteu kabayang saméméhna yén andika kudu nyorang andikana kieu. Ieu lain mahluk nu kantos dipikawanoh saméméhna. Ieu lain deui awéwé nu kantos aya dina émutan. Tapi naha aya hal nu sarua? Aya naon di andikana nu siga urut ku sagala kahadean? Tapi kiwari, éta awéwé dua kali langkung geulis, dua kali langkung rarastri, siga hiji gambaran nu anggeus dipoles ku sapuan panungtungan ku panangan nu taliti.

Di jerona aya hal nu can réngsé, aya hal nu masih hese. Ieu lain wanoja nu kantos dikenal, tapi wanoja nu nyorang lalakon anu béda, nu ngalungkungan kahadean anu béda. Ieu lain deui awéwé luyu nu kapungkur, tapi awéwé nu sumebar kageulisanna ka titik puncak.

Nalika andika ngangkat panonna, arandika pinuh ku parasaan nu nyampak jero, lain saukur kahadean. Cimata can garing dina jero panonna, sarta cahayana nembus nepi ka jiwa. Dada, beuheung, jeung leungeunana nyampak dina kasampurnaan anu pinuh ku kaéndahan anu mekar.

Angin peuting ngaléngkah laun, mawa seungit lampu minyak kananga, tapi ogé seungit nu sanés, seungit nu henteu kantos dipikawanoh, seungit nu mawa rasa anu teu kabayang. Cahaya lampu, nu tadina lir cahayaan leuleuy, ayeuna siga beuki noél wanoja éta.

Buukna, nu tadina leuleus ngagelombang dina cahya, ayeuna beuki kandel jeung ringkup, sawaréh murag ngalir ka handap, sedengkeun sawaréh deui ngagulung panjang, ipis dina leungeun jeung dadana. Rasana unggal jengkal tina dirina anggeus robah. taya guna andika nyobaan mendakan di jerona hiji hal anu kantos dicitak dina émutan—hiji hal nu kantos aya, tapi kiwari robah.

Malah, pupur nu ipis dina rarayna henteu ngaganggu kageulisanana. Sabalikna, éta mere dirina hiji kahadean nu hese diterangkeun ku kecap. Gagak Ngampar ngarasa ajrih, tapi ogé ngajenan, nalika andika nangtung di hareupeunana. Andika ogé reuwas ningali wanoja nu maké papakean putri Sunda, awéwé nu nangtung dina sakabéh kaéndahanana, nu ngajarkeun kakuatan pikeun hiji wanoja ngora.

Gerakan awakna leuleus tapi tanggoh, ngagambarkeun kabébasan nu lengkep. Panonna suminar kalayan boga kaputusan nu jelas, halisna lengkung, pipina caang lir sinar panonpoé, sarta rambut hideungna nyinarakeun cahaya kawas sutra.

“Hampura, kula teu boga kakuatan pikeun ngomong hatur nuhun, ka andika Pangeran,” pokna, sora jiga benang kacapi pérak nu ngageter. "Ngan ukur Dewata nu bisa ngaganjar andika, lain kula, wanoja anu lemah sareng katalangsara ieu ." Andikana neutep ka handap, kongkolak panonna nutupan panonna dina satengah bunderan anu éndah, dipayungan ku bulu mata saperti gagang jamparing panah; beungeutna nu endah ngagulung ka hareup, sarta wangi halus sumebar ti jero awakna. Gagak-Nampar teu nyaho kudu ngomong naon; andikana hayang ngomong sagalana. Andikana memang boga dina pikiran pikeun nyarita sakabehna kalayan sundara asih saperti anu nyelap dina haténa, tapi teu bisa. Andikana ngarasa aya nu ngajepit dina sungutna; sora jeung kecap hubungan nu deukeut; andikana ngarasa yén harita téh beda ti watek asli andikana, anu geus dewasa di perguruan kasar Ki Amuk Marugul, jeung dina kasibukan kahirupan karaton, jeung hirup ngumbara, teu pantes ngajawab kitu, jeung miboga ambek nu sifat kasar urang Sundana.

Harita Dina mangsa kawinna, Déwi Purwati puasa pikeun kolotna nu tos teu aya, sarta teu nyaksian andikana, waktu éta dayang Bugis asup ka kamar. Andikana mawa sangu, dibawa kana panangan leutik dina piring emas, nu andikana disimpen pikeun juragan na. Wanoja neutep ka andikana, kana dahareun pikeun buka puasana, ka andikana deui, tuluy ngalieuk ka arah Gagak-Ngampar. Aya loba hal dina panon éta. katingal leuleuy, jeung kalemahanana sareng henteu mampu ngedalkeun parasaan pikeun ngagentos maksud andikana, cicing langkung kaharti ku Gagak-Nampar tibatan kecap naon waé. Ujug-ujug haténa jadi énténg dina jero haté, sagala rupana lancar. Rasa sareng parasaan jiwa anu dugi ka andikana anggeus dikadalikeun ku tali anu hébat saperti kitu, ayeuna karasa leupas, bébas, sareng eta wanoja ayeuna ngarasa hayang pisan tuang sorangan dina mangkok bari rasa anu teu kaampeuh. Ujug-ujug éta wanoja malik ka urang Bugis bari ngomong hariwang, “Naha sajian pikeun indung kula? Naha andika nyayogikeun ogé ? ”

" Enya, Dewi ."

“Naha keur bapa , keur raka kula, jeung keur pangeusi Nusakambangan ?”

“Atos Dewi, eta ogé disajikeun ka arandikana, ki pandita ngomong yén andikana bakal datang pikeun ngucapkeun dunga di hareupeun jalma loba sareng payuneun Gusti Raja.”

Andikana nyandak sangu teras lalaunan naék kana sungutna. Ku kabagjaan nu teu bisa digambarkeun, Gagak-Nampar ningali andikana nyandak sangu eta ku ramo-ramo lemes jeung dahar eta sangu sababaraha kali; Tapi eta ulah kitu. Andikana jadi inget kana hal anu goreng, nyandak leungeunna, bari ngagero, "Cukup, Dewi! ulah dahar deui! Kula nempo andika dahar pinuh nyurulukna ku cimata, jadi loba teuing sangu bakal jadi racun pikeun andika ayeuna. Sarta andikana langsung nurunkan leungeunna, nempatkeun sangu na deui dina piring, sarta nempo kana panon nya kawas budak nu nurut. Sareng upama aya kecap anu bisa dikedalkeun-Tapi henteu bisa, hese teuas jiga nyieun ukiran batu, atawa ucapan anu kuat bisa nganyatakeun naon anu kadang-kadang katingali, atawa parasaan leuleuy anu nyusul jalma anu nampi kaayaan di budak wanoja saperti kitu.

"Dewi, Ratu Kula !" ucap Gagak-Ngampar, haté jeung jiwana pinuh ku rasa nu teu kagambarkeun, “Andika peryogi naon deui? naon anu andika pikahayang? Pesenkeun ka kula! Beungbeuratkeun puraga nu paling mustahil di sakumna Nagari Pajajaran, Kula arek ngalaksanakeunana! Bejakeun ka kula pikeun ngalakukeun naon anu di luar kakuatan manusa, Kula bakal ngalaksanakeunana, upama kula kudu ngancurkeun diri, Kula bakal ancurkeun ieu diri sorangan. Sareng kula sumpah dina sumpah suci yén karusakan demi andika bakal karasa amis. najan mustahil pikeun nyarita kumaha rasa amisna! Permata kula boga tilu, satengah tina kandang-kandang kuda bapa kula milik kula; sagala nu dibawa indung kula ka bapa kula, sarta nu masih nyumput ti andikana-kabeh ieu milik kula! Henteu aya hiji urang Sunda anu boga pedang saperti kula; pikeun ieu kujang maranehna bakal nukeurkeun kuda-kuda pangalusna jeung munding tilu rebu . Sarta kula daek ninggalkeun kabeh ieu, Kula bakal miceun eta jauh, Kula baris ngaduruk eta na seuneu, ngalelepkeun eta ka leuwi Citanduy, lamun andika daek nyebutkeun hiji kecap, atawa ukur ngusikeunkeun halis hideung dirupa andika! Tapi kula apal yén kula nyarita ieu teu sadar sareng leungit maksudna, yén euweuh nu luyu di dieu, tapi éta téh teu kitu keur kula, anu gus meakkeun waktu hirup kula di perang, Pajajaran jeung Nusakambangan

anu ngamusnahkan kulawarga andika , mun nyarita kula jujur nyarita, sabab nyarita sakumaha putra raja, pangéran, sarta kecap sakabéh ksatria mulya nu pangalusna. Kula bisa ningali yén andika mangrupikeun mahluk anu béda ti urang sakabéhna, sareng langkung luhur ti sakabéhna istri sareng putri anu paling mulya di Pajajaran."

Kalawan ngagebeg kaget, mojang ngadengekeun, nu mantak leungit kecap, kana basa wening cipta tur welas tan kena wuwus. nu sakumaha sarua dina eunteung, eunteung sumanget nonoman ngora nu pinuh ku sumanget. Unggal kecap basajan tina kecap ieu , diucapkeun dina sora nu tembus langsung ka jero haténa, ieu jujur kalawan kakuatan. Andikana malikkeun beungeutna nu geulis ka hareup, katingal buukna leupas , muka sungut na, sarta neutep pikeun waktu lila, jeung biwir na papisah. Terus andikana nyobian ngomong hiji hal, tapi ujug-ujug eureun, inget prajurit dipikawanoh eta di ngaran séjén, nu bapana, lanceukna, nagarana, éta ancur, pembalas nu kejem, wanci nalika urang Pajajaran ngepung istana Kembengan éta kacida pikasieuneun, sarta maot kejam ngantosan dulur-dulurna di jero bentengan awi , sarta panon na dumadakan pinuh ku cimata. Andikana ngaluarkeun karembong ipis sutra jeung ngusapkeun kana beungeutna. Sakeudeungan sakabéhna baseuh; sarta andikana diuk pikeun sawatara waktu jeung sirah geulis na balik deui, jeung huntu bodas mutiara Sagaranakan na dipencet kana biwir handap nu sarua geulis oge, saolah andikana geus ujug-ujug ngarasa diseureud oray nu bahaya, tanpa nyoplokkeun karembong ipis tina beungeutna, ku kituna andikana bisa tetep nyamunikeun raray nu pinuh ku kasedih.

"Dewi, Nyarita sakecap baé ka kula," saur Gagak-Ngampar, bari nyekel leungeun wanoja nu buukna panjang. Seuneu haneut nembus urat-uratna nalika dirampa, sareng andikana mencét panangan anu teu daek gerak deui.

Tapi Dewi tetep jempé, teu kungsi nyabut karembong ipis tina beungeutna, teu obah.

"Kunaon andika sedih? Bejakeun, naha andika sedih?" Gagak Ngampar nanya laun.

"Peuting panganten... naha éta sok jadi peuting nu cilaka?"

wanoja ngalieuk, panonna kosong. Dina pikiranna, andikana henteu nyorang kahadean pernikahan, tapi kajadian katukang nu geus leungit.

"kakang Pule Baas... Peuting harita, andikana ogé nyorang peuting panganten... Tapi éta lain peuting kabagjaan..."

Cai panonna ngalembereh. andikana henteu hayang émut, tapi éta datang sorangan.

Dewi Purwati sora na beuki hampang, lir ngagero nu geus lami tilem

"Kami émut, Kakang Pule Baas, peuting harita... Kami ningali andika mangkat ti Kembengan, kaayaan andika... andika sumanget, andika bagja, andika nyangka éta jalan pikeun hirup anyar. Tapi naon anu kajadian? andikana datang. Jalma éta datang... sarta peuting panganten andika jadi peuting raja pati..."

Leungeunna nyered kana dadana sorangan, haténa ngagero kajadian nu can leungit.

"Kami henteu bisa mopohokeun kumaha andika datang dibawa mulang. Baju Getih andika, getih putra raja, getih anu sakuduna ngajaga Nusakambangan... Tapi éta dikucurkeun dina peuting panganten andika."

Angin peuting beuki tarik. Lampu hurung tapi lir mawa seungit kahadean nu geus sirna.

"Sarua jeung ayeuna... Peuting ieu ogé peuting panganten... Tapi naha haté kami henteu bisa nyorang kabagjaan? Naha ieu ogé bakal jadi peuting petaka pikeun kami. Kakang .. kula nu sorangan ngarasa sieun?"

andikana némbongkeun haténa, tapi henteu aya anu bisa mere jawaban. Ieu takdir anu kudu dipilampah. Ieu kahirupan nu geus ditulis. Tapi naha perihna masih nyorang sakitu jero

Andikana ngalungkeun karembong ipis, nyisiran rambut panjang anu nutupan panonna ku pananganna, sareng ngocorkeun haténa dina ucapan sedih, dina sora anu lemah, saperti angin ngahiliwir dina peuting anu indah, niup kana bantal di gigireunana. hatena Ngaguruh, teu puguh, ngucapkeun sora-sora nu ngageuing, ngumbara jiga Silihwarni nu ngalalana, jempé dina kasedih nu teu bisa dijelaskeun, ngadéngékeun sorangan ucapna, teu merhatikeun cahaya nu geus luntur, atawa lagu-lagu bungah para nayaga, nu kumalayang dina awang-awang nu jauh. na hiji pesta kawinan. sora peuting campur jeung manuk , atawa leungit ku ngagaur angin gunung ngaliwatan ka kajauhan.

"Aduh, ku teunteuingeun, karunya pisan diri kula ? Naha indung anu ngalahirkeun kula henteu bisa bagja ningali kula? naha ieu lain sangsara anu kacida paitna anu karandapan ku kula? Naha masih aya di dunya algojo nu leuwih kejem, nu daek dikirim ku takdir? Sanaos andika ngaraksa kula ratu, sakabeh urang Pajajaran nganggap kula minangka budak tawanan, putri musuh anu eleh, sanaos kapungkur pun bapa anggeus ngadatangeun sakabehna ka kula, menak-menak nu pangluhurna di nagara kula, jalma-jalma anu pangbeungharna. bangsawan, pelaut sodagar, sakabeh ksatria pangalusna urang dinya. Kabéh bogoh ka kula, sarta salah sahiji ti arandikana bakal nganggap cinta kula eta hadiah nu pangdipikaharepna. Kula ngan ukur kudu mere unggeukna sirah, sareng eta lalaki di antarana, anu paling kasep, anu munggaran dina kasihir ku rasa cintana, di kalahiranna bakal jadi salaki kula. Jeung taya sahijieun kula condong haté kula, duh takdir nu pait, tapi ayeuna andika geus ngancik di hate kula, andika nu geus ngalawan pahlawan paling mulia di tanah kula, jeung kula bogoh ka jalma asing, jeung musuh dulur-dulur kula. Duh Gusti nu Agung ! Pikeun dosa naon andika nganiaya kula tanpa karunya sareng tanpa karunia? Dina kaleuwihan kaayaanana nu méwah di poé-poe kula nu kaliwat, pasakan raos jeung tuak ngamadura éta kadaharan kula. Sareng naha sakabehna ieu kajadian? Keur naon bisa kitu? Ku kituna kula ahirna bisa maot pati lewih kejam tibatan nu ngemis paling hina di karajaan ieu? Sareng teu cekap kula dilaknat ku nasib anu goreng, Teu cukup ku samemeh manggih ajal, kula nempo bapa jeung indung kula binasa dina kahancuran anu teu kaampeuh, sanajan upama bisa, Kula bakal mere hirup kula dua puluh kali kahirupan pikeun nyalametkeun maranehna, Sakabeh ieu henteu cekap, tapi sateuacan maot kula sorangan, kula kudu nguping kecap-kecap cinta anu kula henteu kantos ngimpi. Ieu penting pikeun andikana, tapi ieu megatkeun haté kula ku kecap-na, ambéh nasib pait kula jadi leuwih pait, yén kahirupan mangsa ngora kula bakal jadi langkung sangsara, yen maot kula bakal leuwih dahsyat, jeung mangsa sekarat, Kula kudu narima kasedih dimangsa sakuduna sakabeh wanoja gumbira sakali saumur hirupna, teunteuingeun nasib kejem! mugia andika-ngahampura dosa-dosa kula- Duh, Batara Nu Maha Agung !"

Nalika andikana eureun putus harepan, parasaanna jelas katingali dina rarayna. Saban katingal dina rarayna nyaritakeun kasedih, jeung tina halis anu hanjelu turun kana panon, jeung hanjeluna dugi ka cimata anu ngeclak baseuh kana kana pipina anu lemes, nu nyarita ku warna beureum kaduruk, "Teu aya kabagjaan dina raray nu ieu."

“Teu pernah kungsi kadéngé ti saprak Tanah Jawa dijieun ku jawata, Dewi. Moal mungkin aya,” ceuk Gagak-Ngampar, “wanoja anu kudu pangbagéana sarta panggeulisna kudu nandangan nasib anu pait, sanajan dikalahiran saacanna jeung sanggeusna, kabéh wanoja nu panghadéna di Dayaluhur jeung Nusakambangan kudu sujud ka dirina saperti saméméhna, kudu sujud ka Déwi anu suci. Henteu mungkin, andika moal maot, andika moal sangsara ! Kula sumpah demi kalahiran kula sareng sakabéhna anu dipikacinta di dunya ieu yén andika moal pernah sangsara. Tapi lamun kudu kitu, upama teu aya kakuatan, dunga, atawa kapahlawanan anu bisa nyegah nasib anu kejam ieu, maka urang bakal maot babarengan, sareng kula bakal maot ti heula. Kami bakal nanggung sagala kasangsaraan atawa maot sateuacan andika, sateuacan raray andika anu éndah, bahkan dina maot oge, arandikana moal misahkeun urang.”

“Ulah nipu diri andika ka kula, Pangeran,” ceuk wanoja, sirah geulis eta ngalieuk na bari leuleuy; “Kula apal, sareng kula jadi sedih pisan sabab kula apal, tapi saé pisan, yén mustahil pikeun andika bogoh ka kula. Kula apal naon tugas andika, sareng gelar andika. Saha Bapa andika nu nyauran andika, babaturan andika, nagara andika, sareng kami eta musuh andika. ”

“Naha saha nu maksud bapa kula, babaturan kula, nagara kula eta pikeun kula?” ceuk Gagak-Ngampar ku gerakan sirah gancang, sarta ngalempengkeun awak inohongna, kawas tangkal camara sisi laut. “Barina ogé, kula teu boga saha-saha, .. euweuh.., Dewi!” Andikana ngulang deui, kalayan gerakan leungeun anu biasa urang Sundanesse pikeun nganyatakeun tekadna pikeun ngalakukeun perkara anu teu acan kantos bisa dilakukeun ku batur. “Ceuk Saha cenah Pajajaran teh nagara kula? Saha anu bakal mere ka kula jadi nagara kula? Nagara urang mangrupikeun nagara anu ku urang dipikahayang, nagara anu paling urang pikacinta. Nagara kula, dimana baé tempat andika arek cicing, nagara kula nyaéta- diri andika, Déwi ! Éta tanah kalahiran kula, sareng kula tetep dinagara éta, eta nu aya dina haté kula , sareng saturunan kula bareng andika. Saumur-umur kula bakal cicing nangtung di dinya, sareng kula bakal ningalikeun, sangkan moal aya nu mampuh, naha urang Jawa atawa Sunda anu bisa ngarebut tempat eta. Sareng kula bakal masihkeun sakabéhna, ngorbankeun sakabéhna, kula bakal rela ngancurkeun diri, demi cicing di nagara éta!”

Dewi Purwati reuwas, ku panonna neuteup duka ka mana, siga arca nu geulis, tuluy ngadadak ceurik, Sareng kalayan teu sabar wanoja ngora anu kenaka tan pacampah eta, anu ngan ukur hiji wanoja anu kakara yuswa tujuh belas taun, teu kaétang kumaha rasana, ngadadak boga hiji dorongan halus, pikeun mampuh ngalungkeun dirina kana beuheung eta satria Sunda, ngurilingan beuheung andikana ku panangan anu kacida tiis , sareng segruk ceurik. Di waktu harita, kadéngé sora nu teu jelas di sapanjang jalan karaton, dipirig ku sora tarompét jeung kendang, tapi andikana henteu ngadangu. Andikana ukur sadar tina biwir geulisna, andikana ngarasa haneut, napasna nu amis, cimata ngalir kana beungeutna, sarta buukna panjang, seungit, awak andikana sagemblengna cicing dina poék, kulambu sutra nu ngagurilap.

Dipinuhan ku rasa nu can kungsi karasa dina hirupna, Gagak-Ngampar nyium biwir manis nu dipencetkeun kana pipi, jeung nu boga biwir manis tetep teu ngalawan. Dina ngahijikeun dua biwir eta nyaeta arandikana ngalaman naon anu dibikeun ka lalaki ngan ukur sakali di saumur hirupna di bumi.

Jeung Satria Pajajaran nu galak tur gagah ahirna eleh. Elehna eta satria Sunda. Kawali, lembur lahirna , atawa karaton Galuh moal aya harti deui. Pajajaran ulah ngarep-ngarep deui ka anak nu panggagahna nu geus loba usaha pikeun ngabelaana. Siliwangi nu sepuh bisa nyabut nu kulawu tina buukna, sarta sagala hanjakal kana poé jeung jam di mana putra eta lahir bakal ninggalkeun andikana .

Peuting éta henteu jiga peuting-peuting nu séjénna.

Langit nangtung jemplang tanpa mega, tapi béntang-béntang lir eureun murub, lir nolak nyaksian lalakon nu lumangsung di jero karaton. Angin ngahiliwir leuleus, nyorang sela-sela tangkal pakuan nu nangtung ngajajar di sisi buruan, tapi sora na lir teu wani neundeun sora, saolah-olah sagala mangsa kudu lumpat ka tempat nu teu kapanggih deui.

Sagala hal lir nuturkeun rasa nu aya di jero kamar éta.

Di luar, Pajajaran masih hurung ku lampu-lampu nu pesta.

Angin mawa sora kendang jeung suling ti alun-alun karaton, lir ngingetkeun yén di dinya aya kabagjaan, aya sumanget, aya dulur-dulur nu masih katémbong seuri, masih nyanyikeun tembang-tembang nu ngalayang dina awang-awang.

Tapi di jero kamar éta...

Teu aya sora.

Teu aya lalakon nu bisa nyaritakeun kaendahan nu aya di jero haté dua jalma nu cicing dina peuting éta.

Lampu minyak di jero kamar hurung kalem, lir kahariwang, lir era nyaksian hal nu henteu kungsi dipiharep. Cahyana henteu caang kawas dina peuting-peuting séjénna.

Ngan ukur kitu ayana...

Ngan ukur jempé anu nyayagakeun sagalana.

Jempé anu leuwih tarik tibatan sora perang.

Jempé anu langkung jero tibatan poekna peuting.

Di dinya aya hiji mojang anu nikah tanpa saksi ti kolotna, tanpa ayana dulur-dulurna nu sakitu lilana geus ngajaga dirina, tanpa nanaon anu sakuduna aya dina hiji pernikahan nu pinuh ku kabagjaan.

Tapi ogé, di dinya aya lalaki nu sakuduna jadi musuhna.

Lalaki nu sakuduna dipikahatepan ku kasangsaraan, ku kakeuheulan nu henteu bisa diapura, ku sagala panarimaan nu henteu bisa dipasrahkeun.

Tapi haténa henteu bisa nolak.

Haténa milih.

Haténa milih lalaki éta.

Sanggeus sakabeh dosa, sanggeus sakabeh getih, sanggeus sakabeh rasa anu nyorang takdir...

Haténa henteu bisa dirobah deui.

Sakumaha Nusakambangan moal bisa dipulangkeun deui ka jaman baheula,

Sakumaha andikana moal bisa nyorang deui waktos nu geus kaliwat,

Sakumaha sakabéh nu geus kajadian henteu bisa dicabut deui tina kahadean,

Haténa, saanggeus eta peuting ieu, moal bisa dipasrahkeun ka sasaha deui.

Sanajan dina haté éta, aya dosa nu moal bisa leungit.

Sanajan dina haté éta, aya rasa nu moal bisa dipupus.

Sanaos dina haté éta, aya kahadean nu moal bisa dicegah.

Jeung cimata anu murag peuting éta...

Moal bisa dipulangkeun deui salilana.

Sareng ti dinya... takdir Daya Luhur mimiti nyangkaruk.

Ti hiji peuting pangantenan nu pinuh ku leungiteun. Ti hiji patali nu dimimitian ku kasedih. Ti hiji peperangan nu mere kahirupan anyar.

Jeung turunan nu bakal lahir tina turah Pajajaran jeung Nusakambangan, turunan ti dua getih nu beda, nu bakal ngadegkeun Daya Luhur.

Engké dina saumur hirup Déwi Purwati, Gagak-Ngampar bakal nuturkeun kabeh kahayang pamajikanana, pikeun ngabagjakeun dirina, tapi ka kolotna. Moal aya kabagjaan dina saumur hirup pribadi Gagak-Ngampar nu salapan puluh genep taun, hiji-hijina kabagjaan eta satria nalika ningali Dewi Purwati bagja, nagarana Gagak Ngampar, isukan Gagak-Ngampar kudu ceurik deui pikeun pamajikanana salila dua puluh taun, sanggeus pamajikanana maot.

Kahirupan Mimiti Di Pajajaran.

Saenggeus kawin jeung Gagak Ngampar sarta pindah ka Pajajaran, Dewi Purwati nyorang dua kajadian anu matak nyeri haté tur ngadatangkeun hanjelu, sanajan dirina putri ti Prabu Gajah Bungbang, Raja Nusa Kambangan. Dua kajadian ieu ngabalikeun kasadaran Dewi Purwati ngeunaan hirupna di Pajajaran.

1. Jadi putri ti Nusa Kambangan, Dewi Purwati miharep bisa dihormat ku darajat nu luhur dina karajaan Pajajaran, utamana salaku istri ti Gagak Ngampar anu kiwari nyekel kadudukan nu luhur. Tapi, andikana manggihan yén sabagian putri jeung menantu raja séjén di karaton masih merhatikeun dirina kalayan hina. Arandikana mindeng nyarékan tur ngaréndahkeun asal-usulna minangka turunan ti karajaan leutik anu saméméhna remen dikaitkeun jeung bajak laut jeung parompok. Perlakuan ieu matak nyeri keur Dewi Purwati, sabab andikana yakin yén Nusa Kambangan pantes dihormat, utamana sabab lemah cai kalahiranana miboga warisan tur sajarah nu panjang.

2. Karusuhan Dewi Purwati beuki jero nalika ningali Gagak Ngampar, salakina, nu saméméhna saurang senopati di Pajajaran, mimiti nyorang perlakuan nu henteu adil di karaton. Sanggeus kaluar ti karaton, Gagak Ngampar ahirna diangkat jadi patih di karajaan bawahan Pajajaran. Tapi, Gagak Ngampar diperlakukeun ku cara anu matak nista ku raja anu ngawasa. Raja éta maréntahkeun Gagak Ngampar pikeun ngalakukeun pagawean anu ngahinakeun—kaasup nyokot pamajikan jalma. Lampah ieu matak nyangkarukkeun hanjelu tur nyerikeun haté Dewi Purwati, sabab dirina henteu bisa narima yén salakina dipaksa ngalakukeun perkara nu henteu kahormat.

Kadua kajadian éta jadi palebah keur Dewi Purwati. Andikana ngarasa yén hirupna di Pajajaran jauh tina harepan, boh tina perlakuan ka dirina sorangan boh ka salakina. Gagak Ngampar, nu saméméhna kasohor minangka pahlawan agung, kiwari diperlakukeun ku cara anu henteu adil, sarta Dewi Purwati ngarasa henteu betah cicing di pajajaran nu pinuh ku panghinaeun ka asal-usul tur kahormatan arandikana.

Dewi Purwati, nu ti awal tos netepkeun jangji yén upama dirina henteu bagja di Pajajaran, andikana bakal mulang ka Nusa Kambangan, kiwari ngarasa yén waktuna tos datang pikeun nepikeun jangjina. Kaputusanana pikeun

ngalayang Gagak Ngampar balik ka Nusa Kambangan ahirna jadi alesan pikeun arandikana ngadegkeun karajaan Dayaluhur, nu baris jadi lambang kamerdikaan, kahormatan, tur panghargaan ka warisan Nusa Kambangan.

Kacaritakeun.

Di karaton Pajajaran, kahirupan sapopoé Dewi Purwati, Dewi Purwasi, jeung Dewi Ciptarasa katingal reujeung akur. Katiluna mangrupikeun minantu karaton nu miboga hubungan nu hade, sanajan kasangtukang arandikana béda. Dewi Purwati jeung Dewi Purwasi, salaku putri ti Nusa Kambangan, ngarasa yén lingkungan karaton pinuh ku prasangka ka dirina. Ari Dewi

Ciptarasa, pamajikan Raden Kamandaka, putra mahkota Pajajaran, asalna ti Pasir Luhur, karajaan sobat Pajajaran. Salaku pamajikan ti putra mahkota, Dewi Ciptarasa miboga kalungguhan nu leuwih dihormat di karaton.

Dina hiji sonten, katiluna calik bareng di taman Kaputren Karaton Pajajaran. Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih calik babarengan, sedengkeun Dewi Ciptarasa katingal keur metik kembang melati di deukeut arandikana. Paguneman hampang ngalayang di antarana.

Dewi Ciptarasa:

"Purwati, Purwasih, naon nu aya dina pikiran maranéh? Kula merhatikeun ti tadi maranéh katingal tiiseun. Aya naon anu ngagangu?"

Dewi Purwati miheulaan sakeudeungan, terus merhatikeun kembang-kembang di taman.

"Teteh, kula ukur mikiran kaayaan karaton ieu. Kadang kula ngarasa anéh cicing di dieu, di tempat nu baheulana bagian ti musuh Nusa Kambangan."

Dewi Purwasi nuturkeun kalawan sora hampang.

"Bener, Teteh. Kula oge sok mikir kitu. Tapi kula oge sadar, meureun ieu takdir urang. Sanajan kadang kula ngarasa para dayang jeung selir merhatikeun urang ku cara béda."

Dewi Ciptarasa mesem hampang, hayang nenangkeun haté dua adina.

"Adi kula, ulah kasang tukang teuing ku omongan arandikana. Arandikana henteu apal naon nu geus maranéh lalampahan. Nu penting, ayeuna maranéh bagian tina kulawarga ieu."

Dewi Purwati ngageugeu leuleus, terus nyarita,

"Teteh, kula kacida ngahargaan kahadean Teteh. Tapi sok-sok omongan arandikana matak kagangu. Siga kula masih kénéh dianggap musuh, sanajan ayeuna kula bagian ti karaton ieu."

Dewi Ciptarasa ningal ka Dewi Purwati kalawan rasa welas.

"Purwati, inget, unggal jalma miboga jalanna sorangan pikeun nepi ka dieu. Ulah diantep omongan arandikana ngotoran haté maranéh. Andika istri ti

Pangeran Gagak Ngampar, salah sahiji lalaki nu pang dihormatna di Pajajaran."

Dewi Purwasih, hayang nyaangan haté, nyarita,

"Teteh, andika apal, sanajan arandikana mindeng ngabohongkeun urang, kula yakin di jero haténa arandikana sarua sirik. Kumaha henteu? Urang téh istri-istri ti lalaki gagah tur kasep!"

Dewi Ciptarasa seuri leuleuy, terus nyarita,

"Ah, Purwasih, andika memang sok apal cara ngadongkapkeun kahadean. Tapi bener, maranéh duaan mangrupikeun bagian penting ti kulawarga ieu. Ulah pernah ngarasa handap sabab asal-usul maranéh."

Dewi Purwati ngageugeu pinuh ku sukur.

"Hatur nuhun, Teteh. Kecap Teteh salawasna mere ketenangan dina haté kula."

Katiluna neruskeun paguneman kalayan hampang, babagi carita ngeunaan pangalaman arandikana di karaton. Sanajan Dewi Purwati jeung Dewi Purwasi mindeng ngarasa jauh lantaran asal-usul arandikana, ayana Dewi Ciptarasa minangka hiji sosok tenteh nu pinuh kahadean nulungan arandikana pikeun ngarasa leuwih tengtrem.

Disabalikna hubungan nu katingal akur, para dayang jeung selir karaton mindeng maoskeun béda asal-usul ti unggal menantu raja. Dewi Purwati jeung Dewi Purwasi dianggap miboga darajat nu leuwih handap sabab asalna ti Nusa Kambangan, karajaan nu kungsi dihancurkeun ku Pajajaran. Sedengkeun Dewi Ciptarasa dianggap leuwih dihormat sabab asalna ti Pasir Luhur, nagara sobat Pajajaran.

Sanajan catur teu puguh ngalayang, katiluna tetep ngajaga kaakuran hubungan, saling ngadukung, tur nguatkeun silih di tengah rurujit awewe di karaton.

Dayang 1:(Sedengkeun keur nutu pare)

"Eh, andika ngadéngé henteu? Dewi Purwati éta asalna ti Nusa Kambangan, nya? Karajaan nu baheula diruksak Pajajaran? Kumaha bisa nya ayeuna andikana jadi minantu raja? Karasa siga... anéh baé."

Selir:(Sedengkeun keur murak buah limus)

"Bener, kula ogé heran. Naon istimewa dirina? Sakeudeung, sabaraha putri ti kulawarga ningrat séjén nu leuwih pantes jadi istri Pangeran Gagak Ngampar."

Dayang 1:

"Bener, Bu Selir. Jeung éta can cukup anéh, aya deui Dewi Purwasi, anu ceuk béja ogé ti Nusa Kambangan, milu jadi istri kadua. Hah, meureun Pangeran Gagak Ngampar boga rasa anu béda?"

Selir:(Seuri leuleus)

"Rasa béda, ceuk andika? Jigana mah ieu leuwih kusabab karunya. Bayangkeun, baheula arandikana éta tawanan perang, nya? Meureun ieu bagian ti kawijakan raja, mere tempat sangkan henteu aya dendam. Tapi tetep waé, ningali arandikana leumpang di karaton siga kitu... ah, karasa henteu cocog."

Dayang 2:(Asup ka dapur bari mawa keranjang sayur)

"Andika keur nyarita soal saha? Dewi Purwati? Dirina memang geulis, nya, tapi rarayna mindeng murung. Kula kantos ngadéngé sababaraha dayang nyarita, andikana henteu betah di dieu. Ceuk arandikana, andikana ngarasa henteu ditarima."

Selir:(Nyingkahkeun buukna ka tukang ceuli)

"Tangtu waé henteu betah. Jalma-jalma di karaton ieu apal andikana asal ti mana. Tapi coba tingali Dewi Ciptarasa. Ayeuna éta conto minantu anu sampurna. Asalna ti Pasir Luhur, karajaan sobat Pajajaran. Sakabéh jalma ngahormat ka dirina."

Dayang 1:

"Bener, Nyi Selir. Dewi Ciptarasa téh anggun pisan. Andikana mindeng nyapa kula-kula kalawan leuleuy. Beda pisan jeung Dewi Purwati nu leuwih mindeng cicing. Sigana dirina sieun nyarita jeung kula."

Dayang 2:

"Tapi, upama kula pikir-pikir, meureun dirina memang ngarasa henteu miboga tempat di dieu. Bayangkeun bae, baheula kulawargana musuh Pajajaran. Ayeuna dirina kudu cicing di karaton musuhna."

Selir:(Ngabenerkeun sampingna)

"Éta risiko nu kudu dirina tarima. Karaton ieu henteu ngan ukur butuh kageulisan, tapi ogé asal-usul nu mulya. Hanjakalna, dirina henteu miboga éta."

Dayang 1:(Bari ngangluh)

"Jeung ceuk béja deui, Dewi Purwati éta mawa supata ti lemah luluhurna. Sababaraha jalma nyarita, ayana dirina di dieu mawa hawa nu béda."

Selir:(Hareupeunana, terus ngadeukeutan dayang)

"Supata, ceuk andika? Ati-ati nyarita. Lamun nepi ka Pangeran Gagak Ngampar ngadéngé éta, andika bisa dihukum. Sanajan andikana henteu miboga getih ningrat Pajajaran, dirina tetep istri pangeran!"

Dayang 2:(Bakal indit bari mawa keranjang)

"Minggeuslah, urang mah ukur bisa ningali ti kajauhan. Karaton ieu salawasna pinuh ku carita-carita siga kitu. Tapi, kula panasaran... tepi iraha Dewi Purwati bisa tahan di dieu?"

Kaayaan di Kaputren Karaton Pajajaran karasa sepi. Dewi Ciptarasa, nu salila ieu jadi Tetah sakaligus pangayom keur Dewi Purwati jeung Dewi Purwasi, kudu ninggalkeun karaton pikeun nuturkeun salakina, Raden Kamandaka, ka Pasir Luhur. Arandikana kumpul di taman Kaputren pikeun ngaliwatan waktos panungtungan babarengan.

Dewi Ciptarasa:(Nyabak leungeun Dewi Purwati kalayan leuleuy)

"Purwati, Purwasi, waktos kula di dieu tos réngsé. Kula kudu angkat nuturkeun Kamandaka ka Pasir Luhur. Tugas kula salaku minantu karaton ayeuna kapasrahkeun ka maranéh."

Dewi Purwati:(Cai panon mimiti ngocor)

"Teteh, kumaha kula bisa ngaliwatan poé-poé tanpa ayana Teteh? Andika salawasna jadi dulur kula, tempat kula nyarita, jeung nu salawasna nenangkeun haté kula nalika kaayaan jadi hésé."

Dewi Purwasih:(Suarana ngageter)

"Teteh, kula henteu bisa ngabayangkeun taman Kaputren ieu tanpa sora Teteh. Andika salawasna mawa katengtreman di dieu. Tanpa Teteh, kula sieun urang bakal beuki jauh."

Dewi Ciptarasa:(Nyengir leuleus, nenangkeun arandikana)

"Adi kila, hirup di karaton memang henteu gampang, utamana keur maranéh nu asal ti Nusa Kambangan. Tapi inget, maranéh henteu deui tawanan. Maranéh ayeuna minantu karajaan, bagian ti kulawarga ieu. Ulah diantepkeun catur teu puguh jeung prasangka ngaleuleuskeun haté maranéh."

Dewi Purwati:(Nunduk, nyoba nahan ceurik)

"Teteh, naha kula sanggup nyanghareupan ieu sakabehna tanpa ayana Teteh? Salila ieu, ukur Teteh nu ngajadikeun kula ngarasa ditarima di dieu."

Dewi Ciptarasa:(ngomong leuleus bari meulit Dewi Purwati)

"Maranéh leuwih kuat ti nu maranéh kira. silih jaga, moal aya nu bisa ngaleuleuskeun maranéh."

Katiluna rangkul-rangkulan, rasaan leungit tur hanjelu nyampak. Andikana sadar, kahadean Dewi Ciptarasa bakal salawasna hirup dina haté arandikana.

Kula 1:(Sedengkeun nutu awi rempah)

"Andika kantos ngadéngé, Dewi Ciptarasa enggal arek jadi prameswari di Pasir Luhur? Ah, memang takdirna béda pisan jeung dua minantu raja séjénna."

Kula 2:(Seuri leuleus bari ngumbah sayuran)

"Tangtu béda! Andikana asal ti kulawarga menak Pasir Luhur, nagara nu saluyu jeung Pajajaran. Ari dua nu séjén? Arandikana mah mung rampasan ti Nusa Kambangan. Takdir arandikana moal sarua kawas Dewi Ciptarasa."

Selir:(Natakeun buah dina bokor tambaga)

"Éta mah geus caritaan di mana-mana. Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih teu mawa nanaon iwal ti kaéra. Salakina, Pangeran Gagak Ngampar, mung hulubalang karaton. Naon nu dipikabangga ti éta?"

Kula 1:(Bari ngaléléwé, melong sabudeureun)

"Tapi, kula kantos ngadéngé arandikana nyimpen kahayang. Ceuk carita, Gagak Ngampar boga kahayang luhur. Bisa jadi andikana miharep naék darajat, komo leuwih ti sakadar hulubalang."

Selir:(Seuri pondok)

"Kahayang luhur? Ah, éta ukur lamunan. Andika pikir Pajajaran rék mere darajat ka jalma siga Gagak Ngampar? Andikana mung anak kadua, lain putra makuta. Sumawona, andikana nyandak pamajikan putri musuh. Lamun andikana naék darajat, éta gé meureun kusabab kurnia ti raja."

Kula 2:(Bari ngelap leungeunna make samping)

"Bener, terus tingali kumaha arandikana leumpang di karaton. Salawasna nyurukkeun beungeut, siga sieun ku sorangan. Béda jeung Dewi Ciptarasa, nu salawasna katingali leuleuy tur dipikasieun."

Kula 1:

"Kula sapuk. Dewi Ciptarasa éta pantes jadi prameswari. Andikana geulis, boga darajat, sarta asal-usul nu mulya. Sedengkeun Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih... ah, kula nepi ka hilap arandikana éta saha saméméh neundeun suku di karaton ieu."

Selir:(Nyusun bokor kalayan laun)

"Sudahlah, antepkeun arandikana hirup jeung nasibna. Salakina, paling-paling, bakal jadi hulubalang raja nepi ka akhir hirupna. Moal siga Raden Kamandaka, nu bakal ngajadikeun Pasir Luhur tambah wibawa."

Caritaan jero pawon éta nepi ka ceulina Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih. Arandikana ngarasa tatap-titip nu nyeureud haté, dihijikeun ku caritaan halimpu nu nyilakakeun asal-usul arandikana. Karasana sagalana diukur, diréndéngkeun jeung Dewi Ciptarasa, nu salawasna disarebut jalma mulya.

Dewi Purwati najan nahan haténa, tapi rasa ngenes beuki nyecep. Kahirupan di karaton nu pinuh ku pisirikan, kalayan haté nu terus diréngkolan ku sora-

sora leutik, ngajadikeun Dewi Purwati ngadekelkeun pikir, hayang nyarita ka Gagak Ngampar ngeunaan kahayang pikeun nyingkah ti Karaton Pajajaran, neangan lemah cai nu leuwih leuleus jeung hirup nu henteu kaserang pipaséa.

Dina hiji peuting nu jempling, Dewi Purwati henteu sanggup deui. Andikana ngadeukeutan Gagak Ngampar, nyaritakeun sagala nu nyeureud haténa.

Dewi Purwati:(Calik dina palupuh sisi pamaringan, nyawang bulan nu ngurung di langit)

"Kakang, kula moal sanggup deui cicing di dieu. Saban peuting, kula ngadéngé caritaan nu nyéréd haté. Arandikana henteu ningali kula minangka minantu raja. Kula masih kénéh dianggap rampasan perang."

Gagak Ngampar:(Nyampeurkeun, calik di gigireun pamajikanana)

"Dewi, kula apal hirup di karaton henteu leuleus keur andika. Tapi andika pamajikan kula, turunan Prabu Gajah Bungbang. Andika anggeus jadi bagian tina kulawarga raja."

Dewi Purwati:(Némbongkeun panon nu ceudem cai)

"Tempat? Kakang, tempat éta kawas lawang nu kosong. Kula ngan diaku ku andika jeung Purwasih. Jalma-jalma di dieu teu ningali saha kula ayeuna, arandikana ukur ningali asal kula. Kula sono kana katengtreman, Kakang. Kula hayang nyingkah ti dieu, neangan tempat nu bisa ngajadikeun kula hirup kalayan leuleus."

Gagak Ngampar:(Ngarenghap jero, lir hémpoy)

"Nyingkah ti Pajajaran? Éta kaputusan gede, Purwati. Naha andika yakin urang bisa nyorang hirup jauh ti dieu?"

Dewi Purwati:(Nyekelan leungeun Gagak Ngampar pageuh)

"Kakang, kula apal ieu lain kaputusan hampang. Tapi kula yakin, di luar dinya aya lemah cai nu bisa mere kahirupan nu leuleus. Kula menta, Kakang, pikirkeun ieu kalayan haté nu jero."

Gagak Ngampar:(Ningal ka pamajikanana kalayan rasa asih nu jero)

"Kula henteu hayang ningali andika ngenes, Purwati. Lamun ieu nu jadi kahayang andika, kula baris neangan jalan. Kula kantos ngadéngé yén Tanjung Malaka keur néangan saurang patih. Panginten éta bisa jadi awal anyar keur urang."

Dewi Purwati:(Rarayna mimiti caang ku harepan nu gumulung)

"Bener, Kakang? Andika daék nyingkah ti dieu demi kula?"

Gagak Ngampar:(Nyabak pipi Dewi Purwati ku leungeun leuleuy)

"Adinda, kabagjaan andika téh kabagjaan kula. Lamun nyingkah ti karaton ieu bisa ngajadikeun andika tentrem, kula bakal ngalakukeunana. Urang bakal ngamimitian hirup anyar babarengan."

Dina peuting éta, Dewi Purwati rada ngarasaan leuleuy, haténa saolah diayun ku jangji Gagak Ngampar, sakumaha jangji nu dipapancenkeun dina pernikahan arandikana.

Gagak Ngampar Menta Izin ka Prabu Siliwangi

Dina isuk nu caang, sanggeus matur ka Dewi Purwati peuting kamari, Gagak Ngampar mapay jalan ka pasamoan karaton, ngajugjug ka pangadegan Prabu Siliwangi, rama nu salilana dipihormatna. Sabagé pangeran nu salawasna ngahormat ka ramana, Gagak Ngampar apal yén ieu kaputusan nu ageung, nanging andikana anggeus nempatkeun haténa sarta masrahkeun sagala niat kalayan tulus.

Gagak Ngampar lebet kalayan léngkah nu pinuh ku éra tur sumanget, terus ngabungkukkeun awakna di hareupeun Prabu Siliwangi, nu linggih dina singgasana kalayan wibawa. Kaayaan jadi hening, ukur sora angin ti jandéla istana nu ngagelebug laun.

Prabu Siliwangi:(Melong ka putrana nu datang kalayan rupa nu reujeung)

"Aya naon, Ngampar? Naha andika datang dina enjing kénéh? Naha aya hal nu ngaganggu pikiran andika?"

Gagak Ngampar:(Nunduk, nyuuh kalayan éra)

"Duh Gusti Rama, kula datang pikeun menta dawuhan. Kula ngahaja arek undur ti Pajajaran, ngajugjug ka Karajaan Tanjung Malaka, tur ngalap kahadean di ditu sabagé patih."

Prabu Siliwangi:(Niténan ka putrana, mariksa maksud nu disalindungkeun dina haténa)

"Tanjung Malaka? Kunaon andika hayang angkat ka ditu, Ngampar? Naha tempat di dieu henteu cukup pikeun andika?"

Gagak Ngampar:(Kalawan sumanget nu jero)

"Gusti Rama, kula hayang ngalalana ka tempat nu langkung tebih, nyuprih élmu nagara, nyirikeun kahadean para raja nu patuhu ka Pajajaran. Ieu baris ngajadikeun kula langkung wijaksana dina mangsa nu bakal datang. Sajabi ti éta, kula hayang ngajauhan sagala pasalingsingan nu aya di ieu karaton."

Prabu Siliwangi:(Ngalengkah rénghap, ngimutan)

"Angkat ka Tanjung Malaka... éta léngkah nu ageung. Nanging, kula ngarti kana kahayang andika pikeun ningkatkeun pangarti. Lamun éta nu andika rumaos kedah, maka kula masrahkeun. Tapi imut, sanajan di mana waé andika dumuk, andika tetep nyandang ngaran Pajajaran."

Gagak Ngampar:(Nyembah langkung jero kalayan rasa ngahormat)

"Hatur nuhun, Gusti Rama. Kula janji arek salawasna ngajaga kabagjaan karajaan sarta ngabaktikeun diri kalayan satia."

Prabu Siliwangi:(Nyabak taktak Gagak Ngampar laun)

"Lalampahan andika mugia mawa mangpaat pikeun diri andika jeung kulawarga andika. Kula percaya yén hiji mangsa engké, andika baris mulih kalayan langkung pinanggih élmu jeung hikmah."

Ku restu ti Prabu Siliwangi, Gagak Ngampar ngarasa jongjon, geus buleud haténa pikeun mapay lalakon anyar di Karajaan Tanjung Malaka, ngiring Dewi Purwati sarta kulawargana.

Kahirupan di Nagara Tanjung Malaka

Gagak Ngampar sareng kulawargana ngajugjug ka Karajaan Tanjung Malaka, hiji karajaan leutik nu ayana di basisir kidul Tatar Sunda. Tanjung Malaka dipingpin ku Ratu Sumur Bandung Baraja Muliya, hiji wanoja nu boga pangaruh ageung di éta lemah. Patih Hurung Barang, nu taya lain mangrupa dulurna Ratu Sumur Bandung, diangkat jadi patih karajaan. Dina awalna, Gagak Ngampar nyaluyukeun diri sareng lalakon anyar minangka patih.

Salah sahiji uji pangpentingna nu kudu dipilampah ku Gagak Ngampar saméméh diaku minangka patih nyaéta pangjurung ti Patih Hurung Barang. Andikana henteu langsung ditampa salaku patih anu pantes, tapi kudu nunjukkeun kasanggupanana. Ku lantaran éta, Patih Hurung Barang marentahkeun sangkan Gagak Ngampar mingpin pasukan pikeun ngusir para perompak nu terus-terusan ngaganggu basisir kidul Karajaan Tanjung Malaka. Ieu tugas lain tugas leutik, sabab perompak nu aya di dinya lain ukur tukang rampok biasa, tapi datang ti kaum Bugis jeung Bajo, jalma-jalma nu tos lila dipikawanoh kawani jeung kasanggupanana dina sagara.

Lalakon ieu jadi titik penting dina kahirupan Gagak Ngampar di Tanjung Malaka. Andikana kudu mingpin rombongan prajurit karajaan, jalma-jalma nu henteu acan sapinuhna percaya kana pamingpin anyar ti Pajajaran. Patih Hurung Barang sorangan henteu nyumputkeun rasa panas haténa, andikana hayang ningali naha Gagak Ngampar bener-bener pantes nyangking kawasa di nagara ieu.

Dina waktu éta, para bajak laut Bugis jeung Bajo tos ngalakukeun serangan kana salah sahiji lemah cai nu aya di basisir. Kampung-kampung nu cicing di deukeut sagara beuki terancam, barudak leutik, istri, tur jalma-jalma nu henteu boga pangabisa pikeun ngalawan, sagalana dina bahaya. Gagak Ngampar jeung pasukanana angkat dina waktu nu sakeudeung, leumpang ngalangkungan pasir jeung leuweung pikeun nepi ka tempat nu keur diserang.

Dina wanci panonpoé meh surup, angin laut beuki tarik, gelombang beuki tarik, jeung di basisir nu masih meulah-meulah ku seuneu, perang ageung dimimitian. Para prajurit Tanjung Malaka nu dipingpin ku Gagak Ngampar tumiba ka musuh tanpa rasa sieun, sabelahna, para perompak Bugis jeung Bajo nu tos lila mahabu di laut henteu gampang leungit kawani. Loba getih anu ngalir, sora pakarang nu silih tarajang, jeung jero peuting nu dibeulahan ku sora perang.

Dua parahu ageung milik para bajak laut geus sandar di basisir, lilana mah can lila, tapi cukup pikeun ngabalukarkeun kaributan di kampung éta. Omah-omah hurung ku seuneu, sora istri jeung barudak lolongok, sedengkeun lalaki-lalaki kampung ngacéng bari teu daya, sabab para bajak laut mawa bedog, tumbak, jeung kampilan nu geus nyorang getih.

Gagak Ngampar ngadadak mere tanda, jeung tilu puluh prajurit Tanjung Malaka nu aya di tukangeunana langsung nyorang, nyebarkeun dirina, lungguh handap di tukangeun batu-batu, bari nyiapkeun diri pikeun nyerang.

Gagak Ngampar (sora ngagerem tapi tegas):

"Ulah ragu, urang henteu ngajaga nagara ieu pikeun sieun! Urang kudu nyalametkeun lemah cai jeung rahayatna! Saha nu lumpat, bakal maot ku pajarkeun sorangan!"

Dua puluh urang prajurit Tanjung Malaka nyerang ti sisi kampung, nyorang jalan leutik di antara imah-imah, bari nyerang ti tukangeun. Sedengkeun Gagak Ngampar jeung sapuluh prajurit séjén langsung ngahontal bagian tengah, nyanghareupan para bajak laut nu geus sadar yén arandikana henteu nyalira deui.

Perang mimiti kacida ributna. Pakarang pacoréag, sorana merecahkeun peuting. Gagak Ngampar nu aya di payuneun langsung nyorang hiji bajak laut nu mawa tumbak panjang, éta lalaki nyoba nyodorkeun tumbakna, tapi Gagak Ngampar muterkeun awakna, naék kana batu leutik, jeung nyeblakkeun bedogna ka beuheung bajak éta. Getih nyembur.

Di sisi séjén, prajurit Tanjung Malaka silih tatanggeuhan. Dua lawan hiji, tilu lawan dua, tapi para bajak laut henteu éléh sagancang éta. Salah sahiji bajak laut Bugis, lalaki jangkung tur beurat suaranya, ngajeritkeun tandana:

Bajak Laut Bugis (bari ngangkat tumbakna):

"Tangtukeun! Bawa ka kapal nu bisa ditawan! Tarékahan ieu henteu meunang gagal!"

Lima bajak laut Bajo ngadeukeutan Gagak Ngampar. Éta lalaki-lalaki sigana pamingpin, sabab gerakanna leuwih hadé tibatan bajak laut séjén. Salah sahiji nyorongkeun kampilanna, nu séjén muterkeun parangnya ka gigir, nyoba ngageuhgeuh Gagak Ngampar ku dua arah sakaligus.

Gagak Ngampar tunduk, teras muterkeun bedogna, nyorang panangan lawanna, bedogna neundeun kana urat leungeun éta lalaki. Si bajak laut nyolok panonna, tapi dina sakeudeung éta lalaki ambruk, sarta nu séjén masih ngadeukeutan.

Gagak Ngampar (sora tarik):

"Marapat! Ulah pisah! Nyanghareupan lawan, urang pasti meunang!"

Lawan leuwih loba, lima puluh nepi ka genep puluh urang, sedengkeun Gagak Ngampar ngan tilu puluh prajurit. Tapi dina gelut, henteu ukur jumlah nu nangtukeun, tapi kapamimpinan. Gagak Ngampar mawa tandana, silih némbak jeung para prajuritna, henteu tinggal di tukangeun.

Di sisi kidul kampung, lima prajurit nu nyamur di tukangeun leuweung ngadadak ngadatangkeun batu-batu leutik nu tos dipaparabkeun kana ketapang, ngagebrét ka kapal-kapal bajak laut. Tilu urang bajak laut nu keur nangtung di dek ambruk, sorana kajepit ku laut.

Peperangan lumangsung teu kurang ti satengah jam. Para bajak laut beuki mundur, sedengkeun prajurit Tanjung Malaka beuki neken. Gagak Ngampar geus neundeun bedogna kana dada salah sahiji kapala bajak laut, tapi éta

lalaki henteu ngajerit, ngan ngajebarkeun panonna, nembongkeun rasa reuwas nu teu bisa dicegah.

Panonpoé tos mimitian némbongkeun cahyana di kajauhan. Sabaraha jalma geus ambruk? Ampir satengah bajak laut ti dua kapal éta tos mati, sedengkeun sisana lumpat balik kana kapal, dorong-dorongan rék leupas ti basisir. Aya nu ngagorowok, aya nu siga sieun, tapi henteu aya deui nu nyoba ngalawan.

Kampung nu tadina pinuh ku seuneu, ayeuna nyorang kahadean. Para prajurit masih ngadeukeutan rahayat nu narumpuyuk, tapi henteu aya deui bahaya. Gagak Ngampar nyered napas, panonna ningali sapanjang basisir. Henteu sakabehna prajurit salamet, aya nu nyorang pati, aya nu turun leungeun. Tapi hiji hal nu pasti—bajak laut tos diusir, jeung kampung ieu tos disalametkeun.

Tangtu bae, sanggeus éta peperangan meunang, Gagak Ngampar jadi jalma nu paling dialuk-alukan ku rahayat. Penduduk di éta kampung, kitu deui nu aya di basisir séjén, sakabehna nyorakan ngaran andikana. Jalma-jalma nu tadina sieun, nu imahna ampir ruksak, nu barudakna kacida kahariwangna, ayeuna kasampak seuri, muji-muji Patih anyar nu geus nyalametkeun arandikana tina bahaya bajak laut.

Saur saurang aki-aki, bari panonna kaca-kaca:

"Kami geus lila sieun, unggal peuting sok kudu hudang ningali laut, naha bajo datang deui. Tapi ayeuna kami henteu sieun deui! Kami tos boga patih nu sakitu gagahna!"

Jalma-jalma nuduhkeun kahormatannana, aya nu masrahkeun hasil lautna ka prajurit, aya nu mawa cai kanggo ngabasuh leungeun jeung raray nu masih pinuh ku lebu jeung getih. Kaamanan geus balik, jeung sakabéh rahayat basisir nyorang rasa yakin yén arandikana ayeuna tos boga patih anyar nu bisa ngajamin katengtreman.

Sanggeus sakabehna siap, Gagak Ngampar jeung para prajuritna wangsul ka Istana Tanjung Malaka. Sapanjang jalan, kampung-kampung séjén anu arandikana papaliwatan nyorang kahadean anu sarua—jalma-jalma kaluar ti imahna, nyorang prajurit nu geus mawa kasalametan.

Nalika arandikana dugi ka istana, kaayaan tos béda pisan. Istana Tanjung Malaka nu biasana leuleus, kiwari pinuh ku kahadean. Jalma-jalma kumpul di alun-alun, prajurit séjén nyorang wangsulna para tandang ti perang.

Ratu Sumur Bandung linggih dina singgasana, rarayna henteu biasana, aya nu kawas seuri leuleus dina biwirna. Andikana nyorang prajurit nu asup, panonna lila ngajugjug ka hiji jalma nu aya di payuneun sakabehna—Gagak Ngampar.

Ratu Sumur Bandung (sora leuleus tapi jero):

"Kami anggeus ngadéngé sagala lalakon di basisir. Gagak Ngampar, andika anggeus nunjukkeun yén andika henteu wungkul datang ka nagara ieu pikeun nyangking jenengan, tapi pikeun ngajaga rahayatna."

Lalakon ieu ngukuhan yén Gagak Ngampar henteu wungkul jadi patih ku lantaran Pajajaran, tapi lantaran andikana leres-leres geus dipikawanoh ku rahayat salaku pangayom. Tapi sanaos dipapag ku seuri jeung kahormatan, aya hiji panon nu henteu nyorang gumbira, hiji jalma nu henteu pati suka ningali Gagak Ngampar nyangking kamashuran—Patih Hurung Barang. Andikana henteu nyarita nanaon, ngan ukur ningali ti gigir, panonna hese ditepikeun naon nu aya di jero haténa.

. Memang Kahirupan di dieu langkung leuleus dibandingkeun jeung Pajajaran. Nanging, andikana sadar yén aya pancén gedé nu kudu dituna. Salah sahiji sabab andikana narima kalungguhan ieu nya éta pikeun merhatikeun nagara-nagara patuhu ka Pajajaran, kaasup Tanjung Malaka.

Sanajan masih anyar dina jabatanna, Gagak Ngampar gancang nunjukkeun kaparigelan jeung kawani dina ngalakonan padamelan. Hiji hal anu ageung dilakukeun andikana dina awal jumenengna minangka patih nyaéta ngusir bajak laut jeung para perompak nu sering ngagangu basisir kidul Karajaan Tanjung Malaka. Andikana mingpin pasukan sorangan, nyusun lalakon nu henteu biasa, sarta hasilna, para bajak laut nu tos lila nyebarkeun kasieun di sagara éta bisa dilebur.

Lalakon andikana ieu nyangking kapercayaan ti rahayat sarta pangawasa di Tanjung Malaka. Nanging, sanajan dipuji ku loba jalmi, hal ieu ogé mawa perkara séjén. Patih Hujung Barang, patih kahiji nu tos lila nyekel

kalungguhan di Tanjung Malaka, mimiti ngarasa kacida teu pikaresepeun ningali Gagak Ngampar nu beuki dipikawanoh. Andikana ningali yén ngaran Gagak Ngampar beuki nyongcolang, sanajan masih anyar, sarta éta nimbulkeun panas haté nu henteu bisa dipungkir.

Ku jalan kitu, sanajan Gagak Ngampar tos nyangking pangajen anu luhur dina awal jabatanna, di sisi séjén, andikana ogé mimiti nyorang kahadean anyar—kajurungkeun kana pasulayan di jero nagri nu henteu kalah bahaya dibandingkeun perang di sagara.

Dewi Purwati, najan hirupna leuwih tenterem di dieu, tapi aya rasa nu teu sirna.

Kahirupan di Tanjung Malaka mere waktu nu leuwih loba sareng kulawargana, jauh tina rurujit karajaan Pajajaran.

Nanging, sakapeung andikana sono kana kahirupan nu rame di Pajajaran.

Patih Hurung Barang geura-geura apal yén ayana Gagak Ngampar di karajaan arandikana lain sakadar ngalakukeun pangkulaan, tapi pikeun ngawasan kahirupan nagara arandikana nu masih patuhu ka Pajajaran.

Patih Hurung Barang Ngadeuheus ka Ratu Sumur Bandung

Patih Hurung Barang calik kalayan haté nu narangtung di pasamoan karaton, nyanghareupan Ratu Sumur Bandung nu linggih kalayan wibawa.

Arandikana kakara réngsé kumpul sareng Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati, nu baris pindah dumuk ka jero lingkungan istana Tanjung Malaka.

Patih Hurung Barang:(Natakeun rupa nu susah tur nyarita kalem)

"Teteh, kula raos aya hal nu henteu bener jeung ayana Gagak Ngampar di nagara urang. Urang henteu bisa nolak Pajajaran, tapi kula sieun ayana andikana di dieu bakal ngajadikeun urang beuki kahapit. Urang moal bisa bébas deui nangtukeun papagon karajaan."

Ratu Sumur Bandung: (Ningali tur ngarasaan, najan témbongna tetep wijaksana)

"Kula apal, Adi. Gagak Ngampar éta jalma nu boga pangaruh. Sanajan urang henteu bisa nolak andikana, urang kudu ngajaga kasaimbangan di ieu lemah cai. Pajajaran moal daék ningali urang bébas nyorang nagara sorangan. Tapi

urang henteu bisa nyanghareupan ieu ku amarah. Urang kudu mikir pinter, henteu maksa kakuatan."

"kula uninga, Adi. Gagak Ngampar éta jalma nu kagungan pangaruh. Sanajan urang henteu bisa nolak ayana, urang kudu ngajaga kasaimbangan di ieu lemah cai. Pajajaran moal daék ningali urang bébas nyorang nagara sorangan. Tapi urang henteu bisa nyanghareupan ieu ku amarah. Urang kudu mikir pinter, henteu maksa kakuatan."

Patih Hurung Barang: (Kalawan rasa teges)

"Lamun urang henteu ati-ati, Pajajaran baris beuki nyekel urang. Kula henteu raos ningali andikana betah di dieu. Urang kudu neangan jalan sangkan andikana sorangan ngarasa henteu betah, sangkan andikana milih angkat sorangan."

Ratu Sumur Bandung: (Ngunggeuing, sapuk)

"Ati-ati, Adi. Urang henteu hayang kaayaan jadi ruksak. Tapi lamun memang ayana andikana di dieu baris ngajadikeun urang beuki dipingpin Pajajaran, urang kudu nyieun léngkah sangkan kabébasan urang tetep aya. Ulah pisan-pisan ngajadikeun kahanan ieu meuntas kana pasalingsingan."

Patih Hurung Barang (bari sora kurang sabar):

"Kaamanan lain ukur soal ngéléhkeun bajak sagara, Ratu. Kaamanan nu leuwih penting nyaéta kumaha urang bisa ngajaga kadaleman karajaan ieu tanpa kabeungkeut ku Pajajaran. Salila pajeg ieu terus ditarik, urang bakal beuki gumantung ka arandikana. Jeung nu leuwih parna deui, urang beuki leungit kakuatan pikeun ngatur karajaan urang sorangan."

Patih Hurung Barang:

(Nandakeun harepan jeung kasabaran, nyarita lalaunan tapi pinuh ku kapastian)

"Raden Gagak Ngampar, kula aya hal nu kudu disanggemkeun. Kula apal yén urang anggeus lila gawé babarengan, nanging aya hiji perkara nu salawasna nyangkaruk dina manah kula. Kula henteu pernah bisa mopohokeun ka Dewi

Linggutmanik, wanoja nu ti jaman baheula kula pikanyaah. Najan andikana ayeuna jadi garwa Pangeran Pajajaran, tapi haté kula henteu kantun ti andikana. Sok-sok kula ngarasa, lamun kula henteu bisa nga boga an andikana, maka saha waé nu ngadeudeul andikana kudu mayar kana lampahna."

Gagak Ngampar:(Kapaling ku rarasaan reuwas, nyorang sakabéh caritaan kalayan ati-ati)

"Patih... naon maksud andika? Lamun andika apal yén Dewi Linggutmanik anggeus kagungan salaki, naha andika masih nyorang kahayang éta? Andikana sanes hak urang, sareng urang moal bisa ngarobah takdir nu anggeus ditulis."

Patih Hurung Barang:(Kalawan sora nu leuleus tapi aya nu disalindungkeun, licik tur nyumput rasa kahayang)

"Bener, Raden. Nanging, kula apal yén sagalana boga jalanna masing-masing. Lamun aya kasempetan, kula yakin yén Dewi Linggutmanik bisa aya di sisi kula. Sareng upama andika kersa, panginten aya cara pikeun kula pikeun meunangkeun andikana deui. Kula yakin, Raden, upama urang gawé babarengan, urang bisa ngahontal naon nu dipikahayang."

Gagak Ngampar:(Ngarahuh, beuki ngarasa aya kajadian anu henteu bener dina omongan ieu)

"Patih, naon nu andika caritakeun? Kula henteu ngarti kumaha kula bisa milu kana perkara ieu. Lamun ieu ngeunaan papagon nagara atawa tugas karajaan, kula sayaga. Tapi upama ieu ngeunaan kahirupan pribadi sareng kanyaah, kula henteu bisa nyorang éta."

Patih Hurung Barang:(Nyengir pondok, lir jalma nu nyumputkeun niat licik di jero haténa)

"Ah, Raden, panginten andika henteu ningali sagala sisi. Tapi percaya, aya jalan lamun andika bener-bener hayang ningali sagalana leumpang kalayan lancar. Urang bisa gawé babarengan, sareng upama andika sayaga, andika bakal meunang hal nu ageung, sareng kula bakal mere jalan pikeun andika."

Patih Hurung Barang nyusun kecap-kecap kalayan ati-ati, saperti jalma nu keur nyulam jaring pikeun ngarogahala lawanna. Andikana apal yén Gagak Ngampar éta jalma nu boga kakawasaan sarta pangaruh gedé di karajaan. Sajabi ti éta, andikana ogé apal yén Dewi Linggutmanik éta wanoja nu dipikasieun, dihormat, sarta dipikanyaah ku loba jalma, kaasup Gagak Ngampar.

Ku ngadadarkeun kanyaahna ka Dewi Linggutmanik, Patih Hurung Barang miharep pikeun ngagunakeun rarasaan Gagak Ngampar pikeun nyusun jaring tipu daya. Andikana hayang ngajalankeun rencana anu licik, nya éta ngajebak Gagak Ngampar sangkan andikana sigana jadi jalma nu nyulik Dewi Linggutmanik. Ku cara ieu, andikana miharep Gagak Ngampar bakal dipaéhan ku Pajajaran, sahingga andikana sorangan bisa ngalaksanakeun kahayangna tanpa leungeun na sorangan kagorewag ku dosa.

Patih Hurung Barang melong Gagak Ngampar kalayan panon nu pinuh ku perhitungan. Andikana apal yén hiji-hijina jalan pikeun ngaruksak Gagak Ngampar téh ku cara nyieun andikana kasangkut dina lampah nu kotor.

Patih Hurung Barang:(Kalawan nada nu pinuh ku panalingaan, lir jalma nu boga kahadean nu nyamun kahayang)

"Raden Gagak Ngampar, kula apal yén andika mangrupikeun putra Pajajaran nu kawéntar ku kasaktén. Jalma sadunya apal yén andika éta panglima anu henteu acan éléh, nu kungsi ngancurkeun Nusa Kambangan, nu ditakuti ku musuh. Andika ogé anggeus mere dua putri Nusa Kambangan, Dewi Purwati sareng Dewi Purwasi, tempat di sisi andika. Andika anggeus nyangking sagala nu dipikaharep ku saurang lalaki, Raden. Tapi, éta sakabehna henteu pernah bisa kula raéh."

Gagak Ngampar:(Ngadeudeul rarasaan anéh, beuki reuwas ku pujian nu henteu biasa)

"Naon maksud andika, Patih? Bukankah sagalana anggeus diatur ku takdir? Ieu sakabehna mangrupikeun bagian tina kahirupan urang salaku prajurit jeung pamingpin."

Patih Hurung Barang:

(Ngarenghap lalaunan, sora nu nyabak manah tapi dicampur ku niat nu goréng)

"Bener, takdir. Nanging, takdir kula béda, Raden. Kula, najan boga kakawasaan sareng pangaruh, henteu bisa jadi raja. Sakabehna lantaran kula henteu boga garwa. Wanoja nu kula pikanyaah, Dewi Linggutmanik, ayeuna anggeus jadi garwa Pangeran Pajajaran. Éta téh kahirupan nu kudu kula tampi."

Gagak Ngampar:(Nalungtik rarasaan jero, antara perasaan nyecep jeung haté nu teu yakin)

"Patih, naon nu andika hayang caritakeun? Kumaha hubungan Dewi Linggutmanik jeung urang? Ieu lain perkara nu kudu urang bahas."

Patih Hurung Barang:(Panon na nyorotkeun lampah nu mustari, omongan nu leuleus tapi maksa)

"Ah, Raden, kula hayang andika ngarti hiji perkara. Dewi Linggutmanik mangrupikeun wanoja nu salawasna kula pikanyaah. Tapi andikana ayeuna milik jalma séjén, Pangeran Pajajaran nu henteu bisa kula elehkeun. Tapi andika, Raden, andika boga kakawasaan. Lamun andika kersa, andikana bisa balik deui. Andika bisa nyandak andikana, lamun éta nu andika hayangkeun."

Gagak Ngampar:(Teu percaya, rarasaan antara bingung jeung waspada)

"Patih, naha andika ngajukeun perkara saperti kieu? Ieu lain ngan ukur ngeunaan Dewi Linggutmanik, bener?"

Patih Hurung Barang:(Kalawan sora nu nyumputkeun niat nu leuwih jero)

"Tangtu, Raden. Kula henteu hayang nanaon salian ti ngarobah takdir kula. Upama andika daék menta bantuan, urang bisa ngahontal sagalana babarengan. Bukankah andika ogé hayang narima naon nu sakuduna jadi hak andika? Dewi Linggutmanik éta lambang tina sagala hal nu kantos leungit ti kula."

Patih Hurung Barang terus nyusun kecap kalayan leuleus tapi pinuh ku tipu daya. Andikana apal yén hiji-hijina jalan pikeun ngajadikeun Gagak Ngampar kasangkut dina intrik kaweruh nagara éta ku cara ngalungkeun lamunan, kahayang, sareng kakawasaan sakumaha hiji senjata anu henteu katingali. Andikana hayang nyieun jalan pikeun ngaruksak sakabéh kabagjaan jeung kawibawaan Gagak Ngampar, bari henteu kudu miroséa leungeun na sorangan.

Patih Hurung Barang:(Kalawan panon nu pinuh ku kahayang, nyarita lalaunan tapi pinuh ku itungan)

"Raden Gagak Ngampar, andai bae Dewi Linggutmanik, wanoja nu geulis tur pinuh ku pesona éta, bisa jadi garwa kula, tangtu kula nu jadi raja di Karajaan Tanjung Malaka. Henteu mung éta, kula bisa ngajadikeun ieu karajaan langkung gagah, langkung ageung, sareng langkung kuat. Sedengkeun adi kula, Nyai Sumur Bandung, nu ayeuna jadi ratu, bisa kula nikahkeun deui ka saurang pangeran ti nagara nu langkung luhur, langkung jembar kakawasaanana."

Gagak Ngampar:(Teundeun haté, reuwas ku kecap-kecap Patih Hurung Barang nu kalintang pinuh ku kahayang)

"Patih, naon maksud andika? Dewi Linggutmanik éta garwa Pangeran Pajajaran. Ieu téh takdir nu henteu bisa dirubah."

Patih Hurung Barang:(Nyengir halimpu, niténan Gagak Ngampar kalawan harepan nu pinuh ku imut)

"Bener, Raden, Dewi Linggutmanik anggeus jadi garwa Pangeran Pajajaran. Tapi, upama kula boga kasaktén siga andika, éta sakabehna moal jadi halangan. Kula bisa ngéléhkeun Pangeran Pajajaran, nyandak Dewi Linggutmanik, sareng ngalaksanakeun naon nu salawasna kula impikeun. Sareng upama éta kajadian, maka ieu nagara, Tanjung Malaka, baris langkung kuat sareng teu kaganggu ku Pajajaran."

Gagak Ngampar:(Nalungtik omongan Patih Hurung Barang, tapi rarasaan na beuki ngarasa aya hal nu teu bener)

"Patih, kula ngahargaan kahayang andika, tapi kula henteu hayang kasangkut dina urusan wanoja nu anggeus kagungan salaki. Ieu lain jalur nu kula hayang tapak."

Patih Hurung Barang:(Nyengir, lir nu beuki nyurung Gagak Ngampar kana jalan nu andikana hayangkeun)

"Kula ngarti, Raden. Tapi, lamun takdir bisa dirobah, naha urang henteu nyorang éta? Dewi Linggutmanik mangrupikeun wanoja nu istimewa, sareng kula yakin, upama andika sayaga pikeun ngabantuan kula, urang bisa ngalaksanakeun ieu sagala. Sareng ku kakawasaan nu andika kagungan, henteu aya hal nu moal mungkin."

Gagak Ngampar:(Cicing, tapi haténa beuki waspada)

"Patih, ieu lain jalur nu hampang. Kula henteu hayang lebet kana pasualan anu dipinuhan ku intrik nu bahaya. Nanging, kula bisa ngarti naon nu andika rasakeun."

Patih Hurung Barang terus nyusun kecap kalayan ati-ati, lir jalma nu keur ngagurat jaring pikeun ngarogahala lawanna. Andikana apal yén Gagak Ngampar éta lalaki nu boga kakawasaan, tapi lamun dipangaruhan ku kecap-kecap nu nyurung kahayang, andikana bakal leumpang ka jalan nu dipikahayang ku Patih Hurung Barang.

Andikana hayang ngajadikeun Gagak Ngampar ngarasa yén Dewi Linggutmanik éta hiji hal nu kuduna jadi hakna, yén andikana boga kawasa pikeun nyandakna, sareng yén Pangeran Pajajaran sanes halangan nu moal bisa dileburkeun.

Patih Hurung Barang sadar yén lamun andikana hayang ngalaksanakeun ieu rencana, andikana kudu bisa ngajebak Gagak Ngampar, ngajadikeun andikana kasangkut kana lampah nu bisa ngaruksak kahormatanna.

Patih Hurung Barang:(Kalawan sora nu lir-lir pinuh ku kahariwang, ngaléoskeun panon ka taneuh)

"Nangingkeun Karajaan Tanjung Malaka mangrupikeun bagian tina kawajiban kula salaku patih. Kula kudu ngalaksanakeun ieu tugas kalayan saléngkahna, ngajaga karaharjaan karajaan sareng ngajukeun nagara. Tapi, sayang... kula henteu boga kasaktén saperti andika, Raden Gagak Ngampar. Andika boga kakawasaan sareng pangaruh nu jauh di luhur kula."

Gagak Ngampar:(Ngadéngé kecap Patih Hurung Barang, tapi nalungtik naon nu disalindungkeun di jero haténa)

"Patih, kakawasaan sanes sagalana. Aya hal nu langkung penting dina hiji karajaan, saperti hikmah sareng bijaksana. Andika anggeus ngalaksanakeun tugas andika kalayan hadé."

Patih Hurung Barang:(Kalawan sora nu beuki jero, niténan nasibna sorangan)

"Ah, Raden Gagak Ngampar, hampang pikeun andika nyarita éta. Andika boga sagalana—kakawasaan, kahormatan, kasaktén pikeun ngarobah takdir. Sedengkeun kula, sanajan kula pamingpin di ieu nagara, tapi kula henteu bisa bébas nyorang kahayang kula. Sakabehna kudu leumpang sakumaha papagon karajaan jeung pangersa Prabu Pajajaran."

Gagak Ngampar:(Sauntuyan nyimpen rarasaan, tapi beuki ngarasa aya hal nu disumputkeun)

"Patih, unggal jalma nga boga an lalakonna sorangan. Andika anggeus ngalaksanakeun kawajiban andika, sareng éta mangrupikeun hal nu ageung."

Patih Hurung Barang:(Nyengir leuleus, tapi pinuh ku kahariwang)

"Bener, Raden. Tapi terkadang kula ngarasa kacapit. Upama kula boga kakawasaan siga andika, kula bisa ngalaksanakeun hal-hal nu langkung ageung pikeun ieu karajaan. Tapi..."

(Nunduk sabentar, lir jalma nu nyumputkeun niatna)

"Upama kula bisa ngarobah takdir kula, panginten kula bisa nangtukeun jalan ieu karajaan ku cara nu leuwih hade."

Patih Hurung Barang henteu boga kahayang pikeun jadi raja di Tanjung Malaka. Sabalikna, andikana langkung resepeun lamun adi na, Nyai Sumur Bandung, nu jadi ratu di ieu karajaan. Tapi, pikeun ngalaksanakeun éta, andikana kudu ngaleungitkeun Gagak Ngampar ti ieu lemah cai.

Patih Hurung Barang apal yén kehadiran Gagak Ngampar di Tanjung Malaka mangrupikeun ancaman. Andikana éta panglima Pajajaran, hiji nagara nu kagungan kakawasaan ageung, sarta bisa ngawatesan kabébasan pamaréntahan Tanjung Malaka.

Ku sabab éta, andikana nyusun hiji strategi licik. Andikana kudu neanganan cara pikeun ngajebak Gagak Ngampar, ngajadikeun andikana kasangkut dina hal nu henteu kasatria, sangkan andikana bisa dihukum atawa dipaksa angkat.

Salah sahiji cara pikeun ngalakukeun éta nya éta ngamangpaatkeun rasaan Gagak Ngampar ka Dewi Linggutmanik, wanoja nu anggeus kagungan salaki di Pajajaran. Andikana nyebarkeun umpan, nyurung Gagak Ngampar pikeun mikir yén lamun Dewi Linggutmanik bisa jadi milikna, maka Tanjung Malaka bisa langkung kuat sareng bébas tina cengkraman Pajajaran.

Tapi di balik éta sakabehna, Patih Hurung Barang apal yén lamun Gagak Ngampar bener-bener nyandak Dewi Linggutmanik, maka andikana baris dipasalahkeun. Ieu mangrupikeun skenario nu dipikahayang ku Patih Hurung Barang—nyieun Gagak Ngampar leumpang kana jalan nu nyorang rugi pikeun dirina sorangan.

Patih Hurung Barang:(Natakeun panon, lir nu hayang nyurung ka lebah nu hese katempo)

"Raden Gagak Ngampar, urang duaan apal yén Dewi Linggutmanik éta istri nu kacida mulyana. Andikana putri ti Pangeran Pajajaran, garwa nu dipihormat. Tapi, lamun bae andikana bisa aya di leungeun urang, tangtu éta bakal jadi kakawasaan nu ageung, sarta nagara urang moal deui silih titah ku Pajajaran. Naha andika henteu ngimutkeun ieu?"

Gagak Ngampar:(Nalungtik ku haté nu beuki narangtung)

"Patih, naon nu andika caritakeun ieu, sanes perkara leutik. Andika nyaritakeun perkawis wanoja nu anggeus kagungan salaki. Ieu mah lain lampah nu kula sawios."

Patih Hurung Barang:(Nyengir leuleus, lir jalma nu apal jalan nu batur can ningali)

"Raden, kula apal ieu sanes hal nu hampang, tapi dunya ieu pinuh ku kahayang. Lamun bae urang bisa mawa Dewi Linggutmanik ka ieu nagara, tangtu urang bisa nangtukeun jalan urang sorangan. Pangeran Pajajaran tangtu langkung milih masrahkeun garwana tibatan kaleungitan sakumna kakuatanana."

Gagak Ngampar:(Nyanghareupan, tapi rarasaan na beuki kacida kaganjrunan)

"Patih, naon nu andika menta ieu kacida rawana. Ieu lampah nu henteu kahadean. Kula henteu bisa ngalakukeun ieu."

Patih Hurung Barang:(Sora na leuleus, tapi lir nu mawa bewara nu hese ditampik)

"Raden, andika éta jalma nu wijaksana. Tapi, andika kudu ningali ka hareup. Lamun andika sayaga, sagala bakal kajadian saperti nu urang pikahayang. Dewi Linggutmanik téh lain sakadar garwa Pangeran Pajajaran, tapi ogé jimat pikeun mangsa nu bakal datang. Andika apal yén sagala kahadean bakal balik ka urang, sanajan awalna aya kasusah."

Gagak Ngampar ngahuleng di jero manahna, lir jalma nu keur aya dina lawang gapura nu henteu jelas pintu kaluarna. Andikana apal yén naon nu disanggakeun ku Patih Hurung Barang lain lampah nu hade, malah éta mangrupa hiji jalan nu moal aya balikna.

Tapi, aya hal nu ngajadikeun haténa beuki katarajang ku kahariwang. Andikana datang ka ieu nagara henteu sakadar pikeun nyorang lalakon kosong, tapi pikeun ngalaksanakeun dawuhan ti Prabu Siliwangi. Upama andikana gagal, éta hartina jalma sakumaha dirina henteu mampu nyangking tugas ti karajaan.

Upama andikana gagal, éta hartina andikana bakal ngurangan kahormatan Prabu Siliwangi, sarta éta hal nu moal bisa ditarima.

Tapi, dina jero haténa, aya sora leutik nu nyoarakeun karesahan, nyarita yén ieu lain jalan nu pantes. Andikana apal yén lamun andikana mutuskeun nuturkeun Patih Hurung Barang, éta moal ukur nyababkeun kasusah ka Pajajaran, tapi ogé ka diri sorangan.

Haténa naek-turun, lir ombak di sagara nu pinuh ku angin ribut.

Gagak Ngampar ningal ka palebah sagara, ningal ombak nu anteb, sanajan haténa keur nyorang huru-hara. Aya dua kakuatan nu keur perang di jero dirina.

Di hiji sisi, andikana hayang jadi pamingpin nu diaku jeung dihormat, nu bisa mere jalan pikeun nagara nu dipasrahkeun ka andikana. Tapi di sisi séjén,

andikana apal yén naon nu diusulkeun Patih Hurung Barang éta hal nu mawa cilaka.

Patih Hurung Barang henteu ngan ukur jalma nu biasa nyarita. Andikana apal kumaha ngamangpaatkeun kahariwang batur, ngajadikeun sagala lampah siga jalur nu geus bener, padahal éta leumpang kana jurang.

Di tengah kahariwang nu nyorang jero, Gagak Ngampar sadar yén lamun andikana teu buru-buru mutuskeun, maka andikana bakal nyorang jalan nu henteu dipikahayang.

Upama andikana nuturkeun Patih Hurung Barang, maka éta hartina andikana leumpang kana lampah nu moal bisa dipulangkeun deui.

Tapi upama andikana teu ngalakukeun nanaon, éta hartina andikana moal bisa neundeun leungeun ka nagara nu dipasrahkeun ka andikana.

Haténa beuki beurat, lir beuratna batu nu teu bisa dipanggul.

Peuting éta, Gagak Ngampar pulang ka imahna, ngadeukeutan Dewi Purwati sareng Dewi Purwasi. Haténa hese digambarkeun, henteu tenang, henteu bagja, henteu kanyahoan naon nu dipikahayang.

Sanajan kaayaan jero imah téh témbrés tur pinuh ku ketenangan, haténa henteu.

Andikana apal yén naon nu bakal dilakukeun engké moal ukur mangaruhan dirina sorangan, tapi ogé kabagjaan kulawargana, kahadean Pajajaran, sareng kakuatan Tanjung Malaka.

Tapi naha ieu jalan nu bener?

Haténa beuki hese dipanggihkeun jawaban. Tapi hiji hal nu pasti—hirupna moal deui sarua sanggeus ieu.

Gagak Ngampar ngulinkeun leungeunana dina tonggong korsi kayu, lir jalma nu kedal dina lamunan nu henteu kapanggih tungtungna.

"Naon nu kudu kula lakukeun? Lamun kula henteu ngalakukeun nanaon, maka kula bakal gagal, sareng sagala ieu baris runtag di leungeun kula. Tapi,

lamun kula ngalakukeun lampah nu salah, naha kula masih bisa ngajaga harga diri kula salaku ksatria?"

Dina kaheningan, andikana ngalangkungkeun sagala pilihan nu aya di payuneunana. Tapi andikana apal yén sagala pilihan éta pinuh ku bahaya.

Dewi Purwati, nu salilana ningali salakina salaku lalaki nu lempeng tur jujur, mimiti ngarasa yén aya hal nu disumputkeun. Andikana niténan parobahan Gagak Ngampar—anu biasana jembar haté tur terbuka, ayeuna mah taya tatapna, lir sieun dipaluruh ku panon pamajikanana. Biasana arandikana tuwit catur tanpa halangan, tapi peuting ieu aya nu béda.

Dewi Purwati:(Sorana leuleus, tapi pinuh ku rasa niténan)

"Kakang, naha aya nu disumputkeun ti kula? Andika katingalina béda ti sasari. Kula apal aya hal nu nyorang haté andika. Naha aya tugas nu kudu ku andika laksanakeun? Lamun aya nu beurat, kula hayang apal, Kakang. Urang salilana silih jaga, silih bagi sagala rasa."

Gagak Ngampar:

(Teundeun haté, nyiar kecap nu mustari)

"Adinda Dewi Purwati... kula kudu angkat, aya tugas nu ageung pikeun nagara. Tempat nu kudu kula datangan ieu tebih, sarta sanes perkara nu bisa kula sanggemkeun ayeuna. Kula ngan hayang andika ngarti yén ieu kudu dilakukeun pikeun kahadean Pajajaran."

Tapi najan Gagak Ngampar nyarita lir éta tugas kaagungan, Dewi Purwati bisa narima hal séjén di jero caritana. Aya rasa nu disumputkeun, aya lampah nu ditutupan. Haténa nyebutkeun yén aya hal nu leuwih jero, nu henteu bisa dikedalkeun ku Gagak Ngampar.

Dewi Purwati:(Niténan raray Gagak Ngampar, lir nu hayang ngilikan kana haténa)

"Kakang, kula apal andika henteu hayang ngajadikeun kula hariwang, tapi kula bisa ngarasa yén aya nu andika simpen. Andika lain jalma nu gampang dipaling ku catur, sareng kula henteu hayang aya jarak antara urang. Naon nu

sabenerna kajadian, Kakang? Naha ieu ngeunaan Tanjung Malaka, atawa aya hal séjén nu andika hadapi?"

Gagak Ngampar:(Nyingkahan paneuteup pamajikanana, rasaan beuki kalindih)

"Aya hal nu kudu kula pikirkeun, Dewi. Tapi percaya, ieu pikeun kahadean sakabeh. Kula kudu angkat, sareng kula janji arek wangsul kalayan sagala hasil nu saluyu. Tapi ayeuna, kula henteu bisa nyarita langkung loba. Kula ngan menta, mugia andika ngarti."

Dewi Purwati:(Suarana leuwih jero, nyoba nenangkeun haténa sorangan)

"Kakang, upama ieu bener-bener pikeun kahadean nagara, kula bisa nampi. Tapi kula hayang andika apal, naon waé nu kajadian, kula moal ninggalkeun andika. Tapi, upama aya hal nu andika simpen, langkung saé urang nyarita ayeuna. Kula sieun lamun engké sagalana anggeus kasorang, kula moal bisa ngabantu deui."

Gagak Ngampar:(Ningal ka pamajikanana, panon na pinuh ku hanjelu)

"Kula henteu hayang andika kalibet dina ieu perkara, Dewi. Kula apal, kula anggeus loba hutang ka andika. Tapi percaya, ieu hal nu kudu kula laksanakeun. Lamun kula anggeus wangsul, urang bakal nyarita sagalana."

Tapi sanajan Gagak Ngampar nyoba nenangkeun pamajikanana, Dewi Purwati apal yén aya hal nu henteu saluyu. Andikana bisa ningali dina soca salakina, yén teu sagala carita bisa dicaturkeun ayeuna.

Dewi Purwati:(Suarana leuleus, lir bisikan angin nu ngaliwatan leuweung)

"Kakang, naon waé nu andika hadapi, imut yén kula salawasna aya di sisi andika. Kula panginten henteu apal sagala, tapi kula hayang andika apal yén kula moal tinggalkeun andika, najan aya sieun jeung ragu nu nyorang haté kula."

Peuting éta, Gagak Ngampar sare kalayan haté nu beurat, rasaanana nyorang lampah nu henteu gampang. Andikana apal yén naon nu bakal dipilampah lain jalan nu hampang, sarta ieu baris mawa akibat nu ageung pikeun dirina jeung Dewi Purwati.

Dina jero haténa, andikana ngarasa yén ieu takdir nu kudu dijalankeun, sanajan éta hartina andikana kudu ngajeritkeun satengahing haténa ku hiji kabohongan.

Samentara éta, Dewi Purwati henteu bisa merhatikeun peuting kalayan sare nu tengtrem.

Haténa dipencut ku rasa panasaran, dipeungpeuk ku kasieun. Andikana apal yén Gagak Ngampar bakal wangsul, tapi haténa nyebutkeun yén andikaa moal deui sami sakumaha sateuacanna.

Gagak Ngampar reuwas nyorang haténa sorangan. Andikana apal yén lamun andikana nyaritakeun kahadean nu sabenerna, maka Dewi Purwati bakal ambek, hanjelu, bahkan moal bisa nampi.

Gagak Ngampar apal, lamun andikana nyarita yén ieu perkara Dewi Linggutmanik, maka éta bakal nyababkeun leungitna kanyaah ti pamajikanana.

Tapi andikana teu bisa ngalakukeun nanaon.

Sajaba ti éta, Prabu Siliwangi anggeus masrahkeun ka andikana hiji kawajiban, hiji tugas nu kudu dipilampah sanaos haténa henteu bisa nampi.

Tapi naha ieu jalan nu kudu andikana pilih?

Gagak Ngampar nyanghareupan rasa nu sarua dina haténa, antara tanggung jawab ka nagara, jeung kanyaah ka Dewi Purwati.

Haténa ker nyorang perang nu hese ditembungan.

Dewi Purwati:(Suarana leuleus, tapi lir ombak leutik nu murag kana batu)

"Kakang, naon waé nu kajadian, kula salawasna aya di sisi andika. Tapi upama aya hal nu bisa nyeri di jero haté, langkung saé caritakeun ayeuna. Kula hayang apal yén urang moal nyimpen nanaon."

Gagak Ngampar:(Nunduk, rarasaan beuki dipapaésan ku hal nu henteu kahadean)

"Dewi, upama kula nyarita ayeuna, kula sieun sagalana bakal robah. Percaya ka kula, ieu mah ngan sakeudeung. Kula baris wangsul, tur urang arek nyarita deui. Kula hayang andika tetep aman tur tengtrem."

Dina jero haténa, Gagak Ngampar nyorang perang anu henteu kasorang ku waja atawa bedog, tapi perang antara kayakinan jeung rusiah. Andikana apal yén andikana teu hayang nyieun jarak antara dirina jeung Dewi Purwati, tapi dina waktu nu sarua, andikana ogé henteu bisa nyarita sakabéh kahadean.

Dewi Purwati nunda sagalana di jero haténa, tapi sora leutik nu aya di jero pikiranna henteu cicing. Andikana apal yén salakina sedang nyumputkeun hal anu penting, sareng sanajan andikana henteu nyorang éta ayeuna, haténa moal eureun neangan jawaban.

Dewi Purwati teu kantun ningal dulur-dulurna di Nusa Kambangan, tapi dihudangkeun ku tangan halus Dewi Lekawati, nu ti leuleutik geus ngaleuleuskeun haté putrina. Najan hirup di tempat nu pinuh ku awi nu maungkeut jeung hulubalang nu sasambat bedog, Dewi Purwati diajarkeun yén hormat jeung lemah leuleuy éta wujud kahadean nu sajati.

Peuting éta, nalika Gagak Ngampar nyiapkeun diri pikeun lalakon nu disumputkeun, Dewi Purwati imut kana pangajaran ti indungna. Andikana nyanghareupan salakina, panonna pinuh ku niténan.

Dewi Purwati:(Suarana lir sinar bulan nu neundeun cahaya dina cai)

"Kakang, kula apal yén tugas nagara téh hésé tur sok pinuh ku kahadean. Tapi kula hayang ngélingan hiji perkara nu salilana diajarkeun ku ibu kula. Andikana nyarita, sanajan hirup ieu pinuh ku pacéngkadan, urang kudu salawasna nangtung dina jalan nu bener. Henteu aya kameunangan nu bener lamun dicandak ku cara nu salah."

Gagak Ngampar:(Noleh, jempling sakeudeung, terus nyarita)

"Kula ngarti, Dewi. Naon nu andika caritakeun éta bener. Tapi sok sanajan kitu, kadang-kadang aya tugas nu kudu dipilampah sanajan hate henteu sapuk. Kula teu hayang nguciwakeun Prabu Siliwangi, sareng ieu lalakon nu kudu ku kula tampi."

Dewi Purwati:(Panon na niténan, sora na leuleus tapi pinuh ku ketegasan)

"Kakang, kula apal yén andika teh jalma nu satia ka kawajiban. Tapi kawajiban nu sajati téh sanes ukur pikeun nagara, tapi ogé pikeun haté sorangan. Lamun andika ngalakukeun hal nu henteu saluyu jeung haté

andika, maka éta moal jadi kahadean, tapi mungkah kasedihan—henteu ngan ukur keur andika, tapi ogé keur kula, keur urang."

Gagak Ngampar:(Ngalengkah saeutik, lir jalma nu beurat haténa)

"Kula henteu hayang nyanghareupan ieu perkara ku haté nu beurat, Dewi. Tapi kula ogé henteu hayang ngajadikeun andika hariwang. Ieu téh hal nu hese dijelaskeun. Kula menta, mugia andika ngarti yén kula henteu ngalakukeun ieu pikeun kula sorangan."

Dewi Purwati:(Naékkeun leungeun, nyekel panangan Gagak Ngampar)

"Kakang, kula henteu menta andika jadi jalma nu sempurna. Tapi kula menta, tetep jadi lalaki nu salawasna kula pikanyaah. Ulah neundeun haté andika dina lampah nu henteu saluyu jeung diri andika sorangan. Kusabab, tanpa kahormatan, sagala hal bakal musna. Ulah hilap yén hal nu henteu kahadean moal bisa mawa berkah."

Gagak Ngampar cicing lila, lir nu kagoréngan ku kecap-kecap nu satengahna andikana hayang teurakkeun, tapi satengahna deui andikana henteu bisa mungkir. Naon nu dicaritakeun ku Dewi Purwati téh bener—sagala nu henteu saluyu jeung haté, moal jadi kahadean.

Gagak Ngampar neundeun haté na dina wanci nu tengah jempling, ningal bulan nu mulus dina langit Pajajaran, tapi haténa sorangan taya mulusna.

Andikana apal, tugas nu dicangkingna lain tugas nu hampang, tapi ogé lain jalan nu suci. Andikana apal yén dina waktos ieu, andikana nuju nuturkeun hal nu henteu saluyu jeung naon nu ku andikana ajarkeun ka dirina sorangan.

Tapi andikana teu bisa mundur.

Lamun andikana nyanghareupan Dewi Purwati sarta nyarita sakabéh kahadean, maka éta hartina andikana ngan ukur mawa seuri sanggeus tangtungan, tapi lamun andikana henteu nyarita nanaon, maka éta hartina andikana neundeun jarak nu moal bisa dirempug deui.

Pilihanna dua, tapi duanana silih mawa kasedihan.

Peuting éta, Dewi Purwati mikir lila, henteu bisa sare. Haténa apal yén Gagak Ngampar nyimpen rusiah, tapi andikana ogé apal yén eta rusiah moal bisa disangkemkeun salilana.

Gagak Ngampar sorangan duduk di tepas, ningal béntang-béntang nu caang di langit. Tapi haténa henteu siga langit, henteu siga bentang—haténa siga leuweung nu pinuh ku halimun.

Dina jero haténa, andikana ngan ukur bisa nyarita, sanajan ngan pikeun dirina sorangan:

"Hampura, Dewi... Kula apal kula ngalangkungan hiji jalan nu henteu na kahadean. Tapi kula henteu bisa nyarita ka andika. Kula ngan ukur miharep, sanggeus sagalana kasorang, andika bisa ngahampura kula..."

Jalanna Gagak Ngampar Robah

Kaputusan ieu jadi titik balik nu gedé dina kahirupan Gagak Ngampar. Andikana apal yén ieu lain jalur nu hampang, sarta andikana sadar yén jalan nu dipilihna bakal nyorang pikasieuneun—pikeun dirina sorangan, pikeun pamajikanana, sarta pikeun sagala hal nu dipihormatna.

Tapi, kajujuran haténa geus kapi rengkeun ku kawajiban, sarta kaputusan nu dicangkingna jadi cobaan nu henteu bisa dihindarkeun.

Dewi Linggutmanik Ngarayakeun Pasamoan Jeung Sahabatna

Dewi Linggutmanik, garwa Pangeran Pakuan Jayamantri, mutuskeun pikeun nyorang lalakon ka Nagari Saruni Batang. Andikana hayang patepung deui jeung sahabat lami, Dewi Saruni Kembang, nu ayeuna jadi ratu di nagara éta.

Lalakon ieu lain sakadar pasamoan biasa. Pangeran Pakuan Jayamantri ningali ieu minangka kasempatan pikeun nguatkeun sakabéh raketna Pakuan jeung Saruni Batang. Nagara éta dipingpin ku Dewi Saruni Kembang, tur diayakeun ku Patih Munding Jalingan, nu kasohor sakti mandraguna.

Lalakon ieu teu kabur tina ceuli Gagak Ngampar, anu keur nyicing di Tanjung Malaka. Teu lila, Patih Hurung Barang oge ngadangu warta éta, sarta langsung ningali ieu sabagé kasempetan pikeun ngalaksanakeun rencana licikna.

Tapi aya hiji hal nu ngajadikeun Patih Hurung Barang kudu mikir langkung jero—kasaktén Munding Jalingan.

Lalakon ieu sanes ukur lalakon biasa.

Saban hambalan nu dilampahkeun ku Pangeran Pakuan Jayamantri, Dewi Linggutmanik, sarta Patih Gajah Wiria, jadi bagian tina hiji lalakon nu leuwih gedé.

Lalampahan ieu henteu gampang.

Maranehna kudu nyorang leuweung nu jero, lalampahan nu pinuh ku jalan leutik nu saeutik pisan nu terangkeun ku panonpoé. Suara sasatoan leuweung jadi lagu nu ngalantarankeun tiap hambalan, sarta jalur nu dipilih kudu pinuh ku kahati-hatian, sabab di mana-mana aya bahaya nu nyumput.

Sanajan kitu, rombongan éta hasil nepi ka tapel wates Nagari Saruni Batang, tempat nu bakal jadi saksi bisu pasamoan dua sahabat lami sarta kumaha intrik nu ageung bakal narangtung di antara arandikana.

Geus kitu cag tunda eta nu nangtang :urang bicarakeun eta nu ditangtang, Gajah Palembang.

Geus kitu Gajah Palembang ka lengserna nyaur : cing, beungeut siya, masing hadé didiyeu nya tunggu paséban.Gancangna kai lengser ngawangsul : Sumangga, juragan.

Geus kitu gancangna Gajah Palembang dangdan, saadat nu rek nurunan musuh bae. Geus kitu luncat, muru ka alun-alun, sarta bari ngambek.

Geus kitu datang ka alun-alun : itu nyampeurkeun, iyeu maju.Gancangna pek bae perang, silih - cabok, silih -tampiling, silih-teunggeul, silih-tewek, silih-kadék, tapi taya nu teurak.

Geus kitu Gajah Palembang nyurungkeun ka dahuan Ratu.

Geus kitu dahuan Ratu mikir : Aing nanggap andika bae mah, moal teu paéh.

Geus kitu boga elmu ngaleungit dahuan Ratu teh : gancangna ngaleungit bae.

Geus kitu leumpang ka wetan ,datang ka sisi sagara, sarta manggih cai muhara, nyukcruk baé ka girang, sarta beuki jauh, beuki jauh, sarta datang ka tampian nagara Cisaruni. Ngaran nu boga nagara didinya Munding Jalingan : boga saderek hiji istri, ngaranna Nyi Aci Saruni Kembang. Geus kitu iyeu dahuan Ratu hanjat ka darat, sarta muru ka sisi lembur, sarta bari nyumput buni kacida.Geus kitu cag tunda eta : urang picaturkeun iyeu dahuan Ratu, nu nyumput téya.

Geus kitu indit, murucag tunda eta nu nyumput : urang caritakeun Gajah Palembang, nu diperangan tadi téya. Geus kitu Gajah Palembang nyaur: Na, bet kamana dahuan Ratu teh ? Bet euweuh. Mana kitu ge ngaleungit ?

Gancangna tuluy bae dituturkeun. Gancangna datang bae ka sisi cai muhara, nyukcruk deui bae ka girang, sarta beuki girang. Gancangna datang ka tampian nagara Cisaruni. Geus kitu hanjat ka darat, muru ka nagara, sarta datang ka alun-alun, sarta ujug-ujug nangtang ka Munding Jalingan téya, sarta bari ngambek di alun-alun, bari nanya rekana bet nyumputkeun musuh batur.

cag tunda eta nu nangtang : urang bicarakeun eta nu ditangtang, Munding Jalingan teya, keur calik di pasèban.

Geus kitu Munding Jalingan nyaur ka saderekna istri: cing, nyai, ayeuna calik baé ; rek néyang nu nangtang, bet urang teu boga dosa ditangtang. Geus kitu istri teh ngawangsul : Sumangga, kakang.

Gancangna dangdan : anggeus baé dangdanna.

Geus kitu luncat bae ka alun-alun.Munding Jalingan , nyampeurkeun ka nu nangtang, sarta bari ngarontok, tewak cangkengna Gajah Palembang, sarta digebot ku Munding Jalingan. Ngalungsar bae Gajah Palembang sarta paéh.

Geus kitu sampaykeun dina cäringin dampit.

Geus kitu Munding Jalingan balik ka paseban.Gancangna datang bae ka pasèban, sarta bari nyaur ka saderekna istri : Beunang, nyai, iyeu nu nangtang. teh.Geus kitu istrina ngawangsul: Sukur, kakang.

Geus kitu cag tunda eta : urang picaturkeun iyeu dahuan Ratu, nu nyumput téya.

ka alun-alun, sarta tuluy ka pasèban. Datang baé kapasèban, sarta tuluy calik baè.

Geus kitu Munding jalingan mariksa: Ari adi sèmah timana? Saha nya ngaran? Rek naon bèja?

Geus kitu dahuan Ratu ngawangsul: Kaula ti Pajajaran: nya ngaran Patih Gajah Wiriya. Ai bèja kaula, dék neyangan dulur. Dipaling nu geulis, jeung kapalingan baju, didongdon ti ditu kadiyeu, sarta kapanggih di alun-alun,

nyampay dina caringin dampit. Eta nu mawa inya, tapi geus paeh. Tapi nu geulisna mah teu aya; ngan

bajuna baè nu aya. Ari ayeuna èta nu sakitu teu nganyahokeun di euweuhna; ngan hayang aya baè, sabab geus kapanggih bukti. cing, èta kumaha pimanaheun?

Geus kitu Munding Jalingan ngawangsul: Adi, ari kakang maling mah hanteu; ngan kadatangan baè anu nangtang. Mana diperangan, gancangna paèh. Ari nu geulis, kakang nyaho nu mawa. inya puguh ngaranna Patih Hurung Barang, sarta keur dibawa tapa dina Sangyang Solok Pandan. Ari nagarana Tunjung Malaka; ari lanceukna Gagak Ngampar, sadêrèkna istri Nyi Sumur Bandung. Sakitu èta, adi, kakang nyaho.

Geus kitu dahuan Ratu ngawangsul: Sukur ari uningamah. Ari ayeuna urang tèyang.

Geus kitu Munding Jalingan ngawangsul: Sumangga, néyang kaula: lamun dijieun Papatih mah, sanggup merangan Gagak Ngampar.

Geus kitu dahuan Ratu nyaur: Sumangga, kaula rèk marèngan.

Gancangna dangdan baè, sarta anggeus dangdanna.

Geus kitu indit baè ti pasèban, muru ka tebèh kidul, sarta ngaliwat ti alun-alun. Gancangna datang ka sisi nagara, sarta beuki jauh. Gancangna datang ka sisi pangtapaan, sarta kasampak nu geulis keur mèpétan. Gancangna disampeurkeun, sarta bari ngarontok sadêrèkna, sonoeun geus

lawas teu papanggih, sarta èta Munding Jalinganalingan ngarontok ka nu dipèpétan tèya, sarta digebot, sarta ngalungsar, tapi hanteu paèh, ngan ruksak baè kacida.

Geus kitu Munding Jalingan mariksa éta: Manèh ayeuna taluk, moal?

Geus kitu Patih Hurung Barang ngawangsul: Kula taluk baè.

Geus kitu Munding jalingan nyaur: Seug, ari taluk mah.

Geus kitu indit, muru urang mulang ka nagara andika. Aing rek merangan lanceuk andika, ngaran si Gagak Ngampar tèya. Geus kitu Patih Hurung Barang ngawangsul : Ngiring juragan.

Gancangna indit kabéh, muru ka tebéh kulon. Gancangna datang ka nagara Tunjung Malaka. Geus kitu Munding Jalingan nyaur: Ayeuna caricing baé didiyeu : aing rek ka alun-alun, dek nangtang si Gagak Ngampar. Geus kitu baladna ngawangsul : Sumangga, juragan .

Gancangna Munding Jalingan indit bae', datang ka alun - alun , bari nangtang ka Gagak Ngampar tēja, awas ka nu ditangtang.

Geus kitu Gagak Ngampar nyaur ka ratuna istri, nu ngaranna Nyi Sumur Bandung : Nyai, kakang doakeun ; rek néyang nu nangtang. Nyi Sumur Bandung ngawangsul : Sumangga.Gancangna dangdan bae.Gagak Ngampar anggeus bae dangdanna. Tuluy bae indit, datang ka alun-alun. Geus kitu ger bae perang, saadat nu perang bae.

Gancangna Munding Jalingan ngadeukeutan Gagak Ngampar, panonna matak sieun, siga macan leuweung nu rék nyéak mangsana. Leungeunna ngalayang leuleus, siga dahan kalapa anu keuna ku angin, tapi sakabéh balad Pajajaran sareng Tunjung Malaka nu ngadeugdeug di gigir alun-alun apal, éta sanes leungeun biasa. Éta leungeun nu pinuh ku ajian, leungeun anu sakali nyangkolang bisa ngarontokkeun awak jawara.

Gagak Ngampar teu cicing. Andikana geus nyieun kuda-kuda, leungeunna dihulengkeun siga cangreud nu siap ngajepret. Andikana henteu buru-buru nyerang, ngan ukur nangtung, merhatikeun sakabéh gerakan Munding Jalingan.

Munding Jalingan ngangkat suku katuhu, satuluyna ngalayang, ngadukcurkeun leungeun kana tonggong Gagak Ngampar. Serangan éta henteu sakadar serangan biasa, éta jurus "Sasaput Kidang Mas", jurus anu kawentar di guruna Munding Jalingan.

Gagak Ngampar ngalieuk laju mundur. Andikana apal éta serangan henteu bisa dicegah ku leungeun kosong. Angin nu murag nyabit kulitna, tanda yén upama andikana saeutik waé telat, tangtu éta jurus bakal masang di tonggongna.

Munding Jalingan henteu nyerah. Andikana muréuy ka hareup, neundeun suku katuhu, lajuna leungeunna ngajadikeun rangkulan. Ieu jurus "Langit Talawengkar", hiji jurus anu bisa neundeun tanaga ka hiji titik lajuna dileupaskeun dina waktu anu pas.

Gagak Ngampar henteu bisa mundur deui. Andikana meuntaskeun leungeun, nyieun taméng kana dadana, lajuna muter sakeudapan bari meuntaskeun suku ka tukang. Andikana narima serangan éta, tapi nalika leungeun Munding Jalingan nyampeurkeun, andikana ngaleupaskeun tanaga di beuheungna sarta ngaleupaskeun kakuatan kana dadana, narima jurus tapi ngajarkeun tanaga ngalayang deui ka musuhna.

Munding Jalingan kaget, éta sanes tangtungan biasa. Ieu tandana yén Gagak Ngampar ogé jawara anu pinunjul.

Gagak Ngampar henteu ngantosan. Andikana nyekel leungeun Munding Jalingan, lajuna narajang ku sikut, tapi saméméh éta sikut neundeun di awak musuhna, Munding Jalingan geura-geura mundur, lajuna mibanda suku ka hareup, nyurungkeun tanaga ka taktak lawanna.

Bleett!!!

Gagak Ngampar murag sababaraha langkah, tapi andikana henteu tatu. Andikana meuntaskeun leungeun, lajuna muringkel siga oray lajuna narajang deui.

Munding Jalingan henteu ngalawan serangan éta, ngan ukur nangtung, lajuna ngadu kuda-kuda. Andikana apal yén jurus lawanna ayeuna jurus "Cindek Pangabakti", hiji jurus anu datang siga angin, tapi henteu kasampak sakilat.

Gagak Ngampar mibanda leungeun, lajuna méré pancingan ka beuheung Munding Jalingan, tapi sanajan éta kasampak siga pancingan biasa, éta leungeun anu ngandung ajian, hiji leungeun anu sakali neundeun bisa ngajungjung tanaga lawanna.

Munding Jalingan ngayunkeun leungeun, lajuna narima serangan éta. Andikana apal, ieu moal bisa dicegah, lajuna andikana nyokot leungeun Gagak Ngampar, lajuna ngapung, nahan tanaga bari muter.

Gagak Ngampar murag di tengah alun-alun, tapi andikana henteu bisa leupas. Leungeunna ditékén ku Munding Jalingan, lajuna awakna dijieun sasaran pikeun hiji serangan anu leuwih kuat.

Sakabéh jalma di sakuriling alun-alun nahan napas, mertahankeun panon kana pertarungan éta. Ieu lain perang biasa, ieu perang antara jawara, dua ajian anu silih abrug, dua tanaga anu silih labrak.

Gagak Ngampar ngusapan leungeun, lajuna ngalungkeun tanaga ka Munding Jalingan, tapi éta jawara moal buru-buru narima serangan éta. Andikana apal, sakabéh jurus éta kudu dibales ku hiji serangan anu sarimbag.

Munding Jalingan muterkeun leungeun, lajuna maju ka hareup, lajuna nyieun jurus "Tengger Sancang", hiji jurus anu bisa ngajieun awakna siga batu, lajuna mibanda tanaga tina suku, lajuna neundeun ka awak Gagak Ngampar.

"Awas, ieu anu rék ngancurkeun andika, Gagak Ngampar!" ceuk Munding Jalingan, lajuna narajang bari ngabébaskeun tanaga anu sakitu gedéna.

Gagak Ngampar telat. Andikana apal yén ieu perang geus neundeun kana tahap anu teu bisa dicegah deui. Andikana muringkelkeun leungeun, lajuna neundeun suku ka tukang, lajuna nangtung deui, tapi sakabéh tanagana geus dipaké pikeun narima serangan tadi.

Munding Jalingan henteu méré kasempetan. Andikana méré serangan kadua, narajang deui, lajuna nyieun hiji serangan anu leuwih kuat tibatan saméméhna.

"Na, ayeuna kumaha, Gagak Ngampar?"

Serangan éta henteu bisa dicegah deui.

Gancangna eleh Gagak Ngampar, tapi hanteu tatu. Geus kitu Munding Jalingan mariksa : cing, ayeuna, silah, taluk atawa moal ?

Gagak Ngampar apal, meunang gelut didinya ewuh hartina, memang eta manehna nu aya dina lampah salah, tapi lain hiji satria mun hanteu ngalawan pisan.

Geus kitu Gagak Ngampar ngawangsul : Nun, kula rek ngawula baé, sarta rek nyanggakeun nagara jeung banda, sarta nyanggakeun saderek ratu istri hiji. Geus kitu Munding Jalingan nyaur : Sukur, silah, ai kitu mah. Tapi ayeuna urang ka paseban. Gancangna indit baé, datang ka paseban. Geus kitu caralik bae di paséban tunjung Malaka.

Geus kitu Munding Jalingan nyaur ka Gagak Ngampar : cing, ayeuna, silah, geura dangdan : urang pindah.

Geus kitu Gagak Ngampar ngawangsul: Sumangga. Gancangna ngahiyakeun dangdan ka baladna sakabeh, ka nu awewé, ka nu lalaki. Geus sadiya dangdanna, saadat nu rek pindah bae.

Geus kitu Munding Jalingan nyaur, ngahayukeun indit. Gancangna Gagak Ngampar ngawangsul : Sumangga. Gancangna indit kabeh. Gancangna datang ka sisi nagara, sarta nyampeur dahuan Ratu téya. Gancangna maraju kabeh, sarta beuki jauh. Gancangna datang ka nagara Cisaruni, sarta muru ka paséban, sarta caralik di paséban.

Geus kitu Munding Jalingan nyaur eta ka saderekna Nyi Aci Saruni Kembang : cing, nyai, ayeuna urang dangdan : urang muru ka nagara Ratu.

Geus kitu istri ngawangsul : Nun, sumangga. Gancangna ngahayukeun dangdan ka baladna. Gancangna sadiya, saadat nu rek pindah bae. Geus kitu arindit kabeh , sarta muru ka alun -alun .

Geus kitu datang ka sisi nagara, eureun didinya sakeudeung. Geus kitu Munding Jalingan muru kana caringin dampit, ngahirupan Gajah Palembang : gancangna hirup baé. Geus kitu diajak balik . Gancangna indit, burubul bae, maraju deui, sarta beuki jauh, beuki jauh. Gancangna datang ka nagara Ratu, muru bae ka paséban. Gancangna datang bae ka paséban, sarta liwat tidinya muru ka bumi Ratu. Gancangna datang ka bumi Ratu : geus kitu caralik bae.

Geus kitu Patih Gajah Wiriya nyaur, unjukan ka Ratu : Iyeu, kakang, nyanggakeun geureuhna, sarta nyanggakeun pigarwaeun, sarta nyanggakeun Punggawa. jeungna deui iyeu aya, nu sanggup jadi Papatih, jenengannana Radén Munding Jalingan . Geus kitu Ratu ngawangsul : eta narima inya anu sakitu. Asal eta Munding Jalingan palay jadi Papatih, sukur pisan. Sumangga, geura jenengkeun : geura marulih ka paseban. Gancangna eta Papatih ngawangsul: Sumuhun dawuhan Ratu. Gancangna arindit bae kabeh. Ari geus kitu datang bae ka paseban, sarta calik Patihna dina ranjang katil . Geus kitu ngajajar baladna. Gajah Wiriya, jeung Gagak Ngampar, jeung Gajah Palembang, jeung Patih Hurung Barang, ngajajar jeung lengserna. Geus kitu lengserna ngagitakeun pahajatan, sarta ngahayukeun tatalu, ngahormat Ratu jembarna, ngahormat Papatih anyar. Gancangna eyar nu surak, sukan -sukan ngaguruh nu tatalu tatabeuhannana : topeng dalapan puluh, ronggeng dalapan puluh, sagalana dalapan puluh bae. Tataluna di nagara Palembang Girang meunang tujuh poe, tujuh peuting, teu aya repehna, sarta pada sukan-sukan bae kabeh.

Sanggeus perang nu nyorang, alun-alun Pajajaran pinuh ku balad, pinuh ku wargi karajaan, jeung pinuh ku sora kasorak-sorak. Munding Jalingan nu geus meunang perang, diangkat jadi patih Pajajaran, hiji pangkat nu kacida luhurna. Patih Gajah Wiriya sorangan nu ngajak Munding Jalingan ka paséban utama, di dinya andikana disanggakeun kasakténana, kawijaksanaanana, sarta kawani anu teu aya tandinganana.

Dina éta poé, Pajajaran ngayakeun hajat gedé. Angklung disada tarik, tatalu tabuh kuat, topéng jeung ronggeng ngariung di alun-alun, ngabagéakeun munding jalingan nu ayeuna jadi pananggeuhan anyar Pajajaran. Balad Pajajaran sumanget, karasa nu marengan jalma-jalma, sabab éta hartina kakawasaan Pajajaran beuki ajeg, beuki kuat.

Hiji-hijina jalma nu henteu bener-bener nyorang éta kabungah nyaéta Gagak Ngampar. Andikana nangtung di gigir, jero haténa beurat. Sanajan andikana tetep dipasihan kadudukan, tetep dijadikeun patih, andikana apal yén ieu sagalana henteu sarua deui. Andikana aya di hiji kakawasaan, tapi lain andikana nu ngadalikeunana. Munding Jalingan, musuh nu geus ngéléhkeun andikana, ayeuna jadi patih pangpunjulna di Pajajaran, sarta sakabeh pangawasa-pangawasa lian, saperti Gajah Palembang, Patih Hurung Barang, jeung Gajah Wiriya, ayeuna jadi balad satia ka andikana.

Henteu aya nu nyaritakeun éta sacara langsung, tapi sakabéh jalma apal yén Gagak Ngampar geus kagulung ku sagala rurujit nu nyorang. Ieu lain deui Pajajaran nu andikana pernah tinggaleun, ieu lain deui Pajajaran nu andikana lebetkeun ku kahadean haté. Pajajaran kiwari milik Munding Jalingan, jeung andikana teu boga pilihan tapi narima éta kanyataan.

Sanggeus sakabéh pagelaran éta bérés, sakabéh jalma marulang jeung haté maranéhanana pinuh ku kabungah. Tapi Gagak Ngampar nyorang ka lebah paséban, lungguh nyorangan, ningali ka langit Pajajaran nu poék ku lampu obor, narima nasibna nu geus teu bisa dirobah deui.

Dewi Purwati Miwarang Gagak Ngampar Sangkan Balik Ka Nusakambangan.

Peuting éta, Dewi Purwati nyanghareupan Gagak Ngampar kalayan haté nu beurat.

Dewi Purwati:(Suarana leuleus, tapi pinuh ku keteguhan)

"Kakang, anggeus cekap. Kula teu haying manggih nu katiluna, Kula henteu bisa cicing deui di ieu tempat. Pajajaran henteu ningali urang siga jalma nu satata. Maranehna henteu ngahargaan asal-usul kula, maranehna henteu ngahargaan tanah tempat kula lahir, maranehna henteu ningali andika salaku pahlawan, tapi mung salaku alat pikeun ngalaksanakeun lampah nu kotor."

(Dewi Purwati nunduk sakeudeung, terus ningali ka Gagak Ngampar kalayan panon nu pinuh ku harepan)

"Kula henteu bisa salawasna hirup di tempat nu ngan ukur mawa rasa hina ka urang. Kula hayang urang balik, balik ka Nusakambangan. Di dinya, urang bakal hirup kalayan rasa dihormat, kalayan rasa tangtu. Kula hayang andika mingpin di ditu, Kakang. Henteu sakadar mingpin ku bedog, tapi ku hikmah jeung kahormatan nu memang pantes pikeun urang."

Gagak Ngampar: (Sareundeuk saigel haténa, tapi tetep aya rasa ragu)

"Kula ngarti, Dewi. Ungkara andika téh lir kilat nu ngagebrét ka jero haté kula. Pajajaran mere kula tempat, tapi naha guna éta tempat lamun kula ngan ukur kasor dina beungbeurat hinaan?"

(narik napas panjang, lir jalma nu kapaksa nyorang jalan nu sakapeung leumpang kana nu henteu dipikahayang)

"Lamun ieu nu andika hayangkeun, kula moal nampik. Kula sumpah, upama Nusakambangan bisa mere urang kahormatan nu Pajajaran teu bisa mere, urang baris balik. Urang bakal ngamimitian sagalana ti dasar. Urang bakal ngadegkeun nagara."

Dewi Purwati:(Ngarenghap, panonna ceudem cai)

"Hatur nuhun, Gagak Ngampar. Kula apal, kalayan haté andika nu pinuh ku kanyaah, urang baris ngawangun deui Nusakambangan. Urang baris ngajadikeun nagara minangka bukti yén urang henteu ngan ukur hirup dina kalangkang Pajajaran. Tapi urang nu baris nyanghareupan takdir urang sorangan."

(Dewi Purwati ningali ka kajauhan, tapi haténa henteu jauh ti harepan)

"Hayu urang balik, hayu urang ngadegkeun deui lemah cai urang. Hayu urang mere kahormatan ka tanaga urang sorangan."

Gagak Ngampar:(Keteguhan nembongan dina rarayna, haténa lir batu nu henteu bisa dirubuhkeun deui)

"Urang baris balik, Dewi. Aya tempat nu baris jadi nagara urang, tempat urang ngamimitian sagala hal ti dasar. Nagara nu henteu diwangun ku panyerahan diri, tapi ku kakuatan, kakuasan nu adil jeung boga kahormatan sarta mere kahormatan nu sakuduna."

Saterusna,

Sanggeus dikalalahan ku Munding Jalingan, Gagak Ngampar henteu wungkul ngarasa éléh, tapi ogé hina. Henteu ngan ukur lantaran perang, tapi ogé ku tugas nu kantos dipasrahkeun ka andikana, tugas nu dirasakeun kacida ngerakeunana pikeun lalaki nu geus dipikawanoh minangka patih anu gagah tur sakti. Ku lantaran éta, andikana milih mundur ti Karajaan Tanjung Malaka, henteu nyarita loba, henteu ninggalkeun kecap-kecap nu leuwih ti pamit biasa. Andikana angkat, balik deui ka Pajajaran, ninggalkeun lemah cai nu sakitu lilana tos andikana jaga.

Kacaritakeun,

Karajaan Tanjung Malaka saterusna memang masih nangtung, tapi henteu lami. Sababaraha taun sanggeus Gagak Ngampar undur, para bajak laut deuih datang, langkung ganas, langkung galak, sabab arandikana terang, nu

kantos ngusir arandikana henteu aya deui di nagara éta. Basisir nu tadina salamet ti amukan laut, ayeuna jadi tempat dimana seuneu hurung, dimana bedog jeung kumpulan deuih nyorang getih.

Henteu ngan Tanjung Malaka, tapi sagala nagari nu aya di basisir kidul Pajajaran, Cisaruni, Palembang Girang, sagala kampung nu sakitu lilana cicing dina katengtreman, dihancurkeun. Bajak laut nu mingpin ieu raraméan téh lain jalma leutik, tapi saurang lalaki kasep nu ngaranna Banyak Gading. Lalaki ieu henteu kasohor di sagara saméméhna, henteu dipikawanoh salaku pamingpin bajak laut, tapi ayeuna andikana mawa kakuatan anu gede pisan, mawa kapal-kapalna, mawa ratusan lalaki nu geus biasa nyorang perang di laut, tur henteu aya niat pikeun mundur.

Tapi hiji hal anu henteu dipikawanoh ku balaréa nyaéta Banyak Gading lain jalma biasa. Andikana lain asal ti sagara, lain ti luar lemah cai, tapi ti Pajajaran sorangan. Andikana lain batur, tapi putra Prabu Siliwangi sorangan, ti selirna nu urang Bajo, dulurna Gagak Ngampar nu kantos ngahancurkeun Karajaan Nusakambangan. Andikana Teu Mulang Ka Pajajaran, Tapi Ka Bugis lembur dulur-dulur indungna. Banyak Gading, Ayeuna datang deui, lalaki nu sakuduna jadi bagian tina karajaan darat, ayeuna jadi raja di sagara. Andikana anggeus leungit tina lalakon Pajajaran, henteu katingali mangtaun-taun, tur ayeuna mucunghul deui lain salaku satria, tapi minangka bajak laut anu nyangking kasieun pikeun sakabéh basisir. Andikana henteu nyalira, andikana mingpin pasukan asal lembur indungna, ti Bajo jeung Bugis, lalaki-lalaki nu biasa hirup di luhur ombak, nu henteu boga sieun pikeun nyorang nagara-nagara di basisir. Jiga nu ngingetan supata Gajah Bungbang, Putra-putra Pajajaran nu rek ngancurkeun nagarana sorangan.

Patih Hurung Barang, lalaki nu kantos nangtung di sisi Ratu Sumur Bandung, lalaki nu tos lila jadi panyalindung karajaan, ayeuna nyorang ajal di tengah-tengah perang. Andikana bajuang nepi ka titimangsa akhir, tapi sagalana henteu bisa disalametkeun. Pedang na hancur, dadana nampa tumbak, sarta sanggeusna, andikana rebah dina lemah cai nu sakitu lilana andikana jaga.

Ratu Sumur Bandung henteu maot, tapi henteu ogé salamet. Andikana teu mampuh ngalawan kakuatan nu sakitu gedéna, teu mampuh ngajaga nagarana tina karusakan. Andikana ditawan, dibawa ka sagara, ditalian ku tali nu biasa dipaké pikeun pamayang, diculik ka tempat nu henteu aya nu apal.

Tanjung Malaka nu kantos jaya, nu kantos nyorang sagala lalakon, ayeuna henteu aya deui padumuk birat, nagra diduruk.

Henteu ngan ukur serangan bajak laut nu nyangking musibah pikeun Tanjung Malaka, tapi ogé lantaran bantuan ti Pajajaran nu sumpingna lambat. Pasukan Pajajaran nu dipingpin ku Munding Jalingan engké teuing nepi, datang nalika sakabéh geus leungit. Jalma-jalma geus loba nu maot, karajaan geus ruksak, Ratu Sumur Bandung geus teu aya deui, di bawa indit kana parahu ku para bajo nu ganas jeung biadab, Saanggeus eta éta, Munding Jalingan ditarajang ku amarah Prabu Siliwangi.

Prabu Siliwangi nyangking kuciwa nu ageung, sabab Pajajaran henteu bisa nyalametkeun salah sahiji nagara patuhna. Ieu hal nu henteu kuduna lumangsung, tapi sagalana tos kaburu réngsé. Munding Jalingan, lalaki nu sakitu saktina nangtung minangka patih Pajajaran, henteu mampuh nangtung deui sanggeus kasalahan ieu. Andikana nampa kakuciwaan Prabu Siliwangi, mundur ti kalungguhanana, henteu deui jadi patih, mawa rasa hina jeung hanjakal nu moal bisa dipupus.

Dina waktu éta, Gagak Ngampar henteu aya di Tanjung Malaka. Andikana geus henteu deui aya di sisi sagara, henteu deui ngadéngé sora gelombang nu kantos jadi bagian tina kahirupanna. Andikana ayeuna aya di tempat séjén —Kadipaten Dayeuhluhur, dimana andikana tos jadi adipati, hirup di daratan, jauh ti kahadean laut nu kantos andikana pernah jaga. Andikana henteu terang naon nu kajadian di Tanjung Malaka, henteu terang yén nagara nu kantos andikana jaga ayeuna anggeus musna, yén jalma-jalma nu kantos cicing di dinya anggeus leungit, yén Ratu Sumur Bandung henteu aya deui dina singgasana.

Tapi hiji mangsa aya carita, dua puluh taun saanggeusna, Munding Jalingan datang ngadeuheus ka Gagak Ngampar, nyampeurkeun musuhna nu tos dielehkeun, nu harita tos jadi Raja Dayaluhur, tuluy ku Gagak Ngampar di pasihan lungguh jadi Jagadenda di Muhara walungan Cihawur, nu tugasna narikan pajeg pikeun parahu-parahu dagang nu asup ka padaleman, jeung ngajaga kaamanan di wilayah eta.

Kajadian jeung kahirupan di Tunjung Malaka memang jarang kacaritakeun di Dayaluhur, sabab Tunjung Malaka memang teu kaasup wilayahna.

Sagala lalakon nu kantos dipilampahna di Tanjung Malaka, sagala getih nu kantos dialungkeun, sagala kakuatan nu kantos dianggo, ayeuna henteu aya hartina deui. Laut nyorang sagalana, sagalana balik deui ka dasar ombak, ka tempat dimana sagala lalakon dimimitian.

Pajajaran Ditilar, Dayaluhur Disawang

Kacaritakeun Dina jemplingna peuting di wewengkon karaton Pajajaran, kaputusan nu agung anggeus dicandak.

Dewi Purwati jeung Gagak Ngampar henteu deui netepkeun haté pikeun Pajajaran, tapi nyawang ka Nusakambangan, ka tempat nu baris jadi asal muasal Dayaluhur.

Ieu lain lalakon nu ukur nyanghareupan tempat, tapi ieu lalakon nu nyanghareupan takdir.

Dayaluhur moal jadi kalangkang Pajajaran salilana.

Dayaluhur bakal jadi sajarah sorangan.

Gagak Ngampar Menta Pamit ka Prabu Siliwangi

Sanggeus ngalaman kahariwang nu teu eureun-eureun di Pajajaran, Gagak Ngampar ngarasa geus waktuna pikeun neangan kasalemetan jeung nyusun lampah saterusna sareng Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih. Tapi saméméh indit, andikana mutuskeun pikeun menta idin ti Prabu Siliwangi, rama-Na, pikeun nyorang ka Pasir Luhur, tempat Kamandaka, dulurna, nyicingan nagara.

Gagak Ngampar:(Bari sora laun tur ngajénan, nyanghuhkeun sirah saeutik ka ramanana)

“Nun Rama Prabu, kula menta idin arek angkat ka Pasir Luhur, tempat linggihna Raden Kamandaka, dulur kula. Kula hayang neangan kasabaran haté sareng mikir kana kahirupan, saanggeus eta sakabéh kajadian di ieu nagara.”

Prabu Siliwangi:(Ningali ka putrana kalawan panon nu taliti, rada ragu)

“Kamandaka memang dulur andika, Gagak Ngampar. Tapi naon sababna andika bet kudu ka ditu? Naha sagala urusan di karaton henteu merlukeun ayana andika?”

Gagak Ngampar:(Sarua jujurna, tapi henteu hayang nyaritakeun sabab kaweruh nagara)

“Kami hayang ngaluarkeun sakeudeungan, Nun Rama. Saéstuna loba hal nu kudu dipikirkeun, sareng kula peryogi waktu pikeun misahkeun diri tina sagala raraméan di Pajajaran. Dewi Purwati ogé ngarasa perlu cicing di tempat nu leuwih tengtrem, jauh tina pasalia pikir di dieu. Kami hayang ngararasakeun hirup nu hening.”

Prabu Siliwangi:(Ningali Gagak Ngampar kalawan jembar manah, nahan kasepuhan dina sorana)

“Éta pamilihan andika, Gagak Ngampar. Lamun éta nu andika kahayangkeun, angkat. Tapi imut, ieu nagara peryogi andika. Jaga diri, ulah lila teuing, mugia ieu lampah mere katenangan pikeun andika.”

Gagak Ngampar:(Saréndéng séjéh, sujud hormat)

“Hatur nuhun, Nun Rama. Kami bakal balik dina waktosna, kalayan haté nu leuwih wening sareng pamikiran nu leuwih jembar.”

Di Karangbirahi – Midangdamken Jaman Kapungkur.

Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih nyorang rasa nu rada béda ngeunaan ieu kaayaan, tapi duanana silih rojong. Dewi Purwati, sanajan éra ku sagala anu kajadian di Pajajaran, kacida hayangna sangkan salakina, Gagak Ngampar, ngabogaan kapastian pikeun angkat ka Pasir Luhur. Sedengkeun Dewi Purwasih, salaku istri nu leuwih leuleuy, salawasna nyanghareupan sagala kaayaan kalawan pasrah, ngadukung naon nu dipilih ku istri kahijina.

Dewi Purwasih:(Kalawan sora laun jeung pinuh kanyaah)

“Dewi , naon waé nu andika pilih, kula bakal tumut. Lamun ieu nu pangsaéna keur urang sakabehna, kula bakal nuturkeun. Urang bakal nyorang ieu lalampahan babarengan, sanajan naon waé nu bakal tumiba.”

Dewi Purwati:(Sasambat saeutik, tapi ngarasa dihargaan)

“Hatur nuhun, Nyai. Kula apal andika salawasna aya pikeun kula. Urang bakal ngaliwatan sagalana babarengan, nyorang kahirupan anu leuwih hadé.”

Eta kulawarga tuluy mangkat mangetan,

Tempat Nu Pinuh Panineungan

Talarikolot Sajarah Raja Ciung Wanara panggih sareng Ibuna Dewi Naganinggrum di mangda tujuh ratus taun samemehna, ayeuna Karangbirahi nu jadi tempat patalina Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati, di tempat nu sarua, tempat nu pinuh ku sajarah, kiwari jadi saksi jangji nu anyar. Gagak Ngampar, Dewi Purwati, sareng Dewi Purwasih, linggih di handapeun tangkal bungur gedé, sisi walungan Cisagu, ngajen kahadean nu kasorang, sarta neundeun harepan pikeun mangsa nu bakal datang. Tempat ieu, nu sakali mangsa kungsi jadi saksi perjuangan asih maranéhanana, kiwari jadi sumber katenangan jeung harepan, pikeun nyorang kahadean anyar di Nusakambangan sareng Karajaan Dayaluhur nu arek diwangun.

(Dina seungitna hawa leuweung nu masih seger, Gagak Ngampar, Dewi Purwati, sareng Dewi Purwasih linggih di sisi wahangan pinuh batu nu ngalir herang, jeung dapuran awi hideung nu ngalingkungan eta tempat. Tempat ieu, tempat nu pinuh ku sejarah sareng rasa asih, tempat anu nyambungkeun haté maranéhanana ti baheula nepi ka kiwari.)

Gagak Ngampar:(Ningal jauh ka lebah papasir nu ngalayang nyanghulu)

"Dewi, urang sebut tempat ieu, Karangbirahi... ieu tempat nyaksian sagala perjuangan. Kula imut nalika munggaran datang ka dieu, mawa kahadean tur kajujuran pikeun mere haté kula ka andika, Dewi. Kula kudu nyorang rupi-rupi kasusah, tapi sakabeh éta kaala ku kanyaah anu teu anggang."

Dewi Purwati:(Ningali ka Gagak Ngampar kalawan panon nu leuleuy)

“Kula ogé henteu poho kana éta waktos, Gagakieu tempat kahadean urang kahiji. Harita, dunya karasa lega sareng pinuh ku pasalia pikir, tapi urang tetep milih pikeun ngahiji. Kula imut sakumaha urang silih jaga, silih kuatkeun."

(Nenjo saenyana, mikir jero)

“Sanaos loba nu nyarita, nu teu percaya kana urang, tapi urang tetep ngajaga kahadean urang. Éta nu ngajadikeun urang jadi kuat.”

Dewi Purwasih: (Kalawan sora laun, nyawang ka maranéhanana duaan)

“Kula salawasna ngajénan sagala kahadean andika, Dewi. Kula apal naon nu aya dina haté andika, sareng kula bagja bisa aya di dieu sareng andika. Sanaos kadang kula karasa lir nu henteu kasorang, kula apal yén kula ogé dihargaan. Urang anggeus ngalangkungan sagalana babarengan, sareng kula percaya urang bakal salawasna babarengan, nyorang sagala kajadian.”

(Sasambat saeutik, tapi pinuh ku kahadean)

"Ieu tempat, ieu tempat nyaksian kumaha urang kudu nyanghareupan sagalana kalawan haté anu tetep teguh, lain kitu?"

Gagak Ngampar:(Sasambat, raos dina haténa)

"Bener, ieu tempat nyaksian naon anu urang pikahayang. Karangbirahi tempat urang munggaran silih percaya, sareng ayeuna, urang bakal teras maju, henteu deui kaduhung kana naon nu geus kalampahan."

(Ningali ka duanana, kalawan haté nu pinuh ku kahadean)

"di ieu tempat urang masrahkeun sagala kahadean, tempat urang milih pikeun nyambungkeun kahirupan. Dewi Purwati, Dewi Purwasih, sanajan sagalana teu salawasna hampang, kula apal urang bakal tetep maju babarengan."

Dewi Purwati:

"Bener, Kakang. Ieu tempat nunjukkeun yén sanajan sagala lalakon pinuh ku rupi-rupi cobaan, urang bisa nyanghareupan éta. Urang bakal teras maju, ngawangun kahadean anyar, boh di Nusakambangan boh di Dayaluhur. Henteu aya deui nu bisa misahkeun urang."

(Sareng tekad nu kuat, nyekel leungeun Gagak Ngampar)

"Tempat ieu awal, sareng lampah urang ka hareup nu bakal nangtukeun sagala. Urang bakal ngararancang sagalana kalawan kanyaah nu leuwih kuat."

Dewi Purwasih:(Kalawan sasambat leuleuy, tapi pinuh kahadean)

"Kula yakin, urang bakal nyorang sagala babarengan. Saperti nu salawasna kula caritakeun, kula bakal salawasna ngadukung andika, Dewi. Urang bakal nyanghareupan sagalana, babarengan."

(Katilu arandikana cicing sakeudeungan, ngararasakeun kahadean alam sabudeureun, ngucap sukur kana kahirupan nu tos dipilampah, sarta nyanghareupan harepan pikeun masa nu langkung hadé.)

(Dina lalampahan ka Pasir Luhur, Gagak Ngampar, Dewi Purwati, jeung Dewi Purwasih lir diwengku ku alam nu rancage. Arandikana linggih dina pasir bodas, dina tutugan tatangkalan nu seger, ngajen kasapukan pikeun nyanghareupan mangsa nu bakal datang.)

Gagak Ngampar:(Ningali ka sakuriling, ngararasakeun ketenangan nu ngebrehkeun haténa)

"Tempat ieu, mangrupa bagian tina kahirupan urang. Kula ngarasa, ieu tempat pantes jadi puseur nagara, tempat urang ngamimitian sagala kahadean anyar."

Dewi Purwati:(Ningali kalawan rasa panasaran, tapi ogé kalayan rasa ingin terang)

"Naha éta nu dipilih, Kakang? Tempat ieu memang saé, tapi kunaon henteu Nusakambangan?"

Gagak Ngampar:

"Sagala tempat boga hartina sorangan. Nusakambangan memang tempat anu pinuh ku harti keur urang, tapi tempat éta henteu hade di cicingan ayeuna. Jalanna jauh, leuweungna leuweung badag, tur henteu merenah pikeun puseur pamaréntahan. Lamun urang nyieun karajaan di dinya, Pajajaran bisa nganggep urang rék mungpang kawasa, sarta éta moal saé pikeun urang sakabéhna."

(Engkéna nyawang ka Dewi Purwati, suaranya beuki halus)

"Tempat ieu sae pisan. Tempatna gampang didatangan, cai cukup, sarta bisa diwangun dayeuh di dieu. Ieu tempat leuwih merenah pikeun jalanna nagara Dayaluhur, tur leuwih gampil ditangtayungan ku balad urang."

Dewi Purwasih:(Bari sora hampang tur leuleus, tapi pinuh hikmah)

"Kula sapuk, Kakang. Ieu tempat langkung hadé pikeun dijadikeun tempat ngamimitian nagara. Ieu tempat moal nyababkeun sengketa jeung Pajajaran, sarta langkung gampil pikeun dikembangkeun."

Gagak Ngampar:(Naroskeun kalawan sora langkung leuleus)

"Ari alesan pangpentingna... Ieu tempat téh tempat munggaran kula nyatakeun asih ka andika, Dewi. Ieu tempat mangrupikeun lambang perjuangan urang. Kula hayang ieu tempat jadi puseur nagara urang, salaku wujud jangji kula ka andika. Ieu tempat bakal jadi dayeuh Dayaluhur, nagara nu urang wangun ku kahadean, kasatiaan, sareng perjuangan urang sorangan."

(Gagak Ngampar nenjo Dewi Purwati, pinuh rasa)

"Kula hayang ngadamel tempat ieu jadi karajaan, sabab ieu lambang kahadean urang, sareng tempat urang baris nyiptakeun lalakon anyar di hareup."

Dewi Purwati:(Nyabak leungeun Gagak Ngampar, lir ngakuan kasatiaan nu tos dipiwayangkeun)

"Kula apal, Kakang. Ieu tempat pinuh harti. Upama ieu nu dipilih, maka urang bakal ngawangun nagara anu kuat di dieu, pikeun urang sakabehna."

(Teuteupna jero, nempo ka hareup)

"Ieu tempat bakal jadi bumi urang, tempat urang baris nanjeurkeun Dayaluhur, sarta Nusakambangan baris jadi bagian tina kahadean urang nu leuwih jembar."

Dewi Purwasih:(Kalawan teuteup anu ngahudangkeun kapercayaan)

"Kula ogé sapuk, Kakang. Kula yakin, ieu tempat mangrupikeun tempat anu paling cocog pikeun urang, sarta urang bakal nyanghareupan sagala lalakon babarengan."

Gagak Ngampar:(Nempo dua istri-Na kalayan rasa syukur)

"Karangbirahi bakal jadi lambang urang sakabehna. Kula jangji, urang bakal ngawangun nagara ieu kalawan asih, kasatiaan, sareng usaha. Dayaluhur bakal nanjeur, jadi nagara nu kuat, nu henteu waé salamet tina perang, tapi ogé jadi tempat hirup nu rahayu."

Kaputusan Gagak Ngampar pikeun nyieun dayeuh Dayaluhur di Karangbirahi lain ngan saukur dumasar kana perhitungan kahadean. Ieu ogé mangrupikeun simbol tina perjuangan sareng kahadean antara andikana jeung Dewi Purwati. Karangbirahi jadi awal anyar pikeun sagalana—tempat pikeun nagara anyar, nagara nu bakal diwangun ku hikmah jeung pangalaman. Ieu ogé tempat di mana Dewi Purwati henteu deui jadi tawanan, tapi jadi ratu dina tanah nu dipilih pikeun kahadean maranéhanana.

Sateuacan angkat ka Pasir Luhur, Gagak Ngampar hayang leuwih apal tempat eta. Kalayan Dewi Purwati sareng Dewi Purwasih, andikana nyusur walungan, leuweung, sareng pasir-pasir nu ngurilingan tempat ieu. Dina lalampahan éta, andikana neundeun kahadean pikeun naon nu bakal diwangun di dieu.

Gagak Ngampar: (Sapanjang jalan, nunjukkeun hiji walungan nu ngalir tenang)

“Tingali, Dewi, ieu walungan bakal jadi kahadean urang. Cai na herang, jurey ku lauk, Dina sagigireunana bakal aya pasar, tempat dagang, tempat padumukan.”

(Leumpang deui, neundeun panangan ka lebak nu lega)

“Sarta didieu, bakal aya pakuwon nagara urang, istana nu megah, dilingkung ku pasir tur tatangkalan nu héjo. Ti dieu, urang bakal ningali sakabéh karajaan urang.”

Dewi Purwati: (Nuturkeun léngkah salaki na, rarasaan pinuh ku ketenangan)

“Tempat ieu mémang endah, Kakang. Kula bisa ngarasaan yén ieu taneuh téh tos disiapkeun pikeun urang.”

Dewi Purwasih: (Bari leuleuy)

“Kula bagja bisa aya di dieu. Tempat ieu boga sagala harepan nu alus pikeun mangsa kahareup urang.”

Nunjukkeun Tempat Nu Bakal Dijieun Bagéan Karajaan

Gagak Ngampar neruskeun neundeun rencana ngeunaan tempat-tempat di Karangbirahi.

Gagak Ngampar:

“Ieu tempat subur, bakal aya huma pertanian. Di sabudeureunana, itu aya ranca, urang jadikeun isukan dina mangsana sawah nu lega, nu bakal jadi pangrojong kahirupan urang. Sarta lebak nu sisi gigirna loba tangkal sagu ieu, bakal jadi tempat padumukan rahayat urang.”

(Leungeun Gagak Ngampar ngalangkung, nembrak sakabéh tempat éta, reugreug haté)

“patempatan ieu bakal hirup, bakal pinuh ku rahayat nu bagja.”

Dewi Purwati sareng Dewi Purwasih nuju kabengbat ku gambaran éta, ngarasa yén tempat ieu bener pisan pikeun ngadegkeun Dayaluhur.

Sanggeus nyorang tempat-tempat penting, Gagak Ngampar ngajak kadua istrina linggih di sisi walungan, ngararasakeun ketenangan.

Gagak Ngampar:(Nenjo jauh ka sisi walungan, teras ningali Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih)

“Karangbirahi ieu lain ukur tempat pikeun karajaan urang. Ieu ogé tempat munggaran kula nyaritakeun asih ka andika, Dewi Purwati. Tempat di mana urang mutuskeun sagalana. Tingali itu pasiran Dewi, nalika urang kalaparan, didinya urang ukur dahar pindang keuyeup. Tapi urang terus manggih huma nu seueur kadaharan, urang ngaranan Pasir Pamindangan,”

Dewi Purwati:(Nyekelan leungeun Gagak Ngampar, imut pinuh kahadean)

“Kula henteu bisa mopohokeun éta, Kakang. Ieu tempat bakal jadi saksi kahadean urang.”

Dewi Purwasih:(Bari suara hampang tapi pinuh hikmah)

“Ti dieu, urang baris maju ka hareup, babarengan, ngajadikeun tempat ieu kahadean urang sakabehna.”

(Seug, arandikana tiluan, dina kahadean jeung asih, ningali mangsa nu bakal datang kalayan reugreug haté.)

Karangbirahi, ayeuna lain sakadar hiji tempat, tapi geus jadi perlambang tina perjuangan, kanyaah, jeung kahadean pikeun nu bakal datang. Pikeun Gagak Ngampar jeung dua garwana, ieu tempat bakal jadi puseur hirupna, hiji

karajaan nu bakal diwangun ku maranehna babarengan, kalawan rasa satia tur pangorbanan, nu engke baris jadi Dayaluhur.

Gagak Ngampar ngajak Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih pikeun ngarasakeun kahadean Karangbirahi bari nyusun rencana pikeun kahareup. Dina ieu lalampahan, Gagak Ngampar netelakeun tempat-tempat nu bakal dipaké pikeun pangwangunan karajaan, sarta kumaha Karangbirahi bisa jadi puseur kahirupan arandikana. Dewi Purwati, kalawan imutan nu jero, sadar yén ieu tempat nyambung ka Nusakambangan.

Gagak Ngampar:(Samari nunjuk ka walungan nu ngalir tenang)

“Tingali, Dewi, ieu walungan nu ngaran Cibaganjing, bakal jadi jalur utama na parahu. Ti muharana, urang bisa berlayar ka hilir, nuturkeun walungan Citanduy jeung Cikawung, terus langsung ka Nusakambangan. Ieu bakal nyambungkeun urang kana taneuh asal andika, Dewi.”

Dewi Purwati:(Ngangguk, rarasaan pinuh ku kahadean)

“Bener, Kakang. Tina dieu, urang bisa gampang ngahontal Nusakambangan, ngan ukur nuturkeun alur Citanduy jeung Cikawung. Ieu bakal jadi jalan nu gampang, sarta kula bakal bisa leuwih sering ngajugjug ka tanah karuhun.”

(Imut laun dina rarayna, pinuh harepan)

“Kitu carana, urang tetep nyambung jeung Nusakambangan, tempat nu salilana bakal jadi bagéan hirup urang.”

Dewi Purwasih:(Bari suarasah leuleus, reugreug haté)

“Kula yakin, Kakang, ieu tempat pilihan nu sampurna. Henteu ukur sae pisan, tapi ogé pinuh ku panineungan. Urang bakal ngawangun sagalana ti dieu, babarengan.”

Dina ieu tempat nu pinuh ku ketenangan, Gagak Ngampar jeung dua garwana nyusun kahadean pikeun kahareup, nyawang kumaha Karangbirahi baris mekar jadi Karajaan Dayaluhur nu jembar. Kalawan jalur walungan nu nyambungkeun ka Nusakambangan, Dayaluhur bakal jadi nagara nu kuat sarta tetep ngahiji jeung asal-usul Dewi Purwati.

Tempat ieu, ayeuna, lain saukur perlambang asih jeung perjuangan, tapi ogé perhitungan nu luyu pikeun kahadean kahareup. Karangbirahi bakal jadi

dayeuh karajaan, sedengkeun Nusakambangan tetep bakal jadi bagian penting dina kakawasaan Dayaluhur.

Alesan Milih Karangbirahi Jadi Puseur Karajaan Dayaluhur

1. Nusakambangan, Reruntuhan Nu Henteu di Nyicingan

Nusakambangan, sanajan ngandung ajén sajarah jeung sipat simbul pikeun Dewi Purwati jeung Gagak Ngampar, kiwari mah tacan aya nu nyicingan. Lembur éta isuk jauh ti Pajajaran, nagara indung nu salila ieu mangrupa puseur kakawasaan. Lamun Gagak Ngampar maksa ngadegkeun nagara di Nusakambangan, bakal aya ancaman yén Pajajaran bakal nyangka eta minangka mungpang kawasa, nu bisa nyababkeun perang jeung mawa cilaka pikeun sagala nu aya.

2. Karangbirahi (Talarikolot), Tempat Nu sae pisan Jeung Gampil Dikembangkeun

Karangbirahi perenahna di tanah Sunda, dina jalan nu rame tur gampang diliwatan ku balaréa. beda jeung Nusakambangan nu jauh ti puser kahirupan, Karangbirahi mere tempat nu leuwih merenah pikeun diwangun puseur pamaréntahan. Kalayan tempat nu subur jeung aya cai nu cukup, ieu tempat leuwih hadé pikeun nyieun dayeuh jeung ngajadikeun nagara Dayaluhur kuat di hareupna.

3. Pikeun Pamajikan Nu Dipikanyaah

Karangbirahi atawa Talarikolot lain ukur kapilih lantaran kauntungan sae pisan, tapi ogé lantaran mangrupa tempat di mana Gagak Ngampar munggaran nyatakeun asih ka Dewi Purwati. Di ieu tempat, andikana merjuangkeun cinta nu hésé dicangking, ngungkulan sagala tantangan pikeun ngahontal kahadean nu kiwari dipibanda. Ngadegkeun karajaan di dieu hartina nepungan jangji ka Dewi Purwati, ngajadikeun tempat ieu minangka lambang kasatiaan sarta tempat pikeun nyiptakeun kahadean anyar nu leuwih saé.

Gagak Ngampar Ménta Idin Pikeun Tatapa di Papasir Selangkuning

Dina poe eta, Gagak Ngampar ngarasa aya nu béda. Kawas nu geus dituduhkeun ku sukma para karuhun jeung sukma Danghyang, nu ngajaga taneuh nu karamat ieu, Gagak Ngampar ngarasa yén Dayeuhna Karajaan Dayaluhur kudu diadegkeun di tempat nu tos ditangtukeun ku Hyang éta sorangan.

Gagak Ngampar ngarasa yén ieu panggilan lain ukur rarasaan, tapi hiji pitunjuk nu teu bisa dipungkir. Karangbirahi tos diidinan ku karuhun, jadi tempat nu baris dijaga tur dirahmatan ku para roh. Nanging, sanajan aya tanda-tanda ieu, Gagak Ngampar sadar yén pikeun meujeuhna mapay jalan ka hareup, andikana tetep butuh pangrojong ti Pasir Luhur jeung nagara-nagara tatangga. Ku kituna, lalampahan ka Pasir Luhur jadi léngkah anu penting pikeun ngukuhan kakawasaan Dayaluhur.

Sanggeus sababaraha poé ngarasakeun kahadean Karangbirahi, Gagak Ngampar ngarasa peryogi keur leuwih ngajero kasadaran dirina. Sanajan andikana geus yakin yén tempat ieu nu panghadéna pikeun diwangun karajaan, tapi andikana tetep hayang néangan piwulang ti para karuhun jeung Hyang Wisesa—nu geus dipuja ku para leluhurna. Ku kituna, andikana menta idin ka Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih pikeun ngajugjug ka hiji tempat karamat nu kacida ajénna, nya éta Papasir Selangkuning.

Gagak Ngampar, nu tadina boga kahayang pikeun ngalalana ka Pasir Luhur pikeun neangan pangrojong ti Kamandaka, ayeuna ngarasa disaur ku sukma karuhun. Dina hiji wangsit nu jero, sukma Danghyang mawa andikana kana hiji tempat nu salila ieu ngan aya dina impianana—nu disebut ku andikana Karangbirahi, tempat nu bakal jadi puseur kakawasaan Dayaluhur.

Gagak Ngampar:(Dina sawanganNA, nyarita ka para sukma karuhun kalayan rasa hormat nu ngadalam)

“Kula anggeus ngadangu sora arandika, duh sukma para karuhun, duhsukma Danghyang nu ngajaga taneuh ieu. Ieu tempat, Karangbirahi, téh anu dipilih ku arandika. Ieu tempat bakal jadi dayeuh nagara kula, tempat kula ngawangun kahadean pikeun sagala nu bakal datang.”

Saterusna andikana nyarita ka dua garwana,

Gagak Ngampar:(Bari sora nu reugreug tur pageuh)

“Dewi Purwati, Dewi Purwasih, kula menta idin pikeun ngajugjug ka Papasir. Kula rek tatapa di dinya, menta pituduh ti para karuhun jeung Hyang Wisesa ngeunaan kahadean ieu. Ngawangun dayeuh karajaan di ieu tempat, ieu léngkah nu penting, sarta kula hayang mastikeun yén ieu bener-bener jalan nu diidinan.”

Dewi Purwati:(Kalawan imut laun, ngarti kahadean salakina)

“Kula ngarti, Kakang. Lamun ieu nu andika rasakeun peryogi pikeun néangan pituduh, mangga lampahkeun. Kula bakal salawasna ngarojong sagala kaputusan andika. Mugia para karuhun jeung Hyang Wisesa méré pituduh nu bener.”

(Kalawan hampang, nyekelan leungeun Gagak Ngampar)

“Kami bakal sabar ngantosan andika, sarta kula yakin yén kaputusan andika pikeun milih tempat ieu memang anu panghadéna.”

Dewi Purwasih:(Bari kahadean jeung kebijaksanaan)

“Kula ogé sapuk, Kakang. Papasir eta jigana téh tempat nu pinuh ku kahadean pikir wening. Kula yakin pituduh nu andika téangan bakal datang ti dinya. Kami bakal ngadukung lalampahan ieu.”

Gagak Ngampar ngajugjug ka hiji Papasir, nu disebut Selangkuning, tempat nu dipikawanoh salaku tempat karamat tur pinuh ku kahadean gaib. Papasir ieu sakabéh Talarikolot, jeung pagunungan di beulah kalerna, nu poncot-poncotna jiga hateup istana karajaan nu agung. Andikana percaya yén ku tatapa di dinya, andikana bakal meunangkeun pituduh nu jelas ngeunaan jalanna ka hareup.

Dina éta tatapa, Gagak Ngampar baris ngajerokeun haté, néangan pituduh jeung berkah pikeun ngamimitian kahirupan anyar jeung Dewi Purwati, Dewi Purwasih, sarta sakabéh rahayatna. Andikana yakin yén pituduh ti para karuhun bakal mere keteguhan haté pikeun maju kana mangsa kahareup nu pinuh harepan jeung tangtangan.

Sanggeus ninggalkeun pamondokan di Karangbirahi, Gagak Ngampar leumpang ngajugjug ka Papasir Selangkuning, tempat nu dipikawanoh ku rahayat salaku tempat karamat tur pinuh ku kasakten. Tempat ieu dipercaya

jadi padumukan para sukma karuhun nu méré pituduh pikeun anu neneda kalayan haté nu suci.

Salila sababaraha poé, Gagak Ngampar ngahadéan diri dina tapakur nu jero. Andikana henteu ukur néangan kapastian ngeunaan Dayaluhur, tapi ogé petunjuk ngeunaan nasibna salaku pamingpin jeung raja.

Di Selangkuning, Gagak Ngampar tatapa kalawan mantep. andikaa madep ka kaler ka poncot Gunung Sumana, Andikana neundeun sakabéh pikiranna pikeun ngadéngé sora-sora gaib nu datang tina kahadean alam dunya. Ku panon nu katutup, andikana neneda sangkan dipaparin berkah ti Hyang Wisesa sarta meunang pituduh nu jelas ti para karuhun.

Kaayaan sabudeureun kacida tiisna, ngan ukur angin nu ngalayang leuleus kana tatangkalan. Udara nu seger mere ketenangan ka manah jeung pikiran Gagak Ngampar. Andikana ngarasa sababaraha kali galura kasakten nu kuat, saolah-olah alam dunya keur mere tanda.

Datangna sukma Karuhun: Resi Guriang Panutup

Dina peuting nu kaopat, nalika Gagak Ngampar asup kana kaayaan tatapa nu kacida jero, dumadakan andikana ngarasakeun ayana hiji hal nu luar biasa. Hiji cahaya lemes nembongan di hareupeunna, sarta tina éta cahaya muncul saurang Resi anu ngaran Guriang Panutup—hiji sukma karuhun nu kacida dihormatna ku kulawarga Gagak Ngampar.

Gagak Ngampar:(Bari sora hampang, pinuh ku rasa hormat)

“ Rama Resi, kula menta pituduh andika. Kula hayang mastikeun yén Dayaluhur bener-bener takdir kula. Naha ieu jalan nu diidinan?”

Resi Guriang Panutup:(Kalawan sora nu jero tur pinuh ku kasakten)

“Gagak Ngampar, anak kula, incu buyut kula, andika geus kapilih pikeun jadi pamingpin nu gede. Taneuh ieu tempat nu geus ditangtukeun ku para karuhun pikeun jadi puseur karajaan nu bakal andika wangun. Didinya, nagara bakal mekar, jeung rahayat bakal hirup makmur. Tapi inget, bareng jeung kakawasaan, datang tanggung jawab nu kacida gedena. Jaga ieu taneuh kalawan bijaksana tur pinuh ku kanyaah. Ulah nepi ka karep jahat

nguasaan haté andika, sarta pastikeun yén asih ka rahayat bakal salawasna ngajugjug kana karahayuan.”

Gagak Ngampar:(Nunduk kalawan rasa hormat, rarasaan pinuh ku kahadean)

“Hatur nuhun, Resi. Kula bakal ngajaga ieu amanat kalawan sagala jiwa raga. Nagara bakal kula urus kalawan tanggung jawab tur kanyaah.”

Hartina Wahyu jeung Petunjuk

Wahyu nu ditarima ku Gagak Ngampar ti Resi Guriang Panutup kacida pentingna, sabab ieu mere kapastian yén Karangbirahi bener pikeun jadi puseur Karajaan Dayaluhur. Ieu petunjuk mere landasan pikir wening nu kuat pikeun Gagak Ngampar, sarta ngingetkeun yén pamingpin nu hadé kudu nyangking haté nu bersih tur pinuh ku asih ka rahayat.

Kalawan pituduh ieu, Gagak Ngampar ngarasa leuwih yakin pikeun nuluykeun lampahna, ngawangun hiji karajaan nu bakal jadi simbul kakawasaan, kawijaksanaan, jeung kamakmuran pikeun sakabéh rahayatna.

Dina pasawangan pertapaan di Selangkuning, Resi Guriang Panutup ngamimitian nyaritakeun sajarah panjang tempat eta, wewengkon taneuh nu bakal jadi Karajaan Dayaluhur.

Resi Guriang Panutup: (Kalawan sora jero tur pinuh ku hikmah)

“Gagak Ngampar, taneuh nu bakal jadi karajaan andika ieu miboga sajarah nu lila, pinuh ku cobaan. Ratusan tahun saacan andika, tanah ieu jeung sabudeureunana, kacida dipihormat ku Prabu AGung Ciung wanara, Mertua Kula, Bapa Istri Kula, Dewi Purbasari, ieu tempat andikana ngalaman kasangsaraan keur ngora, nu saterusna kasangsaraan eta oge karasa ku kula jeung Dewi Purbasari, samemeh manggih sakabéh kamulyaan.

Ieu lain taneuh biasa; ieu taneuh nu baheulana jadi kakawasaan bangsa siluman, mahluk-mahluk nu kungsi ngawasaan sakabéh wewengkon ieu. Mangabad-abad, ieu lemah dipikawanoh salaku tempat nu dipinuhan ku larangan, sabab mindeng katimpa kasakit, runtuhna gunung, jeung caah bandang nu datang tanpa tanda-tanda. Ieu taneuh nu kasiksa, nu jarang dicicinga ku manusa nu padu bae, ngan ukur nu boga Daya Luhur nu sanggup cicing , sabab sarieuneun kana musibah nu sok datang. Ku kituna,

Baheula Prabu Ciung Wanara mere ngaran sakabeh wewengkon ieu nepi ka laut dingaranan Dayaluhur, pikeun mihormat kana sakabeh kahadean jeun kakuatan nu ngawasa ieu patempatan jeung nu sanggup nyicinganna.”

(Resi ngaleupaskeun napas panjang, sakumaha nginget-ninget kajadian nu matak kasieun)

“Tapi, lamun andika jeung turunan andika mibanda hikmah pikeun ngatur taneuh ieu kalawan haté nu suci, paham kana hukum-hukum nu taya katingalna, sarta sanggup ngajaga kakaramatan ieu tempat, mangka taneuh ieu bakal mere kakawasaan jeung kahormatan. Andika jeung turunan andika bakal dihormatan di sakuliah Tatar Sunda, jeung Tatar Wetan, jeung karajaan nu andika wangun bakal jadi conto pikeun sakabéh nagara. Jalma-jalma bakal nyebat andika jeung keturunan andika salaku jalma nu miboga Daya Luhur, saperti anu nyangking Kembang Wijayakusuma, nu ngawasaan kakuatan alam jeung kahirupan sabudeureunana.”

Gagak Ngampar:(Kalawan rasa hormat, ngadeukeutan rarasaan nu jero)

“Kula ngadéngé sagala pituduh andika, Resi. Haturan Ka Para karuhun nu baheula nyicingan ieu wewengkon, Kula bakal ngajarkeun ka turunan kula yén ieu taneuh henteu bisa dikuasaan ku kakuatan wungkul, tapi kudu dibarengan ku hikmah jeung kahadean. Urang bakal diajar hirup sabar, ngarti kana sagala tanda-tanda alam, sarta ngatur sakabéh harepan nu alus ieu lemah kalawan bijaksana.”

Pesen Resi Guriang Panutup jadi peringatan tur janji nu kacida gedena. Ieu tempat sanajan bisa jadi pusat kakawasaan, tapi éta lain taneuh nu kosong tina bahaya. Taneuh ieu ngandung cobaan, tempat alam jeung mahluk gaib nguji saha waé nu hayang ngamangpaatkeunana. Tapi pikeun jalma-jalma nu sanggup ngajaga, ieu taneuh bakal mere kasuburan jeung kahormatan.

Kawijaksanaan pikeun ngatur taneuh ieu bakal jadi kunci utama pikeun Gagak Ngampar jeung keturunanna. Ku jalan kitu, arandikana bakal dihormatan tur dipikawanoh salaku jalma-jalma nu miboga Daya Luhur, saperti Kembang Wijayakusuma nu ngalambangkeun kasucian jeung kakuatan nu nyambung antara manusa jeung alam. Ieu pituduh jadi piwuruk penting nu méré jalan ka Gagak Ngampar pikeun mingpin karajaan, sarta mastikeun yén Dayaluhur bakal tetep jaya tur dihormatan sapanjang jaman.

Dina pertapaanna, Resi Guriang Panutup ogé nyaritakeun hiji perkara nu langkung jero—yén karma nu kajadian baheula, boh ti karuhun Gagak Ngampar boh ti taneuh nu bakal jadi Karajaan Dayaluhur, baris miboga pangaruh nu kacida gedena.

Resi Guriang Panutup:(Kalawan sora nu beurat, mere peringatan ka Gagak Ngampar)

“Gagak Ngampar, terangkeun yén karma nu kajadian baheula, boh ti diri andika, ti kulawarga andika, jeung ti ieu lemah, bakal mangaruhan jalan hirup andika, karajaan andika, jeung sagala nu bakal andika wangun. Ieu lemah, nu baheula dikuasaan ku bangsa siluman, geus nyorang loba kasangsaraan, kasakit, jeung musibah. Ieu sakabéh nyésakeun tanda nu bakal mangaruhan kulawarga andika tur karajaan nu bakal datang.”

(Sora Resi jadi langkung jero, pinuh ku harepan)

“Tapi ieu lain hukuman, ieu ujian jeung ajaran. Ieu cara pikeun nguji naha andika jeung turunan andika bisa ngajaga ieu lemah. Lamun andika sabar, bijaksana, jeung henteu kabawa ku napsu kakawasaan, mangka karma ieu bakal robah jadi berkah. Tapi lamun andika henteu, ieu bakal jadi kutukan nu nyababkeun kahancuran.”

Karma nu disebutkeun ku Resi Guriang Panutup téh patali jeung sajarah kulawarga Gagak Ngampar jeung tanah Larangan para siluman, nu pinuh ku tatu jeung kasangsaraan. Taneuh ieu lain saukur mere harepan nu alus kamakmuran, tapi ogé ujian nu gedé, tur datang ti jaman nu kapungkur. Tapi, ku kasabaran jeung hikmah, sagala tantangan bakal bisa diungkulan.

Gagak Ngampar sadar yén ieu peringatan lain saukur omongan, tapi hiji pituduh nu méré nyaho yén kahirupan karajaan bakal pinuh ku pasualan. Tapi, lamun andikana jeung turunanana sanggup néangan jalan anu hadé, henteu kabawa napsu, sarta tetep ngajaga ieu lemah kalawan bijaksana, mangka kahormatan bakal langgeng.

Resi Guriang Panutup:(Kalawan sora jero tur pinuh ku kasakten)

“Ieu lemah geus jadi saksi perang-perang gedé, kasangsaraan nu panjang, sarta pasaliaan nu henteu eureun. Lamun andika hayang karajaan andika tetep jaya, ulah nepi ka pasaliaan jeung perang sarta mumusuhan jadi panuduh jalan hirup andika.”

(Kalawan sora laun, mere piwuruk nu jero)

“Ajarkeun turunan andika pikeun ngahindarkeun pasaliaan. Ajarkeun pikeun ngahormat ka sagala nagara nu aya, sarta ngajaga karaharjaan pikeun rahayat. Ku jalan éta, karajaan Dayaluhur moal mung saukur jadi tempat kakawasaan, tapi ogé jadi nagara nu dipihormat.”

Gagak Ngampar ngadeukeutan rarasaan jero. Andikana ayeuna apal yén kahadean pikeun mangsa kahareup henteu cukup ku kakawasaan wungkul, tapi kudu dipikawanoh ku kebijaksanaan, kahadean, sarta kasabaran pikeun ngajaga rahayat sareng lemah nu geus dipercayakeun ka andikana.

Resi Guriang Panutup nyarita ka Gagak Ngampar yén sanajan ieu lemah mibanda daya luhur, tapi sajarahna nu pinuh ku peperangan bakal tetep ngancik dina kahirupan karajaan nu bakal diwangun. Sangkan Karajaan Dayaluhur bisa langgeng tur mekar, Gagak Ngampar jeung turunanana kudu diajar ngajarkeun karahayuan, ngahormat ka nagara-nagara séjén, jeung bisa babarengan jeung sakabéh nu daratang.

Jalan ka kamakmuran teu bisa ngan ukur ku kakuatan jeung perang, tapi ogé ku karahayuan jeung pamahaman ka sasama. Ieu jadi ajaran anu penting pikeun diwariskeun ka barudak turunan jeung rahayat di mangsa nu bakal datang. Ngan ku cara ngéléhan dina waktu nu tepat, sarta tetep nunjukkeun lampah hadé ka sakabéh pihak, Karajaan Dayaluhur bakal mampu nangtung ngalawan sagala tantangan sajarah. Ku cara damai, ieu nagara bakal jaya tur dihormat, lain saukur di Tatar Sunda tapi nepi ka Nusantara.

Saterusna,

Wasiat Resi Guriang Panutup mangrupa Duapuluhlima Wasiat Gagak Ngampar,

Dina pertapaanna di Papasir Selangkuning, Gagak Ngampar nampi rupa-rupa piwuruk bijaksana ti Resi Guriang Panutup. Ieu piwuruk lain saukur ngeunaan cara mingpin jeung ngadegkeun Karajaan Dayaluhur, tapi ogé ajaran hirup nu jero pisan. Engké, ieu bakal katelah minangka Duapuluhlima Wasiat Gagak Ngampar, hiji ajaran nu bakal jadi dasar kawijaksanaan nu diwariskeun ka sakabéh keturunan Karajaan Dayaluhur.

Sababaraha Wasiat Utama ti Resi Guriang Panutup:

1. Kawijaksanaan Dina Nyanghareupan Pasaliaan

“Ieu lemah, nu baheula pinuh ku perang, bakal terus nyanghareupan pasaliaan jeung tarung kakuatan. Ku kituna, ajarkeun ka turunan andika sangkan ngadéngékeun sagala perkara kalawan kawijaksanaan. Ulah ukur ngandelkeun kakuatan, tapi tunjukkeun yén Karajaan Dayaluhur bisa langgeng ku cara bijaksana.”

2. Karahayuan Salaku Kakawasaan Utama

“Inget, karahayuan téh mangrupa kakuatan nu taya katingalna tapi kacida kuatna. Karajaan andika bakal langgeng lain lantaran perang nu meunang, tapi ku sabab rahayat hirup dina karahayuan. Ajarkeun ka rahayat andika yén kameunangan sajati nyaeta kameunangan tanpa narajang jeung tanpa getih nu ditumpahkeun.”

3. Pentingna Ngahormat ka Alam jeung Hukum Taneuh

“Ieu lemah geus ngalangkungan loba bencana—longsor, caah, jeung kasakit nu henteu kaharti. Ku kituna, kudu aya rasa hormat ka hukum alam jeung taneuh ieu. Kawijaksanaan dina ngatur ieu lemah bakal jadi konci pikeun ngamangpaatkeun harepan nu alus alam tanpa ngaruksakna.”

4. Kawijaksanaan Dina Ngariksa Karajaan

“Moal aya karajaan nu bakal langgeng upama dipingpin ku kahayang nu taya watesna. Kahadean jeung kaadilan jadi dasar pikeun unggal kaputusan. Ajarkeun ka rahayat andika pikeun damel kalawan hate nu suci sarta ngajaga ieu lemah kalawan tanggung jawab.”

5. Pentingna Kasabaran jeung Katangguhan

“Ieu lemah pinuh ku ujian. Kasabaran téh senjata utama. Kakuatan sejati asalna tina kasanggupan pikeun tahan sanajan hirup dina kasusah. Ulah geuwat lungse, lantaran sagala hal butuh waktu.”

Saha Resi Guriang Panutup?

Guriang Panutup, anu saméméhna dipikawanoh minangka Prabu Guruminda, lain jalma ti turunan Pagunungan Dayaluhur nu dianggap ti kalangan rahayat biasa, tapi nu saterusna mingpin karajaan nu gede, Karajaan Pasirbatang anu

Girang. andikana dipikawanoh ku sagala kawijaksanaanana tur jadi hiji jalma nu dipihormat.

Hiji waktu, andikana nikah ka Ratu Pasirbatang, hiji ratu anu mingpin hiji nagara di kidul. Sang Ratu, sadar yén Guruminda leuwih pantes mingpin kalawan bijaksana, tungtungna masrahkeun karajaanna ka andikana. Sang Prabu mingpin Pasirbatang kalawan adil jeung jadi raja nu dipikacinta ku rahayatna.

Tapi sanggeus sababaraha taun, nalika Ratu Pasirbatang maot, Prabu Guruminda ngarasa yén tugasna di dunya geus lekasan. Andikana mundur ti karajaan, milih pikeun ngasuh diri ka jalan kasucian. Andikana angkat ka Puncak Gunung Wayang, Gunung Sumana disebutna, di sisi Walungan Cijolang, sarta ngalakonan tapa nu lila. Dina éta tempat, andikana ngahontal moksa, leupas tina roda kahirupan dunya.

Ti harita, andikana katelah minangka Resi Guriang Panutup, hiji sukma leluhur nu ngajarkeun kawijaksanaan. Sanajan ragana geus leungit ti dunya, Resi Guriang Panutup masih sering nembongan ka turunan Dayaluhur pikeun mere ajaran jeung piwuruk.

Ajaran-ajaranna jadi dasar pikeun Gagak Ngampar jeung sakabéh karajaan Dayaluhur, ngajarkeun yén kakuatan sejati teu datang tina kakawasaan hungkul, tapi ogé tina kasabaran, karahayuan, sarta kasucian niat.

Lalampahan Gagak Ngampar ka Pasir Luhur

Saterusna,

Gagak Ngampar, babarengan jeung Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih, ngalangkungan jalan-jalan anu jarang disorang ku jalma. Arandikana leumpang liwat leuweung-leuweung nu gerotan, ngalangkungan pasir jeung ranca, sarta ningali papasir-papasir nu laluhur. Di kejauhan, arandikana bisa ningali Pulau Nusakambangan, nu siga kalangkang nu jauh, minangka tanda ti jaman baheula, tapi ogé tujuan nu bakal datang.

Wewengkon nu bakal jadi Karajaan Dayaluhur pinuh ku makna sajarah jeung pikir wening. Lalampahan ieu lain saukur lalampahan lahiriah, tapi ogé lalampahan batin pikeun Gagak Ngampar. Andikana mawa sagala kahayang

jeung harepan pikeun masa hareup. Sanajan lalampahan ieu beurat, éta jadi simbol tina kahadean tur pengorbanan pikeun ngarobah masa hareup jadi leuwih hadé.

DANGDANGGULA

*Gebang Kuning lambang kageugeut,
Tanahna subur, cai ngalir,
Di leuweung aya kahadean,
Sarupaning munding neundeun rasa.
Sampeureun angin nyapu lemah,
Kabut hideung ngaleungitkeun,
Leuweung angker robah pamatang,
Nu tadina tempat siluman,
Jadi tempat tatanen kahadean,
Dayaluhur ngadeg lelempahan.*

*Gunung Candana kokoh nangtung,
Najan badai henteu rubuhna,
Taneuh subur ngandung rahayu,
Padang tanjung nyambuung sari,
Di jero aya kahadean,
Padumukan jaga karatuan,
Naha atuh nepi kapupus,
Lamun tempat ieu dijaga,
Gunung leuweung lambang kasucian,*

Lalakon urang kedah dijaga.

*Citanduy ngalir tanpa pegat,
Cikawung nembus leuweung lempang,
Sagala hasil kahadean,
Ngalanglang basisir jeung laut,
Cai nu jero lambang karaharjan,
Cai nu surut bakal musibat,
Nu ngawasaan cai bakal jaya,
Dayaluhur kedah ngasuh cai,
Sangkan bangsa hirupna berkah,
Naha cai sanggup neundeun rasa?*

*Nusakambangan leumpang nyorot,
Kota heubeul ayeuna leungit,
Tapi sumangetna teu lingsir,
Di jero leuweung aya getih,
Warisan karuhun henteu ilang,
Daya hirup bakal nyambuana,
Sagala perang ngalir jero,
Sangsara bakal leungit jauh,
Sabab lemah ieu moal musna,
Dayaluhur mustika karatuan.*

Selok bodas lambang cahaya,
Segara anakan patempatan,
Di dinya kapal dagang ngalayang,
Nyambung gunung jeung sagara,
Lauk rebon ngahaja dipasihkeun,
Ka jalma nu siap dagangna,
Hasil gunung bakal mawa jaya,
Asih kahadean ti jero laut,
Segara bakal mawa rahayu,
Dayaluhur nampa berkahna.

Cidayeh asup ka leuweungan,
Ngalangkung padang jeung pasirna,
Di hulu cai cicing jero,
Kahadean moal pegat deui,
Nu leumpang nepi kana lemah,
Kade ulah miceun kasucian,
Leuweung suci bakal ngajaga,
Hirup bakal jadi berkah,
Leuweung moal sirna sabab alam,
Daya luhur bakal hirup salilana.

Di Gunung Candana,

Sanggeus sapoé ngalangkungan leuweung jeung ranca, Gagak Ngampar jeung istrina anjog ka wewengkon Gunung Candana, tempat anu dipinuhan ku kaéndahan alam jeung aura pikir wening. Di ditu, arandikana lir enya-nya nyorang waktos keur muhasabah tur merhatikeun sabudeureunana.

Gagak Ngampar:

"Tingali, Dewi. Ieu tempat namina Rawa Utan Gebang Kuning, ranca nu luas jeung jero. Baheula, tempat ieu dipaké ku siluman nu dipingpin ku Siluman Liwong Panjang. Arandikana sanggup robah wujud, nyumput di gigireun lalamu atawa tatangkalan, sarta ngawasaan ieu wewengkon ku kakuatan arandikana. Tapi, ulah salempang. Ieu lain tempat anu kudu urang hindarkeun, tapi kudu urang mangpaatkeun pikeun kamajuan karajaan urang."

Dewi Purwati ngadéngékeun kalayan ati nu waspada, sanajan rada sarieuneun.

Dewi Purwati:

"Tapi, Kakang... naon urang bisa nguasaan ieu tempat? Ieu tempat ti baheula pinuh ku siluman."

Gagak Ngampar:

"Sumangga, Dewi. Ieu tempat miboga harepan alus hébat. Urang bakal ngamimitian ku hal nu sederhana tapi penting. Urang bakal nyieun tutulakan kebo munding di dieu. Kebo-munding nu betah di cai bakal resep cicing di ranca ieu, sarta laun-laun, ieu lemah nu tadina pinuh ku mahluk aheng bakal robah jadi puseur kakuatan rajakaya urang."

Gagak Ngampar neutep ranca nu lega di hareupeunana, cai na tenang, lir eunteung nu némbongkeun gambaran mangsa kahareup nu caang.

Gagak Ngampar:

"Kalayan kebo munding ieu, urang bakal ngamimitian dasar kahirupan rajakaya urang. Ranca ieu moal ukur jadi tempat nu subur pikeun sato, tapi ogé bakal jadi tempat nu dihormat tur dijaga. Urang bakal ngarobahna jadi bagian ti karajaan urang nu makmur."

Dewi Purwati masih keneh rada ragu, tapi imutan Gagak Ngampar ngajak haténa, yén sagala tempat, sanajan aheng, bisa dijinakeun jeung dipaké pikeun kahadéan.

Dewi Purwati:

"Lamun éta nu andika percaya, Kakang, kula ogé bakal ngarojong andika. Hayu urang ngamimitian nyieun karajaan urang di dieu."

Ti puncak Gunung Candana, Gagak Ngampar ngalieuk ka palebah kidul. Ti ditu, Selok Segara Anakan némbongan siga cangkang nu tenang tur dipasurungan ku kaéndahan alam.

Gagak Ngampar:

"Tingali, Dewi. Ieu Selok Segara Anakan, tempat di mana mangsa kahareup urang bakal caang. Cai na tenang, sarta kakayaannana loba pisan. Ieu bakal jadi puseur kahirupan rahayat urang. Kula bisa ningali yén hiji poé engké, di dinya bakal aya lalabuhan nu rame, tempat padagang luar nagri nu jauh datang pikeun tukeur dagangan jeung mere kabeungharan."

Dewi Purwati:

"Lalabuhan? Padagang asing? Naha mungkin tempat nu tenang kieu jadi rame, Gagak?"

Gagak Ngampar:

"Tangtu wae mungkin. Selok ieu miboga harepan alus luar biasa. Tingali ka pasagaranana, kalindung ku Pulau Nusakambangan. Padagang bakal ngarasa aman lamun ngalayar ka dieu. Salian ti éta, laut ieu pinuh ku kahirupan—lauk, karang mutiara, jeung sagala hasil laut. Sakabehna bakal jadi pangan rahayat urang sarta dagangan nu bakal mawa kauntungan gede. Jueung baheula na oge, sarebu taun katukang, jaman para karuhun urang, eta tempat nu rame, baheulana bubar ku banjir, jeung Bajo"

Dewi Purwasih:

"Jadi selok ieu bakal jadi puseur sagala hal, nya? Tempat padagang, pamayang, jeung prajurit urang pikeun ngajaga kaamanan."

Gagak Ngampar:

"Sae pisan, Purwasih. Selok Segara Anakan lain ukur ngeunaan kabeungharan lautna. Letakna sae pisan, bakal jadi sasambetan antara Dayaluhur jeung dunya luar. Padagang ti sagala arah bakal datang ka dieu, sarta ti dieu karajaan urang bakal dipikawanoh."

Dewi Purwati:

"Mugi-mugi naon nu andika ucapkeun jadi kanyataan, Kakang. Kula bisa ningali, kumaha subur jeung luasna ieu lemah. Lamun urang bisa ngajaga jeung ngamangpaatkeunana kalayan bijaksana, mangka karajaan urang bakal jadi gedé."

Gagak Ngampar:

"Éta tugas urang, Dewi. Nyieun ieu lemah jadi tempat nu makmur, keur urang jeung keur turunan urang engké. Kula yakin, hiji poé engké, Selok Segara Anakan bakal jadi simbol kajayaan Dayaluhur."

Saterusna Ti puncak Gunung Candana, Gagak Ngampar neutep dua walungan nu ngalir nyorang leuweung, Walungan Cikawung jeung Walungan Citanduy. Andikana nyarita ka istri-istrina kalayan rasa pinuh ku kapercayaan, ngajelaskeun harepan-na pikeun mangsa kahareup.

Gagak Ngampar:

"Tingali, Dewi. Ieu dua walungan gedé—Cikawung jeung Citanduy—bakal jadi jalur utama pangdagangan di nagara urang. Kula bisa ningali para patani ti

pagunungan bakal nurunkeun hasil buminana ngaliwatan walungan ieu, muru ka Selok Segara Anakan. Arandikana bakal mawa pare, sampeu, sayuran, jeung hasil leuweung séjénna, pikeun dijual atawa ditukeurkeun di lalabuhan."

Dewi Purwati:

"Sarta ti laut, naon nu bakal dibawa ka darat, Gagak?"

Gagak Ngampar:

"Ti arah selok, kapal-kapal leutik jeung parahu sassak bakal mawa lauk asin, rebon, undur-undur laut, perhiasan tina karang, mutiara, sarta barang-barang dagangan ti nagara jauh. Barang-barang ieu bakal ditukeurkeun jeung hasil bumi urang, nyieun kahirupan rajakaya nu kuat antara gunung jeung laut."

Dewi Purwasih, nu ogé ngadéngékeun, ngacungkeun sirahna, neutep ka cai nu ngalir kalayan rasa reueus.

Dewi Purwasih:

"Jadi, walungan ieu bakal jadi sasambetan antara dua dunya—pagunungan jeung sagara. Naha rahayat urang siap pikeun parobahan gedé ieu, Gagak?"

Gagak Ngampar:

"Urang bakal nyiapkeun arandikana, Purwasih. Urang bakal nyieun parahu, ngabebenah jalur walungan, sarta mastikeun kaamanan lalampahan. Ku jalan kitu, nagara urang bakal jadi makmur tur dipikawanoh di sakuliah Tatar Sunda. Dayaluhur moal ukur jadi karajaan leutik, tapi bakal jadi puseur dagang jeung kasimbangan."

Dewi Purwati:

"Mugi Hyang Wisesa mere berkah kana rencana ieu. Kula bisa ningali mangsa kahareup, di mana ieu lemah nu ayeuna masih liar, bakal robah jadi tempat nu pinuh ku kahirupan jeung pangdagangan."

Gagak Ngampar:

"Éta bener, Dewi. Sareng imut, urang ngalakukeun ieu lain ukur pikeun diri urang sorangan, tapi pikeun turunan urang sareng sakabéh rahayat Dayaluhur. Walungan ieu mangrupikeun nadi kahirupan nagara urang. Salami urang ngajaga éta, Dayaluhur bakal tetep nangtung pageuh."

Teusna Ti puncak Gunung Candana, Gagak Ngampar nunjuk ka kidul, tempat Pulau Nusa Kambangan némbongan leungit-leungit di balik halimun. Andikana nyarita ka Dewi Purwati kalayan sora nu leuleus, tapi pinuh ku tekad.

Gagak Ngampar:

"Tingali, Purwati, éta Pulau Nusa Kambangan. Lemah karuhun andika, nagara kulawarga andika baheula. Tempat nu sakali mangsa jaya, tapi ayeuna kosong jeung taya kahirupan. Kula apal, éta tempat nyimpen loba panineungan keur andika, boh kahadean boh kasedih. Tapi, urang teu bisa ngantunkeun éta lemah kitu wae."

Dewi Purwati nengetan pulau éta kalayan panon nu kosong, pinuh ku panineungan nu ngaringkuk dina haténa. Tapi andikana tetep ngadéngékeun salaki-Na kalayan pinuh ku kasabaran.

Dewi Purwati:

"Kula moal bisa mopohokeun Nusa Kambangan, Kakang. Unggal ningali éta, kula imut kulawarga, nagara, jeung sagalana nu anggeus leungit. Tapi kula ogé apal yén pulau éta moal bisa diantunkeun salilana."

Gagak Ngampar:

"Éta bener, Dewi. Urang bakal ngawangun deui éta tempat, tapi moal jadi nagara kawas baheula. Pulau éta bakal jadi tempat pikeun rahayat urang cicing. Urang bakal nyelarkeun jalma-jalma ka ditu pikeun jadi pamayang, tukang dagang sagara, sarta panjaga karajaan urang. Ku jalan kitu, Nusa Kambangan moal ukur jadi panineungan mangsa katukang, tapi ogé bagian tina mangsa kahareup urang."

Dewi Purwasih:

"Éta gagasan nu saé, Kakang. Ku ayana rahayat nu hirup di ditu, pulau éta bakal hirup deui. Tapi kumaha urang mastikeun yén arandikana bakal aman?"

Gagak Ngampar:

"Urang bakal ngajaga arandikana. Jalma-jalma nu cicing di ditu bakal jadi bagian tina pertahanan urang. Arandikana bakal ngajaga Segara Hidup,

sangkan musuh moal bisa asup ka nagara urang di pagunungan. Arandikana bakal jadi barisan hareup pikeun ngajaga ieu tanah."

Dewi Purwati:

"Lamun éta pikeun kahadéan nagara urang, kula sapuk. Tapi kula miharep andika moal mopohokeun carita baheula pulau éta, Kakang. Unggal inci taneuhna ngandung sajarah kulawarga kula. Kula hayang jalma-jalma nu cicing di ditu apal yén éta tempat mangrupikeun lemah karuhun urang."

Gagak Ngampar:

"Tangtu, Purwati. Urang bakal ngalakukeun éta kalayan rasa hormat ka sajarah jeung karuhun andika. Pulau Nusa Kambangan bakal hirup deui, jadi bagian penting tina Dayaluhur."

Gagak Ngampar nangtung babarengan jeung istri-istrina, nunjuk ka hiji leuweung nu aya di kidul. Ti kajauhan, tatangkalan jangkung ngajugjug ka langit, nyiptakeun kalangkang poék tanda jero na leuweung éta.

Gagak Ngampar:

"Tingali, Dewi. Éta leuweung mangrupikeun tempat cicing sato-sato buas. Didinya, para paningaran bakal manggihan rimong, banteng, badak, gajah, nepi ka buaya nu cicing sapanjang walungan na. Leuweung éta bakal jadi sumber kahirupan pikeun para paningaran urang. Arandikana bakal néwak éta sato, maké kulitna, dagingna, gadingna, jeung bagian séjén pikeun kahirupan."

Dewi Purwati:

"Tapi, naha kapan moro di leuweung éta bahaya, Gagak? Sato kawas gajah jeung badak kacida galakna. Naha rahayat urang siap nyanghareupan éta?"

Gagak Ngampar:

"Éta bener, Purwati. Tapi imut, rahayat urang ti baheula anggeus hirup babarengan jeung leuweung. Arandikana apal kumaha moro kalayan wijaksana sarta ngajenan alam. Hasil moro, kawas kulit maung, gading gajah, jeung daging banteng, bakal jadi barang dagangan nu hargana luhur di Segara Anakan. Arandikana bisa nutukeurkeun jeung barang-barang nu

dibawa ku padagang asing, kawas lawon, perhiasan, jeung pakakas nu urang henteu acan kantos boga ."

Dewi Purwasih:

"Jadi, leuweung éta bakal jadi salah sahiji sumber kabeungharan karajaan urang ogé, nya? Moal ukur pikeun kahirupan, tapi ogé pikeun dagang."

Gagak Ngampar:

"Éta bener, Purwasih. Tapi urang ogé kudu ngajaga éta leuweung. Ulah nepi ka urang ngaleungitkeun sagala kakayaanna nu aya. Kula hayang mere pangajaran ka rahayat urang, sangkan moro secukupna. Lamun urang ngajaga leuweung, éta bakal mere kahirupan pikeun urang jeung turunan urang."

Dewi Purwati:

"Mugi-mugi ieu rencana bisa lumangsung kalayan saé, Kakang. Leuweung éta memang pinuh ku harepan alus, tapi urang kudu mastikeun kasalametan rahayat urang."

Gagak Ngampar:

"Tangtu, Purwati. Urang bakal netepkeun aturan, sangkan keseimbangan antara kahadéan jeung kelestarian tetep dijaga."

Sanggeus ngajajah rupa-rupa wilayah nu bakal jadi bagian ti karajaan-Na, Gagak Ngampar ngaléngkah ka kalér, tempat Leuweung Larangan Hulu Cidayeuh perenahna. Éta leuweung kacida jemplingna, ditutup ku tatangkalan jangkung nu ngajugjug ka langit, sarta pinuh ku sato-sato leuweung nu jarang kasampak. Nalika andikana netepan ka éta leuweung, andikana nyarita ka istri-istrina kalayan rasa hormat.

Gagak Ngampar:

"Itu, Dewi, Leuweung Larangan Hulu Cidayeuh. Éta lain leuweung biasa. Urang moal bisa ngahulag éta leuweung, sabab éta tempat penjaga tanah urang, tempat nu mere kahirupan pikeun nagara urang. Ti ditu ngalir hulu cai nu bakal nyuburkeun sagala walungan nu ngalayangkeun taneuh ieu."

Dewi Purwati:

"Kunaon éta leuweung kacida dikaramatken, Gagak? Naha aya hal istimewa di ditu?"

Gagak Ngampar:

"Sanes ngan ukur istimewa, Purwati. Leuweung ieu dipundukeun ku para karuhun, ogé ku urang-urang nu baheula ngadumuk di ieu lemah. Didinya hirup rupa-rupa sato galak, para jaga alam, sarta mahluk-mahluk gaib nu moal kasampak ku panon urang, tapi arandikana salawasna ngajaga kasaimbangan ieu lemah. Lamun urang ngahulag éta leuweung, urang moal boga berkahna deui. Leuwih ti éta, éta leuweung mangrupa mangsa kahareup urang."

Dewi Purwasih:

"Mangsa kahareup? Kumaha hartina, Gagak?"

Gagak Ngampar:

"Salami leuweung ieu masih aya, salami éta ogé karajaan urang bakal tetep jaya. Ieu leuweung mangrupa pangawasa kahirupan. Engké, meureun pas urang geus taya, turunan urang bakal balik ka dieu pikeun ngawangun deui kajayaanana. Ieu leuweung bakal jadi tempat pangungsi pangahirna, tempat arandikana bakal néangan jawaban tina sagala ujian hirup."

Dewi Purwati:

"Kula ngarti ayeuna. Ieu leuweung lain sakadar ngajaga walungan-walungan urang, tapi ogé ngajaga jiwa jeung sumanget suku urang. Urang kudu ngajarkeun ka turunan urang sangkan tetep ngajen éta tempat."

Gagak Ngampar:

"Éta tanggung jawab urang, Purwati. Salami urang ngajaga Hulu Cidayeuh, salami éta ogé lemah ieu bakal tetep subur, walungan moal pareum, sarta rahayat urang bakal hirup dina katengtreman. Urang moal nyokot nanaon ti éta tempat tanpa rasa hormat, tanpa idin ti Hyang Wisesa."

Obrolan éta nuduhkeun kumaha pentingna Leuweung Larangan Hulu Cidayeuh pikeun kahirupan jeung kajayaan Karajaan Dayaluhur. Pikeun Gagak Ngampar jeung turunanana, éta leuweung lain sakadar bagian ti alam,

tapi mangrupikeun tempat suci, nu jadi lambang kasaimbangan antara manusa jeung alam.

Gagak Ngampar Jeung Gunung Candana Jadi Daérah Perhumaan

Gagak Ngampar nangtung di puncak Gunung Candana, bareng jeung Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih. Andikana neutep hamparan taneuh di sakuriling gunung, nu héjo jeung subur, kalayan rasa pinuh ku harepan pikeun mangsa kahareup. Kalayan sora nu pageuh ku tekad, andikana mimiti nyarita.

Gagak Ngampar:

"Dewi, tingal ieu lemah. Gunung Candana, tempat urang nangtung ayeuna, kula yakin bakal jadi pusat kahirupan nagara urang. Di ieu lemah, urang bakal muka huma, melak pare, jagong, jeung sagala rupa paréa bumi nu bakal mere pangupa jiwa pikeun sakabéh rahayat urang."

Dewi Purwati:

"Ieu lemah memang siga nu subur, Kakang. Tapi naha urang boga cukup jalma pikeun ngurus sakabéhna?"

Gagak Ngampar:

"Urang bakal ngamimitian saeutik demi saeutik, Purwati. Urang bakal ngondang jalma-jalma ti sakuriling lembur pikeun cicing tur tatanén di dieu. Urang bakal mere arandikana taneuh jeung pangayoman, sarta arandikana bakal gawé pikeun nyangga kahirupan sakabéh karajaan. Ieu tempat bakal jadi leuit pare, lain ukur pikeun urang, tapi pikeun sakabéh nagara."

Dewi Purwasih:

"Lamun ieu lemah jadi makmur kawas nu ku andika diangankan, naon rencana andika engké, Gagak?"

Gagak Ngampar:

"Nalika waktuna datang, nalika ieu taneuh anggeus pinuh ku kahirupan, sarta urang boga putra-putra nu bakal neruskeun naon nu geus urang mimitian, maka kula bakal masrahkeun ieu lemah ka anak cikal urang. Gunung Candana bakal jadi milikna, tempat andikana bakal diajar jadi pamingpin tur ngateruskeun kahadean urang."

Dewi Purwati:

"Éta mangrupa rencana nu endah, Kakang. Kula miharep anak urang engké bakal boga hikmah kawas andika, pikeun ngajaga ieu lemah."

Gagak Ngampar:

"Andikana bakal diajar ti urang, Purwati. Ti kumaha cara urang digawé, kumaha cara urang ngajaga alam, sarta kumaha urang mingpin rahayat urang. Kula yakin, anak urang bakal jadi jalma-jalma nu mawa kahormatan pikeun Dayaluhur."

Dewi Purwasih:

"Lamun kitu, hayu urang ngamimitian ti ayeuna, Kakang. Hayu urang tanamkeun sumanget ieu ka sakabéh jalma nu urang patepungan, sangkan kahayang ieu bisa kahontal."

Di puncak Gunung Candana, kalayan haté pinuh ku harepan, Gagak Ngampar jeung istri-istrina mimiti ngarencanakeun mangsa kahareup nu leuwih hade pikeun karajaan arandikana. Lemah ieu bakal jadi lambang kasabaran, pagawean keras, jeung kasatiaan, sarta bakal jadi warisan keur anak incuna.

Mujul Ka Pasir Luhur

Sanggeus ngarancang sagala rupa kahayang pikeun nagara anyar-Na, Gagak Ngampar bareng jeung Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih neruskeun lalampahan. Arandikana angkat ka Pasir Luhur, hiji kadipaten nu perenahna di suku Gunung Slamet. Lalampahan ieu mangrupikeun bagian penting tina strategi arandikana pikeun ngawangun hubungan jeung neangan pangrojong pikeun karajaan anyar arandikana.

Lalampahan muru Pasir Luhur nyorang rupa-rupa bentang alam nu endah, ti mimiti leuweung nu leubeut, lebak subur, nepi ka jalan satapak nu nutupan pasir, leuweung, jeung ranca-ranca. Di jauh ka kidul, Pulau Nusa Kambangan katembong leungit-leungit, jadi lambang jati diri nu nyimpen sajarah pikeun Dewi Purwati.

Pasir Luhur

Pasir Luhur mangrupikeun kadipaten nu sae pisan suku kidul Gunung salamet kaler Cisarayu-Cilogawa, lain ukur sabab perenahna nu aya di persimpangan jalur dagang, tapi ogé lantaran di dinya Raden Kamandaka, saderek Gagak Ngampar, mingpin. Ieu lalampahan lain ukur nepungan dulur, tapi ogé pikeun ngawangun kakuatan bareng pikeun nyangga Dayaluhur.

Kalayan tekad nu pageuh tur pangrojong ti istri-istrina, Gagak Ngampar ngaléngkah maju, ngararancang mangsa kahareup, nyieun léngkah-léngkah keur ngadegkeun Dayaluhur salaku hiji karajaan nu bakal jaya tur dihormat.

Pasamoan Gagak Ngampar sareng Prabu Kandadaha jeung Raden Kamandaka,

Sanggeus dipapag kalayan hormat di Pasir Luhur, Raden Gagak Ngampar ngamimitian pasamoan penting sareng Prabu Kandadaha jeung Raden Kamandaka pikeun ngarundingkeun rencana badag dina ngadegkeun Karajaan Dayaluhur. Dina éta pasamoan, aya sababaraha hal penting nu dibahas.

1. Pangrojong ti Pasir Luhur

Gagak Ngampar miharep yén Pasir Luhur bakal mere pangakuan ka Dayaluhur sangkan nagara anyar anu bakal diadegkeunna henteu dianggap leupas tina kakawasaan kulawarga Pajajaran. Kalayan pangakuan ieu, Dayaluhur moal dianggap tempat nu méngpar, tapi bakal dianggep salaku bagian ti turunan nu masih nyambung.

2. Panangtayungan Kaamanan

Dina mangsa-mangsa awal pangwangunan, Gagak Ngampar menta ka Pasir Luhur sangkan tetep nyayogikeun panangtayungan ka jalma-jalma anu bakal hirup di Dayaluhur, sabab nagara anyar biasana rawan tina gangguan ti nu lian.

3. Pakem Kulawarga

Gagak Ngampar nandeskeun yén sanajan Dayaluhur engké bakal ngadeg mandiri, tapi moal leupas tina tali duduluran jeung Pasir Luhur. Lahan-lahan anu can dimangpaatkeun bakal dijieun tempat-tempat anyar pikeun kahirupan rahayatna, tapi tetep ngajénan asal-usulna.

Raden Gagak Ngampar:

"Prabu, Kakang Kamandaka, kula datang mawa kahadean pikeun nyieun padumukan anyar pikeun kulawarga urang jeung rahayat urang. Kalayan Dayaluhur jadi bagian tina pasamoan urang, kula percaya yén urang bakal bisa ngajieun lemah cai anu luhung."

Prabu Kandadaha:

"Kakang, ieu kahadean nu saé. Sabagé ramamu, kula reueus ningali kumaha kahadean jeung niat andika. Tapi imut, ngadegkeun hiji nagara anyar peryogi kawani jeung kahadéan anu luhung. Kula jeung Kamandaka bakal ngadangukeun sagala kahadean andika, tapi andika kudu mingpin kalayan hikmah."

Raden Kamandaka:

"Adiku, kula bakal salawasna jadi bagian ti kahadean andika. Pasir Luhur moal ingkah ti andika. Tapi kula nungtut hiji hal: ulah nepikeun Dayaluhur jadi tempat anu nyempal. Tetep ajénan duduluran urang."

Raden Gagak Ngampar:

"Kakang, kula jangji. Dayaluhur moal leupas tina pakem urang. Kula bakal mastikeun yén neundeun tapak karuhun urang tetep dicekel."

1. Satya ka Rahayat

"Kami jangji pikeun ngajaga kahadean rahayat kami, ngajadikeun nagara ieu tempat anu adil sarta luhung pikeun sakabéh nu hirup di jerona."

2. Satya ka Karuhun

"Kami moal mopohokeun turunan kami, moal ngejat tina adat, moal nyieun nagara ieu leungit tina akar budaya karuhun urang."

3. Satya ka Leuweung jeung Walungan

"Kami jangji moal nyilakakeun leuweung, moal ngarusak walungan, sabab éta kahadean pikeun kahadean rahayat. Saha nu nyilakakeun leuweung jeung walungan, éta hartina nyilakakeun urang sorangan."

4. Satya ka Duduluran

"Kami jangji moal nginjeum para baraya. Saha nu datang ti sakuliah lemah cai jeung niat hadé, bakal diajénan. Tapi saha nu datang mawa kahadean goréng, moal dileupaskeun."

5. Satya ka Kahirupan

"Kami jangji moal mingpin kalayan rereged. Kami moal ngajual kaadilan, moal ngijinan nagara ieu leungit tina kasabaran. Kami bakal ngajieun kahadean pikeun sakabéh nu aya di Dayaluhur."

Kula yakin yén babarengan urang bakal ngajieun mangsa hareup anu leuwih hadé."

Kalayan pangrojong ti Pasir Luhur, Gagak Ngampar meunang jalan pikeun nyangking tempat pikeun neundeun rahayat. Ieu pasamoan jadi titik awal pikeun karuhun anu bakal hirup di Dayaluhur, dimana pakem ti karajaan Pajajaran masih bakal terus nyambung.

Pasamoan Dewi Ciptarasa sareng Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih di Kaputren Pasir Luhur

Sanggeus ngalangkungan lalampahan anu panjang, Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih tungtungna datang di Kaputren Pasir Luhur, tempat nu dipikawanoh sabagé padumukan para putri anu luhung. Di dinya, arandikana dipapag ku Dewi Ciptarasa, istri ti Raden Kamandaka, kalayan pinuh ku kahadean.

Dewi Ciptarasa:

"Wilujeng sumping di Pasir Luhur, adi-adi kula nu balageur, bagea. Kula reueus ningali arandika anggeus dugi kalayan salamet. Lalampahan nu jauh pasti cape kacida."

Dewi Purwati:

"Hatur nuhun, Teteh Dewi. Bener, lalampahan ieu beurat, tapi ayeuna kami langkung tentrem. Hatur nuhun anggeus mere pangbagéa anu hadé ka kami."

Dewi Purwasih:

"Kaputren ieu kacida luhungna, Teteh. Tempat ieu karasa pinuh ku kahadean, urang ngarasa dipapag kalayan hormat."

Dewi Ciptarasa:

"Di dieu, arandika moal jadi tamu. Ieu imah pikeun urang sakabehna, pikeun baraya nu masih nyambung jeung Pasir Luhur. Ulah ragu pikeun ngajieun tempat ieu sabagé padumukan nu nyaluyukeun haté."

Dewi Purwati:

"Hatur nuhun, Teteh. Kami bersyukur bisa ngahiji di dieu."

Dewi Ciptarasa:

"Wilujeng. Ieu mah hiji bentuk ajén nu kudu urang jaga. Kula miharep urang bisa silih pikanyaah, sabab ti tempat ieu, kahadean urang bakal ngajalar ka mana-mana."

Dewi Purwasih:

"Kami bakal nyekel éta, Teteh."

Dewi Ciptarasa:

"Nya, saanggeus eta lalampahan nu jauh, tangtu andika hayang reureuh heula. Urang bakal nyarita langkung loba engké."

Dewi Purwati:

"Kula miharep bisa langkung apal ngeunaan tempat ieu, Teteh."

Dewi Ciptarasa:

"Kabeh bakal aya jalanna. Kula yakin, andika bakal betah di dieu."

Kaputren Pasir Luhur ayeuna jadi tempat anyar pikeun Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih, dimana kahadean sareng kasadaran kulawarga ngajieun arandikana betah jeung nyorang jalan anyar.

Sanggeus sababaraha waktos di Pasir Luhur, Dewi Purwati ngobrol sacara pribadi sareng Dewi Ciptarasa, ngungkabkeun kahadean ngeunaan kaharepanna.

Dewi Purwati:

"Teteh, kula miharep engké, mun kula bisa jadi pameget di Dayaluhur, kula hayang pisan ningali budak-budak urang—turunan Gagak Ngampar sareng kula—nikah jeung budak-budak ti kulawarga Teteh. Kula hayang urang tetep ngahiji, silih mantuan, sarta ngajaga tali duduluran urang."

Dewi Ciptarasa:

"Purwati, éta kahadean anu saé. Kula ogé hayang ningali kulawarga urang tetep ngahiji. Mun waktu anggeus datang, urang bakal ngajaga baraya urang sangkan tetep kuat."

Dewi Purwati:

"Mun urang babarengan, kula yakin urang bisa ngajieun pakem pikeun kahadean budak-budak urang engké."

Dewi Ciptarasa:

"Kula bakal nyokong sagala kahadean éta, Purwati. Karuhun urang ngadegkeun sagala ieu kalawan luhung, sareng urang wajib ngajaga."

Ngobrolkeun kahadean pikeun mangsa kahareup ngajieun Dewi Purwati jeung Dewi Ciptarasa beuki pageuh jalinan kulawargana. Ieu ngajieun harepan anyar pikeun baraya nu bakal datang.

Nangtungkeun Kadipaten Dayaluhur

Ngadegna Kadipaten Dayaluhur

Langit mimiti laas, embun masih nyangsang dina jukut leuweung. Talarikolot, lemah nu dipilih, henteu geuwat robah jadi lembur nu rapih. Henteu sagampang éta, henteu ukur neundeun niat terus lemah bisa hirup sorangan. Gagak Ngampar, sakumaha jalmi nu terang kana kakawasaan, ngarti yén sagala hal kudu aya tatapakan anu pageuh.

Talarikolot masih mangrupa leuweung gerot, leuweung anu kuna, nu henteu sakadar dipepeta ku wanci. Ranca jeung papasir ngurilingan, tapi hirup ku cai nu herang ti tilu walungan, Tatangkalan jangkung ngajegir, akar-akar teu kabayang jero na kana lemah, reuma maruragan nyorang pasir, dangdeur nutupan ranca leutik nu ngahaja dijaga ku alam sorangan. Ieu leuweung henteu kosong, ieu leuweung hirup. Aya sato nu nyangking kakawasaan sorangan, aya padumuk leutik nu henteu pernah nyanghareupan raja.

Gagak Ngampar teu buru-buru. Andikana terang yén henteu aya lembur nu ageung didamel dina wanci saeutik. Maka, andikana mimiti nyieun lelemahan, ngalaksanakeun warugan lemah pikeun netepkeun tempat nu engké bakal jadi puseur. Ieu henteu pek weh dibebereskeun ku sakali hutbah, tapi ku tarékah anu panjang.

Teu aya lembur tanpa lemah. Maka, para tukang ti Pasir Luhur, nu biasa ngadamel lelemahan, sumping, mawa pacul, mawa bedog, mawa seuseukeut pikiran. Arandikana henteu asal mecakan leuweung, sabab leuweung oge boga hirupna. Maka, Sang Gagak Ngampar maréntahkeun yén anu kudu dibuka heula nyaéta hamparan datar, nu bisa dijieun puseur lembur.

Bulan kahiji, tatangkalan badag digugurkeun, sabab moal aya istana tanpa lemah nu rapih. Dahan-dahan dialungkeun ka jero leuweung, ranting-ranting diduruk, nyieun kahaneutan nalika peuting. Tiis panangan, beurat leungeun, unggal dinten aya lemah nu dibuka saeutik-saeutik.

Bulan kadua, balong cai diulik, sabab henteu aya lembur tanpa sumber kahirupan. Ieu lemah henteu meunang leungit cai, maka Gagak Ngampar maréntahkeun sangkan walungan-walungan leutik teu dipopoeun. Balong gede digali, sabab di dinya engké rahayat bisa nyorang hirupna.

Bulan katilu, tanah-tanah nu geus mimiti rata ditata. Para tukang netepkeun batas pikeun tempat karaton, sabab henteu aya pamingpin tanpa imah anu bisa nangtayungan. Andikana milih tempat nu rada luhur, sabab henteu aya raja nu hirup di lebak.

Bulan kaopat, jalur utama lembur dimimitian, sabab henteu aya kakawasaan tanpa jalan. Maka, sakur tatangkalan leutik di satungtung tempat karaton diratakeun, sangkan engké lembur ieu bisa hirup ku leumpangna rahayat.

Tapi Sang Gagak Ngampar terang, henteu cekap ku lelemahan hungkul. Henteu aya nagara tanpa rahayat, maka andikana miang ka unggal gunung, unggal leuweung, pikeun neundeun basa ka jalma-jalma nu aya di dinya. Andikana henteu sumping kalayan paksaan, henteu mawa ancaman. Andikana nyambung taraju ka padumuk, sabab hiji kadipaten moal ageung lamun tanpa masarakat nu satia.

Hiji-hiji jalma ti leuweung turun, ngadeukeutan Karangbirahi, ningali kumaha para tukang nyieun lemah jadi lembur. Arandikana henteu dipaksa, henteu dijieun budak. Hiji-hiji datang pikeun nyaksian, terus milu nyieun kahirupan di dinya.

Teu sakedap ieu kajadian. Lima taun lilana, hiji-hiji leuweung dirobah jadi lembur, henteu ku nyingsieunan sato, henteu ku ngahancurkeun alam. Tapi ku jalan kahadean, ku tatapakan anu pageuh, ku lelembutan jeung kakawasaan anu leumpang sajajar.

Karangbirahi anggeus mimiti hirup, tapi ieu ngan ukur awal. Ieu tempat moal ngan ukur jadi lembur, ieu bakal jadi Kadipaten Dayaluhur. Tapi perjalanan ka dinya masih panjang.

Leuwih ti lima taun sanggeus kahirupan mimiti leuleus di Karangbirahi, Sang Gagak Ngampar henteu liren. Sabab hiji nagara moal cukup ngan ukur ku lemah nu geus rapih, moal cukup ku gedong-gedong nu geus ngajegir. Kakawasaan kudu ditata, rahayat kudu dikokolakeun, wates kudu ditangtukeun.

Sang Gagak Ngampar lungguh dina pasebanana, ningali jauh ka lebak jeung gunung. Kadipaten Dayaluhur moal bisa ukur jadi hiji tempat tanpa susunan anu tangtu. Maka, andikana netepkeun yén mandala ieu dibagi jadi lima:

Lima Mandala Utama Kadipaten Dayaluhur

Pembagian ieu henteu sami rata, sabab aya mandala nu lega tur subur, aya ogé nu leutik tapi rawayan.

"Mandala anu leuwih lega dipasihan bagian nu leuwih loba, mandala nu leutik dibagi saeutik."

Mandala anu paling lega nyaéta Pagadingan, sedengkeun Nusakambangan paling saeutik bagianana.

1. Dayaluhur – Puseur Kakawasaan Dayaluhur mangrupikeun puseur kakawasaan, tempat raja cicing sarta tempat pasamoan para patih jeung panglima.

Pasar utama di Madura Citanduy, jadi pusat perdagangan nu nyambung ka wewengkon Pajajaran.

Sabudeureun istana aya huma leutik, leuweung awi, sarta tempat pande besi pikeun nyieun pakarang.

Sanajan jadi pusat karajaan, Dayaluhur henteu sabageur Pagadingan dina luas mandalana.

2. Gunung Candana (Candi Kuning)

Mandala ieu mangrupikeun leuit pare jeung palawija pikeun sakabéh Kadipaten Dayaluhur.

Jalma-jalma di dieu nganggo pakem tatanén liliwatan, berpindah-pindah pikeun ngajaga kasuburan taneuh.

Hasil utama di dieu nyaéta paré gogo, sampeu, waluh, cau, jeung kawung.

Wewengkon ieu cukup lega, tapi henteu saloba Pagadingan bagian pembagianna.

3. Candi Laras (Gunung Pacarluwung Pagadingan) – Benteng Pertahanan

Ieu tempat mangrupikeun puseur pertahanan, tempat latihan para jawara jeung mulu balang.

Wangunan di dieu kuat, dijieun tina kai jati gedé, sabab mindeng dipaké pikeun latihan perang.

Mandala ieu anu paling lega di antara lima mandala utama, sabab éta bagian pembagianna paling loba.

Sanajan pertahanan kuat, wewengkon ieu henteu subur pikeun tatanén, sabab taneuh loba cadas, jalmana reusep jadi paninggiran..

4. Nusakambangan (Bantengmati) –

Nusakambangan mangrupikeun daerah pangpentingna pikeun kahirupan laut, tempat para pamayang cicing, tapi masih hese dikadalikeun, kadang sok masih aya bajo jeung rampog.

Dagang laut ngalangkungan kidul nyayagakeun hasil sagara kawas lauk asin, uyah laut, jeung barang dagangan maritim.

Wewengkon ieu leutik, ngan ukur mibanda sagala pangabutuh maritim, sabab éta bagian pembagianna paling saeutik.

Sabenarna Cai sabudeureun basisirna pinuh ku karang, jadi benteng alam nu kuduna hésé ditembus ku musuh.

5. Kalijiring jeung Kawunganten – Wewengkon Basisir Jeung Papasiran

Mandala ieu pangeusina saeutik, sabab taneuhna henteu subur, loba ranca jeung walungan, loba urang Keling nu nyicingan.

Masyarakat di dieu biasana nyicingan sisi walungan, sabab éta jalur utama angkutan barang dagangan.

Basisirna pinuh ku pasir bodas panjang, tempat néwak lauk leutik jeung ngumpulkeun cangkang sagara.

Bagian pembagianna henteu sabageur Pagadingan, tapi tetep langkung seueur tibatan Nusakambangan.

Mandala anu leuwih lega dibagi jadi leuwih loba bagian.

Mandala nu leutik atawa henteu sabageur, dibagi saeutik.

Pagadingan mangrupikeun wewengkon anu panglega, bagéanana panglobana.

Nusakambangan paling saeutik, sabab éta tempatna khusus pikeun jaladri.

"Bagawan salawe lima, nu lima jadi embanan.."

Dayaluhur disebut Tanah Salawe sabab mandala kakawasaan ieu dibagi jadi salawe bagian nu dipimpin ku Demang, lurah atawa kuwu, numutkeun kaayaan jeung seda unggal tempat.

Di unggal wewengkon, panghulu jeung demung diangkat, sabab henteu aya kakawasaan anu bisa hirup ku hiji jalma wungkul. Sang Gagak Ngampar masrahkeun tanggung jawab ka para aku-aku, jalma-jalma nu dipercaya pikeun nangtayungan wewengkon éta. Aya nu jadi pemangku kahadean, aya nu ngurus patani, aya nu nangtayungan para pangawasa, sangkan sakabéh jalma bisa hirup dina aturan nu pageuh.

Sanaos Kadipaten Dayaluhur masih tetep handapeun Pasir Luhur, tapi Pasir Luhur oge henteu leupas ti pangaruh Pajajaran. Maka, Prabu Siliwangi henteu cicingeun ningali ieu tempat ngadeg. Andikana terang yén ieu kadipaten moal ageung lamun henteu aya bimbingan, henteu aya panangtayungan.

Prabu Siliwangi ngirim para kula nu henteu sakadar kula biasa. Arandikana jalma-jalma nu cerdas, nu terang kumaha netepkeun kakawasaan. Aya nu ahli dina tata nagara, aya nu ahli dina tata wicara, aya nu ahli dina nyusun bala tentara. Arandikana henteu sumping pikeun ngawasa, tapi sumping pikeun mere pangaweruh, sangkan Sang Gagak Ngampar terang kumaha carana ngokolakeun nagara.

Bantuan ti Pajajaran henteu ukur saukur jalma. Andikana oge mere pangabisa, nyangking sagala rupa nu bisa dipaké pikeun ngajieun Kadipaten Dayaluhur jadi langkung pageuh. Aya pusaka-pusaka, aya kawijakan-kawijakan anu diserat, aya tanda-tanda nu mere panangtayungan.

Gagak Ngampar henteu nganggap ieu salaku panyorangan, tapi salaku jalan pikeun ngajieun Dayaluhur tangguh tur henteu leungit di wanci hareup. Andikana nyorang unggal tempat, ngabeungkeut satia ka Pajajaran, tapi tetep netepkeun yén ieu lembur henteu rék leungit martabatna.

Ku kitu, sanggeus sakabéh diatur, Dayaluhur henteu deui ngan ukur lemah kosong. Ieu tempat anggeus jadi Kadipaten nu bener-bener ngadeg, kalayan pangakuan ti Pajajaran sarta panangtayungan ti Pasir Luhur. Tapi ieu lain ahir, sabab kakawasaan kudu terus dipingpin ku leungeun anu leres. Gagak Ngampar masih gaduh jalan nu panjang di hareupna.

Sang Gagak Ngampar, saanggeus eta masang tatapakan pikeun nagara, henteu cicingeun. Sabab kakawasaan moal aya hartina lamun rahayat lapar, moal aya hartina lamun lemah henteu mere kahirupan. Maka, andikana maréntahkeun sangkan unggal jelema henteu ngan ukur nyanghareupan kakawasaan, tapi oge kudu nyanghareupan kumaha carana hirup luyu jeung alam.

Dina mangsa éta, huma-huma mimiti dibuka, tatangkalan leutik ditegor, leuweung leutik disadiakeun pikeun pepelakan. Tapi henteu sakabeh leuweung dipangkas, sabab leuweung oge boga kahirupan sorangan. Andikana netepkeun wates, yén henteu sagala leuweung bisa dijadikeun tempat pakaya.

Sawah-sawah mimiti diala, lemah-lemah baseuh nu aya di sisi walungan diatur sangkan bisa dipelakan paré. Jalma-jalma mimiti turun ka sawah, sabab Sang Gagak Ngampar maréntahkeun yén moal aya kakawasaan lamun moal aya kadaharan.

Ti baheula, Sang Gagak Ngampar kagungan hiji kahayang: beternak munding. Munding téh henteu saukur sato piaraan, tapi oge tanda kakawasaan. Maka, andikana maréntahkeun sangkan munding-munding ti Pasir Luhur dikirim ka Dayaluhur, pikeun ngagedéan peternakan nu bisa dipaké pikeun patanian jeung kabutuhan perang.

Sajaba ti munding, andikana oge netepkeun tempat pikeun beternak kuda, sabab hiji nagara henteu bisa leuleus dina leumpangna. Kuda-kuda dipangmeulikeun ti kulon, digembleng di lembur pikeun nyiapkeun pasukan.

Tapi henteu cukup ku darat wungkul. Dayaluhur henteu jauh ti walungan-walungan gedé, walungan nu mawa kahirupan. Maka, Sang Gagak Ngampar netepkeun yén kudu aya lalabuhan walungan, tempat pikeun nu dagang, tempat pikeun parahu-parahu nyorang cai. Ieu lalabuhan moal ngan ukur tempat ngalirkeun barang, tapi oge tempat pikeun nyambungkeun Dayaluhur jeung dunya di luar leuweung-leuweung.

Di éta lalabuhan, jalma-jalma mimiti dagang, mimiti mawa hasil sawah, hasil patanian, hasil leuweung. Arandikana ngajual ka nu datang, arandikana mawa dagangan ka tempat séjén.

Gagak Ngampar terang yén henteu sagala tempat bisa diadumaniskeun pikeun manusa. Sabab di lemah ieu, aya tempat-tempat nu teu bisa disinghareupan ku asal-asalan. Maka, andikana maréntahkeun ka rahayat, yén tempat-tempat karamat moal bisa dirusak.

Aya gunung anu henteu bisa ditégor, aya leuweung anu henteu bisa dijugjug, aya dungus anu henteu bisa dikotorkeun. Sabab di dinya, aya nu nyicingan, aya nu nyepeng kakawasaan saluareun kakawasaan manusa. Henteu ku sieun, tapi ku rasa hurmat, sabab ieu lemah hirup teu sakadar pikeun jalma nu aya di jero kakawasaan.

Maka, Dayaluhur mimiti hirup, henteu ngan ukur ku tata kakawasaan, tapi ku rasa. Alam dijaga, kahuripan dipelak, rahayat hirup ku aturan anu leres. Ieu ngan ukur bagian awal, sabab Dayaluhur masih kudu tumuwuh.

DANGDANGGULA

Ngadeg luhur di Karangbirahi,

Tapi ngaran na teu maké éta,

Sabab di kidul aya gunung suci,

Gunung Selangkuning, tempat wangsit kantun.

Di dinya Gagak Ngampar nyepi,

Neundeun rasa, narima pituduh,

Ti Resi nu nyekel kahadean,

Ngawuruk wates kakawasaan.

Maka istana teu saukur taktak,

Tapi pangeling rasa nu luhur.

Tihang utama jati nu tangguh,

*Rasamala nyangga sakabéh beungkeut,
Balakat pageuh, henteu goyah,
Ngadeg kuat ngajaga wangunan.
Lanté leuleus tina kai halus,
Dipasang pageuh di luhur batu,
Hindarkeun leutak, tahan kana hujan,
Dingding jati, rapet ku pasak,
Henteu make paku, teu loba ukiran,
Ngajaga lemah, ngahormat alam.*

*Di Sulamega hawu badag hurung,
Beunang tatapa taneuh waja,
Lalakon haneut dina juru dapur,
Waluku lami diadegkeun jaya.
Nutu pare dina lesung batu,
Ngeueum sampeu, nyangu di kawali,
Hawa leuit nyambung kahadean,
Pare pinanggih dina rakit waktu,
Gunung ieu waris karuhun,
Tempat rahayat ngahaturkeun rasa.*

*Di Gunung Sumana nu jagjag wening,
Patih nyumpingan dina jamparing,
Lawang kabuka, piring nyorang,*

Gagak Ngampar di payuneun jagat.

Balé lumaku sagancang angin,

Sora rundayan netepkeun niat,

Raja nyawang di tengah peti,

Taya kecap nu kasasar,

Sagala diukur ku wirahma,

Hukum tetep, rahayat narima.

Gunung Wayang beulah tengahna,

Pancuran cahya tina sagara,

Balé pangluhurna neundeun waktu,

Musyawah rahayat taya halangan.

Lawang kabuka ku dua jurusan,

Hawa nyorang tina angin luhur,

Nu datang teu sieun nyarita,

Hukum narima, henteu sawelas,

Leungeun kosong, hate pinuh,

Sagala amanat diukir nyata.

Di Gunung Palasari kahadean nyebar,

Pangampihan nu leumpang leuleus,

Istana Selangkuning ngalayang di awang,

Taya nu wani nyorang lahan.

Dayang ngajaring manah sumirat,

*Barudak adipati diajar ngalayang,
Taneuh ieu henteu kaenggeus,
Henteu kawas Pajajaran raya,
Ieu leuweung henteu kapaksa,
Di sawah reujeung galengan leutik.*

*Dua balong ngapit jalan,
Batu walungan jadi tapakna,
Cai ngalir nyorang pancuran,
Ti solokan pasir luhur.
Leumpang abdi dalem ngarundayan,
Jalan batu nyambung ka lawang,
Di gigirna kembang nyorang waktu,
Cempaka, maja, jeung kawung wangi.
Di tengah jero balé kembang,
Ngajaga kaendahan nu langgeng.*

Gagak Ngampar henteu ngan ukur ngawangun kakawasaan, tapi ogé netepkeun hiji tempat nu bakal jadi lambang Dayaluhur. Hiji tempat anu henteu ngan saukur tempat cicing adipati, tapi puseur tatanan nagara, dimana hukum diadegkeun, dimana sagala putusan diatur.

Istana éta diadegkeun Ngadeg di Karangbirahi, di tengah-tengah Dayeuh kalingkung papasir, sabab ieu tempat nu panghadéna pikeun ngontrol sakabéh nagara. Tapi, sanajan istana ieu nangtung di Karangbirahi, namina henteu nganggo Karangbirahi. Gagak Ngampar mere ngaran éta istana ku Istana Selangkuning. Sabab ieu tempat moal aya tanpa hiji wangsit nu kantung

ku andikana nalika tatapa di Gunung Selangkuning, nalika andikana neundeun rasa di hareupeun Resi Guriang Panutup.

Harita Wangsit Ti Resi Guriang Panutup,

Wanci Lami saméméh Dayaluhur ngadeg, Gagak Ngampar kantun nyepi di Gunung Selangkuning, gunung nu aya di kidul, teu jauh ti Karangbirahi. Andikana neundeun lampah, neundeun cipta, sabab manusa moal bisa nyangking kakawasaan tanpa meunang pangling heula.

Di dinya andikana patepung sareng Resi Guriang Panutup, hiji resi anu henteu sakadar resi biasa. Andikana henteu cicing di dunya ieu, henteu hirup sakumaha jalmi biasa. Andikana nu nyangking wangsit kahadean, nu nyepeng rasa nu leuwih luhur tibatan sakabéh raja-raja di ieu tanah.

Resi Guriang Panutup henteu sakadar mere pitutur biasa. Andikana mere hiji pangling anu kudu dihirupkeun dina diri Gagak Ngampar:

"Moal aya kakawasaan anu kuat lamun manusa henteu neundeun rasa, henteu nyangking kahadean, henteu terang wates antara nu bener jeung nu lepat."

Di gunung Selangkuning, Gagak Ngampar henteu saukur nangtung salaku jalmi biasa. Andikana diuji, dipariksa, neundeun sumpah dina haténa yén engké, lamun andikana jadi pamingpin, andikana moal milampah hal nu jauh tina kahadean.

Maka, sanajan istana na diadegkeun di Karangbirahi, andikana henteu hilap ka éta wangsit. Maka, istana na dinamian Istana Selangkuning, pikeun pangling yén kakawasaan moal hirup tanpa rasa, yén pamingpin moal leuleus tanpa pangling kahadean.

Istana Selangkuning

Istana Selangkuning dimekarkeun tina kai leuweung anu teuas, henteu make bahan leuleus kawas awi atawa kai hampang. Sakabéh wangunan ieu wangunan panggung, tapi henteu luhur teuing, sabab tatapakanna ngan ukur tina batu tatah kira-kira satuur, cukup pikeun ngajaga taneuh henteu nyerep kana lanté kai.

Wangunan utama dijieun tina kai jati jeung kai rasamala, sabab ieu dua kai paling kuat pikeun wangunan istana, henteu gancang lapuk, henteu gampang diserang hama rinyuh atawa warangas, sarta awét nepi ka puluhan taun.

Bahan-Bahan Wangunan

1. Tihang jeung Balakat

Dijieun tina kai jati jeung kai rasamala.

Kai jati dipaké pikeun tihang utama jeung balakat, sabab kuat jeung awét.

Kai rasamala dipaké pikeun cagak-cagak leutik jeung struktur jero, sabab éta kai teuas tapi henteu pati beurat.

2. Lanté

Dijieun tina papan kai jati, dihaluskeun heula sangkan henteu kasar dina suku.

Wangunan ieu wangunan panggung, tapi henteu jangkung, ngan ukur dasar satuur pikeun ngajaga tina leutak jeung cipratan cai nalika hujan.

3. bilik

Dijieun tina papan kai jati jeung kai rasamala, henteu make bilik awi.

Papan dipasang pageuh ku pasak kai, henteu make paku besi.

Diukir saeutik di sababaraha bagian pikeun hiasan, tapi henteu dikeuyumbeu ku gambar kawas karaton Pajajaran.

4. hateup

Dijieun tina injuk, tepus jeung alang-alang, ditata tumpang tindih sangkan henteu bocor.

Rangka hateup dijieun tina kai rasamala, sabab leuleus tapi kuat nahan beurat hateup.

Hateup jangkung teuing, miring sangkan cai hujan gampang ngalir.

5. tatapakan

Dijieun tina batu kali badag, ditata ku cara digeuingkeun (dibeungkeut pageuh) maké taneuh liat jeung pasir lemes.

Luhur tatapakan sakitar satuur, cukup pikeun nyangga wangunan sangkan henteu nyerep kana taneuh leutak.

Wangunan

1. Gunung Sulamega – Dapur Leuit

Tempat masak, nyimpen pare, jeung palawija.

Boga hawu batu badag, tempat ngeueum jeung nutu pare.

2. Gunung Sumana

Wangunan utama tempat cicing Gagak Ngampar.

Aya balé musyawarah pikeun para patih jeung rakan.

3. Gunung Wayang

Tempat pikeun narima tamu jeung musyawarah jeung rahayat.

Wangunan rada terbuka, boga lawang badag di dua sisi.

4. Gunung Palasari

Tempat barudak adipati, dayang, jeung pangajar istana.

Aya kebon sari di tukang wangunan pikeun pepelakan.

Struktur Istana Selangkuning (Diperbaiki)

Istana Selangkuning dimekarkeun tina kai leuweung anu teuas, henteu make bahan leuleus kawas awi atawa kai hampang. Sakabéh wangunan ieu wangunan panggung, tapi henteu luhur teuing, sabab tatapakanna ngan ukur

tina batu padet kira-kira sasiku luhur, cukup pikeun ngajaga taneuh henteu nyerep kana lanté kai.

Wangunan utama dijieun tina kai jati jeung kai rasamala, sabab ieu dua kai paling kuat pikeun wangunan istana, henteu gancang lapuk, henteu gampang diserang hama, sarta awét nepi ka puluhan taun.

Gapura didamel jangkung, lir lambang yén kakawasaan kudu tetep luhur dina rasa.

Istana Selangkuning henteu diadegkeun di tempat anu lega kawas karaton-karaton di Pajajaran. Kondisi taneuh di Dayaluhur nu papasir ngajadikeun wurugan lemah istana ieu disaluyukeun jeung alam, henteu maksa wangunan ageung dina lahan datar.

Di hareupeun istana, aya dua buah balong nu ngapit hiji jalan utama nu nyambung ka lawang istana.

Balong ieu dipate ku batu-batu walungan, henteu maké batu nu dipahat.

Ukuran batuna rupa-rupa, ti sakitu gedéna leungeun nepi ka saageung sirah.

gunana pikeun nahan cai sangkan henteu bocor, sarta minangka panyimpen cai bersih pikeun kabutuhan istana.

Cai na asalna ti liang cai leutik anu ngalir ti papasir nu leuwih luhur, terus disalurkeun ka balong ku tabong pancuran awi.

Di sabudeureun balong, aya jalur batu leutik pikeun jalanna para kaula dalem, nyambung langsung ka lawang utama.

Di antara dua balong ieu, aya jalan utama nu dijieun tina batu palupuh, atawa batu rompe (batu datar alami ti leuweung), pikeun jalur adipati jeung tamu.

Di gigireun dua balong ieu, aya taman istana anu diatur sangkan tetep ngahiji jeung alam.

Di taman ieu, dipelakan tatangkalan nu seungit kawas cempaka, maja, jeung kananga.

Aya ogé tutuwuhan leutik kawas harendong bodas, honje, jeung hanjuang, nu dipercaya bisa ngajaga kasucian tempat.

Taman ieu henteu ngan saukur keur hiasan, tapi ogé pikeun nyayagakeun kembang jeung daun obat keur kabutuhan karaton.

Di jero taman ieu aya tempat rehat balé kambang.

Balé leutik tempat reureuh, dijieun tina kai jati jeung rasamala.

Hateupna tina injuk, ditata pageuh dina rangka awi tali.

Lanté dijieun tina papan kai, diluhurkeun saeutik ti taneuh sangkan henteu leuleus nalika hujan.

balé kambang ayana di sisi taman, henteu teuing deukeut ka balong, tapi cukup caket pikeun nyanghareupan cai.

Biasana dipaké pikeun tempat panghuluwargi istana, maca lontar, atawa ngayakeun pertemuan leutik.

Alun-alun henteu aya di hareupeun istana, tapi ayana di wewengkon kepatihan.

alun-alun rada misah ti istana, sabab taneuh di sakuriling istana, henteu cukup lega pikeun dijieun lapangan ageung.

Di wewengkon kepatihan, tempat alun-alun ieu leuwih rata, sahingga langkung cocok pikeun pasamoan rahayat, upacara, atawa latihan kaprajuritan.

Sanajan jauh ti istana, alun-alun ieu tetep dianggap bagian ti kakawasaan Dayaluhur, sabab di dinya tempat rundingan jeung ngumpulna jawara-jawara kadipaten.

Sanggeus mangtaun-taun, Istana Selangkuning anggeus ngadeg di Karangbirahi. Tapi, ieu kakawasaan moal bisa ngan ukur nyangking wangunan. Ieu kakawasaan kudu diresmikeun, kudu disaksian ku sakabéh rahayat jeung nagara sejen, kudu diikrarkeun.

Rineksa Panca Satya – Sumpah Prabu Gagak Ngampar,

Dina poé peresmian Istana Salangkuning, Prabu Gagak Ngampar nangtung di payuneun rahayatna, nu geus kumpul pikeun nyaksian kajadian penting ieu. Saanggeus eta mere salam hormat ka sakabéh rahayat, andikana

ngucapkeun sumpah kalayan sora nu pageuh, jelas, sarta pinuh ku kayakinan. Ieu sumpah nu bakal jadi dasar hirup pikeun sakabéh nagara Dayaluhur.

Maka, wanci eta, Gagak Ngampar ngundang para utusan jeung ngumpulkeun sakabéh rahayatna. Dina waktu éta, samemeh hajat gede jeu pesta suka bungah wanci acara Ngandegkeun istanana andikana bakal mere hiji kahadean, hiji ikrar nu bakal nyangking Dayaluhur salilana. Nu disakisan ku para hadir sakabéh.

Rakyan Sarumpaka Kadipaten Dayaluhur harita

1. Ki Gelap Nyawang – Rakyan Senapati Agung (Pamingpin balad perang, ngawengku sakabéh kaprajuritan Kadipaten, nu Cicing di Pagadingan).
2. Ki Kebo Gumulung – Rakyan Patih Agung (Patih utama nu nyekel sakabéh tata nagara jeung kapamimpinan).

Rombongan Utusan Ti Luar Kadipaten

1. Ki Raksa Jati, nu dianteur ku Ki Reka Daya – Utusan Agung Pasir Luhur, mawa serat jeung tanda pangakuan ti Prabu Kandadaha.
2. Ki Wira Sandaya – Utusan ti Pajajaran, mawa serat panangtayungan ti Prabu Siliwangi.
3. Raden Darmo Rukmo – Utusan Bagelan, nu nyangking pangupa jiwa pikeun neundeun patali dagang.
4. Ngabehi Langlang Buana – Utusan Paguhan, nu nyangking sawangan ngeunaan jalan puraga.
5. Ki Wangsa Purnama – Utusan Kawasen, nu neundeun ikrar satia nyobat ka Dayaluhur.
6. Tumenggung Sudira Laksana – Utusan Talaga, nu mawa pusaka pikeun tanda pangakuan Dayaluhur.
7. Pangeran Argo Winotan – Utusan Kedawung, nu mawa tanda pasatujuan pikeun jalur dagang ti muhara Citanduy.

8. Ki Tumenggung Kartajana – Utusan Cidamar, nu nyangking sawangan ngeunaan kakuatan perang di wates kidul.

Rakyan Nu Nyangking Urusan Kadipaten

1. Ki Tirta Langkara – Rakyan Panghulu Walungan, urut saurang palika, ngawengku sagala urusan cai, ngajaga walungan jeung sagara.
2. Ki Jaka Patra – Rakyan Jurukrama, nyangking piagem, surat jimat, sarta sagala cacandran kadipaten.
3. Ki Wulung Kandaga – Rakyan Pangiring Sandangan, nyangking pakakas, pangupa jiwa, jeung paranti perang.
4. Ki Segara Langkir – Rakyan Pamingpin Dermayu, ngajaga lalabuhan jeung lalayaran.
5. Ki Alas Purwa – Rakyan Pangampar Leuweung, nu ngawengku sagala pileuwengan, ranca, sarta gunung-gunung.
6. Ki Jaya Rumenggong – Rakyan Gempita, pamingpin kawal kadipaten sarta ahli siasat perang.
7. Ki Paranggana Wisesa – Rakyan Panghulu Paré, ngawengku huma, sawah, jeung kahadean rahayat.
8. Ki Wredha Samba – Rakyan Tabib Agung, ahli tamba jeung ngajaga rahayat.
9. Nyi Lastri Panengah – Rakyan Panghaguna, ngawengku adat lembur, kahadean awéwé, sarta pangeusi karaton.

Lima Akuwu Nu Nyekel Wewengkon

(Akuwu atawa wadana, eta pangagung anu mingpin wewengkon di handapeun Kadipaten)

1. Ki Munding Anggalaksana – Akuwu Gunung Candana jeung Maruyung, kawentar ku kakuatan lir munding nu teu bisa ditaklukkeun.
2. Ki Jaran Gumarang – Akuwu Pagadingan, kawentar ku kakuatan jeung kagancangan lumpatna lir jaran Gumarang.
3. Ki Maung Lamadulang – Akuwu Dayaluhur nu cicing di Madura Citanduy, kawentar lir maung nu ganas dina nyanghareupan musuh.
4. Ki Gelang Kembar – Akuwu Cisarayu Kulon, nu cicing di Kalijiring, saurang akuwu nu jujur jeung kawentar sabab bisa nyekel amanat.
5. Ki Raksabyuha – Akuwu Nusakambangan jeung Sagaranakan, henteu bisa dielehkeun boh di cai boh di darat.

Mulu Balang, Hulubalang, Jeung Pangawal Kadipaten

1. Ki Helang Panggayun – Pangintip utami, gancang lir elang, teu katempo tapi nyangking sagala warta.
2. Ki Munding Gumarang – Hulubalang Benteng, awakna pageuh lir munding.
3. Ki Macan Gugurang – Hulubalang Karaton, mawa wibawa jeung kakuatan lir macan.
4. Ki Sanca Giranglangit – Mulu Balang Siasat, gerakna lir sanca, henteu kapanggih ku panon musuh.
5. Ki Kebo Kalangbanda – Pangawal leuit Nagara, satia neundeun pangupa jiwa rahayat.
6. Ki Sigarasa – Pamanah Utama, henteu aya sasaran nu luput tina panahna, saratus kali manah, saratus kali keuna.
7. Ki Lintangsuwung – Hulubalang Gerilya, bisa leungit dina leuweung, muncul di tempat nu teu disangka.
8. Ki Badak Jugala – Hulubalang waja, henteu tembus pakarang.
9. Ki Lutung Karangjati – Pangawas Leuweung, terang unggal juru tatangkalan.

10. Ki Ajag Gumelar – Mulu Balang Peutingsumbang, mawa wibawa dina peperangan wengi.
11. Ki Jalak Sangrayuda – Pangawal Dagang, ngajaga jalur dagang sangkan aman.
12. Ki Biruang Jangkunglangit – Hulubalang Karaton, boga kakuatan lir biruang.
13. Ki Uling Wulung – Pangintip Rawa, leueur teu bisa dicekel musuh.
14. Ki Tikukur Maranggi – Panyamuni Handal, bisa nyamuni dina pasukan lawan.
15. Ki Pusparaga – Pangawal Kukuh, hésé diteunggeul ku sagala pakarang.
16. Ki Bagong Taraju – Pangawal Luar Benteng, daya tahan awakna luar biasa.
17. Ki Wangkelang Belut – Hulubalang Leueur, henteu aya musuh nu bisa nyekel andikana.
18. Ki Bangkong Girimulya – Hulubalang lelegok, bisa ngalompat luhur.
19. Ki Wanara Sangkaras – Ahli Tipudaya Perang, mawa musuh kana perang nu teu dipikahayang.
20. Ki Singa Baragajati – Hulubalang Geger, nyingsieunan musuh ku sora nu tarik harus.
21. Ki Cangak Rawa – Pangawas Walungan, saurang palika, henteu aya jalur cai nu teu dikawasaanana.
22. Ki Bajing Lulumbang – Ahli Taktik Leuweung, bisa nanjak tatangkalan, nyerang ti luhur.
23. Ki Balasura – tilik sandi Karajaan, henteu aya warta nu luput ti andikana.
24. Ki Kuda Samrani – Pangawal saparo na pasukan kuda, gancang lir angin.
25. Ki Ajag Pangalasan – Pangudag Musuh, henteu aya tapak musuh nu teu kapanggih.

Sapuluh Maung Nu Mangrupa Hulubalang Kadipaten

1. Ki Rimong Gadingan – Pamingpin Sapuluh Maung, kawentar ku siasat pertahanan anu pageuh lir gading, henteu bisa ditembus ku pakarang musuh.
2. Ki Lodaya Wulung – Hulubalang Leuweung, gerakna leuleus lir lodaya hideung di peuting, teu kasampak, teu kadenge, tapi matak mawa maot ka musuh.
3. Ki Macan Seta – Pangaping Tarung, mawa baju awi bodas lir macan langka, henteu sieun nganiaya musuh di palagan.
4. Ki Maung Layar Jagat – Ahli Tarung Rancabang, kawasa di cai jeung darat, henteu aya musuh nu bisa ngahalanganana dina dua alam.
5. Ki Lodaya Kalangbanda – Hulubalang Tameng, awakna keras lir batu, henteu aya lawan anu bisa nyalametkeun upama ditéwak ku pananganna.
6. Ki Maung Lamaduk – Raja lima Maung, ngusik pasukan lir barat, henteu aya jalur perang anu henteu bisa dicekel ku akalna.
7. Ki Lodaya Singawirya – Pangaping Tangguh, awakna kawas batu, henteu bisa ditaklukkeun sanajan ku ratusan musuh.
8. Ki Maung Kadatuan – Hulubalang Nyusup, bisa leungit di jero pasukan musuh, henteu katembong nepi ka waktuna nyanghareupan perang.
9. Ki Macan Tunggulnaga – Pangawal Benteng, henteu sieun maot, salawasna aya di garis hareup pasukan. Senjatana tumbak pondok anu disebut Sangsang Tunggulnaga.
10. Ki Maung Jagahuma – Ahli Tarung Leuweung Jeung lelegok, bisa ngaleungit di tatangkalan, terus nyanghareupan musuh kalayan ngadadak.

inohong Numutkeun Kaparigelanana

1. Ki Jala Samudra – Pangaping Sagara, pamayang ulung anu terang sagala jalur cai, ti basisir nepi ka palebah sagara jero.
2. Ki Waronggati – Rakyat Waruga Dagang, nu mingpin jalur dagang antara karajaan-karajaan di Jawa.
3. Ki Tapak Leuit – Pangaping Huma, juru tanem nu nyangking sakabéh tatangkalan jeung pepelakan di Dayaluhur.

4. Ki Ragangtaji – Pangburuan Nagara, ahli panah jeung tombak, henteu aya sasatoan di leuweung nu teu bisa dicekel ku andikana.
5. Ki Bara Tumurang – Panday Pakarang, nu nempa bedog, tumbak, jeung tameng pikeun pangawal Kadipaten.
6. Ki Sumpil Bawor – Pangumpul Sagara, nu nyangking sagala hasil laut, ti uyah nepi ka sato cai.
7. Ki Payang Tirta – Pangolah Pangan Sagara, ahli olah hasil laut, terang sagala sambara pikeun dahareun di istana.
8. Ki Gantar Layang – Pangrajang Tamba, ahli racik ubar tina tatangkalan leuweung.
9. Ki Dulang Jaya – Pangaping Pande Kayu, nu nyieun kapal, perahu, jeung sagala papanggungan.
10. Ki Kandaga Wulung – Pangaping Lawon, nu mingpin sakabéh pangrajin lawon, kanteu benang tina serat alam.
11. Ki Rangka Jampang – Pangburuan Agung, juru nyekel sato leuweung kawas rusa, munding, jeung banteng.
12. Ki Tambak Gumarang – Pangaping Jaladri, ahli nyekel buaya jeung sagala sasatoan leuweung cai.
13. Ki Jalaga Wulung – Pangawas Manuk, juru moro manuk jeung sagala rupa sasatoan anu hiber.
14. Ki Bintang Keling – Ahli Jaring Sasatoan, terang sagala pangjebak jeung pitangkeb di leuweung.
15. Ki Lintang Rudawa – Juru Tumbak Lauk, nu ngobeng lauk kalayan tangan kosong di tengah walungan.
16. Ki Gulang Gantra – Pangawas oray, ahli nyekel sagala sato buas kawas oray jeung kala jengking.
17. Ki Waja Pidang – Pangaping Batu, nu ngabedah batu pikeun jalan jeung wangunan.
18. Ki Karang Tumpang – Pande Gunung, ahli ngetrog batu pikeun dijieun papanggungan.

19. Ki Gedeng Salakadomas – Pandé Tata, nu nyieun sagala rupa parabot tina batu.

20. Ki Lodaya Anggaraksa – Pangjaga Leuweung, nu ngawasi sato giras sangkan henteu ngancurkeun kahirupan rahayat.

Sumpah nu diucapkeun:

"Rineksa Panca Satya, janji raja ka rahayat, pikeun tanah Dayaluhur, pikeun kahirupan."

1. Satya Kahiji:

"Andika kudu apal ragrag na kalakay di walungan Cijolang nepi ka walungan Gede ."

(Andika kudu ngarti yén sagala parobihan kudu nyorang jalan nu panjang, ti leutik jadi gedé, ti kasusah jadi kamakmuran.)

2. Satya Kadua:

"Andika ulah tanggah ka gunung, tapi kudu tungkul ka laut jeung sing jadi sagara kahirupan."

(Tong nepi ka kabeungbeuran ku kahadéan sorangan, kudu sadar yén kahirupan kudu ngalir kawas sagara, nu mawa berkah ka sakabéh mahluk.)

3. Satya Katilu:

"Andika ulah ngeleutikeun hate batur komo ngahina bisi mantak sial."

(Tong nepi ka nyeri hate batur, komo deui ngahina, sabab éta moal mawa berkah, malah bakal ngajadikeun cilaka pikeun diri sorangan.)

4. Satya Kaopat:

"Andika kudu sare bari nyaring jeung nyaring bari sare."

(Kahadean kudu dicandak bari tetep waspada, waspada kudu dipingpin ku ketenangan haté.)

5. Satya Kalima:

"Lemah cai jeung saeuisina alam ieu téh getih jeung nyawa andika anu kudu dipusti-pusti jeung diagungkeun."

(Bumi, cai, jeung sakabéh mahluk nu hirup di jero na téh bagian tina diri urang, nu kudu dijaga jeung dihormat sapinuhna.)

Sumpah Nu Nyangking Panghormat

Saanggeus eta sumpah ieu diucapkeun, Prabu Gagak Ngampar ngunggeukkeun sirah sakeudeungan, mere panghormat ka lemah cai, karuhun, alam, jeung sakabéh rahayatna. Jalma-jalma nu hadir narima sumpah ieu kalayan rasa hormat nu jero, nyaksian kumaha pamingpin arandikana masrahkeun diri pikeun mingpin kalayan kawijaksanaan, rasa asih, jeung kaseimbangan jeung alam.

Sanggeus Gagak Ngampar ngucapkeun Sumpah, sagala tamu anu marak ti rupa-rupa wewengkon saprakila kagét, nyangking rasa nu can pernah kahartos saméméhna. Arandikana henteu langsung nyarita, lir kakara sadar yén éta sumpah lain saukur runtuyan kecap, tapi hiji tetekon nu bakal nangtukeun nasib Dayaluhur.

Tapi henteu lami, rasa kagét éta ngalih jadi rasa reugreug, sabab dina unggal kecap nu diikrarkeun, kahadean kakawasaan Gagak Ngampar beuki kaharti, beuki katarima.

Para utusan ti rupa-rupa kadatuan anu tadina boga rasa curiga, ayeuna beuki yakin yén Dayaluhur moal saukur jadi leuweung angker nu pinuh ku siluman, moal saukur jadi tempat anu dipopohokeun.

Sikap arandikana robah, nu tadina seuri haseum, ayeuna ngajungjung rasa hormat. Nu tadina ngan ukur hayang nyaksian, ayeuna neundeun kayakinan yén ieu lemah geus meunang pamingpin nu leres, geus meunang pangaping nu bisa ngabalukarkeun rahayat kana kahadean.

Sakali deui, nu tadina sieun Dayaluhur bakal leungit dina kalangkang pasisian, ayeuna sadar yén nagara ieu geus boga akar, geus boga tatapakan, sarta bakal tumuwuh jadi nagara anu pinunjul.

Saanggeus sumpah diikrarkeun, para tamu ngahadep ka Gagak Ngampar, netepkeun pangakuan, sarta menta sangkan Dayaluhur salawasna tetep dina kahadean.

Sakumaha adat nu biasa lumangsung di unggal nagara anu ngadegkeun kakawasaan, Dayaluhur henteu saukur nyangking sumpah, tapi oge ngayakeun hajatan ageung.

Istana Selangkuning hurung ku suluh-suluh ageung, jalan-jalan di Karangbirahi pinuh ku sora kendang, goong, jeung kacapi. Dina hajatan ageung di Kadipaten Dayaluhur, sagala rupa olahan tuangeun disadiakeun, dipigawé ku para juru masak anu geus marandapan elmu dapur ti karaton Pajajaran sareng Pasir Luhur. Dahareun nu dihadirkeun henteu saukur keur ngeusian beuteung, tapi ogé minangka perlambang kasuburan, wibawa, jeung rasa hormat ka para tamu.

Daging Panggang jeung Olahan Lauk

Beuleum Munding – Munding jalu ngora dipilih husus, dipanggang lalaunan dina hawu batu maké seuneu kai jati. Kulitna ngajingkrig garing, dagingna empuk, dipulas ku bumbu teja bodas, jangu, jeung suuk.

Gogobrog Walik – Hayam kampung diungkeb ku cipatri jeung daun salam, terus dipanggang dina seuneu ruhay enteng dugi ka kulitna kasang tukeur warnana.

Pindang Gajah Wong – Lauk gede (biasana lauk emas, pokek, lelemon atawa lauk sili) dipanggang dina kerung bata kalayan sagala sambara halus, nyangking rasa lemes jeung ngeunah.

Pa'uk Banyak Jangkar – banyak meri anu dipoe heula dina panonpoé, terus digodog dina kuah rempah leubeut, nepikeun ka dagingna empuk jeung nyerep sambara.

Tutupsa kidang – Daging kidang dipotong laleutik, terus disangray dina parud kalapa beuleum, dipulas ku laja, cengkéh, jeung kayu manis.

Rumbah Jangari – Daging embé atawa kebo dipotong ipis-ipis, digepuk dina minyak kalapa jeung bumbu bawang bodas, laja, jeung harupat cangkuang.

Olahan Nasi jeung Hasil Palawija

Sega Liwet Paré Jaringao – Nasi liwet nu dimasak dina cipatri kandel kalayan daun jaringao, nyangking rasa amis jeung seungit.

Sega Tutug – Nasi dipapais ku jaha, sereh, jeung cangkuang.

Ampyang Hawu – Beas ketan dikukus nepi ka nyangking warna kulawu, terus ditutu babarengan jeung cau huni.

kupat Gumeulis – beas ketan dibungkus dina daun cau koyut, diseupan dina hawu seuneu laun, ngajadikeun geuyal jeung seungit.

Olahan Sayur jeung Lalab

Jukut Godek – Daun cau nu ngora disayur ku cipatri, dicampur jeung cabé hideung jeung lengkuas.

Kawung Cau Bungbung – Jantung cau jeung tangkal kawung diraré buleud, terus dipasak dina kuah rempah babarengan jeung surawung jeung sereh.

Lalab Leuweung – Lalab tina daun kacapiring, paku bodas, jeung bunga turi, dicocol ku sambel kawung pati sagu jeung jénjing sampeu.

Sero Beuleum – Honje jeung daun cengkéh dijieun sambel kacida seungitna, dicampur minyak klapa jeung cabé lalawak.

Rarangan jeung Kadaharan Leuleus

Opak Raranggeuyan – Opak ketan beuleum, dikalurkeun babarengan jeung gula kawung nepi ka nyangking rasa ngeunah.

Gogoleret Jarian – Ketan hideung dilipet ku daun cau, dipanggang dina hawu, terus dicocol ku gula kawung leueur.

Sampadeun Kawung – Hasil aci kawung dijieun campur cai nu dituturkeun ku seuneu leuleus, dipotong leutik-leutik pikeun rarangan.

Cimplung Sampeu – Sampeu digodog dina cai gula kawung, dugi ka nyerep sakabéh manisna.

Jipang Reundeu – Bereum ketan ditambah maké saripati kalapa jeung gula kawung nepi ka nyangking warna emas.

5. Inuman Karajaan

Cai Kawung – Sari kawung anu diasupkeun kana gentong lempung, dugi ka raosna leueur jeung amis.

Paré Gandu – Wedang tina beras ketan jeung gula kawung, dipanaskeun dina hawu batu pikeun nguatkeun sari.

Wedang Ganeung – Inuman ti jaha bodas, sereh, jeung gula aren, dihaleungkeun maké awi sangkan rasana neundeun haneut dina awak.

Cai Honje – Inuman ti honje jeung daun kawung, dicampur kalawan gula semut pikeun neundeun rasa anyir.

Sari Kopeng – inuman nu dijieun tina seuneu suluh kanyere jeung saripati tuak kawung, nyangking rasa nyaring tapi leueur.

Para nayaga ngagelar kawih, penari-penari nari di alun-alun, mawa suasana nu taya tandingna.

Rahayat ogé henteu dipopohokeun, sabab sakumna jalma nu nyicingan Karangbirahi bisa milu ngarasakeun kahadean ieu hajatan.

Peuting éta, Dayaluhur henteu siga nagara nu kakara ngadeg, tapi siga nagara anu geus boga wibawa, boga kahormatan, sarta geus pinunjul di tengah-tengah kadatuan séjén.

Nalika panon poe mimiti medal, para tamu nu tadina datang ku rasa curiga, ayeuna mulang ku rasa reugreug, nyangking ingetan nu hade. Arandikana sadar yén Dayaluhur moal saukur leuweung nu pinuh ku patapaan, tapi bakal jadi tempat nu pinuh ku kahadean.

Panonpoé mimiti laas di langit Dayaluhur, mangtaun-taun, salila welasan taun sanggeus Sumpah eta diikrarkeun. Henteu aya nagara nu bisa cicingeun, henteu aya kakawasaan nu bisa lungguh leuleus. Gagak Ngampar, sang adipati, henteu ngan ukur nyangking kakawasaan, tapi oge nangtayungan unggal sisi Dayaluhur.

Lima belas taun lilana andikana netepkeun aturan, nangtayungan rahayat, neundeun wibawa ka sakabéh wewengkon. Dayaluhur henteu deui lembur anyar, henteu deui tempat nu kantun kosong. Ieu tanah anggeus jadi kadipaten anu jaya, nu kawentar ka unggal jurusan.

Tapi henteu sakabéh jalan lempeng, henteu sakabéh wanci caang. Salila limalas taun éta, aya wanci seungit jeung amis, aya nu meujeuhna, aya oge nu nyangking kahadean, tapi aya oge nu nyangking bahaya.

Perampok Ti Lebak Walungan,

Dina hiji mangsa, datang warta yén di sisi kulon Dayaluhur, jalma-jalma nu dagang di lalabuhan walungan sok dirampas ku bangsat leuweung ti pasir parampogan. Arandikana henteu kagolongkeun pasukan musuh, henteu kagolongkeun pamingpin, tapi jalma-jalma nu hirup tina maling, tina paksa, tina padungdeng nu henteu mawa aturan.

Rahayat Dayaluhur kasedih, sieun, sabab henteu aya nagara nu bisa jaya lamun leuleus ka rampok. Maka, Sang Gagak Ngampar maréntahkeun pasukanna neundeun panon di walungan, nyanghareupan bangsat tanpa ampun.

Teu lami, perampok éta dicandak, dibui, dihukum dumasar kana hukum Dayaluhur. Sabab hukum kudu tangtu, henteu bisa leuleus ka jalma anu ngancurkeun kahadean.

Tapi ieu ukur munggaran, sabab tanah subur sok jadi tempat anu dipikahayang ku jalma-jalma nu hayang nyangking kauntungan ku jalan anu salah.

Serangan Ti Kadatuan Kaler

Teu sakabeh nagara hayang ningali Dayaluhur tumuwuh. Henteu sakabeh adipati sugema ningali hiji lembur nu baheula henteu dipaliré kiwari jadi kakawasaan nu pageuh. Maka, datang hiji mangsa, di lebak kalerl Dayaluhur, pasukan ti Kadatuan Kaler neundeun kakuatan.

Arandikana henteu mawa tumbak pikeun dagang, henteu mawa pedang pikeun silaturahmi. Arandikana datang pikeun ngaganggu wates nagara, sabab Dayaluhur ayeuna tumuwuh teuing, tumuwuh teuing nepi ka ngabalukarkeun kasieun pikeun nagara lianna.

Gagak Ngampar henteu sieun, henteu mundur. Andikana terang, moal aya nagara nu bisa hirup upama henteu bisa nangtayungan wewengkonna. Maka,

andikana maréntahkeun ka pasukanna pikeun jaga unggal sisi, sabab perang moal jadi jalan, tapi lamun perang nyorang, teu bisa ditampik.

Pasukan Dayaluhur kuat, sabab ti mimiti geus diatik ku para jawara Pajajaran jeung Galuh. Maka, serangan éta dibendung, ditalingakeun, nepi ka Kadatuan Kaler henteu boga wates deui pikeun nyerang.

Tapi ieu nunjukkeun hiji hal: Dayaluhur henteu deui kadipaten leutik. Dayaluhur ayeuna geus dicatet dina wewengkon kakawasaan di Jawa.

Rahayat Beuki Tumuwuh, Kasejahteraan Beuki Katangtayungan

Tapi sanajan aya perang, sanajan aya perampok, sanajan aya wates nu diusik, Dayaluhur henteu pernah lirén tumuwuh.

Huma-huma beuki nyebar, paré Dayaluhur beuki loba hasilna.

Munding-munding di reuma pangangonan jeung Ranca beuki loba, nu disebut munding Majapahit, munding beuki loba, leuwih loba batan manusana, di ebur, ku sabab eta, sarupa duit bae, barang-barang di Dayaluhur atawa jual beuli sok make panukeurna ku munding, sawah, kebon, satumpuk pare, pusaka, panukeurna ku munding bae. Dayaluhur ayeuna ngajual mundingna ka ungal tempat.

Jalur dagang di Citanduy, Cikawung, Madura, Kawunganten beuki hurung, sabab jalma ti luar wewengkon datang, mawa emas, mawa lawon, mawa barang nu Dayaluhur henteu kantun gaduh.

Di unggal poé, di unggal wanci, Dayaluhur beuki Jaya. Tapi ieu kakawasaan moal kantun tumuwuh sorangan. Sabab di gigireun kakuatan, aya wanci nu bakal datang, wanci nu bakal mawa cobaan nu leuwih gede.

Tapi éta carita bakal datang engké. Ayeuna, Dayaluhur masih ngancik dina kakuatan, tapi lampah adipati henteu kantun eueun.

GAMBUH

Kekecapan haté katempona,

Duka jeung lara, jero tumali,

Permaisuri Dayaluhur nelangsa,

*Anak nu jadi panyorangan,
Nu dipiharep janten hampa.*

*Sakedapan nyorang sangsara,
Teu aya datang nu jagjag diri,
Lamun langgeng di alam dunya cilaka,
Kunaon hirup salilana,
Sagala aya nu nandana.*

*Ningali dunya nu sarua,
Haté nalangsa dina panganten,
Masyarakat lalawora, guncang haté,
Tanpa warisan kumaha,
Naha bisa tetep nyampurna?*

*Camo datang ka bumi sepuh,
Anak ngantosan, nu dipiharep,
Bari lemah nyaho hirup moal langgeng,
Permaisuri nalangsa,
Dunya nu jero kabingungna.*

*Kaduhung datang kapamingpin,
Haté nu leungit bisa kasiksa,
Kahayang kadua tetep nampa timbalan,*

*Ngantosan jangji nu bener,
Tapi hanjakal teu dumeles.*

*Cinta pangeran ngungsi ngageuing,
Andika ngaku tanggung jawabna,
Tapi kakuatan haté leungit lempang,
Hayang ngahiji sangsarana,
Ngarumpak rasa nu nyampurna.*

*Sabilulungan ngahiji rasa,
Ningali dunya nu beuki bising,
Keukeuh nyanggakeun katingal kabagjaan,
Sagala ngantosan wirahma,
Dina haté leungit cahaya.*

*Jalan nan lalega teu kabaca,
Bari kabingung panganggeuhna,
Sanggasna sonten angkat ka haribaan,
Teu aya nu ngajak padama,
Bungah nu aya sakadarna.*

*Kamurahan datang dina waktu,
Ngadenge sora tina dayeuh agung,
Dalan nu luhur moal aya kasusah,*

*Hate nu bener ngahiji,
Nu jero lampah moal lami.*

*Kataji tepung nuturkeun harap,
Bagja kahontal dina hirupna,
Langsung nutupkeun nu geus kahontalna,
Sadayana nyorang papayung,
Hirup jeung waktu silih sambung.....*

Kalahiran Putra-Putri Dayaluhur

Ringkesan (Carita aslina).

Dua puluh taun kawin, Gagak Ngampar jeung dua garwa, nyaeta Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih, henteu pernah migoga anak. Lian ti eta, Gagak Ngampar mangrupikeun Raja anu munggaran sahingga tuntutan masarakat pikeun ngabogaan panerus ti maranehna beuki nekan Gagak Ngampar. Maranehna geus ngalaksanakeun sagala rupa cara, tapi henteu ngahasilkeun hasil.

lakianna Kami mangrupikeun raja sahingga masarakatna ngarepkeun isukan aya anu ngaganti ti raja kahijina. Pikeun nyingkahan kasusahan, Kami ngan ukur nyarita jeung Urang Dayaluhur saperluna. kami oge lewih Hade jempe, loba rusiah anu kudu dijaga dina hate, gerentes Dewi Purwati.

Henteu ngan ukur masalah jeung Urang Dayaluhur, Dewi Purwati oge kudu ngarasa deui rasa sedih nyelekit pait kahirupan jadi garwa raja nalika kaguguran. Tekenan demi tekenan ngajadikeun Dewi Purwati remen ngalamun, sakapeung pikeun ngaleungitkeun rasa nyoranganna sering ngomekeun barang karesepna. jeung barang anu ku andikana paling resep nyaeta kujang pusaka anu baheula geus jadi mas kawin ti Gagak Ngampar keur migarwa dirina sorangan. Sakumaha pamentana waktu dilalampahan diiringkeun jadi tawanan ka Pajajaran, Bentukna kujang eta jiga bentuk Pulo asal na, Nusakambangan, kalayan dipigarwana andikana ku Gagak Ngampar,

andikana oge masrahkeun Pulo Nusakambangan jeung dirina sorangan ka Gagak Ngampar.

"Naha Kami henteu mangkat ka dinya", pikirna.

"Kakang Gagak Ngampar, kami arek mangkat ka Nusakambangan jeung andikana."

"Naha arek naon urang kaditu , Dewi,?"

"kami hayang ngalongok tempat asal kami di dinya sakeudeng, jeung Kami arek tapa jeung menta barokah ka karuhun, ka arwah indung rama Kami, oge yen kakang Gagak Ngampar daek nampa supata rama Kami baheula , yen turunan Kakang bakal ngabogaan ciri urang Nusakambangan ".

"Henteu kunanaon, upama eta kahayang Dewi, maka urang tiluan bakal mangkat ka tempat asal Dewi, keun engke Kami bebeja ka Kuwu Madura pikeun nyiapkeun parahu , keur urang ngahilir walungan Citanduy" Kitu ceuk Gagak Ngampar, anu nyatujuan mutuskeun arek mangkat jeung zaroh ka Nusakambangan.

Mangkat ka Nusakambangan.

Hiji poe di bulan muharam rombongan Gagak Ngampar jeung dua istrina jeung sababaraha badegana mangkat ti Selangkuning ka palabuan Madura, anu di muara walungan Cibaganjing, terus rombongan naek parahu kembar atawa dua parahu anu digabung ku awi atawa papan , meh bisa dianuan saung keur hateup jeung bilik keur ngiuhan.

Iringan sababaraha parahu didayung ka hilir mapay walungan Citanduy dina usum cai keur leutik . Pikeun nepi muara perdia tilu poe waktu tilu peuting silih ganti, jeung sapoe pikeun meuntas ka Nusakambangan, jeung sapoe pikeun hanjat ka urut istana Nusakambangan.

Di Nusakambangan, Dewi Purwati dipapatahan ku juru kunci Nusakambangan sangkan pasrah sumerah , masarahkeun kasusah andikana ka nu maha kawasa, khususna ka Sang Gusti. Andikana dipenta pikeun ngadunga , nyarita sorangan pikeun nganyatakeun kabeh kasusahan anu aya dina hatena ambih ulah tetep dirasa ku sorangan. dipenta pikeun mikeun kabeh perkara di leungeun Gusti.

"Kami ngan ukur bisa nyarita, Duh Gusti muga ulah ngawirangkeun ka Kami , sabab Kami salawasna ngan miharep ka pitulung Gusti, geura cabut akar pait anu nanceb, jeung kabeh kasusah dina hate Kami, Kami pasrah sumerah ka Gusti".

Di luhur pasiran di pamahan istana.

"Rama Gajah Bungbang, Kakang Pule Baas, kasalahan Kami nalika kami ngora geus ngajadikeun Kami hirup sakumaha takdir anu baheula ku maraneh diucapkeun. Ayeuna kami nampa sakabehna. Upama Kami bener-bener kudu narima kasangsaraan sok geura waleskeun eta kasalahan Kami, maka eta bakal jadi tanggung jawab Kami sorangan. Tapi sing boga rasa welas asih ka garwa kami Purwati, geura buka kandunganna, kasangsaraan jeung kasedihanna nalika masih ngora teu bisa caritakeun dei, ayeuna muga andikana sing meunang kabagjaan jiga anu dipikahayangna, " Dunga Gagak Ngampar keur musuh-musuh na baheula, di urut istana Nusakambangan, anu baheula pundes diduruk terus ayeuna geus jadi leuweung geledegan anu teu aya tilasna, di urut istana Nusakambangan tos jadi pinuh Kai leuwung areuy pacampur jeung dapuran awi.

"Saanggeus Kami ngalakukeun sakabehna numutkeun hasil tapa Kami di Masigit Sela.

Upama ku kakawasaan Gusti geus katepi, sanajan ngomong hampurana ka jalma nu teu aya, muga bisa dikabul sanajan maranehna geus di alam nirwana, " ucap Gagak Ngampar.

Saminggu maranehna ngihilir Citanduy, saminggu zaroh di Nusakambangan terus mulang ka Selangkuning ku ngaliwat saminggu di dulurna di Pasirluhur, terus andikana mulang mapay jalan pasiran Kaler Dayaluhur.

Tepi ka hiji poe Nu teu disangka-sangka, Dewi Purwati kakandungan deui. Dewi Purwati geuwat nyebarkeun warta alus ieu ka Urang Dayaluhur. Tapi tangtu kulawargana henteu ngabogaan kasempetan pikeun nyaksian kalahiran penerus anu geus ditunggu liwat ti dua puluh taun. Sakabeh duduluran Dewi Purwati tos maot kabeh kecuali Dewi Purwasih jeung wanoja lain anu geus jadi dayang di Pajajaran atawa Pasirluhur.

poe demi poe geus kaliwat jeung jabang bayi dina kakandungan Dewi Purwati geus waktuna kaluar. Hiji mimiti anu anyar geus dimimitian di Karajaan Dayaluhur.

Maka Gagak Ngampar ngabogaan putra anu bakal ngawaris saanggeus umurna ampir lima puluh taun, Dewi Purwati ayeuna ngalahirkeun putra anu nambahan ngalengkepan kabagjaan maranehna. Orok eta anu engke ngabogaan gelar Ki Hadeg Ciluhur Karuhun urang suku Gunung Candana jeung suku Gunung Maruyung di kaler Dayaluhur. Dua taun saanggeusna lahir dulurna anu isukan bakal nyekel gelar Ki Hadeg Cisagu, nu jadi Karuhun urang Ranca Keling jeung Ranca Cigugur, beulah Kidul Dayaluhur. Terus dituturkeun ku hiji putri ti Dewi Purwasih anu terusna jadi minantu di Pasirluhur.

Saanggeus putra-putri Gagak Ngampar lahir, di Pajajaran Prabu Siliwangi diistrenanan salaku Raja Agung Pajajaran, teu lila saanggeusna, sakitar taun 1475 karajaan Dayaluhur diaku salaku karajaan anu mandiri, kalayan tatandangna jadi sekutu pikeun Karajaan Pajajaran.

Katuruan Gagak Ngampar (Versi terusna)

Sanggeus dua puluh taun Dewi Purwati ngaraksa hirup rumah tangga di karaton Selangkuning, Dayaluhur, sanaos anggeus nyandang darajat prameswari tur ngarasakeun kahormatan, haténa tetep nangtung dina kalangkang hanjelu lantaran can kagungan putra. Karaton nu sakitu reumisna, ayeuna karasa leungit rasana, taya sora budak nu saliweran, taya pisik-pisik leuleus nu nyorang palataran.

Salaku prameswari, Dewi Purwati henteu ukur mawa harepan keur dirina wungkul, tapi ogé keur sakabéh karajaan, keur Gagak Ngampar, salakina. Unggal likur taun, tungtungna nu dipiharep henteu pernah jol. Haténa beuki kahuleng, galau dina haté nu nyeureud, tumanya ka diri sorangan, naha andikana tos gagal ngalaksanakeun kahadean karajaan? Naha andikana henteu sanggup mawa waris, nyambung getih nu baris ngajaga tatanan nagara?

Unggal poé nu ngalayang, haté Dewi Purwati beuki hihilap ku pikir nu matak nyeungseurikeun. Sanajan andikana tetep ngadekelkeun haténa, narékahan

nenangkeun pikiran demi salakina, éta hanjelu nu henteu pernah laas terus meulit hirupna. Taktakna beurat ku harepan, sakapeung andikana ningali ka angkasa, sakapeung deui andikana ngelepus, ngarasa jempling ti jero.

Paguneman Dewi Purwati Jeung Gagak Ngampar

Dewi Purwati:(Ceudeum di gigir panggung karaton, neundeun panon ka sisi leuweung nu leubeut, sakalor hanjelu dina socana)

"Dalapan likur taun urang babarengan, Kakang... Dalapan likur taun pinuh harepan, tapi can aya hiji kénéh nu datang. Putra nu salawasna urang impikeun... naha jaman nu nulis nasib urang kitu tebihna?"

Gagak Ngampar:(Nyampeurkeun laun, nyekel taktak Dewi Purwati)

"Purwati, ulah diantepkeun haté andika leuleus ku pikir nu henteu jelas. Urang boga karajaan, urang boga kanyaah, tur urang boga silih. Taya nu leungit tina hirup urang."

Dewi Purwati:(Nunduk, sora leutik ngagewer)

"Tapi naon hartina éta sagalana lamun urang teu bisa mere waris keur karajaan ieu? Lemah cai ieu peryogi getih urang, getih nu bakal nyambungkeun wibawa nagara. Unggal kula ningali barudak leutik ngulibek di luar karaton, haté kula siga diasahan. Kula hayang nyangking budak, hayang ngadéngé tawa nu ngeusi kekosongan ieu."

Gagak Ngampar:(Diam, meperkeun hanjelu anu nyorang haténa)

"Purwati, kula apal sabaraha gedé harepan andika, kula henteu hayang ningali andika nyangkaruk dina hanjelu siga kieu. Urang geus nyorang sagala rupa babarengan, sarta kula yakin, hiji mangsa takdir bakal muka jalanna."

Dewi Purwati:(Cai panon mimiti ngocor, sora beuki ngagewer)

"Tapi unggal taun nu kalangkung, kula ngarasa beuki jauh ti harepan éta. Kula teu sanggup deui nanggung sepi ieu, Kakang. Taya nu ngeusi rohangan kosong di haté kula iwal ti hanjelu. Urang geus boga sagalana, tapi... sagalana éta tetep hampa tanpa hiji putra nu kaluar tina getih urang."

Gagak Ngampar:(Nunduk, nyorang haténa sorangan, teras nahan haté sangkan henteu ragrag ka hanjelu)

"Purwati, ulah diantepkeun hanjelu narik andika kana lamping kasusah. Kula jangji, naon waé nu kajadian, kula bakal salawasna nangtung di gigir andika. Kalawan putra atawa henteu, urang masih boga kakuatan pikeun ngadekelkeun karajaan ieu."

Dewi Purwati:(Ningali ka Gagak Ngampar, cai panon ngalembereh leuleus)

"Kula henteu apal sabaraha lila kula sanggup, Kakang. Leuweung haté ieu... beuki beurat. Kumaha kula bisa nangtung, lamun haté kula geus hancur siga kieu?"

Gagak Ngampar:(Narik Dewi Purwati ka dadana, nyapek buuk pamajikanana)

"Urang bakal nangtung, Purwati. Kanyaah urang nu bakal ngajaga urang. Taya nu bisa ngarecahkeun urang, taya nu bisa nyulap bagja urang. Kula yakin, hiji mangsa takdir bakal mere berkah nu salawasna urang impikeun."

Dewi Purwati: (Ngalengan dina paseméan karaton, ningali ka luar jandéla, socana ngadekel jauh)

"Kakang, kula henteu bisa deui nutupan haté kula. Henteu ngan kula nu nyorang hanjelu ieu, tapi sakabéh karajaan ogé mimiti nyarita. Balarea Dayaluhur mimiti nanya-nanya. Dalapan likur taun urang ngantos, Kakang, tapi can aya hiji kénéh nu datang."

Gagak Ngampar: (Nyampeurkeun, calik di sisi Dewi Purwati)

"Purwati, naon nu arandikana caritakeun téh teu leuwih ti sora angin. Urang nu ngaraksa karajaan ieu. Kalawan putra atawa henteu, urang bakal mingpin balarea kalayan hikmah jeung wibawa."

Dewi Purwati: (Sorana leutik, ngajeblug, cai panon tumerap)

"Henteu, Kakang. Éta lain sora angin. Arandikana nyarita ngeunaan urang, ngeunaan kahadean karajaan ieu. Arandikana naros kumaha hiji karajaan bisa nangtung tanpa saurang waris, tanpa getih urang. Kakang apal, andika ogé nyorang hanjelu ieu, sanajan ayeuna aya Dewi Purwasih di sisi andika."

Gagak Ngampar: (Ngalemparkeun panon kana rohangan, taya kecap nu bisa dibales)

"Purwati... kula apal haté andika. Memang, kula nyandak Dewi Purwasih pikeun ngajaga rahayu hirup urang, pikeun ngajaga kahadean karajaan ieu."

Tapi éta lain hartina kula leuwih nyaah ka dirina ti batan ka andika. Andika téh prameswari kula, hiji-hijina."

Dewi Purwati: (Nyekel leungeun Gagak Ngampar pageuh)

"Jadi naha urang masih ditinggalkeun dina kaayaan nu teu pasti ieu, Kakang? Kula apal, urang henteu bisa maksa takdir. Tapi harepan urang mimiti pareum. Balarea Dayaluhur mimiti nyarita, naroskeun ka hareup urang, naroskeun ka waris nu henteu pernah datang. Arandikana ragu, Kakang... ragu naha karajaan ieu bisa nangtung tanpa turah getih urang."

Gagak Ngampar: (Nunduk, haténa bagja hanjelu, dikamandang ku rupa-rupa pikiran)

"Kula teu bisa ngawaler sagala patalékan arandikana, Purwati. Nu kula bisa lakukeun ukur tetep nangtung di gigir andika. Kadang kula ogé tumanya ka diri sorangan, naha ieu jalan nu bener? Tapi, taya nu kula kahayang salian ti bagja nu bakal urang rasakeun babarengan."

Dewi Purwati: (Nunduk, sora laun, kapengpeungan ku hanjelu nu nyangkaruk)

"Jadi, Kakang, naha hartina urang bakal salawasna hirup dina kalangkang ragu? likuran taun babarengan, Kakang, tapi nu katingal ku kula, sanajan aya Dewi Purwasih di sisi andika, urang tetep taya putra. Kumaha lamun karajaan ieu tumiba ka leungeun batur lantaran urang teu sanggup mere waris?"

Gagak Ngampar: (Ngarenghap jero, ningal Dewi Purwati ku rasa welas)

"Purwati, kula henteu hayang ningali andika nyangsaya sorangan. Karajaan ieu tetep jaya ku urang, lain ku waris wungkul. Kula bakal narékahan mere nu pangsaéna, naon waé nu lumangsung."

Dewi Purwati: (Ngéwél sora, leuleus tapi nyangkaruk ku hanjelu)

"Tapi kula henteu apal sabaraha lila kula sanggup, Kakang. Unggal poé, balarea Dayaluhur beuki nyorang rasa reuwas. Arandikana carita ngeunaan ka hareup urang, ngeunaan karajaan ieu. Upama urang henteu geura meunang putra, kumaha nasib karajaan nu anggeus urang wangun?"

Kasedihan Dewi Purwati ngancik dina haté, lain ukur lantaran perasaanna sorangan, tapi ogé lantaran andikana nyanghareupan beungbeurat tina

balarea Dayaluhur nu mimiti curiga kana harepan karajaan nu teu kagungan waris.

Dewi Purwati: (Nyorang taman karaton, panonna mumbul ningal kembang nu mekar, tapi haténa tetap jempling)

"Kakang, unggal langkah nu urang candak, unggal kaputusan nu urang lakukeun, salawasna mulang ka hiji perkara: ka hareup Dayaluhur. Kula salaku prameswari ngarasa tanggung jawab pinuh pikeun mastikeun karajaan ieu tetep jaya. Tapi, tanpa saurang waris, kumaha urang bisa ngaharep karajaan ieu salamet pikeun sakabéh turunan?"

Gagak Ngampar: (Nyampeurkeun, sora laun hayang nenangkeun)

"Purwati, urang tos ngalakukeun sagalana pikeun Dayaluhur. Unggal lampah urang didasarkeun ku kahadean balarea. Taya nu leuwih penting salian ti raharja urang duaan."

Dewi Purwati: (Ngarenghap panjang, rarayna pinuh ku rupa-rupa kasieun)

"Tapi, Kakang, kula lain ukur pamajikan. Kula prameswari karajaan ieu, lambang harepan pikeun sakabéh balarea. Jalma-jalma ningali ka kula, ngantosan, jeung arandikana ngarep-ngarep. Tanpa saurang putra, tanpa waris getih urang, naha urang bisa ngajamin Dayaluhur bakal tetep nangtung dina mangsa nu bakal datang? Kumaha kula bisa katuduh leuleus mun unggal peuting kula kasered ku pikir nu henteu pernah aya jawaban?"

Gagak Ngampar: (Nyekel taktak Dewi Purwati, sora halimpu)

"Purwati, andika prameswari nu mulya. Taya saurang ogé nu ragu kana kanyaahan andika ka karajaan ieu. Tapi ulah diantepkeun beungbeurat éta ngancurkeun andika. Dayaluhur lain ngan ukur hirup tina waris, tapi ogé tina pamingpin nu mere katengtreman jeung hikmah."

Dewi Purwati: (Sorana ngagewer, cai panon nyaba ka pipina)

"Tapi, Kakang... Kumaha kula bisa mere katengtreman mun haté kula sorangan leuleus? Kula hayang mere ka hareup nu mulya, karajaan nu bakal dihormat tur jaya. Tanpa putra, tanpa waris, haté kula asa aya nu leungit. Unggal poé, kula micirkeun naon nu bakal lumangsung mun urang henteu bisa mere karajaan ieu saurang turunan. Kumaha nasib lemah cai urang? Kumaha balarea urang?"

Gagak Ngampar: (Ngarérét jauh, haténa beurat)

"Kula apal harepan andika gedé, Purwati. Kula ogé nyorang éta rasa. Tapi urang kudu percaya kana takdir. Ulah diantepkeun kahariwang ngancurkeun sagalana nu anggeus urang wangun. Kula jangji, naon waé nu lumangsung, urang bakal tetep babarengan, ngaraksa karajaan ieu kalayan sagala kakuatan."

Dewi Purwati: (Ningal ka Gagak Ngampar, sora ngageter, tapi aya tékad nu ngajeblug)

"Karajaan ieu, Kakang, lain ukur lambang kahormatan. Ieu hirup urang. Urang apal kumaha pentingna Dayaluhur keur urang duaan. Kula moal eureun miharep, moal eureun merjuangkeun harepan nu leuwih mulya, sanajan takdir siga nu ngagunakeun angin jaman pikeun nguji urang. Lamun urang henteu bisa boga putra, kula bakal mastikeun Dayaluhur tetep nangtung. Urang kudu neangan jalan sangkan karajaan ieu henteu lebur."

Gagak Ngampar: (imut laun, panonna ceudeum ku rasa, andikana apal aya hiji perkara nalika lalaki teu bisa mere kahayang istrina.)

"Purwati, andika sumber kakuatan kula. Kula bakal salawasna di sisi andika. Naon waé nu bakal urang tepi, urang bakal nyorang éta babarengan."

Kujang Jeung Kutukan Prabu Gajah Bungbang,

Dewi Purwati calik nyorangan di jero paseméan, wanci peuting nu jempling, ukur sora angin anu ngagelebug leuleus di luar paselang. Panonna nanceb kana hiji kujang nu ngageleber dina hareupeunna — kujang nu saksi cinta, kujang nu kantos dipasrahkeun ku Gagak Ngampar salaku tanda lamaran. Tapi ayeuna, kujang éta lain ukur lambang kanyaah; éta kujang ogé mangrupa tetenger kasangsaraan, tetenger nu ngingetkeun andikana kana lemah cai Nusakambangan nu geus lebur ku peperangan. Kujang éta kawas simpenan getih bapana, Prabu Gajah Bungbang, nu kungsi tumetes, neundeun tetesan getih nu garing saprak dalapan likur taun ka tukang.

Dewi Purwati: (Nyekel kujang, sora na leuleus, siga nyarita ka dirina sorangan)

"Kujang ieu... Kujang nu kantos mawa andika datang ka kula, Kakang. Ieu nu jadi tandaning cinta urang... Tapi ogé jadi tetengger hanjelu. Tetengger naon nu geus leungit, naon nu geus ancur."

Kujang:(Sora laun, siga ngagero dina haté Dewi Purwati)

"Bener, Purwati. Kula datang mawa harepan, kula ieu lambang lalampahan andika jeung Gagak Ngampar. Tapi dina sakabéh sisi beusi ieu, aya carita nu kapopohokeun. Aya lemah cai nu beunang dirurug, aya leungitna kahormatan, jeung aya getih nu kantos murubut."

Dewi Purwati:(Nitenan kujang nu seakan hirup, panonna ngareureuwas)

"Baheula, kujang ieu lambang kahormatan. Ayeuna, éta ukur jadi pangeling kana karajaan nu lebur. Nusakambangan... lemah cai nu kungsi kula perjuangkan, nu kula cinta... Ayeuna, éta karajaan tinggal sisipatan, lebu ku peperangan — perang nu dibawa ku jalma nu ayeuna kula pikacinta. Ieu kujang... Ieu nu ngelingan kula kana sagalana: kahadean, hanjelu, jeung jangji nu kudu kula pikahontal."

Kujang:(Seolah ngasongkeun sora laun)

"Tapi andika henteu nyorangan, Purwati. Kula tetep di dieu. Jangji nu tos dijieun teu bisa leungit, sanajan jaman robah. Andika anggeus milih jalan ieu: milih Gagak Ngampar, milih Dayaluhur. Sanaos euweuh putra nu jadi waris, lalakon andika can réngsé."

Dewi Purwati:(Nunduk, cai panon ngocor leuleus)

"Dayaluhur... Karajaan ieu mimiti ragrag kana halimun rasa reuwas. Balarea anggeus mimiti ngarempakkeun patalékan, nu nuduhkeun kahareup nu kabur. Kula sono, kujang... Sono kana sagalana nu kungsi kula bagja, tapi ayeuna kosong. Kula henteu apal deui kumaha mere harepan ka balarea nu ngandelkeun kula."

Kujang:(Nyaring leuleus)

"Leungitna harepan henteu hartina leungitna kakuatan, Purwati. Cekcék andika lain lemah, éta tetengger kakuatan. Andika tos ngalangkungan lalakon nu perih, sareng ayeuna mangsa pikeun mutuskeun jalan nu arek dicandak. Ulah diantepkeun jaman baheula ngajerot andika, sabab jaman nu arek datang masih ngantosan."

Dewi Purwati:(Ngarékaheun leungeun nu nyekel kujang, panonna kacepeng)

"Bener... Kula kudu maju. Pikeun karajaan ieu, pikeun balarea urang, sarta pikeun andika, Kakang. Ieu kujang, nu baheula mawa hanjelu, ayeuna kula bakal ngajadikeun ieu minangka tetenger perjuangan. Kula moal nyerah."

Dewi Purwati nangtung. Andikana ngajungjung kujang éta, neundeun dina dadana. Panonna geugeut, haténa saketeng. Andikana apal, meski loba nu geus leungit, loba deui nu kudu diparjuangkeun. Andikana henteu arek lebur dina kasangsaraan.

Peuting éta, di jero karaton Selangkuning, Dewi Purwati jeung Gagak Ngampar calik bareng. Angin leuleus ngagelebug tina sela-sela paselang, nyorang paseméan anu sunyi. Hiji-hijina sora nu kadéngé ngan sora haté arandikana.

Gagak Ngampar:(Sorana beurat, sakaligus nyangsaya)

"Purwati, aya hiji perkara nu can pernah kula caritakeun ka andika. Kajadian nu lumangsung saméméh peperangan di karaton Nusakambangan. Mangsa kula pernah nangtung di hareupeun bapak andika, Prabu Gajah Bungbang."

Dewi Purwati:(Ningal suaminna, panonna ngageleber ku kaget)

"Rama... Kumaha kajadian éta, Kakang? Kula apal perang éta pohara galurna, tapi kula henteu apal naon nu kajadian sanggeusna."

Gagak Ngampar:(Ngarenghap jero, kawas nu ngareret masa baheula)

"Saméméh ajurna, saméméh andikana ragrag ku tanganna kula, bapak andika nyarita hiji perkara nu kula henteu bisa hilap. Mangsa kula jeung andikana silih bentrok maké pedang, dina benturan nu pamungkas, andikana nyarita, 'Anaking, getih turunanmu moal pernah nyorang harepan. Karajaan nu andika perangan bakal lebur, sarta turunan andika moal meunang ketenangan.'"

Dewi Purwati:(Nangtung, panonna pinuh kaheranan)

"Supata... Jadi, Kakang... salila ieu urang hirup dina kalangkang supata rama kula? Naon hartina éta, Kakang?"

Gagak Ngampar:(Ngaléngos, siga nu hese nyarita)

"Bener, Purwati. Rapa andika nyupata kula, nyupata turunan urang, nyupata karajaan kula. Kula apal éta caritana ditémbalan ku amarah jeung dendam. Tapi éta supata... kawas pangeling. Jalma-jalma nu ngalibetkeun dirina dina karajaan Nusakambangan nu lebur, bakal salawasna dikuntit kasusah."

Dewi Purwati:(Nunduk, haténa kapiuhan)

"Tapi urang tos ninggalkeun jaman baheula, Kakang. Urang tos ngawangun Dayaluhur babarengan, urang tos narékahan pikeun ngararancang kahadean. Kumaha bisa éta supata masih napel dina hirup urang?"

Gagak Ngampar:(Sorana beurat, tapi tetep nenangkeun)

"Kula henteu apal, Purwati. Tapi kajadian nu ayeuna: kahariwang balarea, waris nu henteu kunjung datang... sakabéhna siga tetenger ti éta supata. Kula sieun, meureun urang bener-bener keur hirup dina kalangkang éta kajadian."

Dewi Purwati:(Nyatap Gagak Ngampar, sora laun tapi kuat)

"Ulah diantepkeun éta ngaruksak urang, Kakang. Urang tos ngungkulan sagala rupa musuh, urang tos ngaliwatan loba cobaan. Supata atawa henteu, kula bakal salawasna nangtung di gigir andika. Dayaluhur téh bumi urang, tur urang baris ngaraksa éta."

Gagak Ngampar:(Ningal Dewi Purwati, haténa pinuh rasa sukur)

"Hatur nuhun, Purwati. Andika sumber kakuatan kula. Sanajan éta supata nyata, kula yakin urang baris ngalawan sagala rintangan. Lamun andika aya di gigir kula, kula percaya, urang bisa ngarobah takdir urang."

Dewi Purwati némpokeun panon ka Gagak Ngampar, haténa beurat, tapi pinuh ku tekad nu geus meleték dina jero haténa. Kutukan Prabu Gajah Bungbang nu ngulibek dina unggal kecap Gagak Ngampar geus matak ngabebedeg haténa sorangan. Tapi sanajan kitu, Purwati henteu ngantep rasa sieun ngajebloskeun dirina kana putus asa.

Dewi Purwati:(Sora pageuh, haténa kaya ku tekad)

"Lamun bener éta supata bapak kula anggeus nangtung dina unggal langkah urang, meureun waktuna urang mulang, Kakang... ka Nusakambangan. Ka lemah cai kula, tempat Bapa ngalayangkeun napas panungtungan. Meureun

ngan di dinya urang bisa neundeun ieu kasangsaraan, urang bisa ngalayangkeun panghampura ka arwah Bapa."

Gagak Ngampar:(Segersim, antara reuwas jeung hanjakal)

"Purwati... éta nu hayang andika lampahkeun? Mulang ka Nusakambangan? Naha éta lain bakal muka deui lara nu geus lila ku urang tutup? Bapa andika... andikana lain ukur musuh urang, andikana nu mere éta supata. Ayeuna urang kudu mulang ka dinya pikeun ngadeuheus ka arwahna?"

Dewi Purwati:(Ningal Gagak Ngampar pageuh, sora na leuleus tapi pageuh)

"Bener, Kakang. Bapa kula nyupata urang, tapi kula apal éta caritana henteu datang ukur ti amarah. Aya hanjelu jero haténa, aya kaceuceub nu henteu kantos leungit. Urang henteu bisa meuntas ka hareup lamun urang henteu pernah nyanghareupan nu geus kalangkung. Meureun di lemah cai Bapa kula, urang bisa neangan rahayu, Kakang. Pikeun karajaan urang, pikeun harepan urang nu can kapanggih, sareng pikeun diri urang sorangan."

Gagak Ngampar:(Ngarenghap jero, haténa beurat)

"Naha urang bener-bener siap pikeun éta, Purwati? Mulang ka tempat nu nyimpen loba kacida nu pahit, nangtung deui di payuneun kalangkang Bapa andika... Kula henteu apal, Purwati. Bisa jadi éta bakal muka deui luka nu can sagemblengna mari."

Dewi Purwati:(Sora laun, tapi sagalana nyurup kana tekad nu kuat)

"Kakang, upama urang henteu pernah nyanghareupan nu geus kalangkung, kumaha urang bisa maju? Kula henteu sieun kana panineungan atawa arwah Bapa kula. Kula hayang neangan rahayu, sareng kula hayang urang duaan manggihan éta babarengan. Urang kudu ngalayangkeun panghampura pikeun karajaan urang, pikeun turunan urang, sareng pikeun urang sorangan."

Gagak Ngampar:(Ningal Dewi Purwati lila, lalu ngangguk leuleus)

"Mun éta nu andika hayangkeun, Purwati, kula baris ngiluan andika. Urang bakal mulang ka Nusakambangan, sanajan éta hartina muka deui luka nu geus lila kula simpen. Tapi kula percaya, kalawan kanyaah urang, urang bisa nyorang sagalana."

Dewi Purwati ngangguk, panonna némbongkeun harepan nu leubeut. Andikana apal jalan ka Nusakambangan henteu baris gampang. Tapi jauh di jero haténa, andikana yakin yén mulang ka tempat asalna, ka lemah cai bapana, éta jalan nu bener pikeun mere jalan anyar pikeun Dayaluhur, pikeun hirupna, pikeun haténa nu dirapalan ku kutukan jaman baheula.

Gagak Ngampar linggih sorangan, haténa leuleus, tapi pikiranna mundur ka mangsa ka tukang — ka poé nu pinuh getih di karaton Nusakambangan. Andikana nginget, sora pedang nu papanggih, sora tarung nu muringhak dina jero karaton, antara Pajajaran jeung Nusakambangan, raja ngalawan raja. Andikana masih imut kumaha andikana nangtung, pedang di leungeunna, silih tempas jeung Prabu Gajah Bungbang — raja sakaligus bapa ti wanoja nu ayeuna jadi pamajikanana.

Mangsa éta, haténa mangprang antara kawajiban jeung rasa nu henteu bisa dijelaskeun. Andikana perang pikeun Pajajaran, tapi haténa henteu bisa mungkir yén andikana ngahadapkeun hiji lalaki nu geusan ngajaga lemah cai tur putrina — Dewi Purwati.

Dina benturan nu pamungkas, Gagak Ngampar neundeun pedangna, tembus ka awak Prabu Gajah Bungbang. Sang Raja robah leuleus, napasna ngahéab, tapi panonna tetep nyeureud. Saméméh andikana ragrag ka taneuh, andikana ngucapkeun kecap nu ayeuna terus ngarambat dina haté Gagak Ngampar.

Masih kadenge sora Prabu Gajah Bungbang: (Suara parau, lemah, tapi pageuh)

" Gagak Ngampar... getih turunan andika... karajaan nu andika beungbeuratkeun... moal pernah manggihan rahayu. Pajajaran nu andika pajuangkeun baris lebur ku getihna sorangan, jeung turunan andika baris hirup dina kasusah nu henteu aya tungtungna. Supata ieu baris nuturkeun andika nepi ka ahir jaman!"

Sora éta, sora nu dicampur ku amarah, hanjelu, jeung rasa leungit, neundeun jero dina haté Gagak Ngampar. Andikana terus inget, sanajan awak Prabu Gajah Bungbang geus ragrag, kutukanana kawas lebah nu terus ngudag.

Ayeuna, sanggeus duapuluh taun leuwih ti poé éta, Gagak Ngampar ngarasakeun yén éta kutukan beuki nyata. Dayaluhur nu diwangun

babarengan jeung Dewi Purwati mimiti ragrag kana rasa reuwas. Balarea mimiti naros, saha nu baris nyekel tampuk pamingpin sanggeus arandikana? Saha nu baris nyambungkeun getih raja lamun turunan henteu pernah datang?

Sagala beurat, sagala kahariwang, jeung sagala hanjelu nu geus salila ieu dikubur, ayeuna kawas hujan nu ngagebarkeun taneuh, beuki tarik.

Gagak Ngampar ngarasa katibanan tanggung jawab nu beurat: jati dirina salaku raja, rasa hanjelu nu beunang ti perang baheula, sarta kutukan nu siga nu terus nuturkeun unggal tapak lacakna.

Tapi, di balik éta sagalana, aya hiji hal nu henteu bisa dilawan ku waktu — cinta antara Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati.

Teu aya nu nyangka yén senapati Pajajaran bakal jadi salaki ti putri Prabu Gajah Bungbang. Dua karajaan nu ti baheula pinuh ku seteru, pinuh ku getih jeung dendam, teu aya nu panginten yén cinta bisa mekar di antara jalma nu asalna ti dua sisi nu silih musuh.

Arandikana patepung dina tungtung Nusakambangan, di antara lebu jeung leuleusna pertempuran. Dewi Purwati, nu dina waktu éta ngan ukur putri raja, ningali Gagak Ngampar — ksatria Pajajaran — nu nangtung gagah tapi panonna pinuh ku nyeri.

Hate Dewi Purwati siga diorek-orek. Aya perasaan nu henteu bisa dijelaskeun.

Sawatara éta, Gagak Ngampar, sanajan apal yén Dewi Purwati putri ti musuhna, henteu bisa mungkirkeun yén aya hal nu narik haténa ka wanoja éta.

Jeung ayeuna, saanggeus eta likuran taun, arandikana linggih dina karaton Dayaluhur, ngajugjug Nusakambangan — henteu keur perang, tapi keur neangan rahayu.

Sakalana waktu leumpang, rasa anu nyampak di antara arandikana mimiti mekar, sanajan pinuh ku keraguan jeung pasea batin. Dewi Purwati karaos kawas anu paheudeul antara kanyaahna ka Gagak Ngampar jeung kasatiaanana ka ramana, Prabu Gajah Bungbang. Sarua ogé Gagak Ngampar, sanajan haténa nyanghulu ka Dewi Purwati, tapi haténa masih

nyanghareupan rasa dosa, sabab andikana anggeus ngalawan nagrina sorangan. Nanging, takdir henteu bisa dipungkir, panangtayungan jagat anggeus netepkeun jalanana, nepi ka arandikana tungtungna saling nyaah, sanajan jalanna pinuh ku kahariwang jeung perjuangan batin.

Pernikahan arandikana, nu tadina siga impian nu moal mungkin kajadian, tungtungna kalakon dina hiji upacara nu pinuh ku rasa campur aduk. Asa bagja, asa sedih, asa percaya, tapi ogé asa sieun. Kanyaah arandikana lain ngan ukur jalinan antara dua manusa, tapi ogé tabrakan antara dua karajaan nu geus lila pasea. Rasa anu aya di antara arandikana téh lain ngan ukur milik sorangan, tapi ogé mawa beungbeurat nasib nagara-nagara nu saling ngabenci.

Sanajan geus ngahiji dina tali pernikahan, arandikana sadar yén mangsa katukang moal ngaleungit kitu bae. Keur Dewi Purwati, Prabu Gajah Bungbang henteu mung saukur ramana, tapi ogé raja anu geus nyupata musuhna. Keur Gagak Ngampar, ieu lain ngan ukur hubungan antara lalaki jeung wanoja, tapi ogé dosa perang nu moal gampang leungit tina haténa. Sorana Prabu Gajah Bungbang nu nyupata Pajajaran, nu nyupata Gagak Ngampar jeung turunanana, terus nyangkaruk dina sagala gerak-gerik arandikana. Kalangkang perang, jeritna para prajurit, reumpeung getih dina taneuh, sakabéhna masih kénéh hirup dina alam pikir. Tapi, sanajan sagalana nyanghareupan, arandikana moal bisa nolak kanyaahna ka silih. Takdir geus netepkeun éta.

Saanggeus eta peperangan nu gedé antara Pajajaran jeung Nusakambangan, sareng gugurna Prabu Gajah Bungbang di leungeun Gagak Ngampar, supata sang raja jadi kawengku kana takdir dua nagara éta. Dina saat panungtungan hirupna, nalika awakna geus rubuh di tengah-tengah perang, Prabu Gajah Bungbang ngucapkeun kecap nu dikaraos tina hate nu pinuh ku amarah jeung dendam. Kecap éta bakal nuturkeun Gagak Ngampar, bakal napel kana turunanana, bakal nyorang jaman demi jaman.

Turunan Nusakambangan, numutkeun supata éta, moal leungit, malah bakal hirup dina getih turunan Gagak Ngampar. Ieu minangka perkara nu moal bisa dipungkir. Sanajan Dewi Purwati sareng Gagak Ngampar silih nyaah, arandikana henteu bisa kabebas tina bayang-bayang supata éta. Arandikana henteu ngan ukur nyanghareupan mangsa katukang, tapi ogé kudu hirup dina

nyatana yén turunan arandikana bakal jadi simpang pangajur-anjeur antara dua nagara nu kungsi perang salila puluhan taun.

Leuwih jauh, supata éta nyebutkeun yén Pajajaran, nu geus ngancurkeun Nusakambangan, bakal ancur ku pamolah putra-putrana sorangan. Nalika waktu leumpang, Gagak Ngampar mimiti ngarasa beuratna supata éta. Di jero hatena, aya rasa mamang, rasa hanjakal, sarta rasa teu pasti nu ngudag unggal langkah. Rahayat mimiti ragu kana kakawasaan dirina, jeung henteu aya nu apal saha nu bakal jadi pamingpin di jaman nu bakal datang. Lila-lila, supata éta jadi nyata, siga kalangkang nu hamo bisa nyingkahan, lir guludug di langit, nyayagakeun burak pajajaran anu bakal datang.

Arwah Prabu Gajah Bungbang sanajan raga na geus leungit, sigana masih kénéh nyangkaruk dina jagat, henteu tenang, henteu daék ni'mat, henteu daék leungit. Teterusan ngawaskeun Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati, saperti angin ti basisir, saperti sora nu teu kadenge tapi karasa. Dina sagala gerak Dewi Purwati, utamana nalika andikana mikiran turunanana, mikiran mangsa kahareup Dayaluhur, andikana ngarasa yén arwah ramana masih merhatikeun. Rasana aya hiji hal nu teu katingali, tapi tetep aya, nu ngawas, nu nungtut, nu henteu daék ninggalkeun.

Turunan Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati, sanajan bakal lahir dina kanyaah, tapi moal bisa kabebas tina beungbeurat supata éta. Arwah Prabu Gajah Bungbang lir awan nu nutupan langit arandikana, lir angin nu ngagelebug dina poé nu moal aya panonpoé. Ieu lain kakawasaan nu bisa dipareuman ku leungeun manusa. Sanajan Dewi Purwati geus daék nampa kahirupan anyar, sanajan haténa geus narima ka Gagak Ngampar, tapi arwah ramana henteu daék narima éta.

Sakapeung, dina peuting nu jempling, Dewi Purwati karaos aya angin ti tempat nu jauh, aya nu merhatikeun. Haténa beuki ngadengdek, beuki ngarasa aya hal nu hamo bisa dibenerkeun. Mangkaning, sanajan arandikana geus silih hampura, sanajan arandikana geus nyobian ngalarapkeun sagalana, masih aya hiji hal nu henteu bisa dipupus—nyaeta supata nu henteu acan rengse.

Tungtungna, Dewi Purwati, Gagak Ngampar, jeung Dewi Purwasih mutuskeun pikeun indit ka Nusakambangan. Arandikana yakin yén ngan ku jalan ngadeuheus ka arwah Prabu Gajah Bungbang, ngan ku jalanna ngadeuheus

ka tempat nu jadi asal supata éta, arandikana bisa manggihan kasaluyuan. Mangkaning sanajan haténa pinuh ku kahariwang, arandikana henteu bisa mundur.

Maka, arandikana balayar ti Dayaluhur ka Segara Anakan, lalampahan ngaliwatan Citanduy, make parahu bandongan atawa parahu sassak nu disadiakeun ku Akuwu Madura. Di bantu ku para pamayang jeung palika citanduy, Lalampahan panjang, mapay walungan nu gede, meuntas leuweung nu gerot kenca katuhu, maung, badak, banteng, kadang katempo keur nginum, buhaya atawa bayawak, sarta kuya launcatan waku parahu andikana liwat mangilir, tapi lauk-lauk nu aneh kadang oge katingal, ieu lalampahan nu henteu gampang. Lamun langit teu mere halangan, laut mere pikasieuneun. Arandikana teras maju ka hilir, sanajan muharana siga lalamu nu can aya tungtungna.

Di tengah jalan saanggeus dua poe, teu lila, hawa beuki robah, angin beuki hanyir, seungit taneuh beuki leungit, diganti ku seungit uyah sagara. Dina haté masing-masing, aya nu beuki beurat, aya nu bingung di sanghareupan. Gagak Ngampar sanajan henteu nyebutkeun, haténa geus ngadeudeul. Dewi Purwati henteu mung nyorang lalakon biasa, tapi nyorang jalur nu bakal ngerakeun andikana jeung kahirupanana. Arandikana apal, ieu lain ukur lalampahan ka Nusakambangan. Ieu lalampahan nu bakal netepkeun takdir arandikana.

MASKUMAMBANG

Dunga Gagak Ngampar

Duh arwah Rama Prabu Gajah Bungbang,

Kakang nu rubuh di jalan,

Hampura sagala dosa kaula,

Hampura kahadean nu kaula.

Kaula teundeun rasa kasedih ieu,

Segala peta geus nyangkaruk taneuh,

*Teu kuduna lemah kasiram getih,
Tapi perang teu bisa dicegah.*

*Aya pamenta ti Putri Purwati,
kahadean nu dipiharep,
Bagéakeun dirina ku nugraha,
Supados haténa teu nyorang lara.*

*Bantulah leungeun nu mawa kandungan,
Pasihkeun andika budak nu mulya,
Nu bakal janten warisan hirupna,
Nu bakal ngalengkepan dirina.*

*Sukma ngagelebug ka jero sukuna,
Kaula terang dosa moal kaapus,
Kaula terang karma moal leungit,
Kawas angin nu neundeun di langit.*

*Tapi upami dosa teu dihampura,
Teu bisa kaapus ku sagala,
Maka pasihkeun hukuman kaula,
Kaula narima sagala kasiksa.*

Tapi ulah pasihkeun éta ka garwa,

*Teu kedah Dewi Purwati nu nanggung,
Kaula bakal nyorang sagalana,
Kaula bakal nyandang sakabéh tatu.*

*Gagak Ngampar cicing dina kasedih,
merem dina leuweung,
Sukmana nyorang sagala kekecapan,
Ngalanglang jauh ka wanci nu bakal.*

Di Nusakambangan,

Sanggeus nepi di Pulo Nusakambangan, sakabéh rasa nu nyorang mangsa lir ngahiji dina angin nu ngalayang satengah peuting.

Kaayaan nu nyorang arandikana béda pisan jeung saméméhna.

Tempat anu sakali mangsa mewah, tempat nu kungsi nangtungna Istana Nusakambangan nu sakitu kokohna, ayeuna anggeus jadi leuweung ranggem.

Awi pring jangkung beuki ngajangkungan, jati-jati gedé ngajentul kokoh, pule lame nu linduh ngajungkiring lir nyayagakeun panutup pikeun lalakon nu geus kaliwat.

Alam anggeus nilepan sagala tapak sejarah nu kantos aya, lir sagalana geus dikubur ku waktu sareng kakuatan alam.

Tapi, sanajan alam anggeus ngarebut sagala, taya nu bisa mupus sakabéh tapak anu diparanti ku mangsa.

Di antara rungkun tangkal nu leuweung, aya tanah nu rata, lalangit taneuh nu lir sésa tapak wangunan kai jeung awi nu kungsi nangtung megah salaku Istana Nusakambangan.

Di dieu.

Di tempat ieu, Dewi Purwati, putri Prabu Gajah Bungbang, geus hirup, dipangku ku bageurna Rama jeung Indungna.

Dua puluh taun, likuran taun katukang, tempat ieu pinuh ku kahadean.

Aya kahaneutan kulawarga, aya nu seseurian, aya sagala hal anu ayeuna ngan ukur nyésa dina imutan.

Dewi Purwati, nalika matana neutep ka tempat istana éta, ngarasa sakabéh rasa anu teu bisa dicegah.

Andikana imut, yén tempat ieu sakali mangsa mangrupikeun lalakon nu dipaparin ku rasa, lalakon nu aya kahadean, lalakon nu hirup.

Tapi sakabéh éta...

Geus musna ku perang.

Geus runtag ku kajadian nu nyorang mangsa.

Tempat ieu jadi saksi bisu kahirupanana.

Di dieu, andikana tumuwuh dina leungeun Rama jeung Indungna.

Di dieu, andikana dihaleuangkeun ku kidung-kidung sora nu ngajarkeun kahadean ti indungna, ditedahan ku sagala harepan.

Sabaraha kali andikana nyorang buruan ieu kalayan sakabéh rasa nu henteu pernah ditanya, sabab andikana henteu kungsi nyangka yén lalakon éta moal aya deui.

Tapi ayeuna, ngan ukur puing-puing panineungan nu kapinding ku leuweung.

Matana mimiti ceudem cai, tapi andikana tetep teger.

Sanaos tempat ieu nyimpen sagala rasa anu pait, ieu mangrupikeun lalampahan anu kudu dilakukeun pikeun mupus kutukan anu masih nyorang kulawargana.

Tempat anu sakali mangsa jadi lambang kamegahan, ayeuna ngan ukur jadi lalakon anu kudu diadep.

Sakabéh tapak kahirupan kulawarga Nusakambangan, ayeuna ngan ukur kasaksian dina haténa.

Gagak-Ngampar ningali nu henteu kasampak ku batur.

Dina panon haténa, andikana ningali Prabu Gajah Bungbang sareng Dewi Lekawati, nangtung di hareupeun istana megah nu dijieun tina kai jeung awi.

Istana éta dilingkung ku pager awi anu rindang jeung kokoh.

Di jero karaton éta, hirup kaasih, kahaneutan, sumanget nu henteu bisa dipupus ku waktu.

Andikana ningali kumaha raja sareng permaisuri éta nyanghareupan dua anakna kalayan sagala rasa anu pinuh ku kahormatan.

Putrana, Pule Baas, lalaki gagah anu aya harepan pikeun nagara, latihan di buruan kalayan pakarang jati, ditempikeun ku pelatih istana.

Pannonna nyorang sumanget, haténa nyekel kahadean nu mawa sagala harepan pikeun mangsa kahareup.

Sedengkeun Dewi Purwati, budak wanoja leutik, cicing di taman, dipangku ku bageur Indungna.

Dewi Lekawati ngabélai buuk putrina, neundeun rasa anu nyorang mangsa.

Di handapeun tangkal-tangkal nu iyuh, andikana nyaritakeun sagala lalakon, sagala dongéng, sagala kahadean ngeunaan mangsa kahareup.

Imutna nyorang kabagjaan anu taya watesna, lir henteu aya nanaon anu bisa ngaganggu kaakuran kulawarga éta.

Tapi ayeuna...

Istana éta geus leungit.

Karajaan éta geus musna.

Kahadean éta geus dikubur ku lebu.

ingetan éta ngan ukur kasaksian pikeun jalma-jalma anu masih hirup, jalma-jalma anu henteu bisa mopohokeun.

Gagak-Ngampar henteu bisa mopohokeun.

Andikana ningali kumaha Prabu Gajah Bungbang sareng Dewi Lekawati ngajaring kahadean pikeun anak-anakna.

Maranéhanana henteu ngan ukur ngajaring kahadean, tapi ogé ngajarkeun kawijaksanaan, kapamimpinan, tanggung jawab, jeung sagala nu jadi watek luhur.

Unggal juru istana éta hirup.

Unggal tempat di jero karaton éta nyimpen kahadean, nyimpen sagala lalakon.

Tapi ayeuna, henteu aya deui.

Henteu aya deui.

Gagak-Ngampar ngambekan beurat.

Haténa, nu sakitu lila kuat, ayeuna nyorang rasa nu henteu acan pernah dicobaanana.

Istana anu megah éta...

Geus jadi lebu.

Keluarga anu sakitu akurna éta...

Geus hancur, lantaran perang anu dipingpin ku dirina sorangan.

Panginget éta lir impian anu jauh...

Tapi nyata.

Teu aya anu bisa mungkir yén éta nyata.

Teu aya anu bisa mungkir yén éta kantos aya.

Gagak-Ngampar henteu bisa ngahapus éta tina haténa.

Andikana henteu bisa mopohokeun imut Dewi Purwati leutik anu ulin sareng Indungna.

Andikana henteu bisa mopohokeun semangat Pule Baas nu latihan pikeun jadi pamingpin mangsa kahareup.

Sagala rasa, sagala lalakon, sagala kahadean nu dipupuskeun ku perang, ayeuna balik deui dina haténa.

Tapi ayeuna, henteu aya deui jalan pikeun mulangkeun sagalana.

Nu aya ngan ukur haténa sorangan...

Nu nyorang beban nu moal bisa dipupuskeun.

Sanajan Karajaan Nusakambangan wanohna minangka tanah anu keras, tempat para jawara sagara, para bajak laut, para pangasah pakarang, Prabu Gajah Bungbang sareng Dewi Lekawati mibanda paningali sorangan dina ngadidik putra-putrina.

Maranéhanana apal, yén mangsa kahareup Nusakambangan gumantung kana kumaha nyanghareupan mangsa nu bakal datang.

Maka, maranéhanana mere pangajaran nu béda pisan pikeun Pule Baas sareng Dewi Purwati, luyu jeung peran nu bakal dipanghontal ku masing-masing anakna.

Pule Baas, minangka putra mahkota, dipangku pikeun jadi pamingpin nu gagah wani.

Prabu Gajah Bungbang ngalatih putrana kana sagala élmu nagara, élmu perang, jeung taktik bajak laut.

Ti saprak leutik, Pule Baas anggeus diajak ngalanglang sagara, nyorang barat, nyorang bahaya, sarta diajarkeun sagala hal nu henteu bisa dipimilik ku jalma biasa.

Andikana apal cara nyanghareupan ancaman lautan, ngajajah patempatan anyar, jeung nyanghareupan ombak sagara.

awakna kuat. Haténa henteu ragu.

Getih bajak laut ngocor dina jero ragana.

Kawani anu luar biasa ngajadikeun andikana diwanti-wanti pikeun nuluykeun saadat ramana salaku panglindung karajaan.

Sedengkeun Dewi Purwati...

Dewi Lekawati apal, yén Nusakambangan henteu bisa dijaga ku pakarang wungkul.

Maka, permaisuri éta ngalatih putrina kalayan sagala kahadean, sagala katineung, sagala keleuleuyan dunya.

Dewi Purwati dijaga jauh tina kahirupan kasar Nusakambangan. Eta wanoja teu apal kumaha kahirupan kasarna para bajo, manehna ngan ukur apal bageurna indung bapana, jeung gumbira hirup di taman bareng batur-baturna. Saha bae Teu meunang ngomong perkara perang hareupeun putrina.

Andikana dipiara di jero taman, dilingkung ku leuweung pring, ditedahan ku kahadean.

Dewi Lekawati ngalatih putrina pikeun jadi lambang kahadean, lambang kaéndahan di tengah tempat yang keras.

Andikana tumbuh lir kembang anu mekar di tengah rimbuna leuweung awi.

Sanajan hirup di tengah kahadean nu kasar, kaéndahanana henteu leungit.

Ku sabab éta, andikana katelah Dewi Pringgisari Purwati, simbol pangasih kageulisan wanoja anu mekar di tengah dapuran awi anu ngajaga pulo nu miboga ganggasna para bajo jeung bajak laut .

Sanajan hirup di tanah anu dipikawanoh ku kakejeman, kulawarga karajaan Nusakambangan tetep ngajaga seimbangna antara adat sareng kemanusaan.

Prabu Gajah Bungbang sareng Dewi Lekawati miharep yén dua anakna bisa jadi harepan anu pada ngalengkepan.

Pule Baas bakal jadi pamingpin anu kuat jeung tangguh.

Dewi Purwati bakal jadi lambang kasimbangan, kageulisan, jeung katineung.

Tapi...

Takdir nyayagakeun lalakon séjén.

Pangajaran anu dibikeun ka Pule Baas sareng Dewi Purwati lain wungkul wujud cinta Rama sareng Indungna, tapi ogé bagian tina kahadean pikeun mangsa kahareup Nusakambangan.

Pule Baas disiapkeun pikeun mingpin lautan, ngajaga Nusakambangan tina pangancam luar.

Di tengah ancaman ti karajaan-karajaan leutik di Pulo Jawa, tugasna nyaéta ngajaga Nusakambangan tetep kokoh.

Dina sagala ilmu perang, strategi, sareng kapamingpinan, andikana diajar langsung ti Prabu Gajah Bungbang.

Andikana diajarkeun ka lautan, diajarkeun ka perang.

Ti sagala anu anggeus diajarkeun ka andikana, andikana tumuwuh jadi pamingpin bajak laut anu dipikasieun ku musuh-musuhna, dihormat ku sasamanana.

Dewi Purwati, sedengkeun kitu, dijadikeun lambang kahadean.

Dewi Lekawati ngalatih andikana dina seni nyarita alus sakumaha menak, jadi putri nu dipihormat, sareng hikmah kasaeun.

Andikana diajarkeun carana nyarita ka rahayat, carana mawa wibawa, carana ngajaga martabat.

Tujuan utama pangajaranana teu aya hubunganana jeung perang, tapi pikeun kahadean di jero istana Nusakambangan sorangan.

Andikana disiapkeun pikeun jadi ratu, jadi istri pangeran ti karajaan gedé, sangkan Nusakambangan meunangkeun perlindungan jeung kakuatan ti pasakutuan.

Sanajan hirup di tempat anu kasar, andikana meunang sagala rupa pangajaran pikeun jadi wanoja anu mulya.

Kaéndahanana henteu ngan ukur aya dina rupa, tapi ogé aya dina haté.

Pule Baas sareng Dewi Purwati hirup dina tempat anu sarua, tapi nyorang dua jalan ajaran anu béda.

Duanana mibanda tujuan anu sami: ngajaga Nusakambangan.

Dina sagala kahadean, sagala pangajaran, Prabu Gajah Bungbang sareng Dewi Lekawati nyayagakeun kahirupan pikeun anak-anakna.

Karajaan Nusakambangan teu dipandang wungkul salaku tempat, tapi salaku lemah cai nu kudu dijaga.

Dina paningalanna, Gagak-Ngampar nyaksian kahadean baheula, kahirupan nu sakali mangsa pinuh ku kageulisan.

Di Taman Istana Nusakambangan, andikana ningali Dewi Purwati anu atos rumaja, masih wanoja, masih pinuh ku kahadean hirup.

Taman éta asri, tempat anu dipayungan ku pring nu beuki jangkung, dipasiarkeun ku kembang giras nu mekarkeun di sagala jurusan.

Sagala katingal lir gambaran dunya nu henteu kantos kapangaruhan ku kahadean perang.

Aya kolam leutik, tempat para wanoja gogonjakan, seuri, nyaringkeun sora, lir kahadean nu henteu kantos kapegat ku mangsa.

Dina paningalanna, Dewi Purwati henteu nyorangan.

Di dinya, aya ogé Dewi Purwasih, anu ayeuna jadi salah sahiji istrina.

Keur waktu éta, maranéhanana henteu kantos nyangka naon nu bakal kajadian.

Dina kalangkang éta, Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih akrab lir dua bulan dina langit.

Dewi Purwasih nu kolotna mangrupikeun turunan bugis nu jadi panglima di parahu utama, diurus bareng di tempat eta, disaruakeun.

Dua putri wanoja anu hirup dina kanyaah Dewi Lekawati, permaisuri anu wijaksana.

Dewi Lekawati henteu ngan ukur ngajarkeun kahadean, tapi ogé ngajaga taman éta salaku tempat anu bersih tina sagala kagorengan luar.

Istana Nusakambangan, sanajan hirup di tengah kahadean bajak laut, henteu kantos leungit kahadean kulawarga.

Di jero karaton, kaasih, hikmah, jeung kahadean tetep ngajaga.

Dewi Purwati tumuwuh jadi wanoja nu anggun, leuleus, tenang.

Sedengkeun Dewi Purwasih tumuwuh jadi wanoja anu ceria, nu nyayagakeun kahadean di antara babaturanana.

Duanana béda, tapi dua-duana ngandung rasa nu henteu bisa dipisahkeun.

Dina paningalanna, Gagak-Ngampar sadar...

Tempat ieu, nagri ieu, kulawarga ieu, sakali mangsa pinuh ku kahadean.

Sakali mangsa, istana ieu henteu kantos dicekel ku kasangsaraan.

Sakali mangsa, taya nu nyangka yén sagala kahadean ieu bakal leungit.

Tapi kalangkang éta henteu lila.

Ieu gambaran nu ngan ukur lumangsung sakeudeung.

Gagak-Ngampar ningali éta lir hal nu nyorang waktu, nu henteu lami terus ngaleungit.

Nu datang saterusna nyaéta kajadian nu henteu pernah leungit tina haténa.

Kajadian nu moal pernah leungit ti sakabéh dosa nu kantos dipigawéna.

Andikana ningali deui nalika pasukan Pajajaran neumbrag Nusakambangan.

Andikana nyaksian deui nalika tembok karaton dirempag ku masukanna sorangan.

Api hurung di unggal juru.

Getih ngalir dina taneuh.

Sagala kahadean leungit dina riweuhna perang.

Andikana imut, kumaha istana nu megah éta dirobah jadi lebu.

Imut, kumaha prajurit Nusakambangan merjuangkeun kahormatanana dugi ka leungit nyawa.

Dina paningalanna, andikana ningali sorangan dirina...

Dirina, nu mingpin kahancuran ieu.

Sagala gambaran nu tadi langkung lami tibatan saméméhna.

Sabab ieu...

Ieu dosa nu henteu bisa dipupus.

Dina paningalanna, andikana ningali deui kumaha dirina nyanghareupan Prabu Gajah Bungbang.

Dina aula istana nu sakali mangsa pinuh ku wibawa, jogol dua pamingpin kajadian.

Teuteupan Prabu Gajah Bungbang henteu sakadar paneuteup raja ka musuhna.

Tapi paneuteup jalma anu apal yén ieu perang moal nyésakeun nanaon.

Paneuteup Rama anu apal yén kulawargana bakal leungit.

Paneuteup pamingpin anu apal yén Nusakambangan moal aya deui.

Gagak-Ngampar imut deui sora nu leungit dina angin.

Sora nu lir diucapkeun henteu pikeun kiwari, tapi pikeun waktu nu jauh ka hareup.

"Anak turunan andika... karajaan nu andika banggakeun... moal meunangkeun kasaimbangan salilana!"

Dina paningalanna, andikana ningali deui kumaha éta kecap jadi kanyataan.

Kusabab henteu lila sanggeusna...

Nusakambangan henteu aya deui.

Tapi dosa éta, tetep aya.

Dina paningalanna, andikana ningali deui kumaha sagala nu aya di istana leungit.

Para prajurit disagragkeun.

Nu wanoja dijieun rampasan perang.

Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih...

Diarak ka Pasir luhur, terus ka Pajajaran.

Pikeun Dijadikeun dayang-dayang.

Waktu éta, andikana henteu ningali nanaon lian ti rampasan perang.

Henteu sadar...

Henteu terang...

Yén maranéhanana bakal jadi istri jeung cinta sajatina.

Yén duanana bakal jadi bagian tina hirupna.

Gagak-Ngampar teu bisa nampik deui sagalana.

Sagalana kakait ka andikana.

Sagalana dibawa ku leungeunna sorangan.

Dina haténa, Gagak-Ngampar terang...

Ieu dosa nu henteu kantos bisa dipupuskeun.

Ieu rasa nu henteu kantos bisa dilawan.

Tapi panineungan éta henteu eureun di dinya.

Gagak-Ngampar imut deui kumaha kaka kandungana, Raden Kamandaka, maéhan Pangeran Pule Baas di Istana Pasir Luhur.

Henteu dina perang anu adil.

Tapi ku cara licik, cara curang, cara panghianat.

Pule Baas, putra Prabu Gajah Bungbang, maot lain di medan perang, tapi di tengah kapanghianatan waktu pangantenan.

Gagak-Ngampar terang...

Ieu henteu wungkul ngeunaan pupusna hiji putra raja, pupusna hiji pamingpin.

Tapi ieu nyababkeun leungitna sésa kahadean akhir pikeun Nusakambangan.

Sabab kalayan pupusna Pule Baas...

Harepan Nusakambangan leungit salilana.

Dina paningalanna, Gagak-Ngampar nyaksian deui sagala kajadian nu anggeus kaliwat, lir potongan panineungan anu henteu bisa dipupus.

Andikana ningali deui rupa Pangeran Pule Baas, pamingpin ngora nu sakuduna jadi harepan pikeun Nusakambangan.

Pule Baas, anu tumuwuh dina kasatiaan ka lemah cai, nu sakuduna ngajaga nagarana, direnggut ku siasat

Henteu ku pasukan Pajajaran, tapi ku Raden Kamandaka, lanceukna sorangan.

Sakeudeungan, Gagak-Ngampar ngarasa nu ngajadikeun leungitna Nusakambangan lain wungkul pasukan Pajajaran, tapi ogé siasat jeung kasarakan kulawargana sorangan.

Sanajan Pajajaran sakitu agungna, sakitu gagahna, tapi nagri éta anggeus ngalakukeun dosa anu moal bisa dipupus.

Ngahancurkeun hiji lemah cai dugi ka akar-akarna.

Nyabut sagala kahirupan.

Nyabut sagala kabagjaan di tanah ieu.

Gagak-Ngampar sadar, yén dosa ieu lain wungkul tanggung jawabna sorangan.

Dosa ieu mangrupikeun kutukan anu geus nyalindung kulawargana.

Prabu Gajah Bungbang, pupus ku tanganna sorangan.

Pule Baas, pupus ku tangan Raden Kamandaka.

Dewi Lekawati, pupus dina kahancuran istana.

Dua wanoja anu ayeuna jadi bagian tina hirupna, Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih, leungit sagalana lantaran kajahatan kulawargana, na dosa Pajajaran.

Gagak-Ngampar nungtunkeun sirah.

Teu aya kahadean anu bisa mulangkeun sagalana.

Teu aya kahadean anu bisa mupus dosa ieu.

Sagala kahancuran ieu, ayeuna lir eunteung anu mantulkeun sagala kasalahanana sorangan.

Andikana datang ka dieu lain wungkul pikeun zarah.

Tapi pikeun nebus sagala dosa.

Sabab naon nu anggeus dihancurkeun, moal bisa dipulihkeun.

Di tengah hanjakal nu nyorang mangsa, Gagak-Ngampar mimiti sadar yén sagala nu kajadian lain ngan ukur lantaran kahayang sorangan.

Andikana lahir pikeun jadi satria Pajajaran.

Andikana dididik pikeun tarung, maéhan, neunggeul, tanwandeur.

Sanajan waktu geus mawa kasadaran anyar, andikana imut yén waktu ngora, andikana henteu kantos nyanghareupan rasa cinta.

Hirupna ngan ukur peperangan, panghancuran, jeung meunangkeun kahormatan ku pakarang.

Andikana henteu apal karunya.

Henteu apal kumaha ngajaga batur.

Hirupna ngan ukur meunangkeun, henteu kantos mere.

Ieu kabentuk ti saprak leutik, ku guru nu ngalatih dirina— Ki Amuk Marugul.

Amuk Marugul henteu kantos ngajarkeun kahadean.

Henteu kantos ngajarkeun hikmah.

Nu diajarkeunana mangrupa...

Kumaha carana jadi anu paling kuat.

Kumaha carana ngarasa nikmatna menang.

Kumaha carana ngaleungitkeun lawan ku cara naon waé.

Di handapeun bimbingan Amuk Marugul, Gagak-Ngampar jadi pamuda nu henteu apal nanaon salian ti perang.

Hirupna ngan ukur ngeunaan meunangkeun kakuatan.

Tapi...

Hirup henteu kantos jalan dina hiji watek wungkul.

Waktu ngalantarankeun robahna hiji jalma.

Sakabéh pikiran, sakabéh jalan, robah sanggeus andikana patepung jeung Dewi Purwati.

Dewi Purwati...

Wanoja nu andikana beunangkeun salaku rampasan perang, tapi ahirna jadi sagala harti hirupna.

Dewi Purwati henteu kantos ngajarkeun perang.

Tapi andikana mangrupikeun hal kahiji anu ngajarkeun dirina kana rasa cinta.

Rasa nu henteu kantos dipikanyaho ku andikana.

Hirup jeung Dewi Purwati ngajarkeun dirina yén hirup henteu sakadar maéhan lawan.

Tapi kumaha ngajaga batur.

Kumaha mere, lain ngan ukur meunangkeun.

Pikeun mimitina dina hirupna, andikana apal...

Kawasih.

Rasa nu henteu kantos dikenal ku Satria Pajajaran.

Gagak-Ngampar apal, yén nu kajadian ka dirina téh lain wungkul lantaran kahayangna sorangan.

Andikana tumuwuh ku cara nu béda, dididik ku tangan anu kasar, jadi alat pikeun perang.

Nusakambangan ancur lantaran andikana masih ngora, masih seuneu, masih henteu apal nanaon salian ti meunangkeun.

Tapi ayeuna, andikana lain deui pamuda nu hirup pikeun meunangkeun wungkul.

Ayeuna, andikana lalaki anu hayang nebus dosa.

Hayang nebus sagalana.

Hayang mulangkeun sagalana, sanajan andikana apal sagalana moal bisa balik deui.

Bareng Dewi Purwati, Gagak-Ngampar ngarasa yén hirupna henteu kantos sarua deui.

kawasih di antara maranéhanana ngabentuk paningali anyar.

Nu tadina ngan ukur nyanghareupan kameunangan...

Ayeuna apal yén kakuatan nu sajatina lain di medan perang.

Tapi dina kamampuh pikeun nyiptakeun katengtreman.

Henteu wungkul pikeun dirina sorangan.

Tapi pikeun jalma-jalma di sabudeureunana.

Ku sabab éta, andikana datang ka dieu.

Nusakambangan.

Tempat nu sakali mangsa dihancurkeun ku leungeunna sorangan.

Tempat nu ayeuna jadi saksi kumaha dosa-dosana moal bisa dipupus.

Tempat nu jadi awal tina lalampahan pikeun nebus sagalana.

Nalika Gagak-Ngampar diuk diurut tatapakan Istana Nusakambangan, andikana sadar yén takdir henteu pernah bisa disangka.

Nalika yuswana 23 taun, nalika masih ngora, seuneu, pinuh ku kahayang,
Andikana teu kantos nyangka yén unggal léngkah anu dipigawéna di waktu
harita, bakal mawa dirina ka titik ieu.

Ka tempat ieu.

Ka dosa ieu.

Ka pangampunan anu moal pernah tangtu hasilna.

Salaku senopati ngora nu pinuh ku karep tur kahayang, Gagak-Ngampar
henteu apal nanaon salian ti perang, paséa, jeung panaklukan.

Hirupna lir pakarang nu henteu kantun diasah, dunya ukur peperangan, jeung
meunangkeun kameunangan nu jadi hiji-hijina tujuan hirup.

Teu aya rasa welas.

Teu aya rasa karunya.

Teu aya rasa nu lian salian ti kakuatan.

Andikana henteu pernah nyangka yén salah sahiji jalma anu dirina tumpes di
medan laga—Prabu Gajah Bungbang, raja anu andikana lawan kalayan pinuh
kawani—bakal jadi mertua sorangan.

Teu pernah kabayang, yén wanoja leuleuy nu tadina dijieun tawanan, Dewi
Purwati, bakal jadi garwa, nu ahirna nyangga rasa asih dina haténa.

Dewi Purwati, anu tadina ukur bagian tina rampasan perang, ayeuna anggeus
jadi bagian tina getihna sorangan.

Wanoja anu ngarobah sagala jalan hirupna.

Dina yuswa dua puluh tilu taun, harita, Gagak-Ngampar henteu apal naon anu
bakal datang.

Henteu apal yén unggal kahadean, unggal peta, unggal kahadean anu
dicandakna, bakal mawa andikana ka tempat ieu.

Ka tempat nu pinuh ku panineungan, tempat nu ayeuna leungit sagala
kahirupan.

Ayeuna, nalika andikana geus dewasa, nalika sagala jalan anu kantos ditapakan kaharti ku pikirna,

Andikana sadar...

Sagalana henteu lumangsung sakadar kajadian.

Takdir henteu mawa nanaon tanpa sabab.

Dina unggal leungeun nu nyekel pakarang, aya lalakon nu bakal kasorang di hareupna.

Dina unggal kahadean anu dipupus, aya perkara nu kudu ditebus.

Ayeuna, andikana datang ka tempat ieu lain ukur pikeun nyanghareupan mangsa nu anggeus kaliwat.

Tapi pikeun nebus sagalana nu anggeus leungit.

Dina lemah nu kantos jadi urut Istana Nusakambangan, Gagak-Ngampar nangtung, hate pinuh ku kasedih nu henteu bisa ditepikeun.

Nu kantos aya di dinya, ayeuna tinggal bau jeung rasa panineungan.

Tapi dina paningalanna, andikana apal yén Prabu Gajah Bungbang jeung Pule Baas henteu pernah jauh.

Andikana apal yén maranéhanana masih nyaksian sagalana.

Ku sora nu lir ku angin, Gagak-Ngampar miwarang,

Saolah andikana langsung menta ka para arwah nu anggeus lila nyorang alam séjén.

"Duh Rama Prabu Gajah Bungbang... Duh Kakang Pule Baas... hampura kula..."

"Hampura sagala dosa anu anggeus kula lampahkeun."

"Hampura sagala karusakan nu anggeus kula bawa ka lemah nu sakuduna henteu kantos kasorang sangsara ieu."

"Kula henteu apal, kula henteu ngadeugdeug yén naon anu kula lakukeun bakal nyésakeun lara nu henteu bisa diubaran."

Gagak-Ngampar nangtung kalawan suku nu lir teu mibanda tanaga.

Sora na sanajan kentel, tapi haténa nyaring ku kasedih. "Kula imut kumaha ngorana kula harita... Kula henteu apal nanaon ngeunaan rasa sieun, kula henteu apal nanaon ngeunaan rasa asih."

"Kula hirup dina kahadean perang, kahadean ngéléhkeun lawan, kahadean meunangkeun kakuatan."

"Tapi kula henteu sadar... yén unggal léngkah anu kula tapak, unggal kahadean anu kula pigawe, anggeus mawa kasangsaraan anu kula sorangan henteu bisa tanggung."

Andikana lir leungit sora, lir leungit hawa.

Sagalana henteu bisa dibalikeun deui.

"Tapi... naha Dewi Purwati?"

"Naha kasangsaraan ieu kudu ditanggung ku andikana?"

"Naha andikana kudu ngangkat kutukan nu kula sorangan nu nyababkeun?"

"Naha andikana kudu hirup dina kajadian nu henteu dipilih ku andikana?"

Andikana nyekelan dadana sorangan.

Aya rasa anu nyekek haténa.

Rasa anu henteu kantos kasampak, rasa anu henteu kantos dikenal ku satria Pajajaran.

"Duh Rama Prabu Gajah Bungbang... upama aya anu bisa kula piharep ti arwah nu anggeus di alang kumitir ..."

"Bikeun kahadean ka andikana."

"Bikeun katenangan kana haténa."

"Apan andikana putri Rama, sareng ayeuna, andikana garwa kula... istri anu kula pikaasih, nu kula cicing dina kahadeannana."

Gagak-Ngampar ngarasa cimata na murag.

Satria anu baheula teu aya anu bisa nyérang, teu aya anu bisa ngaleungitkeun, ayeuna nangtung sorangan, haténa beurat jeung pasrah.

"Lamun nasib kudu ngahukum..."

"Lamun kudu aya nu ngalaman kasusah..."

"Tong Dewi Purwati...tapi Kula nu kudu nanggung sagalana!"

"Kula nu kudu narima kasangsaraan eta!"

"Ulah mikeun ka andikana rasa susah nu henteu kantos dipilihna."

"bikeun ka andikana hirup nu satuluyna."

"bikeun ka andikana hirup anu cahayana moal leungit."

"Duh Rama Gajah Bungbang, lamun aya hampura anu bisa kula piharep... bikeun éta ka andikana."

"bikeun ka andikana hirup nu teu kasorang kasedih sarta ku kasusahan, bikeun ka andikana kamulyaan nu sakuduna jadi hakna."

"Sarerea anggeus éléh ku takdir, tapi upama aya anu kula bisa pigawe..."

"Kula daék nyanghareupan sagalana, kula daék maot pikeun nebus sagalana."

"Hampura kula, Rama... hampura kula, Kakang Pule Baas..."

"Sagalana nu anggeus kajadian, kula moal bisa ngabalikeuna. Tapi kula moal pernah eureun pikeun nebusna."

Andikana nyanghareup ka taneuh anu ayeuna lebuna geus jadi cipo di leuweung sakurilingna.

Sagalana anggeus musna.

Tapi kahadean, rasa asih, panineungan,

Moal pernah leungit.

Andikana apal yén takdir nu anggeus lumangsung moal bisa dirobah,

Tapi andikana miharep...

Miharep ku sapinuh atina, sagala rasa, sagala jiwa,

Sangkan Dewi Purwati, garwa nu dipikanyaah, meunangkeun kabagjaan nu salilana sakuduna jadi hakna.

Satria Pajajaran, nu sakali mangsa henteu pernah neundeun rasa sieun, ayeuna neundeun beratna ragrag cimata.

Henteu ku pakarang.

Henteu ku peperangan.

Tapi ku kajadian nu anggeus dipupus ku leungeunna sorangan.

"bikeun kabagjaan ka andikana."

"bikeun hirup nu pinuh ku kasih, nu pinuh ku asih."

"Ulah mikeun andikana kasedih, ulah mikeun andikana cimata."

"Lamun kudu aya nu sangsara, cukup kula wungkul nu nanggung sagalana."

"Sabab kula nu nyababkeun sagalana."

"Kula nu anggeus ngahancurkeun karajaan ieu, kula nu anggeus miceun sagala hirup nu aya di dinya."

Gagak-Ngampar nungtunkeun sirah.

Rasa nu teu bisa dibalikeun.

Sagalana anggeus kajadian.

Tapi andikana miharep...

Miharep aya kagorengan anu masih bisa dihulag.

Miharep aya kahadean anu masih bisa disambat

"Tapi, kula menta... upama takdir masih bisa dirobah..."

"bikeun hiji hal nu jadi harepan anyar."

"bikeun andikana budak... bikeun andikana kahirupan nu anyar."

"Pikeun mere jalan kabungahan, henteu wungkul pikeun karajaan..."

"Tapi pikeun ningtrimkeun haténa, pikeun kabungah nu anggeus lila leungit tina hirupna."

"Duh Rama Prabu Gajah Bungbang..."

"Dengekeun pamenta kula."

"Sabab kula henteu hayang ningali deui aya cimata dina raray garwa kula."

"Bikeun andikana sagala nu kudu dibikeun, sagala nu jadi hakna, sagala nu sakuduna jadi milikna." "Sarta bikeun ka kula... sagala hukuman nu kudu dibikeun."

"Sabab kula nu kudu nanggung sagalana."

Gagak Ngampar nunjukkeun panon ka langit. Jiga nu miharep kulawarga Nusakambangan turun ti alam nu luhur.

Tapi sorana lir ditarajang angin.

"Upama aya karma, bikeun ka kula."

"Upama aya hukuman, bikeun ka kula."

"Tapi bikeun hirup nu bagja ka andikana."

"Ka Dewi Purwati, garwa kula, awewe nu kula cinta saluhureun sagalana."

Andikana ngaleupaskeun hihileud nafas.

Sagala rasa nu nyangsang di hate, ayeuna geus dicaritakeun kabeh.

Andikana pasrah, tapi henteu leungit harepan.

Andikana neundeun ragu, tapi henteu leungit kayakinan.

Andikana moal bisa ngarobah perkara nu geus kajadian.

Tapi andikana miharep,

Aya jalan pikeun mulangkeun sagalana.

Sanggeus Gagak-Ngampar ngedalkeun sakabéh rasa, sakabéh pamenta, sakabéh hanjakal,

Sagala tempat nu tadi karasa keueung jeung deukeut kana kasedih, bener-bener beuki robah.

Nu tadina lemah ieu lir taneuh nu masih neundeun seungit perang, ayeuna seungit nu séjén nu datang.

Angin sakuriling nu tadi neken beurat, ayeuna leuleuy.

Nu tadina pinuh ku geueuman, ayeuna lir aya sora nu henteu kasorang.

Daun daun lame nu tadi cicing, ayeuna oyag lir kahiliwir, salambar ragrag ngusap kana pipina. Lir milu ngusap cimata eta pahlawan.

Angin nu lir ngalayang ti leuweung awi, ngalayang ku sora anu henteu kaharti.

Lain Lir dunya henteu narima kasalahan,

Tapi lir dunya milu narima...

Harepan.

Sagala kasedih nu tadi nyangsang dina tanah ieu, ayeuna lir henteu nyangsang na diri sorangan.

Henteu aya deui rasa ambek nu nyangsang di angin,

Henteu aya deui seungitna dendam nu nyorang kana taneuh.

Nu aya ukur rasa nu lir aya cai, nu ngalir laun-laun dina titisanibun kana taktakna, jiga Satitik cimata Dewi Lekawati ni nitis, nu milu menta panghampura ka Prabu Gajah Bungbang pikeun minantuna. Prabu Gajah Bungbang nu jadi leuluy, lir mere aya panghampura nu ngalayang di antara dua alam.

Panghampura antara Prabu Gajah Bungbang jeung Gagak-Ngampar.

Panghampura antara mertua sareng minantu.

Dua jiwa nu kantos silih paéhan, ayeuna silih ngaleungitkeun beubeurat rasa nu geus lila nyangsang.

Lir aya kagorengan nu leungit ti sakabéh juru istana nu anggeus lebur teu katingali,

Ayeuna, angin lir mawa seungit anyar.

Hawa nu tadi kawas neundeun seungit sieun, ayeuna lir nyadiakeun rasa hampang.

Teu siga saméméhna.

Tempat nu tadina dipinuhan ku rasa ambek, ku rasa éra, ku rasa anu henteu bisa dicaritakeun,

Ayeuna lir aya panarimaan.

Seolah, Arwah Prabu Gajah Bungbang sareng para karuhun Nusakambangan,

Ngadenge sagalana.

Ngadenge pamenta, ngadenge paniatan nu tos suci ku rasa asih.

Ngadenge kumaha hiji manusa, anu sakali mangsa nyangking pakarang, ayeuna menta panghampura.

Ngadenge kumaha hiji satria, anu baheula tanpa welas, ayeuna nyanggakeun rasa leutik dirina di hareupeun takdir.

Dendam nu lami nyangsang, ayeuna mimiti leungit.

Gagak-Ngampar masih nangtung.

Andikana cicing, haténa napak dina kapasrahan.

Aya nu béda di ieu lemah.

Aya nu robah.

Seolah, sanajan pengampunan Prabu Gajah Bungbang moal kantos sapinuhna kasorang,

Tapi restu tos dicandak.

Gagak-Ngampar apal,

Sanajan andikana kantos maéhan Prabu Gajah Bungbang,

Sanajan andikana kantos miceun sagala kahirupan di Nusakambangan,

Tapi kanyaah Rama Prabu ka putrina, Dewi Purwati, moal pernah leungit.
asih nu tos ngagedekeun Dewi Purwati kalayan leuleuy jeung nyaah,
asih rama nu teu mungkin kasorang ku rasa dendam,
asih indung anu ngamalir tanpa wates.

Eta asih anu ayeuna, ku jalan nu teu disangka-sangka, tos ngaléngkah ka Gagak-Ngampar.

Sanajan andikana henteu kantos ngaharepkeun panghampura,

Sanajan andikana apal, kasalahan nu anggeus dipigawé moal bisa dipupuskeun,

Tapi ayeuna andikana apal...

Andikana bisa mere kabagjaan pikeun Dewi Purwati.

Sabab sanajan mangsa katukang henteu bisa dirobah,

Sanajan dosa moal pernah leungit,

Tapi kahadean bisa disanggakeun.

Hirup nu leuwih bagja bisa dimimitian.

Lalakon nu anyar bisa dibuka.

Gagak-Ngampar ngalieuk.

Langit henteu robah.

Angin henteu eureun.

Tapi aya hiji hal nu karasa béda.

Aya hiji rasa hampang nu henteu kantos kasorang saméméhna.

Seolah...

Aya jalan nu atos kabuka.

Henteu pikeun dirina sorangan.

Tapi pikeun Dewi Purwati.

Pikeun garwa nu ayeuna andikana pikiran saluhureun sagalana.

Takdir bisa mawa kasusahan.

Tapi ayeuna, takdir ogé bisa nyangking harepan.

Gagak-Ngampar terus sujud didinya, pikeun tanuh nu geus diancurkeun.

Sakali deui...

Gagak-Ngampar sujud didinya, pikeun panghampura Prabu Gajah Bungbang.

Sakali deui...

Gagak-Ngampar sujud panungtung. Pikeun para Karuhun Dewi Purwati jeung karuhun dirina.

Memang.

Henteu aya kecap nu bisa dikedalkeun.

Tapi dina haténa, andikana apal...

Aya nu anggeus dipasrahkeun.

Aya nu anggeus dihampura.

Aya nu anggeus robah.

Andikana henteu apal naon nu bakal datang.

Tapi ayeuna, andikana apal...

Aya kahadean nu masih bisa ditéang.

Aya bagja nu masih bisa dibikeun.

Aya jalan anyar nu bisa dipilampah.

Gagak-Ngampar mere hormat panungtungan.

Ka sukma nu anggeus mere restu.

Ka karuhun nu ayeuna moal nyangking ambek.

Ka kahadean nu ayeuna anggeus dipasrahkeun.

Kalawan leumpang hampang, andikana ninggalkeun lemah nu kantos mawa rasa beurat salila dua puluh taun.

Hate anu tadi pinuh ku rasa dosa, ayeuna beuki hampang.

Sagala kahadean nu kantos kasorang, ayeuna bisa dipasrahkeun.

Dina unggal léngkahna, andikana apal yén kahirupan Dewi Purwati,

Ayeuna moal deui kasorang ku seungit kahadean nu henteu dipilihna.

Andikana henteu nyorangan.

Dewi Purwati sareng Dewi Purwasih aya di gigirna.

Maranehna, dua wanoja nu ayeuna jadi bagian tina getihna sorangan.

Teu aya deui rasa sieun.

Teu aya deui rasa kahariwang.

Ayeuna, waktu maranehna miang ti Nusakambangan,

Hirup maranehna henteu deui kaganggu ku mangsa katukang.

Sakumaha walungan nu ngalir, hirup maranehna ayeuna ngaléngkah ka hareup.

Maranehna nuturkeun walungan,

Walungan nu lir ngalantarankeun sagala rasa nu kantos dipasrahkeun.

Walungan nu nuju ka kahadean nu anyar.

Ka harepan nu énggal.

Ka kahirupan nu ayeuna kudu dihontal.

Lalampahan ieu, sanajan jauh tur panjang,

Tapi henteu deui lir dipanjangkan ku beungbeurat rasa.

Maranehna leumpang, ngaléngkah dina jalan nu terus maju.

Ngaliwatan walungan nu ngalir lir takdir,

Ngaliwatan jalan nu ngeplak lir jaman.

Nya kitu ogé Gagak-Ngampar, Dewi Purwati, sareng Dewi Purwasih.

Maranehna apal yén lalampahan hirupna moal salawasna hampang.

Tapi ayeuna,

Maranehna anggeus nampi sagala rasa,

Ngajungjung sagala nasib,

Ngadeugdeug sagala takdir.

Taya deui rasa cecekelan ku kasangsaraan,

Taya deui rasa dijiwet ku dosa.

Ayeuna, leumpangna lain kusabab kudu,

Tapi kusabab ngaharepkeun kahadean.

Ngajugjug kahadean.

Ngajugjug bagja.

Nalika parahu di walungan Cisarayu nyorang lalampahanana,

Maranehna ogé nyorang lalampahan anyar.

Sanajan carita nu baheula moal leungit,

Tapi ayeuna, aya lalakon anyar nu kudu dipilampah.

Di Pasir Luhur, maranehna dipapag ku Raden Kamandaka,

dipapag ku Prabu Kandandaha.

Hiji raka nu kasih, hiji mertua, hiji dulur nu baheula dipisahkeun ku sajarah.

Ayeuna, dipatimukeun deui ku jalan nu béda.

Nu baheula pinuh ku perang,

Ayeuna pinuh ku kahormatan.

Nu baheula pinuh ku pakarang,
Ayeuna pinuh ku panarimaan.

Di jero kaputren,

Dewi Purwati jeung Dewi Purwasih dipapag ku Dewi Ciptarasa, istri Raden Kamandaka.

Beda turunan, beda kahirupan, beda jaman,
Tapi henteu aya nu kudu ngajauhkeun maranehna.

Dewi Ciptarasa nyangking sagala rasa.

Ngarangkul, henteu ngusir.

Ngahadean, henteu ngajauhan.

Sabab sajarah bisa misahkeun, tapi duduluran moal bisa.

Dina sababaraha poé di Pasir Luhur,

Hate-hate nu kantos ngajauhan, ayeuna beuki ngadeukeutan.

Sanajan nu baheula pinuh ku pasaliaan,

Tapi ayeuna pinuh ku panarimaan.

Sanaos kahadean moal leungit dina lalakon baheula,

Tapi ayeuna, maranehna apal,

Aya lalakon anyar nu kudu ditulis.

Sanggeus sawatara waktu,

Rombongan Gagak-Ngampar ninggalkeun Pasir Luhur.

Lalampahanana nu kiwari, lain deui lalampahan nu pinuh ku kabeurat.

Tapi lalampahan nu pinuh ku kahadean.

Kusabab lalampahan ieu lain wungkul lalampahan awak,

Tapi lalampahan rasa.

Lalampahan batin.

Lalampahan Puraga kahirupan.

Dewi Purwati ayeuna henteu deui nyangking kasedih.

Imut nu lila leungit, ayeuna mulang deui.

Rasa nu kantos katutupan, ayeuna bisa ditingalikeun.

Nu baheula dianggap moal mungkin,

Ayeuna lumangsung.

Taya deui seungit dendam.

Nu aya ukur rasa asih.

Dina sapanjang lalampahan,

Gagak-Ngampar jeung dua garwana masih nyaritakeun carita nu kantos lumangsung.

Tapi sanajan caritana sarua,

Sanajan caritana henteu robah,

Nu robah téh rasa nu nyaritakeunana.

Nu baheula diperedih ku kasedih,

Ayeuna diulas ku seungit panghampura.

Nu baheula sagalana beurat,

Ayeuna sagalana hampang.

Dewi Purwati, Dewi Purwasih, Gagak-Ngampar,

Ayeuna sadar yén carita hirup maranehna moal leungit tina sajarah.

Tapi éta moal jadi beungbeurat.

Sabab ayeuna,

Maranehna henteu deui jadi korban takdir.

Tapi maranehna nu ayeuna milih takdirna sorangan.

Henteu leupas tina dosa baheula,

Tapi henteu deui dikawasa ku éta dosa.

Henteu mopohokeun lalakon anu kantos lumangsung,

Tapi ayeuna lumampah pikeun lalakon anyar.

Ditukangeun Walungan Citayem nu kertayeman ngalir.

Sakumaha takdir nu anggeus ngalangkungan maranehna.

Sakumaha hirup nu ayeuna kudu dipilampah.

Teu aya deui seungit kasangsaraan.

Nu aya ukur lalakon anyar.

Nu ayeuna kudu dimimitian.

Nalika maranehna ngaliwatan geger Kondang, geus arek nepi ka Selangkuning,

Diditu Istana nu megah ngadagoan maranehna,

Tapi lain wangunan luhur nu ngajulang,

Tapi katengtreman nu ayeuna aya dina jero haté.

Mangsa katukang nu pinuh ku sengkala,

Ayeuna robah jadi jalan anyar,

Nu pinuh ku kahadean, asih, jeung kasabaran.

Dewi Purwati (sareuri leuleuy, panon na caang, neuteup ka Gagak Ngampar)

"Kakang, wanci lalampahan urang ka Pasir Luhur téh siga kahadean nu datang ti takdir. Teu aya nu nyangka, yén urang bakal aya di dieu ayeuna, lain salaku musuh, tapi salaku kulawarga."

Gagak Ngampar (mésém, mikir ka nu baheula)

"Memang, teu bisa dibayangkeun. Harita, kula ngan ukur ningali andika jeung Dewi Purwasih salaku tawanan. Kula henteu mikir nanaon, ngan ukur

ngalaksanakeun kawajiban. Tapi ayeuna, kahadean geus mere urang jalan nu béda."

Dewi Purwasih (ngeunteungkeun jaman baheula, bari seuri leuleus)

"Ah, kula imut, Kakang. Andika harita jaga kami siga barang berharga. Urang téh memang tawanan, tapi kami masih manusa nu boga rasa. Ayeuna, kula nyarita jeung seuri, tapi harita éta lain hal nu nyugemakeun."

Dewi Purwati (ngelih ka tukang, nyurahan panineungan)

"Bener, éta waktos kula henteu boga daya. Andika, Kakang, salawasna ningali kami siga ancaman. Tapi ayeuna, urang geus aya di dieu, leumpang babarengan."

Gagak Ngampar (ngarasakeun beurat nu aya dina haténa lila-lila jadi hampang)

"Dewi, kula henteu nyangka bakal ningali andika sakumaha kula ningali andika ayeuna. Harita, kula mung apal musuh jeung sekutu. Tapi ayeuna, kula ngarti, kahadean nu sajati henteu sakadar éta."

Dewi Purwati (sora laun, tapi teuas ku rasa asih)

"Takdir geus mawa urang ka dieu. Andika jeung kula, nu kantos dipisahkeun ku perang, ayeuna dipertemukeun ku rasa nu leuwih luhur. Andika ngarasa sabeungkeutan? Kula ogé."

Gagak Ngampar (sareuri, rada éra, neuteup ka Dewi Purwati)

"Memang, kula keras, Dewi. Tapi jauh di jero haté, aya rasa nu béda, meskipun harita kula teu bisa ngedalkeunana. Kula sadar, sagala tindakan éta bagian tina tugas kula salaku prajurit. Tapi ayeuna, kula apal yén lalampahan ieu lain ukur keur kula sorangan, tapi ogé pikeun urang duaan."

Dewi Purwati (lalana, sora laun, tapi jero hartina)

"Bener, lalampahan ieu geus ngarobah sagalana. Harita, kula ngan ningali andika minangka penjaga nu teuas hate, tanpa rasa. Tapi ayeuna, kula ningali andika salaku salaki nu pinuh ku asih. Andika geus mere kula kahirupan anyar, tempat nu pinuh ku kahadean jeung kasabaran."

Maranehna leumpang babarengan, nyurahan panineungan nu lila dipasrahkeun ka takdir. Rasa nu kantos jadi panghalang, ayeuna lir jadi ranté nu nyambungkeun haté arandikana.

Dewi Purwati (sareuri leuleus, neuteup ka Gagak Ngampar, pinuh ku panineungan)

"Kula apal, Kakang. Andika harita sengaja ngalambat-lambatkeun lalampahan. Andika nyieun sagala rupa alesan, lain sabab tugas, tapi sabab hayang lila cicing di gigir kula."

Gagak Ngampar (héraneun, tapi gancang ngaku, bari seuri hampang)

"Ah, Dewi... bener. Andika memang awas pisan. Memang, harita kula sok néangan cara pikeun ngalambatkeun lalampahan. Kula hayang leuwih lila wawuh sareng andika. Sanajan kula harita henteu sadar pisan kana éta rasa, tapi haté henteu bisa bohong."

Dewi Purwasih (seuri, ngaganggu paguneman arandikana)

"Ah, Kakang Kakang, kula imut bet, andika harita sok loba alesan. Sok nyalahkeun pawana hujan, sok nyarita kuda rék diistréan, padahal... padahal éta mah akon-akon wungkul, sangkan andika bisa remen eureun, leuwih lila di gigireun Dewi Purwati."

Dewi Purwati (neuteup Dewi Purwasih, sareuri seungit)

"Bener, Dewi. Kula gé imut. Andika harita nyangka kula henteu sadar, tapi kula apal. Andika hayang ngobrol leuwih lila, hayang cicing di gigireun kula, sareng... hayang mere tanda nu henteu bisa diucapkeun."

Gagak Ngampar (seuri rada éra, tapi henteu mungkir)

"Enya, kula henteu bisa mungkir. Harita, kula hayang langkung wawuh sareng andika. Kula henteu mikir jauh harita, ngan ukur hayang tetep aya gigir andika, sanajan éta henteu kaharti ku diri kula sorangan."

Dewi Purwasih (ngalirkeun buukna, neuteup arandikana dua-duaan)

"Tapi ayeuna, sakabehna geus écés, bener? Teu aya deui alesan nu kudu disumputkeun. Andika duaan anggeus dipertemukeun ku takdir, sareng éta langkung saé tibatan sagala pangulur-ulur waktu harita."

Dewi Purwati (meuseuk leungeun Gagak Ngampar, pinuh ku rasa sukur)

"Bener. Dugi ka ayeuna, kula apal yén lalampahan éta lain sakadar lalampahan. Éta jalan nu mere urang kahadean. Andika henteu ukur ngajaga kula harita, tapi andika ogé ngajarkeun kula harti kahadean nu sajati."

Gagak Ngampar (teuteupna seukeut, tapi aya rasa tenang nu jero)

"Kula henteu hanjakal ku naon waé nu kajadian, Dewi. Sanajan urang patepung dina kaayaan nu hésé, kula sukur yén urang bisa aya di dieu ayeuna, leumpang babarengan."

Dewi Purwati (sora laun, tapi tegas)

"Kula gé, Kakang. Henteu aya kahanjakalan. Sagala nu geus kajadian, kula henteu nyorang sorangan. Andika anggeus jadi bagian tina lalampahan kula, sareng kula apal, urang bakal teras maju babarengan."

Dewi Purwasih (neuteup arandikana dua-duaan, seuri harepan)

"Tingali ka urang ayeuna, dua jalma nu baheula dipisahkeun ku perang, ayeuna di hijikeun ku jodo. Bener, takdir mawa urang ka dieu. Urang nu geus hirup dina kabencian, ayeuna hirup dina kahadean." Maranehna leumpang di reuma nu ayem,

Nyarita kalayan haté nu éndah,

Nyurahan mangsa katukang henteu deui ku seuri pait,

Tapi ku rasa nu tulus.

Sanajan lalampahanna panjang,

Ayeuna, maranehna apal,

Bahwa sagala perih nu kapungkur,

Moal salawasna jadi luka,

Tapi bisa robah jadi lalakon asih,

Nu ayeuna dipijieun babarengan.

Dina kaayaan nu leuwih haneut, arandikana nyurahan mangsa katukang lain ku seuri pait, tapi ku rasa nu tulus.

Sagalana nu kantos jadi tanda tanya, ayeuna jadi lalakon kahadean, nu arandikana lakonan babarengan.

Dina lalampahan nu panjang ieu,

Maranehna henteu deui dikawasa ku takdir nu poék,

Tapi ku kahadean nu bisa dipilih,

Ku rasa nu bisa dimekarkeun,

Ku lalakon nu bisa diwangun babarengan.

Dewi Purwasih (seuri leuleus, neutep Dewi Purwati bari rada nakal)

Dewi Purwasih: (seuri)

"Saenyana, Dewi Purwati mah ti heula kénéh geus nyimpen rasa ka Kakang Gagak Ngampar. Kula apal, Dewi, sanajan harita urang masih tawanan, panon andika sok nuturkeun léngkah Kakang. Andika henteu bisa nyumputkeun éta ti kula. Andikana prajurit nu tanggung jawab, tur haté andika, meskipun andika henteu ngaku, geus mimiti gagarawé."

Dewi Purwati (nyanghareupan Dewi Purwasih, pipi na bareunah, neundeun panon ka handap)

"Ah, Dewi, ulah sagalana didalang. Éta mah lalakon nu geus kaliwat. Memang, kula ajrih ka Kakang Gagak harita, tapi teu bisa kula ngaku. Kami mah bagéan tina dua dunya nu béda, duanana katakian ku takdir masing-masing. Kula putri Nusa Kambangan, tur andikana prajurit Pajajaran. Moal aya tempat keur perasaan éta harita, da urang téh musuh."

Dewi Purwasih (sareuri, neutep Dewi Purwati kalayan sirikna)

"Ah, ulah nyumputkeun deui, Dewi. Lamun harita andika masih putri karajaan, kula yakin andika pasti bakal nyungkeun ka Rama Prabu sangkan andika dikawinkeun jeung Kakang Gagak. Sareng, kula ogé yakin, Ramanda moal bakal nolak éta, sabab Kakang Gagak téh lalaki anu pantes. Tapi, tingali ayeuna! Kakang Gagak nu baheula prajurit nu ngan ukur ngajaga tawanan, ayeuna jadi salaki andika."

Dewi Purwati (ngaleuleuskeun haté, tapi masih kaganggu ku rasa panasaran nu lami)

"Bener, harita memang aya rasa nu henteu bisa kula ucapkeun. Tapi kula apal, yén éta moal mungkin. Kula sadar kumaha posisi kula waktu éta—henteu leuwih ti tawanan. Andikana prajurit, nu tugasna henteu pikeun ngadéngé perasaan haté, tapi pikeun ngalaksanakeun perintah. Moal aya tempat pikeun hal séjén."

Dewi Purwasih (sareuri sumanget, neutep ka Dewi Purwati)

"Tapi ayeuna, takdir geus nyangking urang ka dieu, Dewi. Kula bungah ningali andika sabar-sabarna, hirup dina kabagjaan. Cinta, sanajan leungit di leuweung kajadian, bakal manggih jalanna sorangan. Urang geus ngalangkungan loba rintangan, loba kasangsaraan, tapi ayeuna... sakabehna nu kungsi nyeri, jadi bagea."

Gagak Ngampar (seuri leuleuy, neutep Dewi Purwati kalayan haté nu pinuh kahadean)

"Memang, Dewi, takdir nu nyangking urang ka dieu. Baheula, kula henteu nyangka yén jalur urang bakal ngahiji. Andika téh tawanan, kula téh prajurit. Teu aya rasa lian salian kawajiban. Tapi ayeuna, kula sadar yén sagalana nu kajadian harita téh pangersa Hyang Agung. Pikeun nyangking kula ka dieu, pikeun nyangking urang ka jalan ieu."

Dewi Purwati (neutep Gagak Ngampar kalayan paneutep nu pinuh ku kahadean)

"Bener, Kakang. Takdir memang pinuh ku teu sangka. Sanajan perasaan éta geus aya ti baheula, tapi urang henteu bisa ngucapkeunana. Tapi ayeuna, kula apal yén sagala jalan nu panjang, sanajan pinuh ku kahalangan, ngan ukur mawa urang ka hiji tujuan: kebagjaan ieu."

Lalampahan ti Nusakambangan nepi ka Salang Kuning lir jalan panjang nu pinuh ku harti. Tilu poé lalampahan dipinuhan ku carita, paguneman, jeung rasa nu teu acan kantos kapayun. Arandikana sadar yén naon nu kajadian baheula, sanajan pahit, geus mawa arandikana kana kasadaran yén hirup henteu mung saukur perang jeung dendam, tapi ogé kahadean jeung kasempetan anyar.

Di unggal lembur nu arandikana leumpang, para Lurah atawa Akuwu nu kaliwatan, Gumelar, Bungbulang, Boja, Limbangan, mapag kalayan darehdeh, ningalikeun kahirupan rahayat nu katingali subur. Rahayat Dayaluhur katingali

leuwih tengtrem, pasar-pasar pinuh ku padagang, sawah-sawah lega, sareng jalma-jalma hirup kalayan kabagjaan.

Kiwari, Prabu Gagak Ngampar teu deui lalaki nu baheula dipikawanoh salaku prajurit Pajajaran. Andikana geus jadi pamingpin anu bijaksana, raja nu henteu mung apal ngeunaan perang, tapi ogé apal ngeunaan kahadean.

Dewi Purwati, nu kungsi nyanghareupan kutukan, ayeuna lir dibéré harepan anyar. Andikana henteu deui nyanghareupan kasangsaraan sorangan, tapi ngabagéakeun kahadean nu geus disangking ku takdir.

Arandikana sadar yén kaayaan moal robah dina sapeuting, tapi sakabéh takdir boga jalanna sorangan.

Sarta ayeuna, arandikana henteu deui musuh anu paadu takdir, tapi kulawarga nu sapuk nyanghareupan hirup babarengan.

Prabu Gagak Ngampar, nu saméméhna sok katincakan ku beungbeurat dosa katukang, ayeuna ningali kalayan rasa bungah yén kulawargana terus mekar dina kabagjaan. Andikana nengetan Dewi Purwati, nu saméméhna diselubung ku kasusah nu teu aya pegatna, ayeuna siga beuratna geus leungit, siga kasangsaraan nu kapungkur geus ditarima. Gagak Ngampar ngarasa sukur kana lalampahan maranéhanana ka Nusa Kambangan, sanajan pinuh ku penyesalan jeung pangorbanan, tapi geus mawa robah nu hadé dina hirupna.

Istana Salang Kuning, nu salila ieu jadi simbol kawasa jeung pamaréntahan, ayeuna jadi lambang kasajahteraan kulawarga. Karajaan Dayaluhur, nu dipingpin ku Gagak Ngampar, geus balik kana titirahna, jeung kahirupan di jero karaton beuki pageuh ku kanyaah. Kalawan manah nu pinuh ku rasa sukur, Gagak Ngampar ngalenyepan yén lalampahanana nu baheula pinuh ku kasieun jeung panarajang, ayeuna geus nyangking mangpaat nu leuwih lega. Najan takdir moal bisa diliwatan, tapi unggal hambalan nu dicandak geus nyangking ka arah nu leuwih caang.

Kulawarga Dayaluhur, nu saméméhna geus ngalangkung perang jeung kasangsaraan, ayeuna siap muka lambaran anyar dina hirupna. Istana nu geus asri deui, kahirupan rumah tangga nu beuki sauyunan, jeung kakawasaan nu beuki ajeg, nyangking rasa tinemu yén sanajan jalan nu ditempuh pinuh ku panghalang, tapi tungtungna arandikana geus manggihan kasalametan nu sajati.

Saterusna.

Sababaraha bulan anggeus kaliwat dina katengtreman Istana Salang Kuning. Hirup kulawarga karajaan beuki sauyunan, dipaparinan kabagjaan nu tos lila dianti-anti. Dina hiji mangsa nu caang, Dewi Purwati ngarasaan ayana parobahan dina raga, tanda-tanda nu anggeus lami didamba. Dewi Purwati lalaunan sadar yén dirina geus kakandungan. Salila sababaraha bulan, andikana geus karasa tanda-tanda nu némbongkeun yuswana nu nambahan di jero beuteung, hiji kaayaan nu saméméhna ngan ukur jadi impian, ayeuna robah jadi kanyataan.

Dewi Purwati ngarasaan kabagjaan nu teu kagambarkeun. Alam siga nyarengan kabungah haténa. Tapi, sanajan haténa pinuh ku rasa sukur, aya kasieun nu tetep nyamur di jero manah. Lamun baé dulur-dulur masih aya, ieu tangtu bakal jadi béja nu munggaran rek diaturkeun ka arandikana. Tapi kiwari, sakabéh baraya ti Nusa Kambangan geus leungit, nu tinggal ukur Dewi Purwasih, hiji-hijina dulur sakalintang getih, nu ayeuna jadi sasama garwa ti Gagak Ngampar.

Kalayan rasa bungah nu di hijikeun ku kahadean, Dewi Purwati nyiapkeun diri pikeun ngawartian ieu béja ka Dewi Purwasih. Arandikana calik di jero gedong Palasari nu caang, dina sapoe nu tiis tur hampang. Kalayan sora nu halimpu, nu ngeusi kabagjaan, Dewi Purwati ngaturkeun béja nu lila disamunikeun di jero haténa.

Dewi Purwati: (ngabagéakeun, kalawan seuri lega)

"Purwasih, kula henteu bisa nyumputkeun kabagjaan ieu langkung lila. Kula... kula anggeus kakandungan, Purwasih. Ieu anggeus lumangsung salila sababaraha bulan. Kula henteu apal kumaha kudu nyaritana, tapi kula hayang yén andika nu pangheulana uninga. Andika hiji-hijina kulawarga kula ayeuna."

Dewi Purwasih: (kaget, tapi pinuh ku kabungah)

"Duh, Dewi, ieu béja anu pohara agungna! Kula bagja pikeun andika! Kula bisa ngarasa kabagjaan andika. Sabada sakabéh kajadian nu kantos urang langkung, ayeuna karajaan urang arek boga hiji putra nu jadi panerus. Kula baris salawasna ngarojong andika."

Dewi Purwasih ngarasa pohara bagja ku béja éta. Arandikana silih gupay, silih pangdeudeul, sabab sanajan Dewi Purwati anggeus kaleungitan kulawargana,

ayeuna andikana kagungan dulur anu salawasna aya pikeun nyangking kanyaahna .

Dewi Purwasih: (seuri, kalawan nada ngagoda)

"Tapi, Dewi, kula ogé boga béja anu sami bagjana. nyaeta Kakang Gagak Ngampar ogé arek jadi rama. Hihihi.... Kula yakin ieu takdir nu pohara éndah. Urang sakabéhna bakal kagungan kulawarga nu sampurna, nu bakal nyangking kasalametan sareng kabagjaan pikeun Karajaan Dayaluhur."

Kadua awewe éta silih tingali, pinuh ku kabagjaan. Sanajan lalampahan arandikana pinuh ku rerintangan jeung kahilangan, ayeuna arandikana bisa ngarasaan kahaneutan tur katengtreman dina kulawarga nu arandikana wangun. Dewi Purwati, nu baheula ngarasa kasunyataan hirup nu leutik pisan, ayeuna boga sasama dulur anu bakal salawasna nyangking rasa asih tur pangrojong.

Béja kabagjaan ieu sumebar ka sakabéh selangkuning jeung Karangbirahi. Sakabéh panghuni Istana Salang Kuning ngagungkeun kabagjaan Dewi Purwati. Karajaan Dayaluhur, nu anggeus ngalangkung sakitu loba uji coba, ayeuna bisa ngarasaan kasalametan nu sajati. Kalahiran putra atawa putri arandikana henteu mung jadi kabagjaan pikeun kulawarga selangkuning, tapi ogé jadi pananda yén aya kahareupan anyar pikeun sakabéh rahayat Dayaluhur.

Kahayang nu lami dianti ku Prabu Gagak Ngampar tungtungna jadi kanyataan. Sabada sababaraha bulan nganti, datang mangsa nu linuhung—lahirna putra munggaran ti Dewi Purwati, nu bakal jadi Putra Mahkota Karajaan Dayaluhur.

Gagak Ngampar ngarasakeun kabagjaan nu taya bandinganana. Dina yuswa 45 warsih, nalika seueur jalmi nganggap mangsa kajayaanana parantos kaliwat, andikana malah ngarasa saperti bade ngamimitian kahirupan nu anyar, nu pinuh ku sumanget sareng pangharepan.

Kalahiran putra kahiji ieu lain mung mawa kabagjaan kanggo dirina nyalira, nanging ogé kanggo sadaya kulawarga sareng karajaan. Ieu lain mung putra, nanging ogé panerus takdir Dayaluhur, panerus kabagjaan nu lami dianti.

Dinten kalahiran eta pinuh ku kabungahan nu luar biasa. Dewi Purwati, sanajan parantos ngalangkungan mangsa kakandungan nu pinuh ku

tantangan, ayeuna imut bagja ningali orok nu nembe dilahirkeun. andikana ngarasakeun asih sareng kabagjaan nu luar biasa nalika ningali putra andikana nu sehat sareng sampurna, lahir ka dunya ieu. Seueur pisan rarasaan nu ngamuara—rasa sukur kana anugerah nu dipasihkeun ku takdir, rasa asih nu jero ka Gagak Ngampar, sareng rasa lega margi tungtungna karajaan andikana gaduh ahli waris nu bakal neraskeun garis turunan.

Gagak Ngampar: (nyandak orok andikana ku panangan nu pinuh ku kaasih sareng cinta)

"Tungtungna, urang gaduh putra, Dewi. Putra urang, nu bade jadi harepan sareng mangsa payun karajaan ieu. kula teu acan kantos ngarasa saperti ieu sateuacanna. Sadaya nu urang alami, sadaya nu urang langkungan, tungtungna mawa urang ka dieu. Teu aya kabagjaan nu langkung ageung ti ieu."

Dewi Purwati, nu sanajan capé sabada ngalahirkeun, ngarasa saperti dunya ieu kagungan andikana. andikana ningali carogina, Gagak Ngampar, ku pinuh asih. Arandikana duaan terang yen sanajan karajaan parantos ngalangkungan

* Dewi Purwati: (imut leuleus, nanging pinuh ku kabagjaan)

"Ieu mangrupi rahmat nu pangageungna, Kakang. Urang gaduh putra, nu bade jadi panerus karajaan urang. kula yakin, andikana bakal tumuwuh jadi pamimpin nu wijaksana sareng pinuh ku kaasih, margi urang bade ngawulangkeun andikana ku sadaya asih nu urang gaduh."

* Gagak Ngampar ningali Dewi Purwati kalayan rasa kabagjaan nu taya bandinganana. andikana ngarasa kumaha raketna duduluran nu parantos dipupuk ku waktos, ku lalampahan nu panjang. Dina manahna, andikana sadar yen teu aya deui nu langkung endah tibatan gaduh kulawarga nu pinuh ku kaasih. Sanajan andikana baheula mangrupi bagian ti Karajaan Pajajaran nu pinuh ku kahoyong sareng perang, ayeuna andikana teu kantos hanjakal ku kaputusan hirupna. Kabagjaan ieu langkung luhur batan sadaya kakawasaan nu pernah dicita-citakeun.

Gagak Ngampar: (kalawan panon nu pinuh kabagjaan)

"Lamun aya nu nawarkeun takhta atawa ngajadikeun kula jadi Putra Mahkota Pajajaran, tangtu kula moal ragu nolakna, Dewi. Teu aya kabagjaan nu langkung ageung tibatan ningali putra urang lahir, salamet, sarta bagja. Ieu

kabagjaan nu sajati—nu moal bisa diukur ku nanaon. Kula ngarasa saperti anggeus meunang sakabéh peperangan dina kahirupan, ngan ku boga kulawarga ieu."

Kalayan lahirna putra munggaran arandikana, hirup di karajaan nu pinuh ku harepan nu anyar, sagala kasangsaraan nu tos kaliwat, ayeuna robah jadi kahadean. Gagak Ngampar jeung Dewi Purwati sadar yén lalampahan arandikana teu acan réngsé, tapi arandikana geus siap ngajalankeun hirup nu pinuh ku puraga tur tanggung jawab, ngadidik putrana ku kawijaksanaan jeung kanyaah nu geus arandikana pelajari dina sakabéh lalakon hirupna.

Karajaan Dayaluhur ayeuna kagungan panerus nu moal saukur narima takhta, tapi ogé bakal naruskeun ajén-ajén kanyaah, kasalametan, sareng pangarti nu geus diamanatkeun ku sepuh-sepuhna.

Putra munggaran ti Dewi Purwati jeung Gagak Ngampar, nu dipasih ngaran Adeg Ciluhur, lahir minangka lambang harepan pikeun mangsa nu bakal datang di Dayaluhur. Kalahiranana dipapag ku kabagjaan ku sakabéh kulawarga jeung nagari. Gagak Ngampar, nu tos ngalangkung loba peperangan jeung kasangsaraan, nengetan putrana kalayan kaharep nu luhur.

Andikana ngarepkeun Adeg Ciluhur bakal tumuwuh jadi hiji kesatria nu satia kana tanah lahirna, nu sanggup ngajaga kamulyaan jeung kamerdekaan lemah Dayaluhur tina sakabéh ancaman musuh, utamina ti nagara-nagara sagigir nu hayang nyekel kakawasaan kana lemah ieu.

Ti saprak lahirna, Adeg Ciluhur tos dipersiapkeun jadi panerus karajaan nu sanggup ngajaga tur nangtayungan bumi Dayaluhur. Gagak Ngampar ningali kahadéan nu geus aya dina getihna—kajembaran haté sarta kahadean nu tangtuna bakal ngajadikeun andikana hiji pamingpin nu wijaksana, nu sanajan kudu mikeun jiwa ragana, andikana bakal tetep nangtayungan tanah warisan para luluhur.

Salaku hiji bapa, Gagak Ngampar sadar yén Adeg Ciluhur bakal nangtung dina takdir nu beurat. Tapi andikana yakin, kalayan pangajaran nu pinuh ku asih sareng pangarti, putrana bakal bisa nanggung éta kawajiban kalayan luhung. Andikana miharep, sanajan kudu dilatih jadi kasatria sakumaha dirina baheula, Ki Adeg Ciluhur moal saukur jadi pejuang, tapi ogé bakal jadi

pamingpin nu ngajaga rahayatna, nu ngajadikeun karajaan nu makmur ku wijaksana.

Gagak Ngampar: (nengetan Ki Adeg Ciluhur kalawan panon nu pinuh kaharep)

"Anaking, Adeg Ciluhur, engké enggal andika bakal tumuwuh jadi hiji kasatria nu nangtayungan lemah Dayaluhur ieu kalayan sakabéh kasatiaan jeung kabijaksanaan. Taya nu langkung mulya tibatan ngajaga bumi ieu, nu anggeus diwariskeun ku para luluhur urang. Mun hiji mangsa musuh datang, andika kudu siap nyanghareupanana, sanajan kudu masrahkeun nyawa andika sorangan. Andika teh harepan pikeun karajaan ieu."

Adeg Ciluhur, nu nembé lahir, henteu acan bisa ngarti kana sakabéh kaharep nu dipaparin ka andikana. Tapi Gagak Ngampar percaya, yén getih nu ngalir dina ragana, getih nu asalna ti Prabu Gajah Bungbang tur para leluhur Dayaluhur, bakal ngajadikeun andikana kasatria nu bakal ngajaga karajaan kalayan sakabéh sumanget sarta kasatiaan.

Karajaan Dayaluhur ayeuna henteu saukur boga panerus takhta, tapi ogé boga hiji lambang kahadean—cikal bakal hiji pamingpin nu bakal nyangking karajaan ka jaman anyar, jaman nu pinuh ku kahadean, kaadilan, sarta kakawasaan nu wijaksana.

Kalawan harepan anu ageung dina haténa, Prabu Gagak Ngampar nengetan putrana nu masih orok kalawan pinuh ku kanyaah. Andikana apal yén lalampahan arandikana can réngsé, sarta lalampahan Ki Adeg Ciluhur nembé dimimitian. Tanah Dayaluhur peryogi kasatria saperti andikana—hiji jalma nu bakal nangtayungan kamerdikaan sarta kahormatan karajaan, ngajaga mangsa kahareup anu pinuh ku harepan, sarta ngajadikeun karajaan ieu tetep kuat tur mandiri.

Sanggeus kalahiran Ki Adeg Ciluhur, berkah sarta kabagjaan nu taya watesna nyorang kulawarga Gagak Ngampar sareng Dayaluhur. Lahirna putra munggaran ieu henteu ngan ukur mawa kabagjaan pribadi pikeun Prabu Gagak Ngampar sareng Dewi Purwati, tapi ogé jadi puncak tina takdir karajaan arandikana. Poé-poé sanggeus kalahiran Ki Adeg Ciluhur pinuh ku kabagjaan, tapi berkah nu datang henteu ukur cunduk di dinya.

Warta kalahiran incu munggaran ti Prabu Gagak Ngampar nepi ka ceuli Prabu Siliwangi Baduga Maharaja, raja agung ti Karajaan Pajajaran. Prabu Siliwangi, nu maréntah ti saprak taun 1475 M, ngarasa kacida bingahna sarta reueus ku kalahiran Raden Adeg Ciluhur. Salaku tanda kahormatan jeung berkah pikeun kalahiran incuna, sarta minangka bagian tina usaha nguatkeun tali duduluran antara dua karajaan, Prabu Siliwangi ngangkat Dayaluhur jadi hiji karajaan nu mandiri, tapi tetep jadi sekutu Pajajaran.

Pasakutuan ieu henteu ngan ukur jadi kauntungan pikeun kaweruh nagara dua karajaan, tapi ogé nguatkeun kaayaan Dayaluhur di sakuliah Tanah Sunda. Prabu Siliwangi Baduga Maharaja, minangka hiji aki nu wijaksana sarta boga pangaruh gedé, maparin hiji hadiah nu bakal ngahiji mangsa kahareup Dayaluhur jeung Pajajaran. Kalawan aya pasapukan ieu, Dayaluhur jadi langkung kuat tur dihormat, sanes ukur di wewengkon lemah cai, tapi ogé di nagara tatangga.

Prabu Gagak Ngampar: (kalawan raray nu pinuh ku sukur)

"Anaking, Adeg Ciluhur, lahirna mawa berkah nu gedé. Henteu ukur pikeun kulawarga urang, tapi ogé pikeun tanah ieu. Kula sukur, yén takdir anggeus ngantunkeun urang ka dieu, sareng ayeuna urang henteu ukur nangtung salaku karajaan nu kuat, tapi ogé jadi sekutu Pajajaran. Pasekutuan ieu bakal mawa karahayuan tur kamakmuran pikeun bumi Dayaluhur."

Dewi Purwati: (sareuri bungah, nengetan Adeg Ciluhur)

"Hadirna, Adeg Ciluhur, saéstuna mawa kabagjaan pikeun urang sakabehna. Kami apal yén takdirna nyaéta ngajaga bumi ieu, sarta ayeuna urang boga mangsa kahareup nu langkung caang. Urang henteu deui kudu nangtung nyorangan, sabab ayeuna urang boga sekutu anu kuat di Pajajaran."

Kabagjaan ieu henteu ukur dirasakeun ku kulawarga karajaan, tapi ogé ku sakumna rahayat Dayaluhur, nu nyorang pasapukan ieu kalayan kabungah. Rahayat ngarasa langkung aman, langkung dipikacinta, sabab arandikana apal yén mangsa kahareup arandikana ayeuna langkung cahayaan dina naungan dua karajaan ageung anu geus ngahiji. Pasapukan ieu maparin rasa aman, harepan anyar, sarta jaminan yén tanah Dayaluhur bakal tetep merdéka sarta jauh tina ancaman musuh luar.

Kalayan sakabéh berkah nu datang alpukah kalahiran Ki Adeg Ciluhur, kulawarga Prabu Gagak Ngampar sareng sakabéh karajaan Dayaluhur leumpang kana babak anyar dina sajarahna. Karajaan ieu, nu ayeuna anggeus jadi karajaan mandiri tur jadi sekutu Pajajaran, nunjukkeun yén mangsa kahareup arandikana pinuh ku harepan sarta kamakmuran.

Pasakutuan antara Dayaluhur sareng Pajajaran henteu ngan saukur hadiah pikeun kalahiran Ki Adeg Ciluhur, tapi ogé bagian tina kahayang gedé Prabu Siliwangi Baduga Maharaja.

Dina mangsa éta, Kerajaan Majapahit, nu tadina jadi pangawasa di Jawa, mimiti nunjukkeun tanda-tanda keruntuhan. Kaayaan ieu jadi kasempetan pikeun karajaan-karajaan anyar nu boga kahayang kaweruh nagara sorangan, hal ieu bisa ngancam kasimbangan kakawasaan di wewengkon éta.

Kalawan kaayaan Jawa nu teu tangtu, Prabu Siliwangi apal yén pasakutuan jeung karajaan leutik sabudeureun Pajajaran bakal jadi kakuatan pikeun nangtayungan Pajajaran ti ancaman musuh anyar. Sanajan Dayaluhur tos lila jadi sekutu Pajajaran, ku diangkatna Dayaluhur jadi karajaan merdéka, éta ogé dianggap minangka bagian tina tujuan pikeun nguatkeun Pajajaran dina nyanghareupan karajaan-karajaan anyar nu bisa muncul tina reruntuhan Majapahit.

Samentara éta, kaayaan di Pasir Luhur ogé jadi perhatian. Pasir Luhur, nu asalna di handapeun pangaruh Pajajaran, laun-laun mimiti jauh ti nurut ka Pajajaran. Aya kabingbingan yén Pasir Luhur bisa nuturkeun jalanna Karajaan Demak, nu mutuskeun pikeun misahkeun diri tina kakawasaan Pajajaran sarta majukeun ajén-ajaran sorangan.

Ku sabab éta, Prabu Siliwangi, kalayan kawijaksanaanana, milih pikeun nguatkeun Dayaluhur salaku sekutu anu kuat pikeun nyanghareupan sagala ancaman nu datang. Ieu sanes ukur salaku kaweruh nagara jangka pondok, tapi minangka perencanaan jauh pikeun ngajaga kakawasaan Pajajaran, sarta pikeun nangtayungan tanah-tanah Sunda tina ancaman musuh nu bakal datang.

KINANTI

Ngantos Gaduh Putra

...

Gagak Ngampar nu Kacatur

Daya luhur boga nagri

Hanteu daek gaduh putra

Purwati ngaraos sedih

Purwasih ngaros susah

Dua puluh taun lami

Kakang Hayu mangkat ngidul

Ka Karuhun urang indit

Jaroh ka Nusa kambangan

Sugan bae kenging widi

Ti arwahna kanjeng rama

Nyarios kitu Purwati

Gagak Ngampar atuh nurut

Kahoyong nu jadi istri

Nepungan lurah Madura

Nganteurkeun ka Beulah hilir

Citanduy ka muharana

Na parahu sadayana

Di Masigit Sela tapakur

Nu dimaksud hoyong hasil

Ngagaduhan putri putra

Katurunan di anti anti
Panerus keur janten raja
Ka gusti terus mumuji

Teu Hilap waktos kapungkur
Keur ngora begalan pati
Ka Istana Gajah Bungbang
Nu tos jadi leuweung awi
Ka Rama menta hampura
Arwahna sing welas asih

Rama Sumpah Geura Cabut
Kasalah Kaula nampi
Pasihan Purwati Putra
Naon kasalahan Dewi
Ayeuna kaula Pasrah
Mugi ditepikeun Gusti

Parantos kitu Kacatur
Sataunna henteu lami
Purwati teh Gaduh Putra
Ki Adeg Ciluhur Nami
Adeg Cisagu adina
Purwasih ngagaduh putri

Luluhur na Daya luhur
Kabeh salamet pamugi
Saturunana sadaya
Pamugi sing lami cicing
Lima Rebu Taun Lila
Di lemah larangan nagri

Panambih

Nagara di Dayaluhur
Prabu gaduh dua istri
Rayatna keur Ngantosan
Raja engal gaduh putra

Nutur galurna luluhur
Purwati Sareng Purwasih
Istri Raja Gagak Ngampar
Nusakambangan asalna

Dayaluhur anu Luhur
Teguh nyepeng Pamali
Nempatan tanah Larangan

Lima rebu tahun lila

Kabagjaan di Istana Salang Kuning, Karajaan Dayaluhur, terus ngalir kalayan datangna berkah-berkah anyar pikeun kulawarga Gagak Ngampar sareng Dewi Purwati.

Dua taun sanggeus Adeg Ciluhur lahir, Dewi Purwati maparin putra kadua—hiji orok nu kasep tur gagah, nu dipasihan ngaran Adeg Cisagu. Ngaran ieu dipilih kalayan harepan yén Adeg Cisagu bakal tumuwuh jadi hiji kesatria, nu bakal ngajaga sarta nangtayungan Dayaluhur ku cara nu wijaksana, nuturkeun jalan anu tos dimimitian ku Adeg Ciluhur.

Satahun ti harita, kulawarga karajaan Dayaluhur meunang deui hiji berkah anyar—lahirna putri munggaran Dewi Purwasih, nu dipasihan ngaran Niken Kurenta. Salaku hiji-hijina putri di kulawarga karajaan Dayaluhur, Niken

Kurenta diharepkeun jadi lambang kawijaksanaan, kalemesan, sarta pardamaian.

Kalayan lahirna Ki Adeg Cisagu sareng Niken Kurenta, kabagjaan di Istana Salang Kuning beuki nyongcolang. Prabu Gagak Ngampar sareng Dewi Purwati Dewi Purwasih ningali tilu anakna—dua putra nu gagah sarta hiji putri nu wijaksana—salaku anugrah pangageungna dina kahirupan arandikana.

Prabu Gagak Ngampar: (nengetan tilu anakna kalayan pinuh kareueus)

"Kalayan lahirna Ki Adeg Ciluhur, Ki Adeg Cisagu, sareng Niken Kurenta, kula ngarasa langkung tengtrem. Arandikana bakal tumuwuh jadi pamingpin nu wijaksana sarta gagah. Tanah Dayaluhur bakal salawasna aya dina panangtayunganana, sarta mangsa kahareup karajaan ieu bakal pinuh ku harepan."

Kalayan hadirna Adeg Ciluhur, Adeg Cisagu, sareng Niken Kurenta, Dayaluhur ayeuna boga panerus nu moal saukur nyekel takhta, tapi ogé neruskeun perjuangan pikeun ngajaga kahadean lemah cai tur ngajadikeun Dayaluhur tetep hade, kuat, sarta mardéka.

Opat Puluh Taun

Ka gunung luhur sang budak naék,

Lamun tiis ulah pareum haté,

Ku seuneu kudu diasah watek,

Lamun sanget ulah jadi awéwé,

Teu sagala perang maké pakarang,

Teu sagala wicaksana ku basa,

Teu sagala lalaki ku watek.

Kadipaten disanggakeun dua,

Sisi kidul sisi kalér nangtung,

*Candi Kuning Candana luhung,
Candi Laras ngadeg di Pegadingan,
Dua adi parantos disumpahkeun,
Teu meunang palid tina jalan,
Teu meunang méré pati ka lemah*

*Putri luhur disanggakeun tumbal,
Teu meunang balik teu meunang nangis,
Leungeun dua kedah salawasna,
Nyepeng beungkeut sumanget nu cicing,
Meunang cicing dina leungeun wanci,
Teundeun salamet dina tapak sukuna,
Dina tapak lemah Dayaluhur.*

*Gagak lungguh panon na geus leuleus,
Angin ngetrék ti wétan ka kulon,
Nagara ragrag kawas daun garing,
Teu sagala Pajajaran Pajajaran,
Demak maju Cirebon nangtung,
Dayaluhur nu teu meunang cicing,
Tapi teu meunang leungit kasauran.*

Dua Nonoman,

*Angin beulah wétan murubut halimpu, nyorang leuweung nu leubeut,
ngalangkungan pasir, nyorang walungan nu ngalayang lir oray seuneu dina*

cahaya panonpoé. Leuweung gé masih reumis, manuk-manuk di awang-awang kacida rongkahna, lir sora nu ngahudangkeun poé anyar di lemah Dayaluhur.

Di tengah-tengah éta lemah, aya hiji pasanggrahan nu cicing di basisir walungan, antara gunung jeung lebak. Tempat nu teu sakabéh jalma bisa asup, sabab éta tempatna para keturunan karuhun, nu ngajaga sagala warisan nu dititipkeun.

Dina pasanggrahan éta, aya dua budak lalaki, Adeg Ciluhur jeung Adeg Cisagu. Ti saprak leutik, maranéhanana henteu diperlakukeun kawas budak séjén. Henteu aya waktu keur lalajo langit, henteu aya waktu keur lalajo walungan. Ti mimiti sumanget nafas kahirupan, éta dua budak geus dipasrahkeun ka guru-guru pangpa.

Beurang maranéhanana nyangking kujang, neundeun tapak dina pasir latihan, neundeun seuneu dina panon anu henteu kudu ragu.

"Lamun nyekel kujang, kudu sakaligus nyekel haté. Lamun ngalungkeun panah, kudu sakaligus ninggalkeun rasa hanjakal."

Éta kecap-kecap nu unggal poé dicepukkeun ka maranéhanana. Ngajarkeun yén leungeun nu nyekel pakarang henteu kudu leungeun nu bararah, tapi leungeun nu terang kana kawajiban.

Tapi Dayaluhur lain lemah nu ukur kudu dijaga ku pakarang.

Peuting, nalika angin leuleus nyorang pasanggrahan, Adeg Ciluhur jeung Adeg Cisagu henteu nyekel pakarang deui, tapi nyekel leungeun guru-guruna, diajar aksara, diajar siloka, diajar kumaha carana jadi jalma anu wening haté.

"Rahayu moal datang tina kakawasaan, tapi tina jiwa nu lempeng. Sagala rupa nu aya, asalna ti jati diri."

Éta kasauran nu dihartikeun ku maranéhanana unggal peuting, nalika lampu damar masih hurung, nalika leuweung masih cumantel dina sepi.

Maranehanana diajar, lain keur sorangan. Maranehanana diajar keur tanahna, keur lemah nu geus masrahkeun hirup ka maranéhanana.

Dua Kadipaten,

Beurang éta, angin nyorang tatangkalan, angin nyorang pasanggrahan, lir saksi nu marengan éta kajadian. Gagak Ngampar lungguh di paseban, panon na tenang, tapi sora na teges. Adeg Ciluhur jeung Adeg Cisagu dianteur ka payuneunana, di hareupeun para pinisepuh, para pangiwa-panganan, sarta jalma-jalma nu milu nyaksian.

"Lalakon geus dumuk dina lemah, geus waktuna arandika nangtung dina tapak suku sorangan," ceuk Gagak Ngampar.

Ti dinya, dibabarkeun éta papanggongan. Kadipaten Candi Kuning nu aya di suku Gunung Candana, pikeun Adeg Ciluhur. Leuweungna rapet, jalanna batu, anginna tiis, lemahna nyangkaruk ka basisir. Kadipaten Candi Laras, nu nangtung di Gunung Pacarluwung Pegadingan, pikeun Adeg Cisagu. Taneuh nu handap tapi pageuh, cai nu caina haneut, tapi jero.

Dua kakasih lemah, dua panyangga Dayaluhur.

Adeg Ciluhur jeung Adeg Cisagu teu nyarita. Maranéhanana sujud di payuneun Gagak Ngampar, ngadago kecap nu bakal ngajieun takdirna.

Ti luhur paseban, sora jero puun sepuh Rezitrineksa Pancasatya ngagem:

"Ti lemah ka lemah, ti jati ka jati, manusa lain pikeun sorangan, tapi pikeun lemah nu nyangking nafsuna."

"Ti lahir ka ajal, ti jagat ka jagat, salamet lain tina ngungsi, tapi tina ngajaga jeung masrahkeun diri."

Sagala jalma paamprok sujud, tanaga jagat lir nyarambung ka tanaga awak. Dua anak Gagak Ngampar diangkat jadi adipati, henteu ku kakawasaan, tapi ku sumpah nu mawa beungbeurat jagat.

Lamun cai nu ngalir di walungan lain ukur pikeun nyorang batu, manusa nu hirup moal ukur keur lalakon sorangan.

Ieu para Juru Demung di Dayaluhur waktu harita

Demung Dayaluhur Utama

(Bareng Gagak Ngampar)

1. Ki Kebo Singalodra sareng istrina Nyi Lintang Kencana, putra ti Ki Kebo Gumulung. Andikana patih utama, boga pangaruh kuat dina tatali nagara. Tugas: Dayaluhur Utama.

2. Ki Raksa Dahana sareng istrina Nyi Gading Puspa, putra ti Ki Raksa Jati. Ahli pertahanan benteng jeung jalur leuweung. Tugas: Dayaluhur Utama.
3. Ki Langlang Wahana sareng istrina Nyi Mayang Kirana, minantu ti Ngabehi Langlang Buana. Pangatur hubungan nagara. Tugas: Dayaluhur Utama.
4. Ki Tirta Wangsit sareng istrina Nyi Wangi Rengganis, putra ti Ki Tirta Langkara. Ahli cai jeung pangatur susukan. Tugas: Dayaluhur Utama.
5. Ki Jaka Kendaga sareng istrina Nyi Raras Sukma, putra ti Ki Jaka Patra. Ahli hukum jeung pangjaga piagem karajaan. Tugas: Dayaluhur Utama.
6. Ki Wulung Sampak sareng istrina Nyi Ratih Handayani, minantu ti Ki Wulung Kandaga. Pangiring sandangan jeung panglengkep perang. Tugas: Dayaluhur Utama.
7. Ki Alas Tandira sareng istrina Nyi Laraswati, panerus ti Ki Alas Purwa. Pangawas leuweung jeung pileuwengan. Tugas: Dayaluhur Utama.
8. Ki Jaya Nagasari sareng istrina Nyi Endah Candrawati, putra ti Ki Jaya Rumenggong. Hulubalang utama benteng. Tugas: Dayaluhur Utama.
9. Ki Paranggana Jaya sareng istrina Nyi Sari Mangesti, incu ti Ki Paranggana Wisesa. Ahli tatanén jeung panghulu paré. Tugas: Dayaluhur Utama.

Demung Kadipaten Candi Kuning

(Bareng Adeg Ciluhur)

10. Ki Maung Layapati sareng istrina Nyi Kemuning Laras, putra ti Ki Maung Lamadulang. Hulubalang senapati, ahli tarung. Tugas: Candi Kuning.
11. Ki Jaran Badag sareng istrina Nyi Sulastri Jaya, putra ti Ki Jaran Gumarang. Akuwu Gunung Candana, ahli pertahanan gunung. Tugas: Candi Kuning.
12. Ki Kuda Wirangga sareng istrina Nyi Mega Wulan, ponakan ti Ki Kuda Samrani. Panglima berkuda. Tugas: Candi Kuning.
13. Ki Sanca Jangjaya sareng istrina Nyi Ranti Anggraeni, minantu ti Ki Sanca Giranglangit. Mulu balang siasat perang. Tugas: Candi Kuning.

14. Ki Ajag Wulung sareng istrina Nyi Lestari Ningrum, putra ti Ki Ajag Gumelar. Pangawas perbatasan. Tugas: Candi Kuning.
15. Ki Bajing Lulunggang sareng istrina Nyi Sari Kirani, putra ti Ki Bajing Lulumbang. Hulubalang gerilya. Tugas: Candi Kuning.
16. Ki Rimong Jaya sareng istrina Nyi Andini Kusuma, minantu ti Ki Rimong Gadingan. Pamingpin Sapuluh Maung. Tugas: Candi Kuning.
17. Ki Tambak Jaladri sareng istrina Nyi Wangi Sindang, putra ti Ki Tambak Gumarang. Pangaping leuit. Tugas: Candi Kuning.
18. Ki Jalak Mertaning sareng istrina Nyi Wening Purnama, putra ti Ki Jalak Sangrayuda. Pangintip utama. Tugas: Candi Kuning.
19. Ki Wredha Tunggal sareng istrina Nyi Puspawangi, putra ti Ki Wredha Samba. Tabib agung. Tugas: Candi Kuning.

Juru Demung Kadipaten Candi Laras

(Bareng Adeg Cisagu)

20. Ki Ranggasena sareng istrina Nyi Arum Wening, putra ti Ki Gelap Nyawang. Andikana pamingpin kaprajuritan Dayaluhur, ahli strategi perang. Tugas: Pagadingan.
21. Ki Munding Kendang sareng istrina Nyi Sekar Wangi, putra ti Ki Munding Anggalaksana. Hulubalang benteng. Tugas: Candi Laras.
22. Ki Maung Lumayung sareng istrina Nyi Mirah Ningrum, minantu ti Ki Maung Kadatuan. Pangaping benteng. Tugas: Candi Laras.
23. Ki Gelang Arum sareng istrina Nyi Ratna Sundari, putra ti Ki Gelang Kembar. Akuwu Pagadingan. Tugas: Candi Laras.
24. Ki Wangkelang Lodra sareng istrina Nyi Sari Puspa, putra ti Ki Wangkelang Belut. Hulubalang leueur. Tugas: Candi Laras.
25. Ki Singa Tubagus sareng istrina Nyi Wulan Rukmi, putra ti Ki Singa Baragajati. Hulubalang geger. Tugas: Candi Laras.

26. Ki Balasura Wisesa sareng istrina Nyi Kirana Rahayu, putra ti Ki Balasura. Pangintip karajaan. Tugas: Candi Laras.
27. Ki Lutung Pamalang sareng istrina Nyi Srikandi Wulung, putra ti Ki Lutung Karangjati. Pangawas leuweung. Tugas: Candi Laras.
28. Ki Macan Lintang sareng istrina Nyi Arum Sukma, ponakan ti Ki Macan Gugurang. Pangintip tarung. Tugas: Candi Laras.
29. Ki Sigarasa Puraga sareng istrina Nyi Miranti Wulan, putra ti Ki Sigarasa. Pamanah utama. Tugas: Candi Laras.
30. Ki Tikukur Jayeng sareng istrina Nyi Lestari Anjani, putra ti Ki Tikukur Maranggi. Panyamuni pinter. Tugas: Candi Laras.

Wilayah utama Dayaluhur

1. Dayaluhur Utama

2. Kadipaten Candi Kuning (Gunung Candana, Maruyung, Pegadingan Wetan)

3. Kadipaten Candi Laras (Pegadingan Kulon, Kembangan, Kulon Cisarayu)

Kota-kota penting

Jambu

Madura Citanduy (Lalabuhan Madura)

Dua Minantu,

Beurang éta, angin leuleus nyorang lamping-lamping gunung, nyorang jalan batu nu panjang, lir saksi nu moal kaliwat. Di Kadipaten Candi Kuning jeung Candi Laras, pangangon kawih geus ditiupkeun, tanda yen poé éta lain poé biasa.

Adeg Ciluhur jeung Adeg Cisagu geus nyorang masa sumpah, ayeuna waktuna nyorang masa ikrar.

Di payuneun pangadegan, aya Putri Kuwu Ujung Barang, awéwé nu datang ti rahim lemah nu kaler. Putri ti kulawarga nu luhung, nu lain ukur mawa kageulisan, tapi mawa kahadéan. Sisi nu bakal nyangking Adeg Ciluhur dina wanci-wanci kahareup.

Di sabudeureunana, aya Putri Paguhan, nu bakal nyampak minangka dampal hirup Adeg Cisagu. Cahyana lain tina manéh emas, tapi tina tata basa nu leuleus, tina laku nu pageuh.

Dina poé éta, Dayaluhur nyaksian dua panyangga lemahna dikukuhkan ku rasa nu datang tina rahayat.

Gagak Ngampar lungguh di paseban, panonna teundeun ka dua putrana. Teu aya kecap, teu aya wasiat, sabab wasiat geus diteundeun dina haté maranéhanana saprak leutik.

Di sabudeureunana, tatamu ti Pasirluhur, ti Dayeuh Luhur, ti jauh, ti deukeut, paamprok dina rasa nu sarua. Putri Niken Kurenta, putri ti Dayaluhur, ogé diapit kana kulawarga Pasirluhur, nyambungkeun tali nu geus lila meulitkeun lemah ka lemah.

Dina jamuan éta, aya kadaharan nu disayagikeun, henteu ukur tina bumi Dayaluhur, tapi oge tina tangan para sepuh Pajajaran.

Piring emas Pajajaran nyangking hasil bumi Dayaluhur, tanda yén tanah ieu masih jero dina haté Pajajaran, sanajan éta haté kadang dina geuning anu lain.

Tapi éta henteu diomongkeun.

Poé éta, henteu aya hal séjén salian ti rasa bagja nu datang dina kadaharan, dina saksi lemah nu ngabagéakeun kahirupan nu anyar.

Dina lampu damar nu hurung neundeun cahaya, Dewi Purwati lungguh lir gunung nu titincakan panonpoé soré, haténa leuleus, tapi cahayana masih hurung.

Dina umur nu geus ngadeukeutan waktu, moal aya deui hanjakal, moal aya deui seuri nu nyangkaruk ku rasa sangsara.

Aya budak-budakna, aya réréncanganana, aya lemahna, aya rasa nu hirup dina Dayaluhur.

Sagala nu aya, harita téh cukup.

Robah Jaman,

Hiji poé, langit teu robah, gunung masih jumeneng, walungan masih ngalir. Tapi di jero sakabéh éta, aya nu geus béda. Dayaluhur henteu deui hirup dina jaman nu sarua.

Dua puluh taun saatos Dewi Purwati nyéépkeun hirupna dina katengtreman, gelombang anyar datang ka lemah Jawa.

Ti beulah kulon, Pajajaran geus teu sataker kawas Pajajaran nu kapungkur. Pupusna Prabu Siliwangi lir pupusna hiji cahaya nu lila jadi panangtayungan. Para ménakna mimiti paadu hareupan, haté maranéhanana henteu deui ngahiji.

Ti beulah wétan, Demak ngagedéan tandukna, mawa panji-panji nu lain ukur soal kakawasaan, tapi soal ajaran. Nu henteu tunduk, kudu minggir. Nu henteu nurut, kudu leungit.

Ti beulah kidul, Pasirluhur henteu deui nyicingan wanci nu sareundeuk saigel. Sabeulah haténa ka Pajajaran, sabeulah deui hayang nangtung sorangan.

Ti beulah kalér, Cirebon nu tadina murang-maring, ayeuna nangtung jadi nagara sorangan. Henteu deui bagian ti Pajajaran, henteu deui bagian ti nu séjén.

Ti beulah wetan nu jauh, Majapahit ngan kari carita. Sagala nu ngadeg, sagala nu ragrag, lir daun nu kalindih angin.

Dayaluhur, nu tadina jumeneng di tengah sakabéh éta, ayeuna jadi lemah nu kasered ka palebah mana-mana.

Gagak Ngampar, nu sakali mangsa jadi tembok Dayaluhur, ayeuna ukur lungguh di tengah-tengah paseban, panonna leuleus, tapak sukuna beurat.

Teu aya deui Dewi Purwati nu biasana jadi panyalindunganana. Teu aya deui sora nu mawa kasabaran. Teu aya deui leungeun nu nyanggakeun rasa kahadean.

Dunya nu ayeuna lain dunya nu kapungkur. Tapi sanajan kitu, Dayaluhur teu bisa cicing.

Dina jaman nu sarupa cai nu ngalir laun, sakaligus murub kawas lahar, Dayaluhur bakal kapaksa nangtung.

Saha nu jadi hulu, saha nu jadi buntut, moal bisa cicing jeung ngadago waktu.

Wanci geus datang. Nu leutik, nu gede, sadayana kudu nyanghareupanana.

Jalmi-Jalmi nu Sohor waktu harita,

4. Demung Wewengkon Penting

Jambu (Utama dagang penting di Dayaluhur)

1. Ki Jambu Kencana, pamingpin pasar utama di Jambu. Ahli dagang jeung sawala.

2. Ki Ragang Leuit, pangawas leuit utama. Ngatur kahadean tatanén di Jambu.

Madura Citanduy (Lalabuhan Madura) (Utama lalabuhan utama Dayaluhur)

1. Ki Jaladri Wulung, pamingpin lalabuhan. Ahli lalayaran jeung jalur dagang cai.

2. Ki Tambak Wirangga, pangawas pasukan laut. Ngatur kaamanan lalabuhan.

1. Juru jaga Muara Walungan (Pangawas Pajeg Walungan)

(Tiap gerbang walungan dijaga ku pangawas anu narik pajeg ti kapal dagang)

Ki Kalong Wedana, penjaga Muara Citanduy. Ahli nalungtik barang dagangan nu asup ka Dayaluhur. Gerakna leuleus, tapi henteu aya kapal nu bisa luput tina panonna.

Ki Waja Lodra, penjaga Muara Ciberem. Awakna pageuh lir waja, henteu bisa disogok ku dagang mana waé.

Ki Tapak Buana, penjaga Muara Cehawur. Ahli nyaring kapal nu asup, terang mana sekutu, mana musuh.

Ki Jaladri Gumarang, penjaga Muara Serayu. Ahli lalayaran, bisa maca arus walungan pikeun ngatur lalulintas dagang.

Ki Kendan Jaring, penjaga Muara Kalijiring. Ahli strategi kaamanan lalabuhan, henteu aya kapal nu bisa asup tanpa ijinana.

Walungan leutik tapi jero:

Ki Sanca Tirta, penjaga Muara Cekawung. Nyaho unggal jalur leutik nu bisa dijadikeun jalan nyelundup, tapi henteu aya nu bisa ngakalakeun andikana.

2. Juru Munding

(Ngatur sadaya peternakan munding di Dayaluhur, husus pikeun pertanian jeung transportasi)

Ki Kebo Setra, pamingpin peternakan utama. Boga kakuatan luar biasa, sagala kajadian ngeunaan munding henteu leupas ti panonna.

Ki Munding Lelana, ahli lalampahan. Ngatur sadaya transportasi make gerobak nu ditarik ku munding.

Ki Gumarang Leuit, pangawas pacuan munding. Ahli nyusun pasukan berkuda jeung munding pikeun perang.

3. Juru ngurus Huma

(Ngawasa sakabéh huma, sawah, jeung leuit Dayaluhur)

Ki Paré Wisesa, pamingpin sawah jeung huma. Ahli nyusun pakem tatanén, henteu aya taneuh nu teu dipaké.

Ki Humala Jaya, pangawas lahan pertanian. Ngatur bubuahan jeung palawija sangkan henteu aya kakurangan pangan.

Ki Wredha Tandira, ahli cuaca jeung susukan. Terang kapan usum hujan, kapan usum halodo.

4. Juru ngurus Moro

(Mastikeun sadaya moro sato liar pikeun dagang tetep kaatur)

Ki Ragang Taji, pangawas moro sato leuweung. Ahli panahan, henteu aya sato nu bisa luput ti panonna.

Ki Tambak Samudra, pangawas moro lauk jeung sato basisir. Ngatur hasil laut jeung cai.

Ki Maung Lamajati, ahli moro sato buas. Ngawasa moro macan, ajag, jeung sato galak.

Ki Buaya Sagara, ahli moro buaya. Ngawas buaya pikeun kulit jeung daérah palebah walungan.

5. Juru ngurus Pakaryan Dagang

(Ngatur hasil utama Dayaluhur pikeun dijual ka karajaan séjén)

Ki Gula Tirta, pangaping gula. Ngatur sadaya ladang tebu pikeun ngahasilkeun gula.

Ki Nila Wulung, ahli nila jeung nila. Ngawasa warna lawon jeung batik pikeun karajaan.

Ki Mutiara Jempang, ahli mutiara. Ngumpulkeun mutiara ti lalabuhan pikeun dagang.

Ki Payang Tambaga, ahli logam jeung beusi. Ngatur pakaryan tambaga jeung beusi pikeun pakarang.

Ki Bara Tumurang - Pandé besi utama di Dayaluhur.

Mampu nempah kujang, pedang, jeung tumbak anu henteu gampang paeot atawa patah.

Ki Waja Kendhil - Ahli nyieun bedog jeung bedog.

Bedog gawéna bisa dipaké salila ratusan taun tanpa karat.

Ki Sangsang Jaya - Tukang nempah tumbak panjang.

Tumbak gawéna dipikaresep ku pangawal Dayaluhur.

2. Pandé Tatah (Ahli Alat Tatanén)

(Nu ngahasilkeun cangkul, arit, bendo, jeung pakakas tatanén lianna)

Ki Tapak Leuit - Ahli nyieun cangkul jeung paranti sawah.

Hasil gawéna henteu gampang rusak sanajan dipaké bertahun-tahun.

Ki Ragang Taji - Tukang tatah arit jeung bendo.

Pakakas gawéna dipaké ku para patani jeung tukang buruan.

3. Pandé Bedil (Ahli Bedil jeung Mesiu)

(Nu ngadamel bedil, meriam, jeung ramuan mesiu di Dayaluhur)

Ki Waja Pidang - Ahli nempah laras bedil jeung meriam.

Dikenal salaku tukang tempa anu ngajieun meriam pikeun Dayaluhur.

Ki Ledug Nagara - Ahli meramu mesiu.

Mampu nyiptakeun ramuan bubuk mesiu anu kuat tapi ajeg.

Ki Panah Api - Ahli nyieun panah mesiu jeung peledak.

Salah sahiji jalma nu diajak Dayaluhur pikeun nyiptakeun panah ledak.

4. Palika

(Nu biasa silep di walungan jeung laut, ngahontal tempat anu hese kahontal)

Ki Jala Samudra - Ahli silep di basisir jeung muara.

Mampu nalungtik jalur cai jeung nyalametkeun jalma ti laut.

Ki Tambak Jaladri - Palika utama di Citanduy.

Ngatur pasukan palika pikeun nyalametkeun jalma nu tilelep.

Ki Uling Wulung - Ahli nyusup di cai.

Mampu nyilem jero tanpa kasampak ku musuh.

5. Pangmadu

(Nu ahli moro odeng jeung neundeun madu pikeun tamba atawa dagang)

Ki Lodaya Madu - Ahli moro lebah di leuweung.

Mampu nyokot madu tina sarang lebah tanpa disengat.

Ki Sigarasa Lebah - Ahli miara lebah di karaton.

Mampu ngahasilkeun madu nu pang bersihna pikeun raja.

6. Tabib jeung Pangulah Tamba

(Nu nyaho sagala tamba pikeun nyalametkeun jalma nu gering)

Ki Wredha Samba - Tabib agung di Dayaluhur.

Ahli ngubaran sagala rupa panyakit make ubar dangdaunan.

Ki Gantar Layang - Ahli racik ubar tina tatangkalan.

Mampu nyieun jamu jeung ubar pikeun prajurit perang.

Nyi Raras Jampi - Tabib leuweung, ahli tamba rahasia.

Dipikawanoh sabab tiasa nyageurkeun panyakit ku doa jeung ramuan.

7. Kapinteran Séjén Nu Langka

(Jalma nu boga kaparigelan husus anu jarang kapanggih di jaman éta)

Ki Waronggati - Ahli dagang antar karajaan.

Terang sagala rupa pakem dagang antara Pajajaran, Demak, jeung karajaan séjén.

Ki Tapak Kuda - Ahli maca tapak sato jeung tapak manusa.

Bisa nalungtik jejak musuh di leuweung atawa basisir.

Ki Paninggal Raga - Ahli pangraksa, pangawas karaton.

Dikenal sabab bisa “ningali” kajadian ti jauh sanajan teu aya di tempat éta.

Ki Bangkong Girimulya - Ahli luncat jauh, ahli kabur.

Henteu aya nu bisa nyekel andikana lamun geus lumpat.

Ki Wanara Sangkaras - Ahli tipu daya perang.

Mampu mawa musuh ka tempat jebakan tanpa maranéhna sadar.

1. Dayaluhur (Utama Karajaan, Perdagangan Walungan, Jeung Perhumaan)

(Wilayah Kulon, utama pawongan krama jeung perdagangan, seueur tempat karamat)

Bekel Wira Seta – Pamingpin Sunialaya, pangawas benteng utama, ngatur lalulintas jalur darat.

Akuwu Raksa Jaya – Pamingpin Dayaluhur, pangatur hukum adat jeung perdagangan walungan.

Kuwu Wiralaga – Pamingpin Panulisan, ahli pakem susukan pikeun tatanén sawah.

Raden Candraloka – Pamingpin Jambu, ahli sawala dagang, jalur dagang utama.

Bekel Limbang Arum – Pamingpin Limbangan, pangawas perdagangan gula aren.

Akuwu Jaladri Segara – Pamingpin Madura, pangawas kapal dagang jeung lalabuhan leutik.

Gusti Purnaningrat – Pamingpin Patimuan, pangawas tempat-tempat karamat di sakuliah Dayaluhur.

Kakasaban:

Perhumaan (Padé huma, pakem susukan)

Gula aren, hasil leuweung karamat

Perdagangan walungan (Citanduy, Ciberem)

2. Majenang (Wilayah Pegunungan, Hasil Leuweung, jeung Pahumaan Gogo)

(Wilayah paling lor, tempat huma pare gogo, hasil kayu jeung getah)

Kuwu Parung Wirya – Pamingpin Sadahayu, pangatur perdagangan kayu jeung getah.

Bekel Jayeng Taji – Pamingpin Salebu, ahli strategi perang gerilya di pagunungan.

Raden Wangsaputra – Pamingpin Ujungbarang, pangawas moro di leuweung pagunungan.

Kakasaban:

Perhumaan gogo (huma di pagunungan)

balandong jeung getah leuweung

Moro sato leuweung

3. Pegadingan (Wilayah Paling Luas, Hasil Leuweung jeung Moro Sato Rawa)
(Wilayah tengah, sabagian kurang subur, tapi loba hasil leuweung jeung tempat moro)

Bekel Gumilang Nata – Pamingpin Dermaji, pangatur leuit karajaan pikeun pangan.

Akuwu Reksanata – Pamingpin Gumelar, pangatur jalur dagang hasil leuweung.

Bekel Langgeng Seta – Pamingpin Tayem, pangawas moro sato leuweung.

Kuwu Rudira Wulung – Pamingpin Panimbang, pangawas moro sato di rawa jeung walungan.

Akuwu Mandra Jaya – Pamingpin Pegadingan, ahli strategi perang jeung latihan prajurit.

Raden Paraningrat – Pamingpin Penyarang, pangatur perdagangan getah jeung gambir.

Bekel Suryaning – Pamingpin Sindang, ahli pertanian jeung pakem susukan leuweung.

Kakasaban:

Hasil leuweung (gambir, getah, balandong)

Moro buaya, ajag, macan

Pertahanan karajaan (tempat latihan prajurit)

4. Jeruklegi (Wilayah Basisir, Pamayang, jeung Perdagangan Walungan)

(Wilayah paling timur, jalur dagang utama di walungan jeung basisir)

Bekel Jagad Lodra – Pamingpin Geger Cimanci, ahli strategi pertahanan laut.

Kuwu Caranglangit – Pamingpin Cidonan, pangawas perdagangan hasil laut.

Akuwu Pangarengga – Pamingpin Jogjog, pangatur tukeur dagang jeung karajaan séjén.

Raden Wirabuana – Pamingpin Gumilir, ahli perang di basisir jeung muara.

Bekel Tumenggung Lawa – Pamingpin Panikel, ahli pamayang jeung perdagangan lauk.

Akuwu Wangi Jalantara – Pamingpin Ujungalang, pangatur kapal dagang nu asup.

Bekel Jati Pusaka – Pamingpin Kawunganten, pangawas leuweung larangan basisir.

Kakasaban:

Pamayang jeung perikanan (Walungan Serayu, ranca)

Dagang jaladri (hubungan ka karajaan séjén)

Keamanan laut (mangrupa benteng wates timur)

5. Nusa Kambangan (Lalabuhan jeung Benteng Pertahanan Laut)

(Pulau benteng utama, jalur dagang jeung tempat pasukan laut)

Akuwu Purnaning Jagat – Pamingpin Banténgmati, ahli pertahanan laut jeung perdagangan asional.

Kakasaban:

Lalabuhan badag (jalur dagang)

Utama jaladri bela

Utama pertahanan ti bajak laut

12 Awéwé Kasohor Di Dayaluhur

1. Nyi Raras Ningrum

Asal: Putri ti Akuwu Raksa Jaya .

Kaahlian: Ahli maca kitab kuna, boga pangaweruh ngeunaan sasakala Dayaluhur.

Tatandang: Masih rumaja (16 taun), remen diundang ku para patih pikeun ngajelaskeun adat pamali.

2. Nyi Lintang Kencana

Asal: Istri ti Ki Kebo Singalodra .

Kaahlian: Ahli nyusun pajarsan, pakem pawongan krama, jeung hukum adat karajaan.

Tatandang: Awéwé nu boga pangaruh di karaton, sering konsultasi jeung para juru demung.

3. Nyi Wangi Sindang

Asal: Putri ti Bekel Suryaning

Kaahlian: Ahli pakem susukan sawah, terang ngeunaan watek taneuh jeung usum tanem.

Tatandang: Awéwé anu dipercaya pikeun ngatur pakem sawah di Pegadingan.

4. Nyi Sekar Wangi

Asal: Istri ti Ki Munding Kendang

Kaahlian: Ahli nyieun lawon make warna nila, boga tempat tenun nu dipikawanoh ku karajaan séjén.

Tatandang: Ahli tenun anu nyieun panji-panji Dayaluhur.

5. Nyi Mayang Kirana

Asal: Putri ti Akuwu Wangi Jalantara .

Kaahlian: Ahli dagang jeung sawala jaladri, terang jalur dagang antara karajaan-karajaan.

Tatandang: Ngurus lalabuhan dagang di basisir timur.

6. Nyi Arum Sukma

Asal: Putri ti Ki Wredha Samba .

Kaahlian: Ahli racik tamba jeung jamu buhun, sering ngubaran prajurit anu tatu.

Tatandang: Pamajikan ti panglima prajurit di benteng Candi Kuning.

7. Nyi Kemuning Laras.

Asal: Putri ti Akuwu Parung Wirya.

Kaahlian: Ahli tari karajaan, dipercaya pikeun ngalatih putri-putri karaton.

Tatandang: Wanoja anu sok diundang dina upacara karajaan.

8. Nyi Lestari Ningrum

Asal: Istri ti Ki Jaladri Gumarang .

Kaahlian: Ahli ngahias emas jeung mutiara, hasil gawéna sering dipésér ku bangsawan.

Tatandang: Awéwé nu ngahasilkeun perhiasan pangmahalna di Dayaluhur.

9. Nyi Ranti Anggraeni

Asal: Putri ti Bekel Limbang Arum.

Kaahlian: Ahli ngajieun benang kante pamulu.

Tatandang: Henteu acan nikah.

10. Nyi Kirana Wening Asal: Putri ti Akuwu Gelang Arum.

Kaahlian: Terang ngeunaan élmu langit, ngajieun kalender tatanén pikeun petani.

Tatandang: Dipercaya pikeun nyusun waktu usum tanem.

11. Nyi Miranti Wulan

Asal: Istri ti Ki Jaya Nagasari .

Kaahlian: Ahli main kacapi jeung suling, sering diundang ku karajaan séjén pikeun ngiringan acara.

Tatandang: Ahli seni nu ngajarkeun pupuh Sunda buhun ka generasi Dayaluhur.

12. Nyi Srikandi Wulung

Asal: Putri ti Bekel Jati Pusaka .

Kaahlian: Ahli mamamah, dipercaya pikeun ngalatih prajurit awéwé.

Tatandang: Hiji-hijina awéwé di Dayaluhur nu ilubiung dina perang jaladri.

7 Awéwé Kasohor Di Dayaluhur Sejenna

1. Nyi Sulastri Rengganis Asal: Putri ti Raden Paraningrat .

Kaunikan: Awéwé anu kasohor sabab paling geulis di Dayaluhur.

Dibandingkeun putri-putri bangsawan séjén, sorot panonna jero, lir bulan purnama.

Rada isin jeung jarang ngobrol, tapi lamun nyarita sora leuleusna kawas kidung.

Tatandang: Rumaja (18 taun), loba pangeran jeung adipati nu hayang ngalamar andikana.

2. Nyi Endah Lintang ,Asal: Putri ti Bekel Wira Seta.

Kaunikan:

Lahir jeung tanda bodas sakuliah dada, nu dipercaya tanda kaagungan.

Dukun karaton percaya yén andikana baris jadi pamajikan adipati gedé.

Jalma-jalma sering nyebut andikana "Wanoja Panandé Putih."

Tatandang: Geus nikah jeung salah sahiji akuwu di Dayaluhur.

3. Nyi Wulan Niskala

Asal: Anak ti Gusti Purnaningrat .

Kaunikan:

Sorot panonna teuing jero, sok matak nyieun jalma sieun atawa takwa.

Jalma nu ningali panonna lila-lila sok ngarasa sieun tanpa sabab.

Disebut-sebut boga kajembaran batin, tapi can aya nu wani nalungtik kakuatanana.

Tatandang: Lalaki jarang deukeut ka andikana, teu acan nikah nepi ka umur 24 taun.

4. Nyi Kembang Ratna

Asal: Anak ti Akuwu Gelang Arum.

Kaunikan: Lahir jeung awakna miboga bau anéh nu lain bau amis, lain bau goréng. Disebut-sebut bau éta kawas kembang leuweung nu jarang kapanggih. Tiap sato di leuweung sok caket ka andikana, komo ajag jeung manuk jalak.

Tatandang: Teu acan nikah, tapi dicinta ku rahayat, disebut "Putri Leuweung Karamat".

5. Nyi Sekar Wangi

Asal: Anak ti Bekel Jagad Lodra.

Kaunikan:

Ti leuleutik, tiap kali jalma ceurik sabab andikana, hujan sok turun lila.

Sanajan can bisa dibuktikeun sacara jelas, tapi para sepuh percaya yén andikana disayogikeun ku alam.

Lamun andikana sedih, langit sok katingali mendung.

Tatandang: Nu ngurus kaéndahan kembang di Jeruklegi, dipikanyaah rahayat sabab dipercaya ngabawa kasuburan.

6. Nyi Mirah Wulung

Asal: Anak ti Kuwu Caranglangit.

Kaunikan:

Lahir dina peuting peteng, awuna rada leuwih hideung ti awéwé séjén.

Sok disebut "Putri Hideung Wengi" sabab sok geulis mun lampu minyak dinyalakeun deukeut andikana.

Teu sieun kana sato anu biasana ditakuti ku awéwé, kawas oray jeung macan.

Tatandang: Sok ngalalana sorangan, tapi loba lalaki nu milari andikana.

7. Nyi Ratih Sukma

Asal: Anak ti Akuwu Wangi Jalantara.

Kaunikan:

Leungeunna lajur, tapi lamun diutahkeun ka jalma nu maido andikana, awak jalma éta sok karasa panas.

Jalma-jalma percaya yén andikana boga kakuatan anéh, tapi henteu pati terang.

Sababaraha jalma nu ngabohong ka andikana, sok meunang panyakit panas.

Tatandang: Sanajan kageulisanana kawéntar, loba jalma nu sieun deukeut ka andikana.

kasusah Di Dayaluhur (Dina Mangsa 40 Taun)

1. Taun 1472 – Halodo Gedé (Dayaluhur jeung Pegadingan)

Kajadian: Hujan henteu turun salila dalapan bulan, walungan Citanduy jeung Serayu surut, sakabéh huma gagal panén.

Akibat:

Leuit karajaan kosong, rahayat kakurangan kadaharan.

Harga dagangan melambung, loba jalma mindahkeun ka luar Dayaluhur.

Binatang ternak loba paéh sabab henteu aya suplay cai.

Walesan Karajaan:

Akuwu Pegadingan ngagerakkeun pangalayang cai pikeun ngadugikeun cai ti pagunungan.

Para patih manggihan embung leuweung nu bisa dijadikeun sumber cai darurat.

Kiwari, tempat éta masih disebut “Cibulakan Raksa.”

2. Taun 1478 – Serangan Perampok Galuh (Majenang jeung Pegadingan)

Kajadian: Rombongan perampok ti Galuh asup ka Pegadingan mawa kuda jeung bedil, nyerang pasar-pasar di Sadahayu, Ujungbarang, jeung Dermaji.

Akibat:

Pasar Dayaluhur baruntak, loba padagang labuh.

Kapal dagang ti Cirebon henteu wani asup sabab kaamanan teu ajeg.

Sawatara Kuwu di Pegadingan dipaksa mayar upeti ka perampok.

Walesan Karajaan:

Ki Ajag Gumelar mimpin pasukan pikeun neundeun jebakan di Panimbang, perampokna kabanda.

Akuwu Reksanata ngalakukeun “Sawala Nyiuhan” pikeun ngajak warga henteu ngajual barang ka perampok Galuh.

Peristiwa ieu jadi awal pasukan Dayaluhur latihan perang bedil.

3. Taun 1483 – Banjir Bandang ti Gunung Maruyung (Pegadingan jeung Majenang)

Kajadian: Curah hujan luar biasa gedé di Gunung Maruyung nyababkeun walungan Ciberem jeung Cehawur ngagedur, Kawungantenjeung Panimbang rendos ku cai campur leutak.

Akibat: Lahan huma di Sindang jeung Penyaringan leungit dihantem banjir.

Jalan utama Pegadingan-Jeruklegi henteu bisa dipaké salila 2 bulan.

Leuweung adat di Pegadingan raruksak, loba tatangkalan tumbang.

Walesan Karajaan:

Rakyat Dayaluhur babarengan ngabangun bendungan anyar pikeun nyegah banjir ulang.

Akuwu Gumilang Nata ngusulkeun ngagedékeun leuit kahadean.

Leuweung adat nu raruksak dileuweungkeun deui, ieu jadi awal pakem tatangkalan wajib pikeun tiap warga Dayaluhur.

4. Taun 1488 – Lempah sagara di Laut Kidul (Jeruklegi jeung Nusa Kambangan)

Kajadian: Gelombang raksasa datang ti Laut Kidul, nyapu basisir Jeruklegi, ngaruksak lalabuhan Nusa Kambangan.

Akibat:

Puseur dagang Nusa Kambangan ruksak, loba kapal-kapal rusak.

Jalur dagang Dayaluhur ka luar karajaan kacatet turun 30%.

Rahiyat basisir loba pindah ka daratan sabab sieun bencana saterusna.

Walesan Karajaan:

Akuwu Purnaning Jagat ngadegkeun pakem tanggul basisir.

Benteng Laut Kambangan dimodernisasi nganggo batu gedé.

Dayaluhur ngayakeun perundingan dagang anyar jeung Demak pikeun mulangkeun ajeg perdagangan laut.

5. Taun 1495 – Wabah Gumirat di Pegadingan

Kajadian: Wabah anéh nyebar ti Pegadingan, jalmi-jalmi gering dadakan, awakna beureum jeung panas tinggi.

Akibat:

Sababaraha wewengkon kudu dikarantina, teu meunang asup kaluar.

Para tabib Dayaluhur nyanghareupan kasusah sabab henteu apal ubarna.

Dianggap "panyakit sato", loba ternak sapi jeung munding dikorbankeun.

Walesan Karajaan:

Nyi Arum Sukma (ahli ubar) manggihan yén ieu panyakit asalna ti cai leuweung nu geus kacemar.

Wewengkon karantina dipelakan tatangkalan husus pikeun beberesih hawa.

Ieu wabah jadi awal peraturan kebersihan cai di Dayaluhur.

6. Taun 1502 – Serangan Bajak Laut di Nusa Kambangan

Kajadian: Kelompok bajak laut ti wétan datang ka lalabuhan Nusa Kambangan, maranéhna nyulik padagang jeung ngarampas barang dagangan.

Akibat:

Lalabuhan Dayaluhur dipaksa tutup salila 3 bulan.

Jalur dagang ka Cirebon jeung Demak kaganggu, harga dagangan melambung.

Para patih naros naha peryogi nyieun angkatan laut permanén.

Walesan Karajaan:

Benteng Laut Kambangan dipasangan meriam tambahan.

Ki Tambak Jaladri (ahli laut) ngadidik prajurit Dayaluhur pikeun bisa perang di kapal.

Patih Dayaluhur ngayakeun perundingan jeung Cirebon pikeun dagang aman.

Kajadian Hade Di Dayaluhur (Dina Mangsa 40 Taun)

1. Taun 1475 – Panén Raya di Gunung Candana (Pegadian jeung Majenang)

Kajadian: Hujan turun leres dina waktu nu pas, sawah huma di Pegadian jeung Majenang hasilna lobana.

Dampak Hade:

Leuit karajaan pinuh deui, rahayat henteu kakurangan kadaharan.

Harga padé ajeg, Pajajaran jeung Cirebon resep dagang deui.

Lahan huma diperluas, pakem susukan dikembangkeun.

Juru demung Nu Aub:

Akuwu Sadahayu (Majenang) – Ngawasa pakem panén jeung susukan.

Akuwu Mandra Jaya (Pegadingan) – Mimpin perbaikan jalur tatanén.

Gusti Purnaningrat – Ngarancang aturan dagang pikeun panén Dayaluhur.

2. Taun 1481 – Dayaluhur Jadi Utama Dagang Nila (Jeruklegi jeung Pegadingan)

Kajadian: dagang nila (nila) ti Pegadingan jeung Jeruklegi jadi pangsaéna di Nusantara.

Dampak Hade: Padagang ti Malaka, Gujarat, jeung Siam sering sumping ka Nusa Kambangan.

Harga nila naek, Dayaluhur meunang pangasilan gedé.

Dina taun ieu ogé, Dayaluhur nyieun pajarsan dagang resmi.

Juru demung Nu Aub: Akuwu Wangi Jalantara (Jeruklegi) – Ngadegkeun “Pagawean Nila,” utama dagang nila.

Bekel Tumenggung Lawa (Panikel, basisir Kidul) – Ngajaga jalur dagang basisir.

3. Taun 1487 – Kapanggihna cara ngala Besi jeung Emas (Kalijiring jeung Gumelar)

Kajadian: Miguraw Besi kapanggih di Kalijiring (basisir wétan Serayu, Jeruklegi).

Miguraw Emas kapanggih di Pegadingan wétan, tepatna di Gumelar.

Dampak Hade:

Kakuatan prajurit Dayaluhur ningkat kacida – Senjata jeung benteng jadi langkung kuat.

Harga dagangan emas Dayaluhur mekar pesat – Dayaluhur jadi karajaan pakaya rakyat anu diperhitungkeun.

Perdagangan Dayaluhur jadi utama perhatian karajaan séjén.

Juru demung Nu Aub: Akuwu Pangarengga (Jogjog, Jeruklegi) – Ngawasa miguraw besi.

Bekel Langgeng Seta (Tayem, Pegadingan) – Ngajaga miguraw emas Gumelar.

Ki Waja Pidang – Ahli panday nu mimiti nguji tandang besi Dayaluhur.

4. Taun 1492 – Lahirna “Sapi Candana,” Munding Pangkuatna di Dayaluhur

Kajadian: Di lembur Panimbang, lahir hiji munding anu pangkuatna, bisa narik beban dua kali leuwih ti munding biasa.

Dampak Hade: Bibit munding Dayaluhur jadi pangsaéna, dipesen ku karajaan séjén.

Patani leuwih gampang ngagarap sawah, pakaryan pangan ningkat.

Munding ieu jadi lambang kakuatan Dayaluhur.

Juru demung Nu Aub: Akuwu Rudira Wulung (Panimbang, Pegadingan) – Ngatur perdagangan ternak.

Bekel Suryaning (Sindang, Pegadingan) – Ngembangkeun peternakan karajaan.

5. Taun 1500 – Dayaluhur Jadi Utama Sawala Jaladri

Kajadian: Nusa Kambangan jadi lalabuhan asional nu aman pikeun padagang.

Dampak Hade: Karajaan luar jadi hormat ka Dayaluhur sabab boga lalabuhan anu kuat.

Perdagangan laut jadi ajeg, bajak laut henteu wani asup ka basisir Dayaluhur.

Cirebon jeung Demak ngajukeun perjanjian dagang jeung Dayaluhur.

Juru demung Nu Aub: Akuwu Purnaning Jagat (Banténgmati, Nusa Kambangan) – Ngawasa lalabuhan.

Ki Tambak Jaladri – Ahli laut nu nyusun pakem pertahanan basisir.

Bekel Jagad Lodra (Geger Cimanci, Jeruklegi) – Mimpin pasukan laut Dayaluhur.

Dampak Umum Peristiwa Hade di Dayaluhur (1475-1500):

Dayaluhur jadi utama épakaya rakyat di Jawa Kulon - Perdagangan berkembang, hasil tatanén loba.

Pakem pertahanan karajaan ningkat - Benteng kuat, senjata Dayaluhur teu leungit ku karajaan séjén.

Perdagangan Dayaluhur meunang pangaruh di Nusantara - Pajajaran, Demak, Cirebon, jeung Malaka merhatoskeun Dayaluhur.

Peningkatan tandang kahirupan rahayat - Tatanén lancar, harga dagang ajeg, patani jeung tukang dagang rahayu.

Sasatoan Di Dayaluhur nu Kacaritakeun (Dina Mangsa 40 Taun Éta)

1. Si Jingklang, Gajah Raja Leuweung Pegadingan

Lokasi: Leuweung Pegadingan

Kaunikan:

Gajah gede nu ngan boga hiji gading, dipercaya mahluk lelembut leuweung.

Mindeng nembongan ka patani huma, tapi moal ngaganggu jalma nu ngajenan alam.

Sering disebut “Gajah Nu Nuntun Jalan,” sabab jalanna sok nepi ka leuweung paling jero.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Patani huma percaya yén lamun ningali tapak Si Jingklang, éta tempat bakal subur.

Pangmuru sato dilarang ngahaja moro Si Jingklang sabab dipercaya bakal mawa cilaka.

2. Si Tempang, Maung Pangjaga Huma di Gunung Candana

Lokasi: Gunung Candana, wewengkon huma patani.

Kaunikan:

Maung nu lumpuh salah sahiji sukuna, tapi tetep pangkuatna di leuweung éta.

Mindeng ngaganggu jalma nu teu ngajenan leuweung, tapi ogé ngajaga huma ti babi leuweung jeung sato liar séjén.

Dina wengi poé kilat, lolonganna kadéngé ti kajauhan, matak sieun ka para panyerang leuweung.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Jalma-jalma percaya yén lamun Si Tempang muncul, éta tanda yén bakal aya bencana leuweung.

Patani sering nempatkeun sesajen di tungtung huma sangkan Si Tempang henteu ngaganggu padumukan.

3. Si Bangkar, Banteng Liar nu Teu Bisa Ditéwak

Lokasi: Dataran luhur Pegadingan bagian kidul.

Kaunikan:

Banteng panggedéna di Dayaluhur, loba nu nyoba néwak tapi henteu hasil.

Mindeng kapanggih cicing di antara munding liar, tapi henteu bisa dijadikeun piaraan.

Lamun pasukan perang ningali Si Bangkar, éta pertanda yén peperangan moal bisa dihindari.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Pasukan Dayaluhur percaya yén lamun bisa néwak Si Bangkar, éta bakal mawa kakuatan perang.

Jalma nu nyoba moro Si Bangkar sok kapanggih gering, matak percaya yén banteng ieu dijaga mahluk lelembut.

4. Si Jalawara, Buaya nu Ngarojong Jalma di Walungan Citanduy

Lokasi: Walungan Citanduy, sakitar Patimuan.

Kaunikan:

Buaya kolot nu geus hirup ratusan taun, dipercaya nu jaga palebah leuweung walungan.

Teu pernah nyerang jalma, tapi lamun aya jalma nu leuleus niat jahat, pasti katéwak ku cai walungan.

Mun ada bahaya, Si Jalawara mindeng muncul saméméh kajadian.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Jalma nu nyeberang Citanduy sok ngalakukeun haturan ka walungan supados teu ngagangu Si Jalawara.

Lamun aya jalma ilang di walungan, jalma baheula sok percaya yén éta dipulangkeun ku buaya lembut.

5. Si Mantri Laut, Pesut Sagara Penjaga Segara Anakan

Lokasi: Selok Segara Anakan, deukeut Nusa Kambangan.

Kaunikan: pesut sagara anu dipercaya asalna ti ruh jalma nu naujengkeun kapal.

Teu sieun ka kapal jeung mindeng nuduhkeun jalan ka pamayang sangkan henteu kasasar.

Mun lumba-lumba ieu henteu muncul salila sabulan, pamayang percaya yén bakal aya bahaya laut.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Lamun aya kapal nu balayar jauh, sok disebutkeun yén Si Mantri Laut bakal nuturkeun di tukangeunana.

Pamayang sok ngalakukeun upacara haturan sateuacan indit ka laut, ku cara ngalungkeun lauk ka cai.

6. Si Ranca, Penyu Karajaan di Basisir Kalijiring

Lokasi: Basisir Kalijiring, wewengkon basisir wétan Sarayu.

Kaunikan: Penyu Kuya bodas panggedéna di Dayaluhur, dipercaya hirup nepi ka ratusan taun.

Mindeng balik deui ka basisir nu sarua pikeun neteskeun endogna.

Dongengna, lamun aya jalma nu ngaganggu endogna, éta jalma bakal meunang petaka.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Padagang laut percaya yén lamun Si Ranca muncul, éta pertanda bakal aya ombak gedé.

Para patih percaya yén Si Ranca ngajaga lalabuhan, sabab henteu pernah ninggalkeun tempat éta.

7. Heulang Karajaan, Panganturna Surat Ti Karaton

Lokasi: Karaton Dayaluhur, sering kapanggih di gunung-gunung basisir.

Kaunikan:

Heulang panggede di Dayaluhur, bisa mawa surat jauh tanpa leungit di jalanna.

Para adipati sok ngagunakeun heulang ieu pikeun jungkrama tanpa kudu maké utusan jalan darat.

Dongengna, lamun heulang ieu katéwak musuh, karajaan Dayaluhur bakal ngalaman musibah.

Hubungan jeung kahirupan rahayat:

Patih jeung adipati percaya yén Heulang Karajaan henteu pernah salah bawa surat.

Lamun heulang ieu katéwak di karajaan musuh, éta tanda yén Dayaluhur kudu siap-siap perang.

Sato-Sato Di Dayaluhur Jeung Nu Ngajaga Maranéhna

1. Manuk ciung – Manuk Diplomat Karajaan

Pemilik: Prabu Gagak Ngampar – raja nu nyepeng ka Dayaluhur.

Pengasuh jeung Pelatih: Ki Raga Seta, ahli piaraan manuk karajaan.

Kaunikan: Manuk ciung bisa dilatih nyarita jeung mawa pesen sawala.

Dipaké pikeun nepikeun surat atawa talatah kusorana ka Pajajaran, Cirebon, atawa Pasirluhur.

Dina sababaraha perundingan rahasia, manuk ieu mawa serat tanpa kurir manusa.

Tradisi melihara Manuk ciung terus aya nepi ka jaman kiwari, dipiara ku bangsawan Dayaluhur.

2. Kuda Taraju – Kuda Nu Teu Dipiara di istana, Tapi Sok Datang Lamun Dibutuhkeun

Pemilik: Prabu Gagak Ngampar, tapi henteu pernah dikandangan di istana.

Pengasuh: Teu aya jalma nu sabenerna miara kuda ieu, sabab cicing sorangan di leuweung.

Kaunikan: Leupas di alam liar, henteu dikandangan di karajaan.

Lamun dibutuhkeun ku Prabu Gagak Ngampar, kuda ieu bakal datang sorangan ka istana.

Dipercaya boga naluri gaib, sabab sok datang nalika aya kajadian gedé di karajaan.

Jalma-jalma percaya yén lamunan Kuda Taraju henteu datang deui, éta pertanda musibah.

3. Munding Sata Wulung – Pangantar Prajurit nu Kesasar

Pemilik: Dipikawanoh minangka munding karajaan, tapi henteu aya nu nyepeng langsung.

Pengasuh: Para pamingpin prajurit Dayaluhur sering ninggalkeun sasajen di leuweung pikeun ngajaga hubungan jeung Sata Wulung.

Kaunikan: Sering muncul nalika pasukan Dayaluhur kasasar di leuweung atawa rawah.

Henteu bisa dipiara di karaton, tapi dianggap salaku panunjuk jalan pikeun prajurit.

Pernah nyalametkeun rombongan prajurit nu leungit nalika perang ngalawan pasukan Demak.

Dina budaya Dayaluhur, lamunan aya munding nu datang ka tempat prajurit, éta tanda yén jalur éta aman.

4. Hayam Jelegug Bintih – Pangawasa Kalangan Dayaluhur

Pemilik: Prabu Gagak Ngampar, tapi pernah éléh ku ayam milik Lurah Datar.

Pemilik Ayam Nu Ngéléhkeun Gagak Ngampar: Ki Wira Darmana, Lurah Datar di Dayaluhur.

Kaunikan: Ayam Jelegug Bintih henteu pernah éléh dina tarung, kajaba ku hiji ayam jago séjén.

Dina hiji pertandingan, Gagak Ngampar kagét sabab aya ayam jago ti Lurah Datar nu ngéléhkeun milikna.

Sanajan éléh, Gagak Ngampar henteu ambek, malah ngahargaan nu boga éta ayam.

Ti saharita, di Dayaluhur, kalangan adu ayam dianggap bagian ti kakuatan.

Gagak Ngampar Jeung Katurunana,

Dina jaman hirupna, Gagak Ngampar lain wungkul lalaki nu mingpin perang, tapi ogé lalaki nu nyorang sagalana pikeun ngancurkeun para bajak laut. Sanajan andikana kasohor ku tarékahna dina palagan, hirupna henteu ngan ukur pinuh ku perang. Lalakon hirupna lain ukur ngeunaan bedog jeung getih, tapi ngeunaan rasa, kahadean, sareng kahirupan anu dipasrahkeun ka jalma-jalma nu dipikanyaahna.

Gagak Ngampar lain jalma nu hirup pikeun ngancurkeun. Andikana hirup pikeun ngajaga. Andikana sanes ukur pamingpin anu nundung musuh, tapi ogé lalaki nu nyangking rasa welas ka sasama. Hirupna henteu ukur

dipasrahkeun ka lemah cai jeung nagara, tapi ogé ka hiji awewe nu andikana nyaah pisan—Dewi Purwati.

Sanajan kahirupan arandikana dimimitian tina lalakon anu pahit, tina getih, tina karuksakan, kahadean anu aya di antara arandikana henteu bisa leungit. Gagak Ngampar nyangking sagala tarékah, sagala usaha, henteu wungkul pikeun ngajaga nagarana, tapi ogé pikeun ngajaga Dewi Purwati, Dewi Purwasih jeung anak-anakna. Andikana henteu hayang kulawargana nyorang lalakon nu sami jeung nu geus kajadian baheula, andikana hayang nyangking kahadean pikeun jalma-jalma nu dipikanyaahna.

Salila hirupna, Gagak Ngampar henteu kantos mopohokeun rahayatna. Andikana raja nu nyaah ka baladna, nu henteu pernah ngantep rahayatna sangsara. Andikana henteu hayang nyangking kakawasaan pikeun dirina sorangan, tapi pikeun kahadean nagarana, pikeun jalma-jalma nu percanten ka andikana, pikeun anak incu nu bakal nyorang lalakon saanggeusna.

Lalakon Gagak Ngampar leuwih mirip carita ngeunaan rasa tibatan carita ngeunaan perang. Hirupna dipasrahkeun pikeun Dewi Purwati, kulawargana, sareng nagara. Andikana henteu hayang perang, tapi nasib ngalantarankeun andikana pikeun nangtung di payuneun tarékah, di payuneun kahormatan. Tapi sagala lalakon perang anu andikana lakonan, éta lain pikeun kakawasaan, éta lain pikeun kahormatan pribadi. Éta pikeun jalma-jalma nu andikana dipikanyaah.

Lalakon Gagak Ngampar lain lalakon lalaki anu hayang mawa karajaan kana kakawasaan ageung, lain lalakon lalaki anu hayang disebut satria sagara. Ieu lalakon lalaki nu sakabéh hirupna dipasrahkeun pikeun jalma-jalma nu dipikanyaah, lalakon lalaki nu nyangking bedog lain pikeun maéhan, tapi pikeun ngajaga kahadean.

Memang Henteu ngan ukur di Tanjung Malaka, atawa Dayaluhur sarta Pajajaran tapi sateuacan éta, andikana geus ngalakukeun tarékah anu leuwih gedé, ngaruntuhkeun Karajaan Nusakambangan, karajaan anu sakali mangsa kantos jaya di basisir kidul.

Nusakambangan lain wungkul nagara, tapi ogé lambang kakawasaan di sagara. Kaum bajak laut, para penguasa lautan kidul, arandikana nyangking kakawasaan ti pulo ka pulo, ti basisir ka basisir. Tapi dina mangsa éta, Gagak Ngampar datang salaku tarékah pikeun merempehkeun sagala kakuatanana.

Andika Nusakambangan ditumbal ku getih. Benteng-benteng arandikana dirubuhkeun, kapal-kapalna diuseupkeun, nagara anu kantos jadi pusat kakawasaan di laut, ayeuna ukur jadi lebu. Ieu lain wungkul lalakon perang, tapi lalakon maotna hiji peradaban.

Sanggeus éta, andikana ngembara, leumpang ka daratan, ninggalkeun sagara, nepi ka andikana tungtungna ngadeuheus ka Tanjung Malaka. Di dinya, andikana dimimitian lalakon anyar, tapi sagara henteu mopohokeun.

Lalakon Gagak Ngampar tamat di darat, tapi ombak laut henteu kantos leungit. 250 taun sanggeus andikana leungit ti alam dunya, tarékahna balik deui.

Para bajak laut nu tos ratusan taun ngumpul di sagara, nu sakali mangsa jadi buronan ku Gagak Ngampar, ayeuna mawa pasukan leuwih gedé. Arandikana nyapu sagalana, kawas ombak nu megatkeun sagara, ayeuna megatkeun daratan.

Prajurit-prajurit Dayaluhur, jalma-jalma nu sakitu lilana cicing dina tatali karaharjaan, maju dina perang éta. Arandikana teu apal, teu sangka, yén takdir Dayaluhur bakal pegat ku jinis jalma nu sakali mangsa baheula jadi musuh karuhunna. Aya pahlawan, aya lalakon, aya kahormatan, tapi teu aya nu sanggup nyegah takdir.

Tapi antara Gagak Ngampar jeung runtagna Dayaluhur, aya lalakon panjang nu dilampah ku turunanana. 250 taun lain waktos nu sakeudeung. Aya raja-raja, aya adipati-adipati nu mingpin kalayan wibawa, aya pahlawan nu gugur pikeun lemah cai, aya jalma-jalma nu ngajaga nagarana salila lima atawa tujuh paturunan. Aya lalakon kahadean, lalakon kahormatan, lalakon hirup jalma-jalma nu teu kantos nyangka yén tungtungna bakal siga kitu.

Di antara turunan Gagak Ngampar, aya ngaran-ngaran anu masih kénéh diinget ku lemah cai, jalma-jalma anu anggeus nyangking lalakon penting pikeun ngajaga Dayaluhur. Ki Adeg Ciluhur nyaéta satria Dayaluhur, lalaki anu nangtung minangka benteng panungtungan nalika kakawasaan Demak ngalayang ka kulon, rék nyérang lemah cai Dayaluhur jeung Pajajaran. Andikana henteu ukur lalaki anu kuat dina perang, tapi ogé pamingpin anu wijaksana, anu bisa ngajaga tatali nagarana tanpa kudu narima pamaréntahan asing. Andikana nyangking tarékah pikeun ngajaga Dayaluhur tina pangaruh nagara séjén, ti wétan jeung ti basisir kidul, nu harita geus

mimiti keuna ku tapak suku pelaut-pelaut deungeun. Andikana ngalakonan tarékahna kalayan neundeun nyawa, maot di medan perang, tapi henteu ngantep nagarana ragrag ka leungeun musuh.

Ki Adeg Cisagu lalaki anu daria, anu henteu milih ngangkat bedog nalika kaayaan Dayaluhur keur ringkih. Andikana henteu nyangking loba perang, tapi nyangking pangarti. Andikana henteu ngajaga nagara ku kekerasan, tapi ku pangaweruh. Andikana apal yén bahaya henteu salawasna sumping dina rupa bedog jeung tumbak, tapi ogé dina rupa laku lampah jalma, dina rupa omongan nu kapangaruhan ku nagara séjén. Andikana ngalangkungan lalakon kalayan hikmah, mawa Dayaluhur ngaléos tina kahadean nu bisa ngancurkeun.

Prabu Arsagati lalaki anu daréhdéh haténa, nu henteu milih nyangking padang pikeun narajang, tapi milih mawa sagala hal kana kahadean. Andikana ngajarkeun tatali silih asah, silih asih, silih asuh di antara balaréa. Andikana henteu ninggalkeun rahayatna dina kasangsaraan, henteu mawa nagarana kana lalakon nu beurat. Andikana lalaki anu ngahampura, anu leuwih milih nyangking kahadean tibatan pipisah jeung sasama.

Ki Raksagati lalaki anu henteu kantos mundur nalika Dayaluhur jadi tempat pangungsian pikeun jalma-jalma nu kabur ti nagara séjén. Loba pamingpin buronan ti tempat séjén datang ka Dayaluhur neangan panyalindungan. Sanajan hal ieu bisa nyangking bahaya, andikana henteu nutup lemah cai, henteu nyabut hak jalma pikeun nyorang kahadean. Andikana percaya yén Dayaluhur henteu lahir pikeun nyangking panyarakan ka sasama, tapi pikeun mere kasalametan.

Ki Raksapraja lalaki anu sagala lampahna henteu pernah lali kana amanat karuhunna. Andikana nyangking sagala wulang nu tos diwariskeun ku karuhunna, henteu ngalalaworakeun hiji-hiji acan. Andikana ngajarkeun yén Dayaluhur kudu tetep pageuh dina tatali warisan, henteu leungit ku angin nu datang ti luar. Andikana lalaki nu mimiti nyangking ajaran Islam ka lemah cai, tapi henteu ngijinan warisan Dayaluhur leungit. Andikana ngajaga tatali carita, ngajaga rupa laku, ngajaga sagalana sangkan Dayaluhur henteu sirna ku jaman.

Arandikana sakabehna lain ukur pamingpin, tapi jalma-jalma anu ngajaga Dayaluhur ku cara sorangan. Aya nu mawa pedang, aya nu mawa hikmah,

aya nu ngajarkeun pangarti, tapi sagalana dijieun pikeun ngajaga lemah cai nu geus diwariskeun ku karuhunna. Dayaluhur lain ukur kudu dijaga tina bedog jeung panah, tapi ogé tina sagala rupa pangaruh nu datang ti mana waé—ti wetan, ti kulon, ti kalér, ti basisir kidul

Ngaran-ngaran ieu moal leungit tina carita Dayaluhur. Ieu jalma-jalma nu sakitu lilana nangtung, ngajaga nagarana, mawa kahormatan, mawa hikmah, ngajarkeun turunanana kumaha Dayaluhur kudu dijaga. Sanaos tungtungna nagarana sirna, tapi getih arandikana masih aya.

Turunan Gagak Ngampar masih sumebar di lemah caina sorangan, masih aya nepi ka kiwari. Jalma-jalma nu cicing di tanah Dayaluhur ayeuna, nu masih ngajaga budaya, nu masih nyekel lalakon karuhunna, éta sakabehna lain jalma-jalma nu leungit ti lalakon sejarah.

Karajaan Dayaluhur memang ayeuna leungit minangka nagara, tapi henteu leungit minangka wewengkon jeung lalakon. Kakawihan Dewi Purwati masih hirup, masih didangdingkeun kalawan rasa ajrih, masih aya dina getih jalma-jalma nu masih nyorang hirup di tempat ieu. Moal bisa dipupus ku jalma-jalma nu hayang carita ieu mengkol atawa leungit.

Sanggeusna, Kadipaten Dayaluhur memang leungit. Tapi henteu sakabehna sirna. Anak incu Gagak Ngampar masih aya. Turunanana masih sumebar di mana karuhuna cicing, hirup di lemah cai nu teu béda, jeung masih mawa getih nu sarua. Arandikana masih nyorang carita, masih ngajaga kahadean nu diwariskeun ti karuhunna.

Tapi Hanteu sirna Sagalana. Kuburan para raja, adipati, jeung pahlawan Dayaluhur masih aya. Lalakon arandikana henteu leungit, sabab tempat pasareana masih dipulasara, masih dihormatan, masih jadi saksi ngeunaan nagara nu kantos jaya. Jalma-jalma masih nyangking tatali ka karuhunna, masih ngadeuheus ka tempat-tempat nu nyimpen lalakon karajaan.

Tanah salawe anu aya dina jaman Dayaluhur ogé henteu leungit. Tempat-tempat anu sakali mangsa pinuh ku lalakon masih aya, masih diucapkeun, masih hirup dina biwir balaréa. Gunung-gunung masih nangtung, masih ningali kahadean ieu lemah cai. Leuweng wates masih héjo, masih nyimpen seungit leuweung sakumaha baheula.

Cai masih ngalir. Cijurey masih ngalir, lir nu nyangking lalakon baheula ka hareup. Cibanganjing masih ngalir, Cijalu, Cikawung, Citanduy, henteu pegat, henteu leungit, kawas getih turunan Dayaluhur nu henteu sirna.

Jalma-jalma masih inget kana warisan karuhunna. Adat Dayaluhur masih hirup, masih aya di leungeun jalma-jalma anu teu mopohokeun wulang karuhunna. Sanajan jaman tgeus robah, sanajan kahirupan tos béda, tapi carita, tatali warisan, jeung kahadean anu geus diwariskeun henteu leungit.

Dayaluhur henteu aya deui salaku nagara, tapi éta lemah cai masih aya, éta kahadean masih aya, éta lalakon masih kénéh dipulasara. Jejak Gagak Ngampar, jejak para raja jeung pamingpin Dayaluhur, henteu sirna ku jaman. Arandikana masih aya dina kahadean rahayat, dina lemah, dina gunung, dina leuweung, dina cai walungan nu teu kantos pegat ngalir. Lalakon ieu moal sirna.

Ngaran Dayaluhur masih diinget, masih nyorang dina carita rahayat, masih disebut-sebut ku jalma-jalma nu apal kana lalakon karuhunna. Nagara memang rubuh, tapi jejakna henteu leungit. Lalakon Gagak Ngampar, turunanana, jeung kahadean Dayaluhur moal sirna ku waktu kitu-kitu bae.

KAKAWIHAN DEWI PRINGGISARI PURWATI

MAGATRUH

PRABU GAJAH BUNGBANG.

Adipati Gajah Bungbang nu Kacatur.

Di Nusakambangan Nagri.

Sareng Pajajaran Satru.

Musuh Prabu Siliwangi.

Dibantu Kebo Lolorong.

Nyukcruk Galur na Luluhur Dayaluhur.

Ki Pamayang Rama Gusti.

Ti Muhara Cisarayu.

Migarwa ka Hiji istri.

Pamimpina Para Bajo.

Mapay Citanduy Madep ka Raja Galuh.

Diistrenan Adipati.

Pulo tatar Belah Kidul.

Masihlan Seu'eur Upeti.

Tiap taun ulah poho.

Carita ti Ratu Pakuan Kacatur.

Putri Tunjung Mambang Sari.

Dicandak ka Nagri Galuh.

Janten ngiring Siliwangi.

Gajah Bungbang Henteu Rido.

Panambih

Pulona tungtung Citanduy

Tempatna Para Siluman

Sagara Kidul sahiji

Raja Gagah Gajah Bungbang

Musuh Raja Siliwangi
Ku Galuh jadi adipati
Nagara dilaut kidul
Raja Nusakambangan

SINOM

PULE BAAS JEUNG DEWI PRINGGISARI PURWATI.

Putri Ti Nusakambangan.
Nyi Pringgisari Purwati.
Putri Prabu nu Kadua.
Pule Baas Nu Ka Hiji.
Putra kawentar Sakti.
Pamimpinna Bajak Laut.
Tanggeuhan Gajah Bungbang.
Rek Cipta Rasa miistri.
Pikeun bisa kawasa di Pulo Jawa.

Dewi Purwati kacinta.
Putri geulis pinuh asih.
Benten jeung kanjeng raka.
Gede na Dapur anu ari.
Nu merang aya nu nyari.

Kembang Pulo anu tuwuh.
Sekar Nusakambangan.
Prabu kacida miasih.
Minantuna bade diwaris nagara.

Panambih:

Raja Nusakambangan
Gaduh Anak katurunan
Putra Putri beda sipat
putra raden gagah sakti
Anu Putri kembang karang
Ngagaduhan cita cita
Jadi Raja Tanah Jawa
Nagara Dapuran Awi

ASMARANDANA

Lamaran ka Putri Pasirluhur.

Pule Baas Nguping istri
Putri Prabu Kandadaha
Tepi Wanci hiji powe
Sumping nu bade Ngalamar
Ka Dewi Cipta Rasa

Di Istana Pasir Luhur
Ku Prabu teras ditarima

Cipta Rasa Anu Geulis
Hanteu wasa pikeun nolak
Lamun Embung moal Hade
Nampik Kahayang Pangeran
Putra Nusakambangan
Pasir Luhur Bakal ancur
Rayat bakalan sangsara

Kacarios di Taman Sari
lutung ageung nu dipiara
Dewi anu hanteu sare
Ku Lutung terus ditanya
Naha Naon kasusah
Lutung teh Nyarios kitu
Sabenerna Kamandaka

Sawios nelasan diri
Tibatan nampi panglamar
Bade iklas manggih paeh
Dipiistri Pule Baas
Nu Hanteu Dipicinta

Putri teh Ngaraos Bingung
Si Lutung hanteu hariwang

Montong Bingung Atuh Dewi
Nampi Titah Kanjeng Rama
Sanajan kasusah oge
Dina mangsa pangantenan
Pule Baas bakal tiwas
Si Lutung Nyarios kitu
Hatena Gaduh siasat

WIRANGRONG

Wanci Kawin atos nepi
Aya lutung nu diogo
Ka putri terus mimilu
Nguguntit teu daek indit
Pule Baas hanteu suka
Hatena pinuh amarah

Cobi akang ningal Dewi
Eta lutung meni ogo
Akang oge hoyong mangku
Bade diajakan ulin
Pangeran kitu nyarita

Lutung niat di telasan

Na lahunana lutung calik

Hate pule baas nyewot

Ditangkeupna eta lutung

Dicekék supaya mati

Tapi lutung teh waspada

Pule Baas hanteu nyadar

Eta lutung nyabut keris

Nubles Pangeran nu Bongoh

Ngepas pisan na Jajantung

Keris pajajaran sakti

Pule Baas atuh tiwas

Make cara tipu Daya

Kidung Tantangan.

Kamandaka, Kalakuan teu nyatria

Make cara Goroh Bohong

Ukur Siasat

Tindakan maneh

Ku kami rek dicaritakeun

Ka Nusakambangan

Pasir Luhur eta nipu

Pajajaran Pasti Ancur Pasti eleh

(Ku D Darkim S Alm)

PUCUNG

Supata Ka Pasir Luhur

Geura Denge yeuh Nagara Pasir Luhur

Carita supata

Basisirna rek dirampok

Salawasna bakal ngalaman musibah

Ulah hayang ngarasa asina laut

Jauh ti sagara

Gunung bitu ngadodoho

Nusa kambangan bakalan menta korban

DURMA

Serangan Bajak Laut Nusakambangan

Di muhara Basisir pada dijarah

Rahayat dicarulik

Ku Bajo Sagara

Para Rampog nu jahat

Pilemburan pada ngarongsi

Da didurukan

Bajak Laut nu keji

(Panambih)

Di muhara keur dijarah

Desa sakabeh diranjah

Lembur rempag tegal rampok

Kabeh dipunah diduruk

Rayat sadayana

Umumna lalumpat

Salangsara, bajo ti sagara

Tapi nu ngajarah

Garagah, ngajajah

Terus meres, ngarampas ngarinah

Di muhara Basisir pada dijarah

Rahayat dicarulik

Ku Bajo Sagara

Para Rampog nu jahat

Pilemburan pada ngarongsi

Da didurukan

Bajak Laut nu keji

Beuki bengis serangan Nusakambangan

Memang keur males pati

Pangeran Pule Baas

Tiwas Ku Kamandaka

Make pasukan Demit

Pikeun walesan

Gajah Bungbang nu Sakti

Nu diduruk lembur teu aya kendatna

Kabeh ngarasa panik

Nyalametkeun nyawa

Lampah para pen jahat

Sakabeh Kejem jeung Bengis

Hanteu kalawan

Bajo ti Sulawesi

DURMA

Serangan Ka Nusakambangan

Kacarios Senopati Gagak Ngampar

Katelah Silih Warni

Putra Pajajaran

Nusa Kembang Diserang

Ki Tilandanu loba taktik

Kabeh Sadia

Ngumpul Loba Prajurit

(Panambih)

Geus sadia Pajajaran

Prajurit kabeh siaga

Pasir Luhur pada siap

Citanduy parahu liwatna

Nga dayung tur layar

Numpes nu ngaranjah

Nusa Donan samakta Pakarang

Bajo Laut kebeh

Rek tarung di benteng

Bakal Perang pikeun walesan

Kacarios Senopati Gagak Ngampar

Katelah Silih Warni

Putra Pajajaran

Nusa Kembang Diserang

Ki Tilandanu loba taktik

Kabeh Sadia

Ngumpul Loba Prajurit

Para Putra Sareng Patih Pajajaran

Aya Banyak Gading
Pasukan Lautan
Balabur Surawisesa
Putra Ibu Kentring Manik
Ngiringan Perang
Ngepung Dapur Awi

Kamandaka Nitah Reka Daya Nyamar
Keur Jadi Tilik Sandi
Ka Nusakambangan
Pulo pinuh Ku Bahaya
Jalma Pinter Tapi licik
Pajajaran kalah
Loba Prajurit Mati

GAMBUH

Cita-Cita Banyak Gading

Waktos perang kacatur
Pajajaran teh eleh tempur
Tapi Dilaut Pasukan Banyak Gading
Tetep jadi anu unggul
tos tiwas Kebo Lolorong

Wanian hanteu ka ukur
Teu sieun ku para Bajak Laut
Raden Jiga nu ngahaja hayang mati
Gagak Ngampar jadi Bingung
Rayi maneh si ku naon

Tarung wanian kitu
Tapi maot mah hanteu kumudu
Sabab urang teh kudu bisa balik
Na Perang ulah ka ancur
Kanjeng Rama ngadadago

Sanajan beda indung
Raden ka Gagak Ngampar mah nurut
Banyak Gading ibuna ti Sulawesi
Hirupna resep di laut
Hanteu betah di karaton

Kaula niat ancur
Mulang ka Pajajaran geus embung
Lamun Hirup di istana eweuh harti
Teu miharep asih Prabu
kaula mah wios maot

Naha nyarios kitu
Akang ngarasa hanteu satuju
rayi naon soal nu janten kanyeur
Ulah ngarasa baringung
Ka akang sok geura ngomong

Nyeri ku hiji dulur
Anu boga laku hanteu jujur
Cara hewa rerebut saurang istri
Pedah sieun eleh tarung
Ka rama ngomongna bohong

Anggalarang nu padu
Nyebutkeun kaula henteu patuh
Micinta ka nu geulis Dewi Rengganis
Padahalmah lain kitu
Anjeuna pisan nu bogoh

Poma di mangsa tangtu
Kakang Anu Jadi Ratu
Tanah Larangan Nagri Siluman Demit
Jalma dami aku dulur
Pada lumpat ti karaton

Tapi Pulo Siluman itu
Kabebasanna sok Cabut
Supaya hanteu ngaruksak di jero nagri
jalma jahat sareng Satru
Nyicicingan eta pulo

Gagak Ngampar atuh bingung
Dumeh muridna Amuk Marugul
Urusan asmara Pangeran teu ngarti
Apalna ngan ukur tarung
Boro boro mikir jodo

Para putra eta kitu
Sadaya anak prabu nu ngumpul
Kamandaka Gagak Ngampar Banyak Gading
Nu nyamur Banyak Balabur
Sawatekna katarempo

DANGDANGGULA
Emas Na Dapuran Awi

Perang di Nusakambangan Nagri
Serangan pasukan Pajajaran
Sadayana mundur eléh

Prajurit loba gugur
Hanteu nembus dapuran awi
Tujuh Lapis kandelna
ka Nusa Donan mundur
Ngantos Reka Daya
Titah Kamandaka jadi Tilik Sandi
Pasir luhur Rek Nyerah

Patih Tilandanu anu Ngarti
Bajak Laut Neangana Harta
dibayar pastina daek
emasna Pasir luhur
Ditebakeun Cetbang ka tegal Awi
Kakuping nu Ngajaga
Kamandaka nyaur
Top eta harta sadaya
Kaula mere emas pikeun pangrugi
Pule Baas nu tiwas

PUCUNG

SUPATA GAJAH BUNGBANG

Wanci Pasti maot arek datang tangtu
Prabu Gajah Bungbang

Nyupata samemeh paeh

Kujang nanceb nyeri dina jero dada

Karajaan Pajajaran Muga Ancur

Ku para Putrana

Make cara nu Teu Hade

Nyerang Nusakambangan ku Tipu Daya

Ciri kami Saturunan moal luntur

Aya Di Andika

Arek terus napel bae

Ka warisan Kuku Beulah Gajah Bungbang

datang mangsa tempat ieu dilidih dulur

Penjajah Ngawasa

Gagak Ngampar rasa kaget

Ngahuleng bari nyabut kujang Pusaka

ASMARANDANA

Iring-iringan Ka Pajajaran .

Nu Geulis Dewi Purwati ,.

Diiring jadi tawanan,.

Senopati alim ngomong ,.

Nu Dipiasih Pangeran,.
Jiga nu nyarekan,.
Padahal cintana puguh ,.
Pasir Luhur jauh leumpang..

Gagak Ngampar Anu Sakti.
Galak bawana salira.
Katénjo ku dewi awon.
Tos nelasan ibu rama.
Sadaya babaturan.
Ngawal putri opat puluh.
Boyongan Nusa Kambangan.

Datang di Karang Birahi.
Silih asih jeung picinta.
Leumpang ngiring bari alon.
Dirayu di Pamandangan.
Boyongan kalaparan .
Purwati nu api embung.
Méméh tepi Pajajaran.

GURISA

boyongan Asih

ragrag asih nu karasa,
Henteu ka nu sohor rupa,
Henteu ka ratu kawasa,
teu kanu hartana loba,
purwati putri basajan,
Nu ngan saukur tawanan.

Sarta anu panyababna,
Haténa beuki nalangsa,
satria nu teu nyarita,
turun rasa kasieuna,
Nalika niténan éta,
Hiji wanoja satia,
Sanajan hirupna hina,
Teu aya ibu jeug rama,
Tapi haténa mulya.
Gagak Ngampar nu teu nyangka,
Datang ngalayang tungtunga,
najan di luhur pangkatna.

Henteu wani ngadeuheusna,
Dunya rasana sarua,
Tapi haténa béda.
Bakti ka rasa asihna,

eweuh daya nyanggakeunna,
Teu sanggup dina leungitna.

nu disumputkeun ku lila
Sabab upama nyarita.
Upama satria nyebat,
anu aya di haténa...
Sagalana bakal robah.
naon harti Pajajaran.

teu sieun nu pangkuatna.
karangbirahi ayeuna,
musuh nu hanteu dijiad.
nu mere kasieun rasa.
mimiti dina hirupna,
teu apal jalan kaluarna.

ASMARANDANA

PAMENTA DEWI PURWATI

Gagak Ngampar Senopati
Pangeran ti Pajajaran
Inget ka Nyi Putri Bae
Kapidangdung rasa Cinta

Kanu jadi tawanan
Pinuh ku Rasa Kaduhung
Atos Nelasan Ramana

Kacatur di Hiji wengi
Kujang kana lahuman
Sieun Putri Henteu daek
Dewi Cepeng leu Kujang
Sok Tewekeun ka Akang
Sarupa Rama Kapungkur
Prabu Gajah Bungbang nyata

Hate karaosna nyeri
Ningali dewi sangsara
Akang Wios teing paeh
Lamun alim dipigarwa
Rumaos gaduh dosa
Ku Dewi Kujang dicabut
Arek nelasan sorangan

Ku Pangeran Katingali
Kujangna terus dirampas
Dewi gening kitu maneh
Arek nandasa sorangan

Naha awon carana
Males pati nu dimaksud
Nelasan nu dipicinta

Gaur nu sumegruk Ceurik
Bangun nu kanyeunyeurian
Ku Gagak Ngampar kadenge
Dewi anu keur nalangsa
Dilamar teu gaduh rama
Ceurik Nyuuh ngarumpuyuk
Pangeran ngaraos dosa

Saha atuh ari kami
Miharep Hiji Pangeran
Moal saha anu daek
Ka Awewe boyongan
Teu gaduh ambu rama
Kulawarga atos ancur
Tumpur ku Elehna Perang

Henteu Sae kitu Dewi
Akanng Cinta nu Sabenerna
Moal anu bisa nyarek
Naon nu dipikahayang

Sanajan menta nyawa
Akang bohong mah piraku
Bumi langit nu nyaksian

Hudangna Dewi Purwati
Getihna ombak sagara
Pangeran Ngaraos Kaget
Rek narima dipigarwa
Mun nganggap Putri Raja
Ti Pulo sagara Kidul
Sanes Tawanan teu harga

Nusakambangan teu leungit
Nagara asal Kaula
Maskawin pihak awewe
Amanat ti Kanjeng Rama
Pikeun lakian kaula
Baheula nyarita kitu
Hareup kakang Pule Baas

Nyi Dewi Nyairos Dei
Pasihkeun eta kujang
Cukup ku sakitu oge
Purwasih geura Pigarwa

Salembur anu nyesa
Teu aya dei sadulur
Pikeun maturan kaula

Kami rek nyarita deui
Mun cicing di pajajaran
Bagja karasana hese
Balik ka Tanah Larangan
Kudu sadia mulang
Ku Gagak Ngampar di rangkul
Nedunan kabeh Pamenta

MASKUMAMBANG
Sahir Pupusna Bagja
(Tangis Putri di peuting Pengantenan)

Angin peuting ngahiliwir nu laleungit,
katutupan mega,
Kaséréd kasangsang ati,
Taya deui nu maturan.

*Duh Karunya kahirupan kieu teuing,
nya indung teu bagja,
boga takdir anu sedih,,*

nanjung diri di tunggara

Duh satria pangampura diri kuring,

Ratu lain kula,

Pajajaran hanteu nampi

Kahadean taya nyesa.

Baheula putri nu pinunjul di nagri,

Dewi Pangluhurna,

nu cukup sa saunggeuk jadi,

lakian nu pangmulyana.

Tapi nu miboga musuh takdir gusti,

nangkeup nu satia,

hate lian taya deui

kula nu leungit seungitna.

di hukum Batara anu Maha Asih,

naon dosa kula,

dulur tumpur kabeh leungit,

Nagara taya nu nyesa.

Gusti ning teu neundeun Indung Rama kami,

nu Leungit urutna,

*di poe kasedih ati,
Tepi ka saat cimata.*

*Duh Batara, hampura dosa nu nyanding,
mangsa pangantenan,
di wanci boga lalaki,,
rasa maot ka pamulang.*

PUCUNG.

Dewi hanteu aya nu nyakseni kitu,
Ti ngadamel jagat,
Nu geulis teh kudu nyaho,
Takdir kejem anu kungsi taya batas.

Henteu lumrah nu geulis sangsara kitu,
jiga awi rubak,
sagala wanoja nyonto,
Dirina anu tetep ngajanggélék aya.

Moal aya nu kuat misahkeun ratu,
daya teu mujarab,
pulo anu hejo lemah
dewa teu mupus atuh komo manusa.

Kula sumpah nu jiga langit anu luhur,
ombak moal pegat,
miboga sakabeh pulo
moal aya nu ngarebut ti andika.

Lamun panonpoé neundeun cahya kitu,
Sanggeusna direbut,
Mending sagala dilebur,
batan hirup tanpa nyaah.

*Henteu leungit sanajan gelap,
Teu ragrag sanajan pegat,
Mun takdirna dicokot ku angin,
Kuring nu kahiji nangtung.*

*Teu boga kakawasaan lian,
Henteu gaduh tanah pananjung,
Sagala wewengkon nu disorang,
Aya di panineungan manéhna.*

*Pajajaran ukur ngaran,
Demak moal mawa harti,
Nu kumawula ka nagara,*

Sabenerna mah ka manéhna.

*Teu bakal aya panyerepan,
Moal ngahutang ka dewa,
Sagala nu aya dipaprabkeun,
Demi netepkeun kahadean.*

*Mun maot nyorang hirup,
Kuring moal janten leutik,
Teu aya kasieun nyorang,
Nu parantos ditalikeun pageuh.*

*Langit moal miceun sumpah,
Laut moal mungkirkeun getih,
Mun sagalana kedah pegat,
Kaayaan moal robah.*

*Ti peuting ieu nepi ka ahir,
Ti napas ieu kana tungtung,
Teu aya wates, henteu leungit,
Dunya bakal jadi saksi.*

DANGDANGGULA

*Gebang Kuning lambang kageugeut,
Tanahna subur, cai ngalir,
Di leuweung aya kahadean,
Sarupaning munding neundeun rasa.
Sampeureun angin nyapu lemah,
Kabut hideung ngaleungitkeun,
Leuweung angker robah pamatang,
Nu tadina tempat siluman,
Jadi tempat tatanen kahadean,
Dayaluhur ngadeg lelempahan.*

*Gunung Candana kokoh nangtung,
Najan badai henteu rubuhna,
Taneuh subur ngandung rahayu,
Padang tanjung nyambuung sari,
Di jero aya kahadean,
Padumukan jaga karatuan,
Naha atuh nepi kapupus,
Lamun tempat ieu dijaga,
Gunung leuweung lambang kasucian,
Lalakon urang kedah dijaga.*

*Citanduy ngalir tanpa pegat,
Cikawung nembus leuweung lempang,*

*Sagala hasil kahadean,
Ngalanglang basisir jeung laut,
Cai nu jero lambang karaharjan,
Cai nu surut bakal musibat,
Nu ngawasaan cai bakal jaya,
Dayaluhur kedah ngasuh cai,
Sangkan bangsa hirupna berkah,
Naha cai sanggup neundeun rasa?*

*Nusakambangan leumpang nyorot,
Kota heubeul ayeuna leungit,
Tapi sumangetna teu lingsir,
Di jero leuweung aya getih,
Warisan karuhun henteu ilang,
Daya hirup bakal nyambuana,
Sagala perang ngalir jero,
Sangsara bakal leungit jauh,
Sabab lemah ieu moal musna,
Dayaluhur mustika karatuan.*

*Selok bodas lambang cahaya,
Segara anakan patempatan,
Di dinya kapal dagang ngalayang,
Nyambung gunung jeung sagara,*

*Lauk rebon ngahaja dipasihkeun,
Ka jalma nu siap dagangna,
Hasil gunung bakal mawa jaya,
Asih kahadean ti jero laut,
Segara bakal mawa rahayu,
Dayaluhur nampa berkahna.*

*Cidaya asup ka leuweungan,
Ngalangkung padang jeung pasirna,
Di hulu cai cicing jero,
Kahadean moal pegat deui,
Nu leumpang nepi kana lemah,
Kade ulah miceun kasucian,
Leuweung suci bakal ngajaga,
Hirup bakal jadi berkah,
Leuweung moal sirna sabab alam,
Daya luhur bakal hirup salilana.*

DANGDANGGULA

*Ngadeg luhur di Karangbirahi,
Tapi ngaran na teu maké éta,
Sabab di kidul aya gunung suci,
Gunung Selangkuning, tempat wangsit kantun.
Di dinya Gagak Ngampar nyepi,*

*Neundeun rasa, narima pituduh,
Ti Resi nu nyekel kahadean,
Ngawuruk wates kakawasaan.
Maka istana teu saukur taktak,
Tapi pangeling rasa nu luhur.*

*Tihang utama jati nu tangguh,
Rasamala nyangga sakabéh beungkeut,
Balakat pageuh, henteu goyah,
Ngadeg kuat ngajaga wangunan.
Lanté leuleus tina kai halus,
Dipasang pageuh di luhur batu,
Hindarkeun leutak, tahan kana hujan,
Dingding jati, rapet ku pasak,
Henteu make paku, teu loba ukiran,
Ngajaga lemah, ngahormat alam.*

*Di Sulamega hawu badag hurung,
Beunang tatapa taneuh waja,
Lalakon haneut dina juru dapur,
Waluku lami diadegkeun jaya.
Nutu pare dina lesung batu,
Ngeueum sampeu, nyangu di kawali,
Hawa leuit nyambung kahadean,*

*Pare pinanggih dina rakit waktu,
Gunung ieu waris karuhun,
Tempat rahayat ngahaturkeun rasa.*

*Di Gunung Sumana nu jagjag wening,
Patih nyumpingan dina jamparing,
Lawang kabuka, piring nyorang,
Gagak Ngampar di payuneun jagat.
Balé lumaku sagancang angin,
Sora rundayan netepkeun niat,
Raja nyawang di tengah peti,
Taya kecap nu kasasar,
Sagala diukur ku wirahma,
Hukum tetep, rahayat narima.*

*Gunung Wayang beulah tengahna,
Pancuran cahya tina sagara,
Balé pangluhurna neundeun waktu,
Musyawarah rahayat taya halangan.
Lawang kabuka ku dua jurusan,
Hawa nyorang tina angin luhur,
Nu datang teu sieun nyarita,
Hukum narima, henteu sawelas,
Leungeun kosong, hate pinuh,*

Sagala amanat diukir nyata.

*Di Gunung Palasari kahadean nyebar,
Pangampihan nu leumpang leuleus,
Istana Selangkuning ngalayang di awang,
Taya nu wani nyorang lahan.
Dayang ngajaring manah sumirat,
Barudak adipati diajar ngalayang,
Taneuh ieu henteu kaenggeus,
Henteu kawas Pajajaran raya,
Ieu leuweung henteu kapaksa,
Di sawah reujeung galengan leutik.*

*Dua balong ngapit jalan,
Batu walungan jadi tapakna,
Cai ngalir nyorang pancuran,
Ti solokan pasir luhur.
Leumpang abdi dalem ngarundayan,
Jalan batu nyambung ka lawang,
Di gigirna kembang nyorang waktu,
Cempaka, maja, jeung kawung wangi.
Di tengah jero balé kembang,
Ngajaga kaendahan nu langgeng.*

GAMBUH

*Kekecapan haté katempona,
Duka jeung lara, jero tumali,
Permaisuri Dayaluhur nelangsa,
Anak nu jadi panyorangan,
Nu dipiharep janten hampa.*

*Sakedapan nyorang sangsara,
Teu aya datang nu jagjag diri,
Lamun langgeng di alam dunya cilaka,
Kunaon hirup salilana,
Sagala aya nu nandana.*

*Ningali dunya nu sarua,
Haté nalangsa dina panganten,
Masyarakat lalawora, guncang haté,
Tanpa warisan kumaha,
Naha bisa tetep nyampurna?*

*Camo datang ka bumi sepuh,
Anak ngantosan, nu dipiharep,
Bari lemah nyaho hirup moal langgeng,*

*Permaisuri nalangsa,
Dunya nu jero kabingungna.*

*Kaduhung datang kapamingpin,
Haté nu leungit bisa kasiksa,
Kahayang kadua tetep nampa timbalan,
Ngantosan jangji nu bener,
Tapi hanjakal teu dumeles.*

*Cinta pangeran ngungsi ngageuing,
Andika ngaku tanggung jawabna,
Tapi kakuatan haté leungit lempang,
Hayang ngahiji sangsarana,
Ngarumpak rasa nu nyampurna.*

*Sabilulungan ngahiji rasa,
Ningali dunya nu beuki bising,
Keukeuh nyanggakeun katingal kabagjaan,
Sagala ngantosan wirahma,
Dina haté leungit cahaya.*

*Jalan nan lalega teu kabaca,
Bari kabingung panganggeuhna,
Sanggasna sonten angkat ka haribaan,*

*Teu aya nu ngajak padama,
Bungah nu aya sakadarna.*

*Kamurahan datang dina waktu,
Ngadenge sora tina dayeuh agung,
Dalan nu luhur moal aya kasusah,
Hate nu bener ngahiji,
Nu jero lampah moal lami.*

*Kataji tepung nuturkeun harap,
Bagja kahontal dina hirupna,
Langsung nutupkeun nu geus kahontalna,
Sadayana nyorang papayung,
Hirup jeung waktu silih sambung.....*

MASKUMAMBANG

Dunga Gagak Ngampar

*Duh arwah Rama Prabu Gajah Bungbang,
Kakang nu rubuh di jalan,
Hampura sagala dosa kaula,
Hampura kahadean nu kaula.*

Kaula teundeun rasa kasedih ieu,

*Segala peta geus nyangkaruk taneuh,
Teu kuduna lemah kasiram getih,
Tapi perang teu bisa dicegah.*

*Aya pamenta ti Putri Purwati,
kahadean nu dipiharep,
Bagéakeun dirina ku nugraha,
Supados haténa teu nyorang lara.*

*Bantulah leungeun nu mawa kandungan,
Pasihkeun andika budak nu mulya,
Nu bakal janten warisan hirupna,
Nu bakal ngalengkepan dirina.*

*Sukma ngagelebug ka jero sukuna,
Kaula terang dosa moal kaapus,
Kaula terang karma moal leungit,
Kawas angin nu neundeun di langit.*

*Tapi upami dosa teu dihampura,
Teu bisa kaapus ku sagala,
Maka pasihkeun hukuman kaula,
Kaula narima sagala kasiksa.*

*Tapi ulah pasihkeun éta ka garwa,
Teu kedah Dewi Purwati nu nanggung,
Kaula bakal nyorang sagalana,
Kaula bakal nyandang sakabéh tatu.*

*Gagak Ngampar cicing dina kasedih,
merem dina leuweung,
Sukmana nyorang sagala kekecapan,
Ngalanglang jauh ka wanci nu bakal.*

KINANTI

Ngantos Gaduh Putra

...

Gagak Ngampar nu Kacatur

Daya luhur boga nagri

Hanteu daek gaduh putra

Purwati ngaraos sedih

Purwasih ngaros susah

Dua puluh taun lami

Kakang Hayu mangkat ngidul

Ka Karuhun urang indit

Jaroh ka Nusa kambangan

Sugan bae kenging widi

Ti arwahna kanjeng rama
Nyarios kitu Purwati

Gagak Ngampar atuh nurut
Kahoyong nu jadi istri
Nepungan lurah Madura
Nganteurkeun ka Beulah hilir
Citanduy ka muharana
Na parahu sadayana

Di Masigit Sela tapakur
Nu dimaksud hoyong hasil
Ngagaduhan putri putra
Katurunan di anti anti
Panerus keur janten raja
Ka gusti terus mumuji

Teu Hilap waktos kapungkur
Keur ngora begalan pati
Ka Istana Gajah Bungbang
Nu tos jadi leuweung awi
Ka Rama menta hampura
Arwahna sing welas asih

Rama Sumpah Geura Cabut

Kasalah Kaula nampi

Pasihan Purwati Putra

Naon kasalahan Dewi

Ayeuna kaula Pasrah

Mugi ditepikeun Gusti

Parantos kitu Kacatur

Sataunna henteu lami

Purwati teh Gaduh Putra

Ki Adeg Ciluhur Nami

Adeg Cisagu adina

Purwasih ngagaduh putri

Luluhur na Daya luhur

Kabeh salamet pamugi

Saturunana sadaya

Pamugi sing lami cicing

Lima Rebu Taun Lila

Di lemah larangan nagri

Panambih

Nagara di Dayaluhur
Prabu gaduh dua istri
Rayatna keur Ngantosan
Raja engal gaduh putra

Nutur galurna luluhur
Purwati Sareng Purwasih
Istri Raja Gagak Ngampar
Nusakambangan asalna

Dayaluhur anu Luhur
Teguh nyepeng Pamali
Nempatan tanah Larangan
Lima rebu tahun lila

CARITA –CARITA SEMPALAN GAGAK NGAMPAR.

1. Tikukur Di Liyung Gunung
2. Dua Cincin Pilihan

3. Selok Penyu

CARITA-CARITA SAMEMEHNA.

1. SILSILAH NUSAKAMBANGAN
2. LALAMPAHAN NU PURAGA

CARITA_CARITA SAANGGEUSNA

1. PERANG DIPAGUNUNGAN DAYALUHUR
(BABAD KI ADEG CILUHUR)
2. SANGHYANG WISESA BHUWANA
(LALAMPAHAN ARSAGATI)
3. EBUK PANGAWASA PULO JAWA
(KITAB WIJAYAKUSUMA)